

INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE

SAN FRANCISCO

universalconference.us

INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE

Volume 01, Issue 02, 2024 (26-FEBRUARY)

Editor in Chief

Dr. Rajeev Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

Sunita Sarawagi - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

Dr Manjunatha LH - Professor, REVA University, INDIA

Asish Bera - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

Dr Sunildro LS Akoijam - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

Madan Mohan Singh - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

Dr. Anupam Singh - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

Dr. Sargam Bahl Walia - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

Narayan Pradhan - Indian Association for the Cultivation of Science

Ashok Kumar - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology. Hamirpur, India.

Anjali Pal - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

Rajnish Joshi - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

Mukul Kumar - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd. (India)

Prof. Kuruvilla Joseph - Indian Institute of Space Science and Technology (IIST)

Prof. Yogesh C. Sharma - D.Sc., FRSC, FBRs, FIAPS; FISEES, Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

Professor Indra Mani Mishra - Indian Institute of Technology (Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

Eshkaraev Sadridin Chorievich - associate professor of the Department of Analytical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Chemical Science, Termez, Uzbekistan. esadir_74@rambler.ru

An Intelligent Tutoring System for Learning Computer Network CCNA

Izzeddin A. Alshawwa, Mohammed Al-Shawwa, Samy S. Abu-Naser

*Department of Information Technology,
Faculty of Engineering and Information technology,
Al-Azhar University, Gaza, Palestine.*

Abstract: Networking is one of the most important areas currently used for data transfer and enterprise management. It also includes the security aspect that enables us to protect our network to prevent hackers from accessing the organization's data. In this paper, we would like to learn what the network is and how it works. And what are the basics of the network since its emergence and know the mechanism of action components.

After reading this paper - even if you do not have a general background on networking - you will be able to manage your own network and be able to distribute and control your ip.

Keywords: Network; CCNA; Intelligent Tutoring System (ITS); Tutor

1. INTRODUCTION

Intelligent Tutoring Systems (ITS) are, in many respects, very similar to human tutors. Based on cognitive science and Artificial Intelligence (AI), ITS have proven their worth in multiple ways in multiple domains in Education [1, 2].

Currently, ITS can be found in core Mathematics, Physics, and Language courses in many schools various countries world. ITS are growing in acceptance and popularity for reasons including: i) increased student performance, ii) deepened cognitive development, and iii) reduced time for the student to acquire skills and knowledge [1, 2, 3].

Intelligent Tutoring Systems that tutor and monitor Networking have been developed and evaluated for many years in the field of Artificial Intelligence in Education. In many ways, Networking has been a very productive domain in the evolution of most aspects of the field including student modeling, knowledge representation, and the application of sound pedagogical principles. Effective Networking requires a range of problem solving and diagnostic strategies.

The manner in which a student writes code provides rich insight into the reasoning processes of the student.

As a result, networking provides an interesting domain for studying learning and cognitive processes. The goal of this current research is to bring together recent developments in the fields of Intelligent Tutoring Systems, Cognitive Science, and AI to construct an effective intelligent tutor help students learn to Network in CCNA.

In addition to contributing to understanding the learning process in general, it is hoped that this research will have a positive impact on supporting instructors teaching Networking in their institution. More than ever, this is an important area for institutions where there are more students wishing to learn to CCNA, and where it is difficult to provide personalized instruction that they need [4].

Additionally, since there are a growing number of institutions investing in distance learning, this research will play a significant role to provide appropriate methods of teaching this key subject to students learning remotely.

2. ITS SYSTEM ARCHITECTURE

In this research we used a tool to build a intelligent tutoring system to learning Networking in CCNA, in this tool allows the administrator to add lessons, examples and question and many general settings that control the form of the network, this intelligent tutoring system consists of four main components: Domain Unit, Teaching Unit, Student Module and User Interface Module.

2.1 KNOWLEDGE DOMAIN MODULE

In this section we will discuss the topics covered by this system:

Introduction CCNA: In the introduction to the topic will be talking about networks in general and what are the

topologies used in the network system and a simplified explanation on each subject, explaining the shapes and illustrate the types of networks and explain the OSI model.

Internetworking Basics: explain Address type and network type in details.

OSI Reference Model: explain all Layers and explain each protocol used, establishing a connection-oriented session and transmitting segments with flow control.

Ethernet Networking: This part of the paper covers the latest Layer, detailed expansion of the MAC, how it works, and explanation of Ethernet Cabling. In another part, we talk about Wireless Networking and learn about Data Encapsulation.

TCP: Here, TCP / IP is discussed and each layer is explained with a simple difference with the OSI Model.

IP address: Explain the IP address and explain the types of classes recognized and learn Subnet Masks and Subnetting and identify the benefits and work to establish also and the importance of NAT in the world of networks and also determining IP Address Problems.

2.2 STUDENT MODULE

Each student can use this program through his or her own account, and log on to the system through the student's number to learn the lessons and solve the specific exercises in each lesson. Exercises for students in successive grades will be very easy.

If you fail the exercises you will return to the lesson again.

Each student will also have a final mark, when learning the lessons and solving the exercises.

2.3 TEACHING MODULE

This module as controller that controls operations in ITS, the student can answer questions if has good degree or more he can move to next level, but if he fails he back to exercises of the same level.

The degree of difficulty increases as the student moves from a lower level to a higher level and if the student obtains a higher degree than good.

2.4 USER INTERFACE

The user interface is divided into two sections for the teacher to add lessons, examples, exercises, modification and deletion, in addition to adding new users to the color adjustment and many settings. The student interface is the one through which lessons are reviewed, exercises are solved and the student's degree is determined. Here some of screenshots of teacher interface and student interface (as shown in figure 2-figure 9).

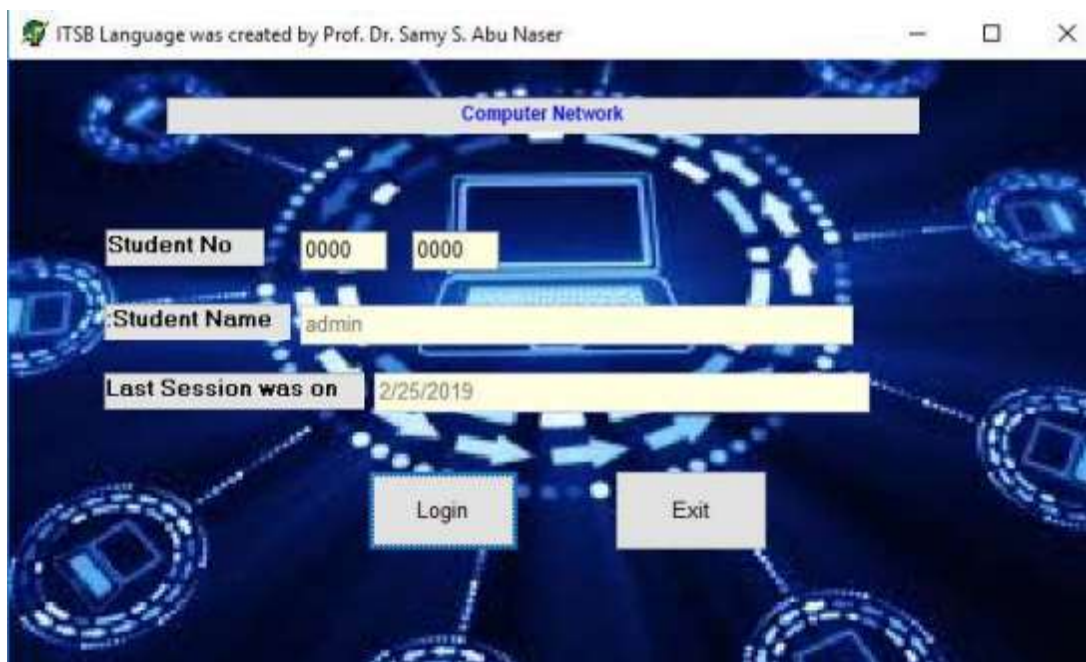

Figure 2: Student Login Form

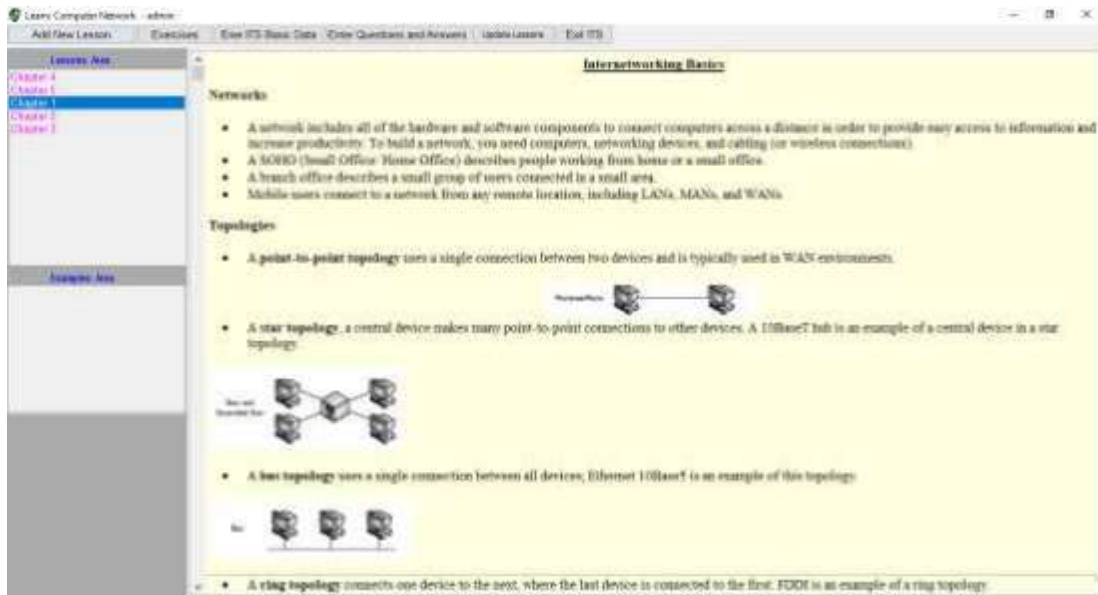

Figure 3: Student lessons and examples form.

3. DIFFICULTIES FACED BY TECHNICIANS

The problem and the reasons that led to the work of this paper through the tutoring system, In the world of networks there are many technicians who have expertise but do not have the foundations and concepts of learning, In the sense that they have no solutions to new problems - non-routine - pass them. Hence the idea and application of the tutoring system in the world of networks is to consolidate the basic concepts of those with this domain.

4. GOAL

As mentioned above, the goal of this paper is to teach the students the concepts and basics in the world of networks through smooth education, test their abilities to learn at different stages and test user comprehension.

5. DEVELOPMENT ON THE SYSTEM

Detailed explanations were made by means of illustrative videos in a scientific way and linked with the scientific bases shown in the paper. It was found that the understanding and comprehension of the user is through teaching and teaching in any field,

Let's get out of the subject range a bit and illustrate by gaming, the user will not be proficient at the game of the toughest level

when playing for the first time Start with levels gradually to master the game and then be able to overcome the advanced stages This has been applied in the system.

6. CONCLUSION

ITSs are seen as future's mentoring framework and many examinations fulfilled around there. When they are contrasted with customary classroom climate, ITSs are very effective and moderately having instructors' spot, they go up against supporting obligation for understudies. In customary showing condition, understudies' contrasts aren't considered. In this paper, we have designed intelligent tutoring system for student learning Java. The system was created for students who need to think about Java or increment their knowledge in this field easily. The evaluations of the system have been done by teachers and students.

REFERENCES:

- 1- Networking Technologies, cisco network associate.
- 2- CCNA INTRO Wendell Odom, CCIE No. 1624.
- 3- Cisco Networking Academy Program: Engineering Journal and Workbook, Second Edition.
- 4- CCNA, Official Exam Certification Library, Third Edition.
- 5- Abu Ghali, M., Abu Ayyad, A., Abu-Naser, S., & Abu Laban, M. (2018). An Intelligent Tutoring System for Teaching English Grammar. *International Journal of Academic Engineering Research (IJAER)*, 2(2), 1-6.
- 6- Abu Hasanein, H. A., & Abu Naser, S. S. (2017). An intelligent tutoring system for cloud computing. *International Journal of Academic Research and Development*, 2(1), 76-80.
- 7- Abu Naser, S. S. (2006). Intelligent tutoring system for teaching database to sophomore students in Gaza and its effect on their performance. *Information Technology Journal*, 5(5), 916-922.
- 8- AbuEloun, N. N., & Abu Naser, S. S. (2017). Mathematics intelligent tutoring system. *International Journal of Advanced Scientific Research*, 2(1), 11- 16.
- 9- AbuEl-Reesh, J. Y., & Abu-Naser, S. S. (2018). An Intelligent Tutoring System for Learning Classical Cryptography Algorithms (CCAITS). *International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR)*, 2(2), 1-11.
- 10- Abu-Naser, S., Ahmed, A., Al-Masri, N., Deeb, A., Moshtaha, E., & AbuLandy, M. (2011). An intelligent tutoring system for learning java objects. *International Journal of Artificial Intelligence and Applications (IJAI)*, 2(2).
- 11- Abu-Nasser, B. S., & Abu-Naser, S. S. (2018). Cognitive System for Helping Farmers in Diagnosing Watermelon Diseases. *International Journal of Academic Information Systems Research (IJASIR)*, 2(7), 1-7.
- 12- Akkila, A. E.-D. N., & Abu Naser, S. S. (2018). ITS-Tutor for Teaching Rules of Tajweed the Holy Quran. Al-Azhar University, Gaza, Palestine.

13- Abu Naser, S. (2008). JEE-Tutor: An Intelligent Tutoring System for Java Expression Evaluation. *Information Technology Journal*, Scialert, 7(3), 528-532.

14- Akkila, A. N., & Abu Naser, S. S. (2017). Teaching the right letter pronunciation in reciting the holy Quran using intelligent tutoring system. *International Journal of Advanced Research and Development*, 2(1), 64-68.

15- Abu Naser, S. S., & Sulisel, O. (2000). The effect of using computer aided instruction on performance of 10th grade biology in Gaza. *Journal of the College of Education*, 4, 9-37.

Arab musulmon davlatlarining vujudga kelishi va yuksalishi

Qurbonova Quadratoy

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Arablar tarixi odatda uch davrga: Makka - Madina - Islom dini paydo bo'lmasdan ilgari Arabiston va Islom dinining paydo bo'lish davriga (VI—VII asrlar); Damashq (Suriya) — Ummaviylar suiolasining idora qilish davriga (661-750); Bag'dod (Eron-Mesopotamiya) davriga bo'lingan.

Kalit so'zlar: Abbosiylar, arab xalifaligi, umaviylar, damashq

Abbosiylar sulolasining idora qilish davri xalifaliklarning turklar tomonidan bosib olinishi bilan tugagan. Arab xalifaligining turli siyosiy markazlari bilan bog'liq bo'lgan bu uchta xronologik davrga arab feodalizmining rivojlanishi ham muvofiq keladi. Birinchi davrda arab jamiyatida feodalizmning shu jarayoni endi boshlanayotganligi namoyon bo'ladi. Ikkinchi va xususan, uchinchi davrda Yevropa feodalizmidan jiddiy farq qiluvchi bir qancha tomonlari bo'lgan arab feodalizmining o'ziga xos xususiyatlari tarkib topgan. Hudud jihatidan Yevropaning to'rtidan bir qismiga teng keladigan juda katta maydonni egallagan Arabiston yarim orolining ko'p qismi suvsiz cho'l va sahrolardan iborat bo'lgan. Ammo, dehqonchilik qilish mumkin bo'lgan yerlar oz. Shuning uchun Arabiston aholisining ozchilik qismigina o'zaro hayot kechirar va dehqonchilik bilan shug'ullanar edi. O'zgaruvchan iqlim sharoiti va ishlab chiqarish kuchlari zaif rivojlanganligi tufayli Arabiston yarim orolida yashagan ko'pchilik qabilalar taraqqiyot jihatidan Misr, Vizantiya, Eron, Mesopotamiya kabi qadimiy madaniyat markazlariga nisbatan ancha orqada qolib ketgan edi. Arablarning ko'pchiligi esa ko'chmanchi— badaviylardan iborat bo'lib, qo'y, echki va biya boqish bilan shug'ullangan. Arabistonning dehqonchilik uchun eng qulay bo'lgan olkasi janubiy-g'arbiy viloyat Yaman yoki «Baxtli Arabiston» bo'lib, bu yerda qadim zamon/ardayoq mutassil ravishda birining o'rnini ikkinchisi olib kelgan, bir necha yirik quldorlik davlati bo'lgan. Yarim orolning g'arbiy qismida Qizil dengiz qirg'oqlari bo'ylab cho'zilgan va Hijoz deb nom olgan viloyat bu davrda iqtisodiy jihatdan bir muncha rivojlangan edi. Buning sababi, suvli vohalarda dehqonchilik bilan shug'ullanish imkoniyati mavjud bo'lganligida va janubdan shimolga qadimiy karvon yo'li o'tganligida edi. VI asr o'rtalarida bu karvon yo'li janubda Yaman orqali Habashiston va Hindiston bilan, shimolda Suriya orqali Misr, Vizantiya va Eron bilan bog'langan edi. Yarim orolning eng katta qismi - Najid sug'oriladigan yerlari juda kam bo'lgan, g'oyat katta yassi tog'likdan iborat bir joy bo'lib, faqat chorvachilik uchungina yaroqli edi. VI asr oxiri - VII asr boshlarida arablar qattiq iqtisodiy va ijtimoiy inqirozga uchragan. Yarim orol

aholisi ko'payib yer yetishmay qolgan. Oddiy arablar uchun ham katta madad bo'lib kelgan karvon savdosi ham tushkunlikka uchragan. VI asrda forslar bilan habashlar o'rtasida bo'lgan va uzoq vaqt davom etgan urushlar natijasida Yaman deyarli butunlay vayron bo'lgan. Shimoldan janubga va janubdan shimolga mahsulot olib borish juda ham kamayib ketgan. Eroniyalar Hindistonga boradigan o'zlari uchun foydali bo'lgan boshqa bir yo'lga, ya'ni Tigr (Dajla) va Yefrat (Frot) daryolari bo'ylab Fors qo'ltig'iga boradigan yo'lga homiylik qilgan. O'z davri uchun katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan Hijozdagi ayrim aholi punktlari, shaharlar, xususan, yo'l ustida joylashgan Yasrib, Toif shahri VI asrda ancha kengaygan va gavjum savdo markazlariga aylangan edi. Makka savdo markazi sifatida katta ahamiyatga ega bo'lib, atrof'dagi qabilalarga boshqa shaharlarga nisbatan kuchliroq ta'sir ko'rsatar edi. Arab qabilalari o'rtasida Makkaning diniy markaz sifatidagi roli ham ancha oshgan edi. Makkada Kaba ibodatxonasi, turli Arab qabilalarining 360 xudosi sanamlari mavjud bo'lgani tufayli bu shahar o'z atrofida yashovchi ko'p qabilalar uchun e'tiqod markaziga aylangan edi. Kaba — islomda eng muqaddas hisoblangan va Allohning uyi — Baytulloh deb nom olgan ibodatxonadir. Ushbu ibodatxona o'sha yerda mavjud bo'lgan va suvsiz sahroda arablar uchun najot manbasi sifatida muqaddaslashtirilgan Zam-zam bulog'ini, ato etgani uchun Allohga shukronalik va ibodat qilish, shu yerda qurbonlik qilish arablar o'rtasida qadimdan rasm bo'lgan va bu hodisa Quronning «Al Kavsar» deb nomlangan 108- surasida o'z ifodasini topgan. V-VI asrlarda Makkada arablarning Quraysh qabilasi hukmron bo'lib, qurayshlarning yuqori tabaqalari savdo-sotiq avj olishi natijasida ancha boyib ketgan, pul muomalasi, sudxo'rlik rivojlangan, shuningdek qul savdosi va qullarning mehnatidan foydalanish ham ancha kengaygan. Yaman Sosoniylar hukmronligiga o'tgan davrlarda (572-628- yy.) Eron ko'rfazi orqali Hindistonga boradigan yo'l tez rivojlana boshlagan va shu munosabat bilan Hijoz orqali o'tgan karvon yo'li inqirozga uchragan. Savdodan keladigan daromad kamayib ketishi natijasida Qurayshzodagonlari o'rtasida sudxo'rlik avjiga chiqqan. Qul va kambag'allar kuchidan foydalanish odat tusiga aylangan. Shu tufayli Makka va Hijozning boshqa shaharlarida ijtimoiy tabaqalar o'rtasida qarama-qarshiliklar keskinlashgan. Bir tomondan, qul egalari bilan qullar o'rtasida, ikkinchi tomondan oddiy mehnatkashlar va zodagonlar o'rtasida ziddiyatlar avj olgan. Qabilalarning yuqori tabaqalari, ayniqsa, Makka zodagonlari qo'shni mamlakatlarni bosib olib, katta boylik va o'ljani qo'lga kiritish va shu orqali hokimiyatni mustahkamlash, natijada inqirozdan qutulish haqida tez-tez o'ylay boshlashgan. Islom dinining paydo bo'lishi. Arab xalq ommasining ijtimoiy noroziligi mafkuraviy tarzda, ya'ni din - islom dinining vujudga kelishi bilan ifodalangan. Arab dunyosida VI asr oxiri - VII asr boshlarida yuz bergan jiddiy

tarixiy voqealar asosida arab qabilalarining ijtimoy hayot taqozosi bilan vujudga kelgan markazlashishga intilishi yotar edi. Islom ayni shu intilishni o'zida aks ettirgan mafkura sifatida yuzaga kelgan, markazlashgan arab davlatining vujudga kelishi, qo'shni mamlakatlarining bosib olinishi, arab xalifaligining kengayishi jarayonida kuchli g'oyaviy qurol sifatida xizmat qilgan. Islom dini shakllanishida payg'ambar Muhammad (s.a.v.) 609 - 610-yillarda Makkada, yakka xudoga e'tiqod qilish to'g'risida targ'ibot ishlarini boshlagan. Dastlabki yillarda juda oz kishi uning izidan borgan. Ayni vaqtda qurayshiylarning ummaviylar xonadoniga mansub bo'lgan va Makkada siyosiy hokimiyat tepasida turgan zodagonlar bu targ'ibotga jiddiy qarshilik ko'rsatgan. Keyinroq, Makkada ahvol keskinlashgach, Muhammad (s.a.v.) ma'lum davrlardan buyon Makka hukmronlari bilan raqobatlashib kelgan Madinadagi Avs va Xazraj qabilalarining vakillari bilan muzokaralar olib borgan va ularning yordami bilan Madinaga ko'chib ketgan. 622-yilda yuz bergan bu ko'chishdan musulmonlarning hijriy yil hisobi boshlangan. Makkadan ko'chib borganlar islom tarixida «muhojirlar», islomni qabul qilgan madinalik qabilalar esa «ansorlar» (yordamchilar) degan nom olgan. Hijratning ikkinchi yilda jihad farz qilindi. Muhammad (s.a.v.) ishtirok qilgan janglar g'azot, lashkar yuborgan janglari «surayya» deb nomlangan. Shundan so'ng musulmon qo'shinlari Madina davlati atrofidagi arab qabilalariga qarshi yurishlar qilib, ularning ko'plarini o'ziga bo'ysundirgan. Mazkur janglarning mashhurlari Badr, Uxud, Handaq g'azotlari, Xudoybiyah sulhi, Itibor jangi, Makkaning olinishi, Hunayn, Tabuq g'azotlaridir. Musulmonlarning mavqei Makkaga nisbatan jiddiy kuchayib borishi natijasida Makka zodagonlari Muhammad (s.a.v.) bilan kelishish yo'lini izlay boshlagan. 630-yil bahorida Madina qo'shinlari Makkaga yaqinlashib, hech qanday qarshiliksiz shaharni bosib olgan edi. **Xulosa:** Shu vaqtdan boshlab Muhammad (s.a.v.) bilan Makka hukmronlari o'rtasida raqobat va qarama-qarshilik ham tugagan. Ular Muhammad(s.a.v.)ning yaqin yordamchilarga aylanib, musulmonlar davlatida yuksak lavozimlarni egal lagan. Muhammad (s.a.v.) 632-yilda iyun oyida Madinada vafot etgan. Bu davrga kelib anchagina mustahkamlangan musulmonlar davlati vujudga kelgan va bu davlat Yamandan Sino yarim oroligacha, Qizil dengiz sohillaridan markaziy qum sahrosigacha cho'zilgan hududni o'z ichiga olgan edi. Muhammad (s.a.v.) vafotidan keyin uning o'rinbosarlari yoki noiblari (arabcha — «xalifatun») davlatni boshqara boshlaganlar va shu munosabat bilan musulmonlar davlati tarixda «Arab xalifaligi» deb nom olgan.

Foydanilgan adabiyotlar

1. СветЯ. М. По следам путешественников и мореплавателей Востока. -

2. Семёнов В. П. Урта асрлар тарихи. - Т.: «Укитувчи»,1973.
- 3.Семенова Л. А. Из истории средневековой Сирии. Сельджукский период. — М., 1990.
- 4.Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии: мифы, история, доктрины, политика. - М., 1990.
- 5.Симбирцева Т. М. Владыки старой Кореи / Труды Института восточных культур и античности. Вып. XXXV. - М.: ИВКИ, РГГУ. 2012.

DEVELOPING A SOLAR-POWERED FTP SERVER: MODEL AND ALGORITHMS ON RASPBERRY PI

Ashurov Azizbek Ergash o'g'li

Teacher of informatics and information technologies at Shaikhontohur Vocational School

Sheraliyev Fazliddin Nizomiddin o'g'li

Teacher of informatics and information technologies at Shaikhontohur Vocational School

Abstract: In response to the growing need for sustainable technology solutions, this project explores the development of a solar-powered FTP (File Transfer Protocol) server utilizing the Raspberry Pi single-board computer. The integration of renewable energy sources, such as solar panels, with efficient algorithms for energy management aims to create an eco-friendly and resilient computing model.

This abstract encapsulates the key components of the project, including the configuration of the Raspberry Pi, integration of solar panels and energy storage systems, and the development of custom algorithms for optimizing energy consumption. The potential benefits of this solar-powered FTP server, such as sustainability, cost-efficiency, and resilience, are highlighted. Additionally, considerations and challenges, such as energy storage limitations and scalability, are addressed.

As technology advances, this project serves as an illustrative example of combining sustainable energy practices with essential computing services. The abstract emphasizes the innovative approach of leveraging solar power for file transfer services, paving the way for environmentally conscious and decentralized computing solutions.

Key words: *Components Required, Setting Up the Solar-Powered System, Benefits of a Solar-Powered FTP Server, Challenges and Considerations.*

Introduction : integration of renewable energy sources into everyday applications has become a focal point. In this article, we explore the development of a solar-powered FTP (File Transfer Protocol) server using the Raspberry Pi, a versatile and energy-efficient single-board computer. This project not only showcases the potential for eco-friendly computing but also demonstrates the feasibility of powering essential services using solar energy.

Main part

Components Required

1. Raspberry Pi: A credit-card-sized computer that serves as the central processing unit for our solar-powered FTP server.
2. Solar Panels: Photovoltaic cells that convert sunlight into electricity, providing a sustainable power source.
3. Battery System: To store excess energy generated by the solar panels for use during periods of low sunlight.
4. Charge Controller: Regulates the flow of electricity from the solar panels to the battery to prevent overcharging.
5. Inverter: Converts the direct current (DC) stored in the battery into alternating current (AC) to power the Raspberry Pi.
6. FTP Server Software: Software to manage file transfers and user access on the Raspberry Pi.
7. Algorithms for Energy Management: Custom algorithms to optimize energy consumption and storage.

Setting Up the Solar-Powered System

1. Raspberry Pi Configuration:

- Install the Raspbian operating system on the Raspberry Pi.
- Configure network settings and install FTP server software such as vsftpd.
- Implement security measures like user authentication and encryption.

2. Solar Panel Integration:

- Connect solar panels to the charge controller and battery system.
- Configure the charge controller to manage the flow of energy efficiently.
- Connect the battery system to the inverter and Raspberry Pi for continuous power supply.

3. Energy Management Algorithms:

- Implement algorithms to monitor solar panel output and predict energy generation based on sunlight conditions.
- Optimize battery charging cycles to extend the lifespan of the battery.
- Develop a power-saving mode for the Raspberry Pi during periods of low energy production.

Benefits of a Solar-Powered FTP Server

1. Sustainability:

- Reduces reliance on traditional power sources, lowering the carbon footprint of the server.
- Demonstrates the potential for decentralized, eco-friendly computing.

2. Cost-Efficiency:

- Initial investment in solar panels and components may be offset by long-term energy savings.
- Decreases operating costs associated with traditional energy sources.

3. Resilience:

- Functions in remote or off-grid locations without access to conventional power sources.
- Provides a resilient solution for scenarios where uninterrupted file access is critical.

Challenges and Considerations

1. Energy Storage:

- Address the limitations of battery storage capacity during extended periods of low sunlight.

2. Scalability:

- Explore options for scaling the solar-powered server to meet increasing demands.

3. Maintenance:

- Develop a monitoring system for the solar panels and battery health.
- Implement remote management capabilities to address issues without physical intervention.

Origins and Evolution

Conceived by the Raspberry Pi Foundation, a UK-based nonprofit organization, the Raspberry Pi was introduced in 2012 as an affordable, credit-card-sized computer. The primary objective was to provide a low-cost platform for promoting computer science education and programming skills. Since its inception, the Raspberry Pi has undergone several iterations, each bringing improved performance, connectivity, and capabilities.

Versatility in Application

One of the key reasons behind the Raspberry Pi's widespread adoption is its incredible versatility. Originally designed for education, it has found applications across diverse fields:

1. **Education:** In classrooms globally, the Raspberry Pi serves as an accessible tool for introducing students to programming, electronics, and computer science concepts.
2. **DIY Projects:** Enthusiasts and hobbyists leverage the Raspberry Pi to create a myriad of do-it-yourself projects, from retro gaming consoles to smart mirrors and home automation systems.
3. **Server Solutions:** The Raspberry Pi's compact form factor and energy efficiency make it suitable for serving web pages, hosting small-scale applications, or even running a personal cloud server.
4. **IoT (Internet of Things):** Its compatibility with various sensors and peripherals makes the Raspberry Pi a popular choice for IoT projects, facilitating the development of smart devices and solutions.

5. Media Center: With the right software, the Raspberry Pi transforms into an economical media center, capable of streaming content and handling various multimedia tasks.

Community and Collaboration

Central to the Raspberry Pi's success is the vibrant and engaged community that has grown around it. Online forums, social media groups, and collaborative projects foster knowledge-sharing, troubleshooting, and the collective development of innovative ideas. This sense of community has not only expanded the capabilities of the Raspberry Pi but has also contributed to its ongoing evolution.

Educational Impact

In educational settings, the Raspberry Pi has become a catalyst for experiential learning. Students, even those with limited resources, can gain hands-on experience in programming and hardware development. The affordability of the Raspberry Pi has made it a practical choice for educational institutions globally, bridging the digital divide and fostering a new generation of tech-savvy learners.

Challenges and Future Outlook

While the Raspberry Pi has achieved remarkable success, challenges such as the need for increased processing power and enhanced graphical capabilities persist. As technology advances, the Raspberry Pi Foundation continues to address these challenges, ensuring the platform remains relevant and competitive.

Conclusion : The development of a solar-powered FTP server on the Raspberry Pi exemplifies the synergy between sustainable energy and modern computing. By combining energy-efficient hardware with custom algorithms for energy management, this project offers a practical and eco-friendly solution for hosting essential services. As we continue to explore the possibilities of renewable energy in technology, projects like these showcase the potential for a greener and more sustainable future in computing.

List of references

1. Prasad, A., & Choudhury, T. A. (2018). Solar Based Advanced Energy-Efficient Routing Algorithm for Wireless Sensor Networks. *Journal of Energy*, 2018.
2. Raspberry Pi Foundation. (n.d.). Official Raspberry Pi Documentation. [Online] Available: <https://www.raspberrypi.org/documentation/>
3. Mollah, M. B., & Rahman, M. S. (2016). Design and Implementation of an Efficient and Secure File Transfer Protocol. *International Journal of Computer Applications*, 136(3), 37-43.
4. Tanenbaum, A. S., & Wetherall, D. J. (2011). *Computer Networks* (5th ed.). Pearson.

5. Karim, M. R., & Huda, S. (2016). Design and Implementation of a Solar-Based File Server. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 7(4), 120-127.
6. vsftpd - a very secure FTP daemon. (n.d.). [Online] Available: <https://security.appspot.com/vsftpd.html>
7. Arduino LLC. (n.d.). Arduino - Open Source Hardware and Software. [Online] Available: <https://www.arduino.cc/>
8. Reddy, B. S., & Kulkarni, S. R. (2013). A Survey on Solar Power Based File Server. *International Journal of Engineering Research and Development*, 8(5), 19-23.

PAST SIMPLE TENSE-DEFINITION, STRUCTURE, RULES, USES AND EXAMPLES

Shermahammedova Fayyoza
1st year student of the Narpay
Faculty of Foreign Languages and Literature
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This academic paper has 16 tenses in English, and one of them is the past simple tense. Also, this tense is explained with a wide range of examples.

Keywords: past simple, represent, action, structure, rules.

Introduction: The Simple Past Tense

The simple past tense, in English, is used to represent an action/event that took place in the past. With many verbs, the simple past tense is formed by adding an 'ed' or a 'd' to the end of the base verb. However, there are other verbs which behave differently and take different spellings when used in the simple past form.

Definition of Simple Past Tense

The 'simple past tense', according to the Cambridge Dictionary, is defined as "the form of a verb used to describe an action that happened before the present time and is no longer happening. It is usually made by adding -ed." The Collins Dictionary defines the 'simple past tense' as "a tense used to refer to the past." The Macmillan Dictionary defines the simple past tense as "the tense used to talk about habitual actions, behaviour, or situations that happened or existed before now."

Structure of the Simple Past Tense

Learning the structure of the simple past tense can be made simple if you analyse how the tense is used in the positive, negative, interrogative and negative interrogative formats. Look at the table below to have a better understanding of the same.

The main part: Rules and Points to Remember When Using the Simple Past Tense
When conjugating a verb in the simple past tense, there are a few points you have to bear in mind.

Conjugating regular verbs – In order to present the main verb in the sentence, you just have to add '-ed' to the end of the regular verb and '-d' to the end of a regular verb which ends with an 'e'.

For example: Reach – reached, kick – kicked, walk – walked, confess – confessed, work – worked

Like – liked, introduce – introduced, force – forced, announce – announced,

` notice – noticed

Verbs that remain the same – Some verbs take the same spelling as the base verb and remain the same in the past tense.

For example: Cut – cut, put – put, hurt – hurt, set – set, hit – hit

Verbs that take different spelling patterns – Irregular verbs are seen to follow different spelling patterns and there is no rule as such to explain why they are so.

For example: Buy – bought, think – thought, draw – drew, drink – drank, see – saw

What Do You Use the Simple Past Tense For?

The simple past tense can be used to,

Refer to an action or event that happened in the past

Speak about something that was true for some time in the past

Explain something that happened more than once in the past

Forming the Simple Past Tense – Examples

To help you understand how the simple past tense can be used, here are a few examples.

Referring to an action that happened in the past

We went to the park yesterday evening.

I totally forgot about the meeting.

Manu opened the door for the guests.

How to make the simple past negative

Fortunately, there is a formula for making simple past verbs negative, and it's the same for both regular and irregular verbs (except for the verb to be). The formula is did not + [root form of verb]. You can also use the contraction didn't instead of did not.

Wolfgang did not brag too much about his hula hoop skills.

Wolfgang's girlfriend didn't see the contest.

For the verb to be, you don't need the auxiliary did. When the subject of the sentence is singular, use was not or wasn't. When the subject is plural, use were not or weren't.

Conclusion.

The past simple is usually formed by adding d, ed, or ied to the base form of the verb, however, in English there are many irregular verbs that take on a completely different form in the past tense. Some people call this the V2 form of the verb. The best thing to do is to try and memorize them.

References:

1. <https://www.gingersoftware.com/content/grammar-rules/verbs/the-past-simple-tense>

2. <https://www.grammarly.com/blog/simple-past/>
3. <https://byjus.com/english/simple-past-tense/>

УДК: 664.8.03+664.854

TECHNOLOGICAL CHARACTERISTICS OF APPLES GROWN IN THE NORTHERN REGION OF UZBEKISTAN

Islamov Sohob Yaxshibekovich

Professor of Tashkent State Agrarian University

Karimova Dilnoza Zafarjon qizi

Urganch State University assistant professor

Abstract. This article describes the results of research on the study of the technological characteristics and biochemical composition of apple varieties suitable for drying. Here, the main indicators of the apple varieties selected for the experiments were analyzed. As a result of the research, scientifically based conclusions were made.

Keywords. Apples, productivity, quality, varieties, acid, dry matter, sugar, moisture, degree of hardness, diameter

Enter. Fruits are important in the food diet of the population in the world and occupy one of the leading positions as an export commodity. Today, the total volume of apple cultivation in the world is more than 80.5 million tons, the leading places are China (respectively 44.45 million tons), USA (4.65 million tons), Poland (3.60 million tons), Turkey (2 93 million tons) and Uzbekistan (1.238 million tons). There is not enough research on the creation of high-quality commercial varieties of apples, their cultivation volume, fruit quality and shelf life. Therefore, storage and processing of apples is one of the relevant areas. Scientists have introduced new storable varieties of apples with different ripening periods for the climatic conditions of Uzbekistan, and it is necessary to expand the range of products that can be preserved and recycled. In the process of drying apples in industry, its technological features are very important. In particular, the degree of firmness, size and dry matter content of the fruit are factors that directly affect the quality of the dried product (see Table 1). As shown in the table, technological indicators of apple fruits differed depending on the variety. Since the amount of dry matter in apples is calculated from the main quality indicators, the changes in the indicators in 2021-2023 were analyzed in the experiments. According to the results of the analysis, the amount of dry matter of the studied apple varieties suitable for storage was 12.5% in 2021, 12.8% in 2022, and 14.8% in 2023. It is 13.3% on average, and the growth rate has been increased by 0.2-0.4% over the years. Similarly, in the Pink Lady variety, the average amount of dry matter was 13.0%, and an increase of 0.3-0.4% was achieved over the years. Among the studied apple varieties, the dry matter content of the Fuji

variety increased by 0.3-0.8%, and it can be seen that it increased by 14.0% over the years. Table 1

Technical indicators of apple fruits (2020-2022)

№/p	Varieties	Dry matter content, %				Hardness, average	Diameter, mm, average
		2021	2022	2023	Ўртача		
1	Red Delishes	12,3±0,6	12,8±0,3	13,4±0,5	12,8	7,3±0,6	78,2±3,5
2	Golden Delishes	12,5±0,4	12,8±0,2	14,8±0,2	13,3	6,9±0,2	72±4
3	Renet Simirenko	10,2±0,5	11,3±0,6	12,1±0,8	11,2	7,4±0,5	73±3,5
4	Mantet	12,1±0,7	12,9±0,2	13,3±0,6	12,7	7,2±0,6	77±4,5
5	Granny Smith	10,6±0,3	11,4±0,5	12,6±0,3	11,5	7,6±0,3	78±3
6	Red apple	11,9±0,2	13,2±0,7	13,1±0,8	12,7	7,5±0,5	67±3,5
7	Pink Lady	12,5±0,4	12,8±0,2	13,7±0,3	13,0	7,7±0,2	79±2,5
8	Fuji	13,6±0,3	14,0±0,8	14,8±0,2	14,0	7,5±0,3	82±4,0
9	Farangiz	11,9±0,2	13,4±0,5	13,6±0,3	12,9	7,4±0,2	70±4,5
10	Jerome	12,2±0,6	12,4±0,5	13,1±0,8	12,5	7,5±0,4	71±4,5

One of the factors that extend the shelf life of the storable apple varieties in the analysis is the degree of hardness of the apples. Hardness studies of apple varieties intended for storage were carried out in field conditions using a penetrometer. FT 516 nozzle was used for apples. The study took up to 20 samples of apples from different contours and determined the average hardness. According to him, varieties with a high level of hardness (Pink Lady (7.7 kg/cm²), Greenie Smith (7.6 kg/cm²), Red Apple (7.5 kg/cm²), Fuji (7.5 kg/cm²), Jeromin (7.5 kg/cm²)) was determined. Among the selected varieties, Golden Delishes, Farangiz and Renet Simerenko had a slightly lower level of hardness, but these varieties were distinguished by a high level of suitability for storage and processing. Similarly, while the hardness of Red Delishes and Mantet varieties was 7.2-7.4, a decrease in organoleptic properties and marketability indicators was observed.

Based on the analysis of the results, the Pink Lady, Greenie Smith and Fuji cultivars showed slightly higher hardness levels than the other cultivars in the experiment. According to the analysis of the data in Table 1, it was observed that the diameter of the apple fruits differed from each other in the experimental period. Measurements were made on the samples obtained with the help of barbell rings, the data were processed and the average indicators were calculated. According to these calculations, the highest average diameter among the varieties of apples

intended for storage and processing was recorded in the fruits belonging to the Fuji variety, and this indicator was 82 mm. Also, this indicator was 79 mm in the Pink Lady variety. Among the tested varieties, the fruits with the smallest diameter were reflected in the Farangiz and Jeromin varieties, and it was found that the average size was 70 and 71 cm, respectively. As a result of research and analysis of technological characteristics and biochemical composition of apple varieties suitable for storage and processing, the following conclusions can be drawn: The positive biochemical indicators of the freshness of apples are due to the suitability of the area for growing apples, the selection of apple varieties suitable for storage for cultivation, the correct implementation of agrotechnical measures in apple cultivation, the timely and qualitative approach to soil and climate conditions, fertilization and irrigation measures. Therefore, high-quality, marketable and suitable for processing apple fruits are grown.

LIST OF REFERENCES

1. Islamov S., Namazov I. Determination of Apple Harvesting Time in Intensive Gardens // International Journal of Biological Engineering and Agriculture (Sep, 2023). – USA, 2023. – Volume 2. – Issue 9. – P. 48-50 (ISSN: 2833-5376; IF (Impact Factor) 9.51/2023)
2. Umidov Sh. E., Berdiev J. N. Varieties of Quince (*Cydonia Oblonga* Mill.) Grown In Uzbekistan and The Importance of Their Storage and Processing //Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences 23, 44-48
- 3 Polegaev V.I. Method otsenki quality of fruits and vegetables (Metodicheskie razrabotki). M .: - 1978.- 66 p
- 4 Khaitov B., Karimov A.A., Toderich K., Sultanova Z., Mamadrahimov A., Allanov Kh., Islamov S. Adaptation, grain yield and nutritional characteristics of quinoa (*Chenopodium quinoa*) genotypes in marginal environments of the Aral Sea basin // Journal of Plant Nutrition 21 Dec 2020). – London, 2020. – P. 1365-1379 (doi.org/10.1080/01904167.2020.1862200)

O'rta asrlarda Angliya: ilk parlamentning tashkil topishi

Xolmamatova Sitora Nurmat qizi

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

e-mail: xolmamatovasitora6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali Angliyaning o'rta asrlar tarixi haqida, Angliya tarixida daniyaliklarning yurishlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lasiz. Aynan o'rta asrlarda ilk bor Yevropa mamlakatlarida aholi ro'yxatdan o'tkazildi. Angliyadagi siyosiy jarayonlar va mamlakatdagi noroziliklar ilk parlamentning vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Kalit so'z: Buyuk Alfred, Uels, Vilgelm I, Senlak, 1265-yil, "Daxshatli sud kitobi", brittlar.

Abstract: Through this article, you will get information about the medieval history of England, about the march of the Danes in the history of England. It was in the Middle Ages that the population was registered in European countries for the first time. Political processes in England and protests in the country led to the creation of the first parliament.

Key word: Alfred the Great, Wales, William I, Senlac, 1265, Book of the Terrible Court, Brits.

Аннотация: Благодаря этой статье вы получите информацию о средневековой истории Англии, о походе датчан в истории Англии. Именно в средние века впервые была зарегистрирована популяция в европейских странах. Политические процессы в Англии и протесты в стране привели к созданию первого парламента.

Ключевые слова: Альфред Великий, Уэльс, Вильгельм I, Сенлак, 1265 г., Книга Грозного двора, британцы.

Angliya- Buyuk Britaniyaning bir qismida tashkil topgan davlat hisoblandi. U g'arbida Uesl bilan, shimolda Shotlandiya bilan, g'arb va shimoli-g'arbda Irlandiya dengizi orqali Irlandiya bilan, janubda esa Kent dengizi bilan chegaradosh. Angliya tarixiga to'xtaladigan bo'lsak So'ngi Paleolid davrida ham bu yerda odamlar yashaganini aytishimiz mumkin. Hozirgi Angliya davlatining rivojlanishi aynan o'rta asrlar tarixi bilan bog'liq desak mubolag'a bo'lmaydi. Rim imperiyasi Britaniya orollarini istilo qilganida orol janubida kelt, britt, shimolida – hozirgi Irlandiya va Shotlandiyada – skot, pikt qabilalari yashagan. Rim legionlar 407-yilda vataniga qaytishdi. Britaniya mustaqillikka erishgan bo'lsada o'zaro urushlarni davom ettirar edi. Uzoq davom etgan kurashlardan so'ng VI asrning oxiri- VII asr boshlarida saks, yut, angllar Britaniyaning katta qismini egallagan edilar. Mahalliy

britlar shimoliy va g'arbiy tog'li hududlarga surib chiqariladi. Britlarning bir qismi urushlarda halok bo'lgan bo'lsa, boshqa bir qismi germanlar bilan aralashib ketgan edi. Ilk o'rta asrlarda daniyaliklar ko'p bora Angliya hududiga hujum uyushtirgan. Angliya tarixida Buyuk Alfred(871-900)daniyaliklarga qarshi kurash olib borgan hukmdor sifatida iz qoldirgan[1]. Buyuk Alfreddan oldin qirol Etelred I daniyaliklar bilan bo'lgan jangda halok bo'lgan edi. Alfred dastlab daniyaliklardan janubga qarab qochadi, ammo keyinchalik yetarli kuch to'plagach ularga qarshi hujumlarga o'tgan. 879-yil daniyaliklar bilan sulh tuzishga erishadi. Angliyaning janubi-g'arbiy qismi amgl-sakslarga, shimoliy qismi angliyaliklarga bo'lib beriladi. Aynan, Alfredning daniyaliklarga qarshi kurashdagi tayyorgarligi Angliyada ritsarlarning vujudga kelishiga turtki bo'ladi. Alfred shahar chegaralarida ko'plab qal'alar qurdiradi. Kent, Uesseks va Mersiyaning qadimgi qonunlari to'planadi va u keyinchalik " Alfred haqiqati" nomini oladi. Kanut datskiy davlati parchalangach XI asrga kelib Angliya hududida Eduard Ispovednik 1042 yilda normannlar yordamida milliy qirollikni tikladi.Eduard davrida mahalliy amaldorlarning mamlakatni boshqarishdagi ta'siri kuchaydi. Anglo-saks zodagonlarining bir qismi daniyaliklarga moyil edi.Eduard boshchiligidagi ikkinchi bir qism zodagonlar fransuz-normann gertsogi Vilgelm bilan ittifoq tuzishga harakat qildi.1066 yilda Eduard vafot etgandan keyin zodagonlar mahalliy anglo-saks feodali-Uesseks gertsogi Garoldni qirol etib saylashdi. Lekin Vilgelm "Eduard vasiyati"ni pesh qilib, taxtni zo'rlik bilan o'lishga qaror qildi va 1066 yil sentabr oyida 15ming kishilik armiya bilan La-Mansh bo'g'ozidan o'tib, inglizlar yerini janubiy qismini egalladi.Inglizlar va normannlar o'rtasidagi hal qiluvchi jang 1066 yil 14 oktabrda Gastings yaqinidagi Senlak degan joyda bo'lib,bunda nisbatan yaxshi qurollangan normannlar g'alaba qozondilar, qirol Garold jangda halok bo'ladi.Vilgelm boshliq normandiya gertsogligi g'alaba qozonadi.Normandiya gertsogi Vilgelm 1066 yil 25 dekabrda Londonga kiradi,Vilgelm I "Fotih"(Istilochi) laqabi bilan Angliya taxtiga o'tiradi va 1066-1087 yillarda boshqaradi.[2] Vilgelm I davrida mamlakatda ko'plab islohotlar amalga oshirildi. Qirolning eng yirik mulkdor bo'lishi, baronlarga esa yer-mulklarining turli viloyatlardan taqdim etilishi Fransiyadagi kabi mustaqil grafliklarning tashkil topishiga to'sqinlik qiladi. Normanlar istilosi natijasida dehqonlarga zulm o'tkazish kuchayadi. O'z hokimiyatini mustahkamlash maqsadida normandlar Angliya bo'ylab ko'plab qal'alar qurdiradi. Ularning eng mashhuri Londondagi Tauer bo'lib, u hozirgacha saqlanib qolgan. Angl-sakslarning doimiy qo'zg'olon ko'tarish xavfi baronlarning qirol tevaragida yanada jipslashuviga olib keladi. Vilgelm I egallagan hududlarining iqtisodiy imkoniyatlarini bilish maqsadida Yevropada ilk bor ya'ni 1086-yili mulk va aholini ro'yxatga olishni

---

1.T.O'.Salimov, F.E.Sultonov " Jahon tarixi" T-2017.

buyuradi. Ro'yxatga oluvchilar faqat haqiqatni aytib javob berishlari haqida qasamyod qabul qilishgan. Aynan shu narsa mamlakat aholi orasida ko'plab norozilikka sabab bo'lgan va u xalq orasida "Daxshatli sud kitobi" nomini olgan. 1086 yilgi ro'yxatga ko'ra Angliyada bordari va kottarilar aholini 32% ini tashkil qilib, ular 89ming kishini tashkil qilgan, villanlar esa 38% ini tashkil qilib, ular 10.600 kishini tashkil qilgan, erkin kishilar esa 12% ini tashkil qilib, 33ming kishidan iborat bo'lgan[3]. Ingliz tarixchisi A. Mortonning ma'lumotlariga qaraganda 1086 yilda Angliya aholisi 2mln kishini tashkil qilgan. Vilgelmning o'g'li Vilgelm II Malla (1087-1100) va Genrix I (1100— 1135) lar otalarini siyosatini davom ettirdilar. Qirollik ayniqsa Genrix I davrida kuchaydi. Genrix I davrida qirollik sudi kuchaytirilib, u maxsus sudyalalar vaqt-vaqti bilan mamlakat bo'ylab safarga chiqib, grafliklarda sud ishlarini amalga oshira²r edilar. Sudlov palatasi "Qirollik sud kursisi" degan nom oldi. O'zidan o'gil farzand qoldirmagan Genrix I vafotidan so'ng, uning qarindoshlari o'rtasida taxt uchun kurash kuchayib ketdi. Taxt Genrix I ning jiyani Stefan Bluasskiy qo'liga o'tdi. Ammo Genrix I ning qizi Matilda ham taxtga da'vogar bo'lib chiqdi. Matilda dastlab german imperatori Genrix V ning xotini edi, keyin esa ikkinchi nikoh bilan Fransiyadagi Anju grafi Jofrua Plantagenetga turmushga chiqqan edi. Stefan bilan Matilda o'rtasidagi kurash qariyb 20 yil davom etdi. 1154 yilga kelib o'zaro urushlar to'xtadi. Taxt Matildaning o'g'li Genrix II Plantagenetga o'tdi.

"Plantagenet" laqabi Anji graflariga Jofruani otasidan meros tariqasida o'tgan edi. Uning otasi Fulek Anjuyskiy salib yurishlari davrida Quddus qiroli bo'lgan Bolduin II ning kuyovi bo'lib, o'zi ham 1131-1143 yillarda Quddus qirolligini boshqarib, o'zining gerbiga cho'lda o'sadigan sariq gulli o'simlik (plata genista) tasvirini ramz sifatida chizdirgan edi. Shundan boshlab, bu avlod plantagenetlar sulolasi deb atalgan. Genrix (1154-1189) davrida qirollikka tegishli hududlar kengaytirildi, Anji, Puate, Turen, Angliya tarkibiga qo'shildi, fransuz qiroli Lyudovik VII ni qoyib yuborgan xotini Eleonoraga uylanib, uning mulki bo'lgan Puatu, Gyuenn, Gaskon yerlariga ham ega bo'ldi.

XIII asr boshida Angliya siyosiy kurashlar maydoniga aylandi. Bu kurash ayniqsa Genrix II ning o'g'illari Richard I Sher Yurak (1189-1199) va Ioann (Jone) Yersiz (1199-1216) davrlarida kuchaydi. Ioann Yersizning obro'siga zarba bergan birinchi sabab, Angliyaning Fransiya bilan bo'lgan to'qnashuvi va bu to'qnashuvda inglizlarning mag'lubiyati bo'ldi. Angliya shimoliy Fransiyadagi Normandiya, Anji, Turen, Puatuning bir qismidan mahrum bo'ldi. Yuqoridagilar mamlakat ichida uning obro'sizlanishiga olib keldi va Ioann Yersizni 1215 yilda o'z baronlari bilan to'qnashtirdi. 1215 yil yozida ritsarlar va shaharliklar tomonidan qo'llab-

2. V.F. Semenov "O'rta asrlar tarixi" T-1974.

3. Salimov T.O. "Jahon tarixi" (Yevropa mamlakatlari V-XV asrlarda) T-2014

quvvatlangan baronlar Ioangga qarshi ochiq urush e'lon qildilar. Qirol esa o'z dushmanlarining kuch jihatdan ustun ekanligini sezib, 1215 yil 15 iyunda qo'zg'olon ko'targanlarning talablari bayon qilingan hujjatni imzolashga majbur bo'ldi. Bu hujjat o'rta asrlar Angliya tarixida "Buyuk erkinlik xartiyasi" nomi bilan mashhurdir.[4]

1265 yil yanvarda Simon de Monfor mamlakatni boshqarish komissiyasi majlisini chaqirdi va bu majlisga baronlardan va yepiskoplardan tashqari, har bir graflikdan va kattaroq shaharlardan ikkitadan vakil taklif etdi. Bu amalda, Angliya parlamenti faoliyatining boshlanishi edi. Shunday qilib, fransuz General shtatlariga o'xshash, Angliyada birinchi marta uch toifa vakillaridan iborat parlament chaqirildi. Simon de Monforga hokimiyat tepasida uzoq vaqt turish nasib qilmadi. Shahzoda Eduard asirlikdan qochib, qirollikka keladi va qirollik kuchlarining asosiy tashkilotchisi bo'lib qoladi. Eduard I davriga kelib Shotlandiya va Uel's bilan urush olib borildi. Shotlandiya bilan urush olib borishdagi moliyaviy qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun, soliq undirishni qonunlashtirish uchun 1295 yilda parlamentni to'liq tarkibda chaqirdi. Bunda har bir grafliklardan dvoryanlar, ruhoniylar va shaharliklardan, ya'ni, har bir ijtimoiy tabaqa vakillaridan ikki kishidan iborat vakillar qatnashdilar. Bu parlamentning tarkibi kelajakda ana shunday yig'ilishlar uchun namuna bo'lganligidan, uni keyinchalik «namunali parlament» deb atadilar. Shu vaqtdan e'tiboran Angliya parlamenti muntazam suratda yig'iladigan bo'ldi, parlament, 1297 yildan boshlab, soliqlarni tasdiqlash huquqini qo'lga kiritdi. Shuni aytib o'tish joizki, hozirgi kunda Buyuk Britaniya parlamenti Vestminster saroyida faoliyat olib boradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'rta asrlar Angliya tarixida o'chmas iz qoldirdi. Aynan Yevropada ilk bor aholi ro'yxatdan o'tkazilishi ham Angliyada kuzatildi. Siyosiy o'zgarishlar nafaqat Angliyaga balki, butun dunyoga ham ta'sir qildi desak mubolag'a bo'lmaydi. Angliyada ilk parlamentning tashkil topishi aynash o'sha davrdan boshlab mamlakat hayotida demokratiyaning balki, davlatning boshqaruvdagi rivojlanishini ham ko'rsata oldi. Va bularning bari, hozirgi zamonaviy Angliya uchun bir poydevor hisoblanadi.

---

³⁴. Qurbangaliyeva R "O'rta asrlar tarixi" T-1991.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. T.O'.Salimov, F.E.Sultonov “Jahon tarixi” T-2017.
2. V.F. Semenov “O’rta asrlar tarixi” T-1974.
3. Савело К.Ф “Раннефеодальная Англия” 1997.
4. Qurbangaliyeva.R “O’rta asrlar tarixi” T-1991.
5. Удальсова З.В “История Европа” 1988.
6. Salimov T.O’ “Jahon tarixi” (Yevropa mamlakatlari V-XV asrlarda) T-2014

Raxbar imijini shakllantiruvchi elementlarning ijtimoiy huquqiy asoslari

Xolmamatova Sitora Nurmat qizi

Telefon nomeri :+91 588 18 09

xolmamatovasitora6@gmail.com

DTPI tarix ta'lim yo'nalishi ikkinchi kurs talabasi.

Annotatsiya : ushbu maqolada rahbar imijini shakllantiruvchi omillar hamda rahbar qanday bo'lish kerakligi ,xodimlar bilan munosabati ,rahbarlik faoliyatidaki yutiqlar hamda kamchiliklar haqida yoritilgan.

Kirish so'zlar : rahbar, imij, xodim, ma'naviyat, madaniyat

Rahbar- bu oxirgi qaror qabul qiladigan, hodimlarni jazolaydigan yoki rag'batlantiradigan va o'ziga bo'ysundira oladigan shaxs. Rahbar o'z rahbarlik qobig'idan chiqib, hodimlar bilan hamjihat va bir butun bo'la olishi kerak. Ammo har qanday paytda ham hodimlar psixologiyasidan kelib chiqqan holatda vazifa yuklashi maqsadga muvofiq bo'ladi. Rahbar eng avvalo nutqni ushlay olishi va o'ziga qat'iy ishonch bo'lgan ko'z qarashlariga ega bo'lmog'i lozim. Rahbarning ma'naviy ma'daniyati bu – rahbarda shakllangan ruhiy quvvatdir. Rahbarda shakllangan ma'naviy – psixologik ma'daniyat ajdodlar ibratiga asoslanib, qadriyat darajasida qadrlanadigan shaxs ma'naviy olamini tartibga solib turuvchi ko'nikma darajasiga yetgan hissiy bilimlar majmuidir. Rahbar hodimlariga ruhiy quvvat bo'lishi uchun o'zining psixologiyasi ham standartga javob berishi kerak. Rahbarning psixologiyasi talabga javob bermay turib, hodimlarni qoniqarli bo'ysundira olmaydi. Rahbar bilib olishi kerak bo'lgan asosiy narsalardan biri bu - quyi boshqarish bo'g'inlariga huquqlar berish, ma'suliyat va vazifalar yuklash usulini egallab olishidir. Xuquqlar berish, ma'suliyat yuklash va maqsadli topshiriqlar berishni boshqarishda mahnat taqsimotining muhim shakli uning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Rahbar shaxsi tushunchasini tahlil etar ekanmiz, unga xos xususiyatlarni uch guruhga bo'lib o'rganish taklif qilinadi:

1. Biografik tavsif
2. Qobiliyat
3. Shaxs xislatlari Rahbar shaxsining biografik jihatlariga uning yoshi, jinsi, ijtimoiy-iqtisodiy mavqei va ma'lumoti kiradi. Rahbarga xos kompetentsiyalar quyidagilar hisoblanadi. 1. Maqsadning qo'yilishi – tashkilotning biznes maqsadlariga mos keluvchi vazifalarini ishlab chiqa olish va uni boshqalarga etkazib bera olish. 2. Motivatsion qo'llab quvvatlash – xodimlarning o'z ishiga sadoqatini

mustahkamlay olish. 3. Komandada ishlash ko'nikmalarini tarbiyalash –agar bu inson tez-tez komanda a'zosi bo'lib ishlasa, unda boshqa a'zolar bilan hamkorlikda ishlash xohishi mavjud bo'ladi va buning uddasidan chiqadi; agar u komanda lideri bo'lsa, bu holda u guruhni birgalikda ishlashga o'rgatish orqali o'zining qiziqish, ko'nikma va muvaffaqiyatini namoyish etadi. 4. Xodimlarga vakolatlarni taqsimlash – munozarali savollarni yechish va maqsadlar yo'lida muvaffaqiyatga erishishlari uchun tanlov erkinligini berish. 5. O'zgarishlarni boshqarish– tashkilotning samarali ishlashini oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy o'zgarishlar va innovatsiyalarni qo'llab quvvatlay olish, tashkiliy o'zgarishlarni tatbiq qilish, homiylik qilish hamda ularning muvaffaqiyatli borishida boshqalarga yordam berish. 6. Qo'l ostidagilarning imkoniyatlarini rivojlantirish– mas'uliyatni his etish, komandada ishlash, xodimlarjning imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam berish. 7. Mehnat sifatini boshqarish– o'zi va qo'l ostidagilarning butun faoliyati mas'uliyatini o'z zimmasiga ola bilish, aniq maqsadlar va istiqbollarni belgilash. 8. Muloqotga e'tibor– kerakli xodimlarning ma'lumotlar bilan ta'minlanish jarayonini nazorat qilib bora olish. 9. Og'zaki muloqot– birgalikda faoliyat yuritayotganda va suhbat paytida o'z fikrlarini aniq ifoda eta olish. 10. Yozma muloqot– ish bilan bog'liq yozuvlarda fikrni tushunarli qilib yoza olish. 11. Ishontiruvchi muloqot– kerakli odamlarni ishontirish uchun ma'lumotlarni (og'zaki yoki yozma) etkazib berishni tashkil eta olish. 12. Boshqalarni tushuna olish– boshqalarning munosabatlari va his tuyg'ularini oldindan bilish, seza olish, shuningdek, empatik ravishda fikrlarini boshqalarga ma'lum qilish. 13. Atrofdagilarga ta'sir o'tkazish– o'z g'oyalari, maqsadlari, loyihalari va qarorlariga hamfikir va qo'llab-quvvatlovchilarni topa olish. Hamkorlik o'rnatish– ma'lumot etkazib bera oladigan, ko'maklashadigan odamlar (korxonada ichidagi va shuningdek, korxonada tashqarisidagilar) bilan hamkorlik aloqalarini rivojlantirish, qo'llabquvvatlash va mustahkamlash. 15. Mijozga yondashuv– ichki va tashqi mijozning talabini qondirishdan mafaatdor ekanligini ko'rsata olish. 16. Diagnostik ma'lumotlarni yig'ish– vaziyatga aniqlik

kiritish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni bilish; bunday ma'lumotlarni tegishli manbalar yordamida qidirishni amalga oshirish (savolni shunday berish kerakki, ma'lumotni bo'lishishni xohlamagan inson ham javob berganini o'zi bilmay qolsin).

17. Analitik fikrlash– mantiqiy, tizimli, ketma-ket yondashuvlardan foydalangan holda muammoni hal eta olish. 18. Istiqbolli fikrlash– vaziyatning natijasi, ochilmagan qirralarini topa olish va shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan holatga tayyor turish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlarni ko'rish. 19. Tushuntiruvchi fikrlash– yaxlit, mavhum va nazariy fikrlash yordamida samarali echimni topa bilish. 20. Strategik fikrlash– bozor va sanoatdagi tendensiya, mavjud va kutilayotgan (ichki va tashqi) xaridorlar, shuningdek, tashkilotning raqobatchilar bilan solishtirganda kuchli va ojiz tomonlarini ko'rib chiqqan holda korxonalar raqobatbardoshligini tahlil qila olish. 21. Texnika sohasidagi kompetentsiya– texnika sohasidagi chuqur bilim va ko'nikmalarini ko'rsata olish. 22. Tashabbuskorlik– tegishli ko'rsatmalar olish yoki kuchli zaruriyat tug'ilgunga qadar nima qilish kerakligini ko'ra olish. 23. Tadbirkorlik qobiliyati– foydali imkoniyatlarni qidirish, topish va biznes maqsadiga erishishda tavakkalchilikka tayyor turish. 24. Yangiliklarni madaniylashtirish– yangi, mukammal uslub, tovar, algoritmlar yoki texnologiyalarning ishlab chiqarilishi va kirib kelishiga homiylik qilish va qo'llab-quvvatlash. 25. Natijani mo'ljalga olish– o'zi yoki komandasi ishidan kutilayotgan natijaga butun e'tiborini qaratish murakkab, lekin erishsa bo'ladigan maqsadlarni oldiga qo'yish, butun kuchini shunga sarflash, maqsadga va hatto undan ortig'iga erishish. 26. Vijdonlilik– o'zining va o'zganing ishi to'liq bajarilgani, ma'lumotlar esa tekshirilganiga ishonch hosil qilish, taqdimot (prezentatsiya) va konferensiyalarga qattiq tayyorgarlik ko'rish, boshqa hamkasblar bilan birgalikda shartnomalar hamda majburiyatlar to'liq bajarilayotganini kuzatib borish. 27. Qat'iyatlilik– murakkab qarorlarni tezlikda qabul qila olish. 28. O'ziga ishonch– o'z g'oyalari va muvaffaqiyat qozonish imkoniyatlariga ishonch hamda qarama-qarshi mavqei (pozitsiya)dagi shaxs oldida mustaqil lavozimni egallashga

tayyor bo'lish. Stresslarni boshqarish– bosim o'tkazilgandava ziddiyatli vaziyatlarda o'zini qo'lga ola biladi. 30. Ishonchli bo'lish– o'zini mas'uliyatli, ishonchga arziydigan shaxs ekanligini ko'rsata olish. 31. Moslashuvchan, qayishqoq bo'lish– ishning yangicha usullariga moslashuvchanlik, o'zining sevimli ishlash uslubini zamonaviylashtirishga tayyor turish. Rahbar yuqoridagi talablarga rioya qilmas ekan, u o'z rahbarlik usulida quyidagi salbiy hodisalarga yo'l qo'yishi va o'z obro'yini yo'qotishi mumkin:

1. Balandparvoqlik
2. Xadiksirashlik
3. Natijasizlik
4. Ishida samarasizlik
5. Byurokratizm

Balandparvoqlik- o'zining ko'zga ko'rinmas yutuqlarini ham gapiraveradi. Yuqori organlardan maqtov eshitishni yoqtiradi va o'zi haqida shov-shuv bo'lishni hoxlaydi.

Xadiksirash- uncha murakkab bo'lmagan narsalardan ham shubhalanadi.har ishda sustkashlik qiladi.

Natijasizlik- shu yuqoridagi holatlar qo'rqish hadiksirash oqibatida ishini oxirigacha olib bora olmaydi va natijaga erisha olmaydi.

Ishda samarasizlik- tashabbuskor, dovyurak va sabrsiz bo'lgani uchun ishida samara bo'lmaydi.

Byurokratizm- ishlab chiqilgan qoida, qo'llanmalar doirasidan chiqmaydi,uni o'zining birdan- bir maqsadi deb biladi. Muvaffaqiyatli rahbarlikka oid shaxs xislatlarini talqin etar ekanmiz, shu mavzu yuzasidan chet el olimlari tomonidan o'tkazilgan ba'zi bir tadqiqot natijalariga murojaat etamiz. Amerika va Yaponiyalik 201500 menejerlarni o'rganish asosida samarali rahbarlikka oid quyidagi xislatlar ajratib ko'rsatiladi:

- strategik rejalashtirishga moyillikning kuchliligi;

- faoliyat doirasini kengaytirish yoki yuksak tartibda mehnat qilish evaziga o'z mas'uliyatini oshirishga intilish;
- xavfli sharoitda ijodiy va ratsional qaror qabul qila olish;
- o'z kuchiga cheksiz ishonch;
- o'z huquqlarini anglash va mas'uliyatni his qilish;
- kezi kelganda qurbon berishga ham tayyor turish;
- muloqot malakalarini mukammallashtirishga intilish;
- murakkab va inqirozli vaziyatdagi jarayonlarni tahlil etish;
- mehnatga yuksak qadriyat sifatida qarash va unga butun kuch-g'ayratni safarbar etish;

Shulardan iboratdir.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, har bir shaxs ayniqsa individ o'zini jamoat joyida ko'chja ko'yda tutishni munosabat o'rnatishni hamda o'zining shaxsiy etikasiga ega bo'lishi kerak ekan . chunki aynan etika insonni qandayligini ko'rsatib beruvchi ko'zgu ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. K.B.Axmedjanov. A.X.Xolov. Yosh rahbar kadrlarda samarali qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Tafakkur qanoti", 2020.
2. To'ychiyeva S. Boshqaruv texnologiyalari. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Navro'z" nashriyoti, 2020.
3. Rahmatullayeva N, Kamolov A. Ijtimoiy menejment. // O'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2017.
4. Haydarov A. Siyosiy madaniyat mas'uliyati. - Toshkent, - "Tafakkur" 2009
5. E.G'. Nabiyeu, D.N. Rahimova, Sh.N. Mavloniy. Zamonaviy menejment nazariyasi va amaliyoti. // O'quv qo'llanma. - T.: "Akademiya" nashriyoti,
6. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi. // - Toshkent: "Yangi asr avlod",

Rahbarlik mehnatini tashkil etishning nazariy ijtimoiy asoslari

Jalilova Mohira

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimi, rahbar faoliyati, ta'lim jarayonidagi rahbarning usullari, majburiyatlari hamda o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, rahbarlik mehnatini tashkil etishning nazariy ijtimoiy asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, boshqaruv, rahbar faoliyati, imidji, uslub va dasturlari.

Har birimiz qanday kasb egasi bo'lishimizdan qat'iy nazar, psixologik bilimlarga ega bo'lishimizni kasbimiz va zamon ham talab qiladi. Qay sohada faoliyat olib bormasin inson o'zini muntazam nazorat qila olishi va muomala madaniyatiga ega bo'lishi darkor. Ayniqsa, pedagoglar va rahbar kadrlarga bu borada juda kuchli talablar qo'yiladi. Zero, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ravnaqi aynan rahbar kadrlar faoliyati bilan bog'liq. Shunday ekan, rahbar butun bir jamiyatni harakatga keltiruvchi kuch sifatida o'z sohasini mukammal darajada bilishi, bilim va malakaga ega bo'lishi, hamisha zimmasiga yuklatilgan vazifasini yodida saqlashi va aslo xatoga yo'l qo'ymasligi kerak. Bu borada rahbar o'z kompetentsiyasiga ega bo'lishi juda muhim ahamiyatga ega. Xo'sh, kompetentlik o'zi nima? Rahbar kadrlar kompetentligi to'g'risida juda ko'plab fikrlar mavjud bo'lib, ularning barchasi mazmunan va shaklan turlicha talqin qilinadi. Bizning fikrimizcha, kompetentlik – bu soha egasining kasbiy bilim, ko'nikma, malaka, shuningdek, shaxsiy sifat va fazilatlar integratsiyasidir. Demak, rahbar nazariy bilim va amaliy ko'nikmaga ega bo'lishi, shuningdek, uning qanday strategiya va usullarni qo'llashi, muomala madaniyati, jamoasiga nisbatan motivatsiyasi, his-tuyg'ulari, boshqarish jarayonidagi murakkab muammolarni hal qila olishi uning kompetentligini belgilab beradi. Ta'kidlash joizki, bugungi kunda oliy ta'lim muassasasining rahbar va pedagog kadrlari quyidagi metadologik bilimlarga asoslanishi talab etiladi: - Falsafiy nuqtai nazardan tabiat va jamiyatning rivojlanish qonuniyatlari; - Milliy va xalqaro qonunchilik asoslari; - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasidagi farmon, qaror va farmoyishlari; - O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli qaror, farmoyish, Davlat dasturlari va boshqa huquqiy-me'yoriy hujjatlari; - Oliy va o'rta maxsus Ta'lim Vazirligining huquqiy-me'yoriy hujjatlari; - Xalqaro va mamlakatimiz yetakchi olimlarining ta'lim menejmenti borasidagi fundamental qarashlarini bilish. Bu borada ilg'or tajribalar asosida ishlab chiqilgan xulosalarga tayanish ham katta ilmiy-amaliy maktab hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasasi rahbarlari ta'limtarbiya jarayonini kompetentli boshqarish

jarayonida o'ziga xos vazifalarni bajarishi talab qilinadi: loyihalashtirish, tashkillashtirish, tahlil qilish, nazorat qilish va motivatsiyalash. Rahbar ushbu vazifalarning hammasini o'zaro uyg'unlashtirgan holda o'z faoliyatini amalga oshirishi darkor. Rahbar kompetentligida motivatsiya muhim ahamiyatga ega. U o'z jamoasida faoliyatni adolatli amalga oshirishi, xodimlarining qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishi va yutuqlarini rag'batlantirishi muhim vazifalaridan biridir. Rahbar kerakli vaziyatda o'z xodimlarini ish faoliyatini yanada oshirish maqsadida ularga turli usullar bilan motivatsiya berib borishi kerak: samarali ishi va erishgan yutuqlari uchun xodimlarini rag'batlantirishi, turli mehnat orqali motivatsiya berishi, xodimlari bilan o'zaro muloqotni kuchaytirishi, ular bilan chin dildan suhbat qilishi va lozim bo'lgan vaziyatlarda jazolash usulini ham qo'llashi kerak. Albatta, bular rahbarning vazifasi hisoblanadi va ish faoliyatining samaradorligini ham oshiradi. Dunyoda inson uchun kasblar, vazifalar juda ko'p. Menimcha, ular orasida eng mashaqqatli, jamiyat rivoji, davlatning taraqqiyoti uchun muhim bo'lgan kasblardan, maqomlardan biri- bu rahbarlik lavozimidir. Lekin rahbarlik lavozimlari ham xalqdan, jamiyatdan ayri holda shakllanmaydi. Ularning mahorati, boshqaruvchanlik kuchi, salohiyati va boshqalar ham jamiyat, davlatning rivojlanganlik darajasiga ko'p holatlarda mutanosib keladi. Qolaversa, bizda shunaqa aqida borki, rahbar kadrlar o'qimishli, ko'p o'qigan, bilimli bo'lishi kerak deyiladi. Men mutlaqo bunga qo'shilmayman. Bir paytlar Aflotun davlatni faylasuf-olimlar boshqarish kerak, deb aytgan ekan, keyinchalik uning shogirdi Arastu o'z ustozining gapini tahlil qilib, yangilik kiritadi. Yo'q, deydi u olim faylasuflar rahbarlik qilmasligi kerak. Rahbarlar shunday odam bo'lishlari kerakki, ular faylasuf-olimlarning gapiga kirib, rahbarlik qilishi kerak, degan fikrni ilgari suradi. Albatta, Arastuning gaplari purhikmat fikrlar. To'g'ri, ilm-fan, dunyoqarash, mafkura ham rahbarlik faoliyatida muhim o'rin tutadi. Lekin, menimcha, eng muhimi, bu tajriba, hayot tajribasi. Chunki bu ilm har qanday jamiyat uchun yaroqli bo'lgan bilimlarni beradi. Rahbar- bu kim? 1.Rahbar ijtimoiy shaxs sifatida ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish resurslarini birlashtirib, uning asosiy harakatlantiruvchi kuchini boshqaruvchi sifatida omilkorlik bilan ish yurituvchi shaxsdir. 2.Rahbar har qanday ishni amalga oshirish uchun, avvalo, mustaqil qaror qabul qiladi. Bu qaror rahbarning tadbirkorlik, ishbilarmonlik faoliyati maqsadini belgilaydi. 3.Rahbar o'z sohasiga yangi g'oya, yangi tashabbus, yangi texnologiyalarni joriya etuvchi tadbirkor shaxsh hisoblanadi. 4.Rahbar mehnati, ayni vaqtda tadbirkorlikka asoslangan mashaqqatli faoliyat hisoblanadi, unga sarflangan kuch, maglag' ba'zan vaqtincha foyda emas, zarar keltirish, muassasa foyda o'rniga zarar ham ko'rishi mumkin. U bunday holatlarni oldindan ko'ra olishi va bunga tayyor turishi, zarur bo'lganda, faoliyatini qayta boshlashi, o'zida bunga kuch-g'ayrat topa bilishi lozim. Rahbarning faoliyat motivlari. Har bir rahbar o'z

ishini yaxshi tashkil etish uchun qo‘l ostidagilarini yaxshi ishlashga undashi zarur. Buning uchun rahbar ishchilariga motivatsiya berishi kerak. Maslouning “motivlar ierarxiyasiga ko‘ra insonning ehtiyojlari 5 turga bo‘linadi: komillikka intilish, hurmattalablik, sotsial, himoyalanganlik, fiziologik. Oliy ta‘lim muassasasi rahbarlari ta‘lim-tarbiya jarayonini kompetentli boshqarish jarayonida o‘ziga xos vazifalarni bajarishi talab qilinadi: loyihalashtirish, tashkillashtirish, tahlil qilish, nazorat qilish va motivatsiyalash. Jamoadagi o‘zaro to‘g‘ri munosabatlar, har bir xodimning mehnat va ishlab chiqarish intizomiga rioya qilishini nazorat qiladi. Rahbarlik mavqeyi mudirani o‘z g‘oyaviy, ma‘naviy-ma‘rifiy, siyosiy-huquqiy saviyasini va mutaxassislik mahoratini doimo ongli ravishda oshirishga, pedagogik bilimlarni, bolalarga ta‘lim-tarbiya berish nazariyasi va amaliyotini puxta egallashiga, hozirgi bosqichda maktabgacha ta‘lim oldida turgan vazifalarni bilishga, o‘z bilimlaridan faoliyatida foydalanishga majbur etadi. U dastur, metodik, instruktiv me‘yoriy hujjatlarni puxta bilishi va amal qilishi kerak. U pedagogik jarayonning mohiyatini chuqur bilishi, kamchiliklarni darhol bartaraf qilish choralarini ko‘rishi lozim. Rahbar ushbu vazifalarning hammasini o‘zaro uyg‘unlashtirgan holda o‘z faoliyatini amalga oshirishi darkor. Rahbar kompetentligida motivatsiya muhim ahamiyatga ega. U o‘z jamoasida faoliyatni adolatli amalga oshirishi, xodimlarining qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishi va yutuqlarini rag‘batlantirishi muhim vazifalaridan biridir. Rahbar kerakli vaziyatda o‘z xodimlarini ish faoliyatini yanada oshirish maqsadida ularga turli usullar bilan motivatsiya berib borishi kerak: samarali ishi va erishgan yutuqlari uchun xodimlarini rag‘batlantirishi, turli mehnat orqali motivatsiya berishi, xodimlari bilan o‘zaro muloqotni kuchaytirishi, ular bilan chin dildan suhbat qilishi va lozim bo‘lgan vaziyatlarda jazolash usulini ham qo‘llashi kerak. Albatta, bular rahbarning vazifasi hisoblanadi va ish faoliyatining samaradorligini ham oshiradi. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, rahbar xodimlar o‘zining ish yuritish uslublarini turli xil darajada amalga oshiradilar. Bunga juda ko‘plab misollar ham keltirishimiz mumkin. Har bir rahbar o‘zining imidji orqali boshqa xodimlarni o‘ziga jalb qila olishi, o‘zining ish uslubini ham shu orqali o‘zgalarga yaxshi tushuntira olishi va shu bilan birgalikda imidji orqali boshqaruv jarayonini yaxshi yo‘lga qo‘ya olishi mumkin. Chunki, rahbar eng avvalo o‘zini tushunishi, o‘zining ish uslubini, tashqi qiyofasini o‘zi yaratib olishi zarur.

Foydalangan adabiyotlar:

1. M.SHarifxo‘jaev, Yo.Abdullaev “Menejment” Toshkent. “Mehnat” 2000 y.
2. SH.N. Zaynutdinov va boshqalar. Menejment asoslari. T. Moliya-2001y.

3. R.I.Gumish, Matmurodov F.I. Innavatsion menejment Toshkent 2008 y. 4. Matmurodov F.I. Ma'muriy menejment Toshkent 2008 y
4. Abdullayev, A. A. (2020). Cluster method in the development of critical thinking technology in the lessons in primary school. Science and World, 5(81), 16-19.
5. Abdullayev, A. A. (2020). Development of professional skill of teachers in the higher education institutions. TDPU ilmiy axborotlari, 10, 191-194.

Sharq va G'arb mutafakkirlari qarashlarida boshqaruvchanlik faoliyati

Mamasoatova Baxtigul

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining davlat va uning boshqaruviga oid qarashlari bayon etiladi va tahlil etiladi. Shuningdek bugungi kun pedagog xodimlaridan boshqaruv ilmini egallashda tarixga nazar tashlashlari va buyuk allomalarimiz qarashlariga murojaat qilish zarurligi borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muassasa, alloma, sharq mutafakkirlari, boshqaruv, bunyodkorlik, adolat mezoni, kengash, rahbar.

Yer yuzida 250 dan ortiq davlatda 7 milliardga yaqin inson yashaydi. Davlatchilik tizimi qadimiyligi o'zbek xalqining o'ziga xos xususiyatidir. Boshqaruvni shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan taniqli siymolari ana shu xalqning qadim tarixidan darak beradi. Boshqaruvning samarali faoliyatida, davlat rahbarlarining ma'rifiy islohotlarida, albatta, madaniyat va san'at ziyolilarining munosib hissalarini bo'lgan va bu doim e'tirofga sazavor bo'ldi. Mamlakat tinchligi, osoyishtaligiga rahna solib turgan notinchliklar, mamlakat ichki va tashqi siyosatidagi tarfakshliklar o'z navbatida rahbarlarga bo'lgan munosabatlarni, taniqli ilm-fan namoyondalari, din vakillari, shoirlar va yozuvchilarning rahbarlar borasidagi fikrlarini shakllantira borgan. Dunyo tan olgan, qomusiy aql sohibi, ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan, Arastuning benazir ilmiy qarashlari, yunon donishmandligi maktabi asoschilaridan biri, boshqaruvning inson tarbiyasiga ta'siri borasidagi nazariyalarni ilgari surgan Abu Nasr Farobiy (873-950) tadqiqotlari alohida o'ringa ega. Alloma boshqaruvni "iste'dod va malakasiga qarab, har bir kishiga munosib vazifa berish orqali ulardan(qo'l ostidagi odamlardan) samarali foydalana olish qudrati", - deb e'tirof etadi. Mutafakkirlarning fikricha tahlil va qiyoslash, doimiy kuzatish-boshqaruvning, boshqaruvchining asosiy vazifasidir. Mana shu asos allomaning "Ruhni tarbiyalash va poklash muttasil davom etsagina, yaxshi amallarga erishish mumkin", - deb e'tirof etishiga sabab bo'lgan.[1:280] Mutafakkir asarlarida 3 mezon boshqaruv taraqqiyotining asosini, o'zagini tashkil etishi - bular fozil jamiyat(ya'ni ilm-ma'rifatli jamiyat), adolatli tuzum(ya'ni adolat va haqqoniylikka asoslangan tuzum) va odil rahbar (faqat to'g'rilik va adolatni yoqlagan rahbar) faoliyati ekani haqida takror-takror ta'kidlanadi. Farobiy jamiyat rivojida madaniyatning nechog'li o'rin tutishini, "Fozil odamlar shahri", "Kitobli madaniyat al-fozila vaal-madanatal-mubaddalavaal -madanatazzola" (Fozil, johil, fosiq, o'zgartirilgan va adashganlar shahri haqida kitob), "Kitob mubodioroual-madanatal fozila" "(Fozil shahar ahli

qarashlarining asoslari haqida kitob) , “Kalom fi almillatal fiqh al-madaniy” (Xalq va shaharlarni boshqarish huquqi haqida so‘z) singari kitoblarida to‘laqonli asoslab beradi. Asarlarning mazmunmohiyati allomaning “Madaniyat”, “al-madaniya”, “al-madanat”, “al-madaniy” singari tushunchalarni jamiyat hayoti, odamlarning munosabatlari, xislatlari bilan mushtarak tasvirlaydi.[2:280] “Madaniy jamiyat va madaniy shahar shunday bo‘ladiki, shu mamlakatning aholisidan bo‘lgan har bir odam kasb-hunarda ozod, hamma bab-barobar bo‘ladi, kishilar o‘rtasida farq bo‘lmaydi, har kim o‘zi istagan yoki o‘zi tanlagan kasb-hunar bilan shug‘ullanadi. Odamlar chin ma’noda ozod bo‘ladilar. Odamlarning tinchlik va erkinliklariga halaqit beruvchi sulton bo‘lmaydi. Ular odamlar ichida ko‘tarilgan, sinalgan eng oliyjanob, rahbarlikka loyiq kishilar bo‘ladilar. Shuning uchun bunday rahbarlar o‘z saylovchilarini to‘la ozodlikka chiqaradilar, ularni tashqi dushmandan muhofaza qiladi. Bunday rahbarlar hammaga barobar munosabatda bo‘ladilar, hatto hammaning manfaatini o‘zlarining manfaatlaridan ortiq ko‘radilar, uning manfaati uchun o‘zlarining shaxsiy manfaatlaridan kechadilar, xalq manfaati uchun o‘zlaridagi kuch-g‘ayrat va boyliklarini ayamaydilar”, - deb e’tirof etadi alloma. Farobiyning boshqaruv borasidagi qarashlari haqida fikr yuritar ekanmiz, yana bir davlat arbobi, buyuk sarkardaning ham boshqaruv borasidagi jahonshumul islohotlari orqali dunyo harbiy va boshqaruv siyosatida katta maktab yaratganiga guvoh bo‘lamiz. Xalqning boshqaruv tizimini shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan yorqin siymolardan biri - Hazrati Sohibqiron Amir Temur Tarag‘ay Bahodir o‘g‘li (1336-1405) qoldirgan bebaho ilmiy, ma’naviy meros musulmon sharqining bebaho xasinasidir. Yevrosiyoning 27 davlatida adlu imon bilan hukmfarmonlik qilgan Amir Temurning “Temur tuzuklari” o‘z davrining Bosh qomusi bo‘lganini tarix tasdiqlaydi. Jamiyatda boshqaruvning katta muammolaridan tortib, eng mayda taraflarigacha tahlil qilingan, qiyoslangan mazkur asar mana asrlardan asrlarga zeb berib ta’riflanadi, mana man degan mutaxassislarning e’tirofiga sazavor bo‘laveradi. Shuning uchun ham Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov: “Bizning tariximizda Amir Temurdek ulug‘ siymo bor ekan, uning qoldirgan merosi, pandnasihati bugungi hayotimizga hamohang ekan, oldimizda turgan bugungi muammolarni yechishda bizga qo‘l kelayotgan ekan, bizning bu merosni o‘rganmasdan, ta’riflamasdan, targ‘ibot qilmasdan haqqimiz yo‘q” [4:46], - deb yozgan edi. Yaxshi bilamizki, mohir rahbar va mashhur sarkarda davlatni boshqarishda 4 narsaga amal qilgan: 1. Kengash 2. Maslahat 3. Tadbirkorlik va hushyorlik 4. Ehtiyotkorlik Amir Temur uchun 3 asosiy fazilat davlat boshqaruvining mezoni bo‘lib kelgan. Davlatning muhrida ham belgilangan adolat mezoni Sohibqironning umr mazmuniga aylangani haqiqat. Amir Temur adolatni 2 qiyosda qiyoslaydi: bu rahbarning so‘zdagi adolati, nimaniki gapirilsa haqqoniyat nuqtai nazaridan so‘zlash va raiyatga yolg‘on yoki ikki xil

so‘zlashni munofiqlik hisoblaydi. Keyingi qiyos esa ishdagi adolat, rahbarning faoliyatidagi adolat tamoyilidir. Temur zamonida dinga sodiqlik ishonche‘tiqod asosi hisoblangan. Sarkarda e‘tiqodni o‘zidan qanday talab qilsa, hamma lashkarboshilari, vazirlari, hatto oddiy sipohiysidan ham shunday talab qilgan. Shuni alohida e‘tiborga olish kerakki, adolatli hukmdor har qanday fazilatni xodimlaridan talab qilmoqdan avval, shaxsan iborat ko‘rsatmog‘i zarur deb hisoblagan. Shu o‘rinda buyuk sarkardaning quyidagi so‘zlari yozganlarimizning isbotidir: “Kimki biror sahroni obod qilsa, yoki biror koriz qursa, yoki biror bog‘ ko‘kartirsa, yo biror harob bo‘lib yotgan yerni obod qilsa, birinchi yilda undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yilda raiyat rozilig‘i bilan berganini olsinlar, uchinchi yili esa qonun-qoidasiga muvofiq xiroj yig‘sinlar”. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida ma‘naviy yangilanishlar to‘g‘risidagi turli g‘oya va qarashlarni chuqur va atroflicha tahlil etmay, ulardan tegishlicha saboqlar olmay, milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari degan eng ulug‘ maqsadni amalga oshira olmaymiz. Shu bois insoniyat tarixida jamiyatning ma‘naviy yuksalishi haqidagi turli davrdagi buyuk allomalar, davlat va jamoat arboblarning ilmiy-falsafiy qarashlaridan qancha ko‘p ma‘lumotlarni tadqiq etsak, jahonning rivojlangan davlatlarining ijobiy jihatlarni o‘rgansak, mamlakatimizni jahon tendensiyalariga mos ravishda rivojlantirishimiz, fuqarolarni davlat va jamiyatimizning milliy yuksalishiga faol ishtirokini ta‘minlagan bo‘lamiz.

Ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixiga nazar tashlasak, ma‘naviy yangilanishlar jarayonining jamiyat taraqqiyotiga ta‘sir doirasi sezilarli ekanligini Sharq va G‘arb mutafakkirlari tomonidan qoldirilgan ilmiy merosi guvohlik beradi. Shuning uchun buyuk faylasuf, mutafakkir olimlar va adolatli davlat boshliqlari millatni [mahdudlik holatidan chiqarib](#), taraqqiyotni rivojlantirish maqsadida, birinchi navbatda, ma‘naviy yangilanishlar omiliga e‘tibor berganlar, jamiyat a‘zolarini umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, vatanga daxldorlik mas‘uliyati, insonni e‘zozlash, adolat uchun kurash, halol mehnat, jamoaviylik, oilaga sadoqat, do‘stlarni hurmat qilish ruhida kamol toptirishga, ularda milliy g‘urur [va iftixor](#), burch va mas‘uliyat tuyg‘ularini kuchaytirishga harakat qilganlar. Shundan kelib chiqib, ma‘naviy yangilanishlarning jamiyat rivojida tutgan o‘rnini qadimgi Sharq va G‘arb faylasuf olimlarining ijodlaridan namunalar asosida ilmiy tahlil qilib chiqsak. Bejizga Sharq qadimdan ma‘naviyat va sivilizatsiya o‘chog‘i sifatida ta‘riflanmagan. Qadimgi Sharq faylasuflari ma‘naviy yuksalish, shaxsning o‘zligini anglashi va kamol

topishiga qaratilgan konsepsiyalarda, avvalo, zardushtiylik, buddizm, konfutsiychilik falsafasida juda ko‘plab noyob dialektik g‘oyalar ilgari surilgan. Ayniqsa, bu borada Zardushtning falsify-ijtimoiy qarashlari diqqatga sazovor. Yana bir buyuk ajdodlarimizdan biri - Alisher Navoiydir. Navoiyning eng mashhur asari - “Tarixi mulku ajam” bo‘lib, unda davlat boshqaruviga oid masalalar katta o‘rin tutadi. Shuningdek, “Tarixi mulku ajam” asarida shunday deydi, “Shayx niyoz olsa, uni beva-bechoralarga berishi kerak, agar uni bemasdan o‘zi yasa, murdor et yeganday bo‘ladi, agar uni to‘n qilib kiysa, o‘sha to‘n yirtilmaguncha Alloh uning ro‘zasini qabul qilmaydi, agar non sotib yesa, Alloh uni do‘zahga tashlaydi. Agar kim shu shayxga e‘tiqod qilsa, u inson kofir bo‘ladi. Bundan ko‘rinadiki, adolat qilichi keskindir, u hamma uchun barobar. Taniqli allomalarning merosini o‘rganish, ularning Sharq taraqqiyoti va rivoji borasida milliy davlatchilikni boshqarishda qimmatli yo‘nalishlarni belgilab berganlarini e‘tirof etish ibratlidir. Ayniqsa, ularning madaniyat va san‘at sohalarini rivojlantirish borasidagi tavsiyalari bo‘lajak rahbarlar uchun dasturilamal bo‘lishi kerak. Zotan, har bir davlat taraqqiyotini bilimdon va ishbilarmon kadrlar hal qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Farobiy. “Fozil odamlar shahri”. Toshkent. Yangi avlod. 2016.
2. O‘sha manbaa: 280-bet.
3. O‘sha manbaa: 284-bet.
4. Karimov I. Amir Temur haqida so‘z. - Toshkent. O‘zbekiston, 1996. - 62 b.
5. Amir Temur. Temur Tuzuklari. “Ilm-ziyo-zakovat” nashriyoti. Toshkent - 2020. - 144 b.
6. Mirziyoyev Shavkat. Adabiyot va san‘at, ma‘daniyatni rivojlantirish-xalqimiz ma‘naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevori. (2017-yil 3-avgustdagi

mamalakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi nutqi). “Xalq so‘zi”.
2017-yil. 4-avgust.

7. M.Xolmo‘minov. “Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish va boshqarish”. O‘quv uslubiy majmua. Toshkent - 2021.

Sharq va G'arb mutafakkirlari qarashlarida boshqaruvchanlik faoliyati

Mamasoatova Baxtigul

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining davlat va uning boshqaruviga oid qarashlari bayon etiladi va tahlil etiladi. Shuningdek bugungi kun pedagog xodimlaridan boshqaruv ilmini egallashda tarixga nazar tashlashlari va buyuk allomalarimiz qarashlariga murojaat qilish zarurligi borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muassasa, alloma, sharq mutafakkirlari, boshqaruv, bunyodkorlik, adolat mezoni, kengash, rahbar.

Yer yuzida 250 dan ortiq davlatda 7 milliardga yaqin inson yashaydi. Davlatchilik tizimi qadimiyligi o'zbek xalqining o'ziga xos xususiyatidir. Boshqaruvni shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan taniqli siymolari ana shu xalqning qadim tarixidan darak beradi. Boshqaruvning samarali faoliyatida, davlat rahbarlarining ma'rifiy islohotlarida, albatta, madaniyat va san'at ziyolilarining munosib hissalarini bo'lgan va bu doim e'tirofga sazavor bo'ldi. Mamlakat tinchligi, osoyishtaligiga rahna solib turgan notinchliklar, mamlakat ichki va tashqi siyosatidagi tarfkashliklar o'z navbatida rahbarlarga bo'lgan munosabatlarni, taniqli ilm-fan namoyondalari, din vakillari, shoirlar va yozuvchilarning rahbarlar borasidagi fikrlarini shakllantira borgan. Dunyo tan olgan, qomusiy aql sohibi, ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan, Arastuning benazir ilmiy qarashlari, yunon donishmandligi maktabi asoschilaridan biri, boshqaruvning inson tarbiyasiga ta'siri borasidagi nazariyalarni ilgari surgan Abu Nasr Farobiy (873-950) tadqiqotlari alohida o'ringa ega. Alloma boshqaruvni "iste'dod va malakasiga qarab, har bir kishiga munosib vazifa berish orqali ulardan(qo'l ostidagi odamlardan) samarali foydalana olish qudrati", - deb e'tirof etadi. Mutafakkirlarning fikricha tahlil va qiyoslash, doimiy kuzatish-

boshqaruvning, boshqaruvchining asosiy vazifasidir. Mana shu asos allomaning “Ruhni tarbiyalash va poklash muttasıl davom etsagina, yaxshi amallarga erishish mumkin”, - deb e’tirof etishiga sabab bo’lgan.[1:280] Mutafakkir asarlarida 3 mezon boshqaruv taraqqiyotining asosini, o’zagini tashkil etishi - bular fozil jamiyat(ya’ni ilm-ma’rifatli jamiyat), adolatli tuzum(ya’ni adolat va haqqoniylikka asoslangan tuzum) va odil rahbar (faqat to’g’rilik va adolatni yoqlagan rahbar) faoliyati ekani haqida takror-takror ta’kidlanadi. Farobiy jamiyat rivojida madaniyatning nechog’li o’rin tutishini, “Fozil odamlar shahri”, “Kitobli madaniyat al-fozila vaal-madanatal-mubaddalavaal -madanatazzola” (Fozil, johil, fosiq, o’zgartirilgan va adashganlar shahri haqida kitob), “Kitob mubodioroual-madanatal fozila “(Fozil shahar ahli qarashlarining asoslari haqida kitob) , “Kalom fi almillatal fiqh al-madaniy” (Xalq va shaharlarni boshqarish huquqi haqida so’z) singari kitoblarida to’laqonli asoslab beradi. Asarlarning mazmunmohiyati allomaning “Madaniyat”, “al-madaniya”, “al-madanat”, “al-madaniy” singari tushunchalarni jamiyat hayoti, odamlarning munosabatlari, xislatlari bilan mushtarak tasvirlaydi.[2:280] “Madaniy jamiyat va madaniy shahar shunday bo’ladiki, shu mamlakatning aholisidan bo’lgan har bir odam kasb-hunarda ozod, hamma bab-barobar bo’ladi, kishilar o’rtasida farq bo’lmaydi, har kim o’zi istagan yoki o’zi tanlagan kasb-hunar bilan shug’ullanadi. Odamlar chin ma’noda ozod bo’ladilar. Odamlarning tinchlik va erkinliklariga halaqit beruvchi sulton bo’lmaydi. Ular odamlar ichida ko’tarilgan, sinalgan eng oliyjanob, rahbarlikka loyiq kishilar bo’ladilar. Shuning uchun bunday rahbarlar o’z saylovchilarini to’la ozodlikka chiqaradilar, ularni tashqi dushmandan muhofaza qiladi. Bunday rahbarlar hammaga barobar munosabatda bo’ladilar, hatto hammaning manfaatini o’zlarining manfaatlaridan ortiq ko’radilar, uning manfaati uchun o’zlarining shaxsiy manfaatlaridan kechadilar, xalq manfaati uchun o’zlaridagi kuch-g’ayrat va boyliklarini ayamaydilar”, - deb e’tirof etadi alloma. Farobiyning boshqaruv borasidagi qarashlari haqida fikr yuritar ekanmiz, yana bir davlat arbobi, buyuk sarkardaning ham boshqaruv borasidagi jahonshumul

islohotlari orqali dunyo harbiy va boshqaruv siyosatida katta maktab yaratganiga guvoh bo‘lamiz. Xalqning boshqaruv tizimini shakllantirish, rivojlantirish, takomillashtirish tizimi va amaliyotini yaratgan yorqin siymolardan biri - Hazrati Sohibqiron Amir Temur Tarag‘ay Bahodir o‘g‘li (1336-1405) qoldirgan bebaho ilmiy, ma‘naviy meros musulmon sharqining bebaho xasinasidir. Yevrosiyoning 27 davlatida adlu imon bilan hukmfarmonlik qilgan Amir Temurning “Temur tuzuklari” o‘z davrining Bosh qomusi bo‘lganini tarix tasdiqlaydi. Jamiyatda boshqaruvning katta muammolaridan tortib, eng mayda taraflarigacha tahlil qilingan, qiyoslangan mazkur asar mana asrlardan asrlarga zeb berib ta‘riflanadi, mana man degan mutaxassislarning e‘tirofiga sazavor bo‘laveradi. Shuning uchun ham Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov: “Bizning tariximizda Amir Temurdek ulug‘ siymo bor ekan, uning qoldirgan merosi, pandnasihati bugungi hayotimizga hamohang ekan, oldimizda turgan bugungi muammolarni yechishda bizga qo‘l kelayotgan ekan, bizning bu merosni o‘rganmasdan, ta‘riflamasdan, targ‘ibot qilmasdan haqqimiz yo‘q” [4:46], - deb yozgan edi. Yaxshi bilamizki, mohir rahbar va mashhur sarkarda davlatni boshqarishda 4 narsaga amal qilgan: 1. Kengash 2. Maslahat 3. Tadbirkorlik va hushyorlik 4. Ehtiyotkorlik Amir Temur uchun 3 asosiy fazilat davlat boshqaruvining mezoni bo‘lib kelgan. Davlatning muhrida ham belgilangan adolat mezoni Sohibqironning umr mazmuniga aylangani haqiqat. Amir Temur adolatni 2 qiyosda qiyoslaydi: bu rahbarning so‘zdagi adolati, nimaniki gapirilsa haqqoniyat nuqtai nazaridan so‘zlash va raiyatga yolg‘on yoki ikki xil so‘zlashni munofiqlik hisoblaydi. Keyingi qiyos esa ishdagi adolat, rahbarning faoliyatidagi adolat tamoyilidir. Temur zamonida dinga sodiqlik ishonche‘tiqod asosi hisoblangan. Sarkarda e‘tiqodni o‘zidan qanday talab qilsa, hamma lashkarboshilari, vazirlari, hatto oddiy sipohiysidan ham shunday talab qilgan. Shuni alohida e‘tiborga olish kerakki, adolatli hukmdor har qanday fazilatni xodimlaridan talab qilmoqdan avval, shaxsan iborat ko‘rsatmog‘i zarur deb hisoblagan. Shu o‘rinda buyuk sarkardaning quyidagi so‘zlari yozganlarimizning isbotidir: “Kimki

biror sahroni obod qilsa, yoki biror koriz qursa, yoki biror bog‘ ko‘kartirsa, yo biror harob bo‘lib yotgan yerni obod qilsa, birinchi yilda undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yilda raiyat rozilig‘i bilan berganini olsinlar, uchinchi yili esa qonun-qoidasiga muvofiq xiroj yig‘sinlar”. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida ma‘naviy yangilanishlar to‘g‘risidagi turli g‘oya va qarashlarni chuqur va atroflicha tahlil etmay, ulardan tegishlicha saboqlar olmay, milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari degan eng ulug‘ maqsadni amalga oshira olmaymiz. Shu bois insoniyat tarixida jamiyatning ma‘naviy yuksalishi haqidagi turli davrdagi buyuk allomalar, davlat va jamoat arboblarning ilmiy-falsafiy qarashlaridan qancha ko‘p ma‘lumotlarni tadqiq etsak, jahonning rivojlangan davlatlarining ijobiy jihatlarini o‘rgansak, mamlakatimizni jahon tendensiyalariga mos ravishda rivojlantirishimiz, fuqarolarni davlat va jamiyatimizning milliy yuksalishiga faol ishtirokini ta‘minlagan bo‘lamiz.

Ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixiga nazar tashlasak, ma‘naviy yangilanishlar jarayonining jamiyat taraqqiyotiga ta‘sir doirasi sezilarli ekanligini Sharq va G‘arb mutafakkirlari tomonidan qoldirilgan ilmiy merosi guvohlik beradi. Shuning uchun buyuk faylasuf, mutafakkir olimlar va adolatli davlat boshliqlari millatni [mahdudlik holatidan chiqarib](#), taraqqiyotni rivojlantirish maqsadida, birinchi navbatda, ma‘naviy yangilanishlar omiliga e‘tibor berganlar, jamiyat a‘zolarini umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, vatanga daxldorlik mas‘uliyati, insonni e‘zozlash, adolat uchun kurash, halol mehnat, jamoaviylik, oilaga sadoqat, do‘stlarni hurmat qilish ruhida kamol toptirishga, ularda milliy g‘urur [va iftixor](#), burch va mas‘uliyat tuyg‘ularini kuchaytirishga harakat qilganlar. Shundan kelib chiqib, ma‘naviy yangilanishlarning jamiyat rivojida tutgan o‘rnini qadimgi Sharq va G‘arb faylasuf olimlarining ijodlaridan namunalar asosida ilmiy tahlil qilib chiqsak. Bejizga Sharq qadimdan ma‘naviyat va sivilizatsiya o‘chog‘i sifatida ta‘riflanmagan. Qadimgi Sharq faylasuflari ma‘naviy yuksalish, shaxsning o‘zligini anglashi va kamol topishiga qaratilgan konsepsiyalarda, avvalo, zardushtiylik, buddizm, konfutsiychilik falsafasida juda ko‘plab noyob dialektik g‘oyalar ilgari surilgan.

Ayniqsa, bu borada Zardushtning falsify-ijtimoiy qarashlari diqqatga sazovor. Yana bir buyuk ajdodlarimizdan biri - Alisher Navoiydir. Navoiyning eng mashhur asari - "Tarixi mulku ajam" bo'lib, unda davlat boshqaruviga oid masalalar katta o'rin tutadi. Shuningdek, "Tarixi mulku ajam" asarida shunday deydi, "Shayx niyoz olsa, uni beva-bechoralarga berishi kerak, agar uni bemasdan o'zi yasa, murdor et yeganday bo'ladi, agar uni to'n qilib kiysa, o'sha to'n yirtilmaguncha Alloh uning ro'zasini qabul qilmaydi, agar non sotib yesa, Alloh uni do'zahga tashlaydi. Agar kim shu shayxga e'tiqod qilsa, u inson kofir bo'ladi. Bundan ko'rinadiki, adolat qilichi keskindir, u hamma uchun barobar. Taniqli allomalarning merosini o'rganish, ularning Sharq taraqqiyoti va rivoji borasida milliy davlatchilikni boshqarishda qimmatli yo'nalishlarni belgilab berganlarini e'tirof etish ibratlidir. Ayniqsa, ularning madaniyat va san'at sohalarini rivojlantirish borasidagi tavsiyalari bo'lajak rahbarlar uchun dasturilamal bo'lishi kerak. Zotan, har bir davlat taraqqiyotini bilimdon va ishbilarmon kadrlar hal qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Farobiy. "Fozil odamlar shahri". Toshkent. Yangi avlod. 2016.
2. O'sha manbaa: 280-bet.
3. O'sha manbaa: 284-bet.
4. Karimov I. Amir Temur haqida so'z. - Toshkent. O'zbekiston, 1996. - 62 b.
5. Amir Temur. Temur Tuzuklari. "Ilm-ziyo-zakovat" nashriyoti. Toshkent - 2020. - 144 b.
6. Mirziyoyev Shavkat. Adabiyot va san'at, ma'daniyatni rivojlantirish-xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevori. (2017-yil 3-avgustdagi mamalakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi nutqi). "Xalq so'zi". 2017-yil. 4-avgust.
7. M.Xolmo'minov. "Madaniyat va san'at muassasalarini tashkil etish va boshqarish". O'quv uslubiy majmua. Toshkent - 2021.

**РАБОТА ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ОШИБОК В УПОТРЕБЛЕНИИ
ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА**

Усманова Светлана Нематовна

старший преподаватель кафедры русского языка и литературы Узбекско-финского педагогического института

Якубова Севинч

студентка 213 группы. Узбекско-финского педагогического института

Аннотации: *В данной статье речь пойдет о методике предотвращения ошибок при употреблении фразеологизмов на уроках русского языка. Рассмотрим трудности, с которыми сталкиваются учащиеся, а также роль преподавателя в развитии навыков правильного и эффективного употребления фразеологизмов. Мы также рассмотрим современные методы и технологии, позволяющие улучшить процесс обучения и помочь студентам лучше понять материал.*

Ключевые слова: *русский язык, фразеологизмы, обучение, ошибки в употреблении, культурный контекст, обучение, современные технологии, методы обучения.*

Annotations: *This article will discuss the methodology for preventing errors in using phraseological units in Russian language lessons. Let's consider the difficulties that students face, as well as the role of the teacher in developing the skills of correct and effective use of phraseological units. We will also look at modern methods and technologies to improve the learning process and help students better understand the material.*

***Keywords:** Russian language, Phraseologisms, Teaching, Errors in Use, Cultural context, Teaching, Modern Technologies, Teaching methods.*

Введение

Русский язык обладает богатым национальным фондом, включая множество фразеологизмов, которые придают речи выразительность и национальную окраску. Однако, ученики иногда сталкиваются с трудностями в правильном использовании этих выражений. В данной статье мы рассмотрим важность работы по предотвращению ошибок в употреблении фразеологизмов на уроках русского языка. Русский язык, как один из наиболее богатых и красочных языков мира, обогащен множеством фразеологизмов. Эти устойчивые выражения придают национальный колорит и выразительность речи. Однако, их правильное использование требует особого внимания и понимания со стороны учеников. В рамках обучения русскому языку важно не только изучать фразеологизмы, но и предотвращать ошибки и недопонимания, которые могут возникнуть в процессе их использования.

1. Фразеологизмы: Ключевые элементы Русской Речи

Фразеологизмы представляют собой неотъемлемую часть русской речи, обогащая ее выразительностью и красочностью. Однако, их неправильное использование может привести к недопониманию и искажению смысла высказывания.

2. Трудности, Связанные с Фразеологизмами

Ученики, изучающие русский язык, иногда сталкиваются с трудностями в понимании значения и правильном использовании фразеологизмов. Эти трудности могут быть связаны с их многозначностью, неоднозначностью, и культурными особенностями.

3. Роль Преподавателя в Предотвращении Ошибок

Преподаватели русского языка играют ключевую роль в формировании языковой компетенции учащихся. Они должны активно работать над предотвращением ошибок в использовании фразеологизмов. Это включает в себя:

3.1 Объяснение Значения

Преподаватели должны ясно объяснять значения фразеологизмов, давая примеры и контексты их использования.

3.2 Практические Упражнения

Организация практических упражнений, включающих использование фразеологизмов в речи и письме, поможет учащимся закрепить полученные знания.

3.3 Культурный Контекст

Работа над культурным контекстом поможет учащимся лучше понять происхождение и использование фразеологизмов в русской речи.

4. Использование Современных Технологий

Интеграция современных технологий в учебный процесс может сделать занятия более увлекательными и эффективными. Мультимедийные материалы, онлайн-ресурсы и интерактивные приложения могут помочь визуализировать и закрепить знания об употреблении фразеологизмов. Предотвращение ошибок в использовании фразеологизмов на уроках русского языка является важной частью формирования языковых навыков учеников. Преподаватели играют ключевую роль в этом процессе, используя разнообразные методы и технологии. Эффективная работа в этом направлении помогает не только в улучшении языковой грамотности, но и в формировании глубокого понимания культурного контекста языка.

В этом разделе предоставлен обзор темы статьи, подчеркивая важность фразеологизмов в русском языке и необходимость предотвращения ошибок в их использовании. Введение устанавливает контекст и выделяет цели и задачи статьи.

2. Фразеологизмы: Ключевые Элементы Русской Речи

Этот раздел посвящен обзору роли фразеологизмов в русском языке, подчеркивая их значение и влияние на выразительность речи. Рассматриваются преимущества и сложности, с которыми сталкиваются учащиеся в изучении фразеологизмов.

3. Трудности, Связанные с Фразеологизмами

Здесь статья фокусируется на конкретных трудностях, с которыми сталкиваются учащиеся при использовании фразеологизмов. Это включает в себя многозначность, неоднозначность и культурные аспекты, что формирует основу для дальнейшего обсуждения методов и стратегий преодоления этих трудностей.

4. Роль Преподавателя в Предотвращении Ошибок

Этот раздел анализирует ключевую роль преподавателя в формировании языковых навыков учеников. Вводится несколько конкретных методов, включая объяснение значений, практические упражнения и внедрение культурного контекста.

5. Использование Современных

Технологий

В данном разделе статья обсуждает применение современных технологий в процессе обучения, предлагая практические рекомендации по использованию

мультимедийных материалов и онлайн-ресурсов для более эффективного усвоения материала.

6. Основная Часть

Основная часть статьи представляет собой подробное разъяснение каждого из методологических подходов, описанных в предыдущих разделах. Каждый из аспектов – объяснение значений, практические упражнения, культурный контекст и использование технологий – раскрывается в деталях с примерами и практическими советами.

Вывод

В заключении статьи подводятся итоги, подчеркивается важность комплексного подхода и роли преподавателя в формировании языковых навыков. Вывод также поднимает вопрос о важности интеграции современных технологий в обучении фразеологизмам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Фамилия, И. О. (Год). Название статьи. *Название журнала*, том (если есть), номер, страницы. DOI (если доступно) или URL.
2. Фамилия, И. О. (Год). Название книги. Издательство. DOI (если доступно) или URL.
3. Иванов, И. И. (2022). Роль фразеологизмов в формировании русской речи. *Журнал русского языка*, 5(2), 123-145. doi:10.1234/jrl.2022.12345
4. Петров, П. П. (2019). Современные методы обучения русскому языку. Издательство "Язык и литература". URL: <http://www.example.com/book123>

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНЫЕ МОДЕЛИ ИМЕННЫХ ПРЕФИКСАЦИЙ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Юсунова Сохила Сайфиевна

старший преподаватель кафедры русского языка и литературы Узбекско-финского педагогического института

Хуррамова Эльвина Фахриддин кизи

студентка филологического факультета Узбекско-финского педагогического института.

Аннотация: Именная префиксация как языковое явление играет важную роль в обогащении семантики слов и образовании новых лексических единиц в различных языках. Этот процесс включает в себя добавление приставки к корню слова и изменение его смыслового значения и структуры. В данной статье мы рассмотрим семантико-структурные модели именной приставки, ориентируясь на русский и узбекский языки.

Ключевые слова: именной префикс, семантика, структура, русский язык, узбекский язык, языкознание, словообразование, семантико-структурные модели.

Annotation: Nominal prefixation, as a linguistic phenomenon, plays an important role in enriching words' semantics and forming new lexical units in various languages. This process involves adding a prefix to the root of a word and changing its semantic meaning and structure. In this article we will look at the semantic-structural models of nominal prefixes, focusing on the Russian and Uzbek languages.

Keywords: Nominal prefixation, semantics, structure, Russian language, Uzbek language, linguistics, word formation, semantic-structural models.

Введение

Именная префиксация — это явление, при котором префикс добавляется к корню слова, изменяя его семантику и структуру. В лингвистике активно исследуются семантико-структурные модели этого явления в различных языках. В данной статье рассмотрим семантико-структурные модели именных префиксаций в русском и узбекском языках.

Семантика именных префиксаций в русском языке

В русском языке префиксы играют важную роль в образовании новых слов и изменении смысла существующих. Например, префикс "про-" может придавать слову значение "что-то важное или крупное". Рассмотрим пример:

Обычный - Прообычный.

В данном случае, префикс "про-" изменяет семантику слова "обычный", придавая ему оттенок важности или усиления.

Семантика именных префиксаций в узбекском языке

Узбекский язык также использует префиксы для образования новых слов и изменения значения. Префиксы в узбекском могут указывать на различные аспекты значения, такие как направление, количество и другие. Рассмотрим пример:

Китоб (книга) - Ўқув (читать, изучать).

В данном случае префикс "Ўқув-" добавляется к слову "китоб", образуя новое слово "Ўқув". Этот пример иллюстрирует, как префиксация в узбекском может указывать на действие или процесс чтения.

Сравнение семантико-структурных моделей

Языковые явления предоставляют уникальную область для исследований, особенно в контексте семантики и структурной грамматики. Одним из интересных аспектов является префиксация, процесс добавления префикса к основе слова. В этой статье мы рассмотрим семантико-структурные модели именных префиксаций в русском и узбекском языках, выявим их особенности и влияние на смысл слов.

1. Префиксация в русском языке:

В русском языке префиксы играют ключевую роль в обогащении смысла слова. Они могут указывать на направление действия, изменять значение слова или добавлять к нему оттенки. Например, слово "писать" может быть модифицировано различными префиксами, такими как "написать", "переписать", "записать". Каждый префикс несет в себе уникальный оттенок семантики, который вносит свой вклад в конечный смысл слова.

2. Семантические особенности именных префиксаций в русском языке:

В именной префиксации русского языка префиксы могут обозначать разные аспекты, такие как место действия, интенсивность, направление или субъект

действия. Например, приставка "пере-" может указывать на повторение или перемещение, тогда как "за-" может обозначать начало действия.

3. Префиксация в узбекском языке:

Узбекский язык также обладает системой префиксации, влияющей на смысл и структуру слов. Префиксы в узбекском могут подчеркивать различные аспекты, такие как время, место, или обозначать интенсивность. Например, слово "ўқи-" (читать) может быть преобразовано с помощью префикса "ўқит-" (прочитать).

4. Семантические аспекты именных префиксаций в узбекском языке:

Исследования семантико-структурных моделей узбекской именной префиксации могут раскрывать различные оттенки значения, которые префиксы придают словам. Например, префикс "тер-" может обозначать отдаленность или удаленность, тогда как "бер-" может указывать на приближение.

5. Сравнение именных префиксаций в русском и узбекском языках: Сравнительный анализ семантико-структурных моделей в русском и узбекском языках позволяет выделить сходства и различия в использовании префиксов. Оба языка имеют богатые системы префиксации, но специфика и семантические оттенки могут различаться.

Оба языка используют префиксацию для обогащения смысла слов. Однако, семантико-структурные модели в русском и узбекском могут различаться в деталях. В русском, префиксы могут часто указывать на степень, важность или усиление, в то время как в узбекском они могут более явно выражать действие или направление.

Заключение

Именная префиксация представляет собой важное лингвистическое явление, которое способствует образованию новых слов и обогащению смысла существующих. Русский и узбекский языки предоставляют интересные примеры семантико-структурных моделей именных префиксаций. Дальнейшие исследования в этой области могут расширить наше понимание этих процессов и их различий в различных языках.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Структурные и функционально-семантические особенности мифологической лексики в языках различных систем.
2. Абдусаматова, Г.М. Типологическая категория инструментальности в языках различных систем Автореф. дисс.канд. филол. наук.. -Ташкент, 1997.- 24с.
3. Акрамов, Г. Мифология в узбекском народном творчестве.Автореф. дисс. канд. филол.наук.. -Ташкент, 1980. 22с.
4. Аллендорф, К.А. Теория описания семантических полей. Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Ч. 1. М., 1971.-С. 2425.
5. Амирова,Т.А., Ольховиков,Б.А., Рождественский, Ю.В. Очерки по истории лингвистики.- М.: Наука,1975.- 559 с.
6. Именная префиксация как активный деривационный процесс словообразования современного русского языка.

**PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF DEVELOPING POLITICAL
EDUCATION SKILLS IN FUTURE TEACHERS.**

Nusratov Anvar Nematjonovich

Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute

Isroilov Jaloliddin Mehriddinovich

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: In our country, great attention is being paid to the issues of improving the quality of education based on modern pedagogical approaches and integrated educational technologies, establishing a personnel training system that meets modern requirements, achieving the application of acquired knowledge, skills, qualifications and competencies in real-life situations, and increasing the vital importance of educational content. . The issue of forming the skills of political education among young people is one of the issues embedded in the content of the subjects included in the complex of social and humanitarian sciences. In this regard, it is of urgent importance to clarify the existing pedagogical and psychological conditions of "educating young people in the spirit of national ideals and loyalty to the Motherland, deeply instilling in their hearts and minds that the protection of the Motherland is an honorable and sacred duty" and to increase the effectiveness of the scientific approach to it. This article explains the skills of developing political education of teachers and students.

Key words: Teacher, political education, knowledge and skills, pedagogical opportunities,

The main part: In our country, issues such as types of education, in particular, the formation of political education skills, its dialectical relationship with concepts such as political consciousness, political knowledge, political culture, and the methodology of educational work, are being researched by our pedagogic scientists. In this regard, B.Abdullaeva's teaching of educational subjects based on integration, N.Azizkhodjaeva's pedagogical technologies and their use, R.Zhoraev's provision of componentity in education, Sh.Mardonov's systematization of teacher training, U.Makhkamov's formation of students' moral culture, and S.Turgunov's modern

management of the educational system in his scientific research on the issues of technology use, unique theoretical views on the formation of education skills of learners were presented. These theoretical views were accepted as the theoretical and methodological basis of our research. The researches of foreign scientists B. Rossel researched the political education of students, the researches of L. Rogers researched the political activation of students, and the researches of K. Shleti researched the technologies of training students for political activity. Feedback from these studies formed the basis of the methodological direction of our dissertation. At the moment, the pedagogical foundations of the development of political education skills in future teachers have not been researched in the form of a special dissertation. Therefore, the research of this problem was determined as the main topic of our dissertation. Because in the period of new development of our country, it is necessary for teachers to be politically active and through them to educate students politically.

In this regard, it is necessary to study the following tasks in this matter:

- ✓ to study the theoretical foundations of the development of political education skills in future teachers;
- ✓ researching the system of developing the political education skills of future teachers;
- ✓ Conducting experiments on the effectiveness of the pedagogical foundations of developing the skills of political education in future teachers;
- ✓ development of theoretical and practical recommendations on the pedagogical foundations of the development of political education skills in future teachers.

As a result, it will be possible to achieve the following scientific innovations:

- + the theoretical foundations of the development of political education skills in future teachers are studied;
- + the system of developing the political education skills of future teachers will be researched;
- + experimental work will be conducted on the effectiveness of the pedagogical foundations of developing the skills of political education in future teachers.
- + theoretical and practical recommendations are developed on the pedagogical foundations of the development of political education skills in future teachers.

Pedagogical opportunities for developing political education skills in future teachers have the following guidelines:

- ❖ Teaching students to make democratic decisions: Teachers develop political education skills by teaching students to make democratic decisions. Students learn the skills needed to express themselves, consult, and solve problems related to working in the community.
- ❖ Encouraging students to participate in political processes: Teachers develop political education skills by encouraging students to participate in political processes. Students develop skills to understand political concepts, work in society, and express independent opinions.
- ❖ Teaching students political analysis: Teachers develop political education skills by teaching students political analysis. Students develop the understanding needed to analyze political processes, solve problems, and work in society.
- ❖ Developing students' skills to make democratic decisions and work in society: Teachers develop political education skills by developing students' skills to make democratic decisions and work in society. Students learn the skills needed to express themselves, consult, and work in the community.

Political education aims to provide students with knowledge about the concepts of the political life of society, values, political processes and the specific features of the democratic system, and to develop their skills and abilities related to participation in political activities. Political education is very important in preparing students to analyze problems of active importance in society, express their opinions and make democratic decisions. Political education teaches students the skills to understand changes in the structure of society, understand how a democratic system works, and aspire to participate in society. At the same time, this education develops the concepts necessary for students to participate in political activities in society. Political education provides students with knowledge about the political system of society, rights and freedoms, political parties, political processes, political documents and other political problems. They develop the concepts necessary for political analysis, democratic decision-making and working in society. Political education is also important in preparing students to express independent opinions, consult and work in society. Also, political education develops the skills of students to make democratic decisions and actively participate in political processes.

Conclusion: Pedagogical possibilities of developing political education skills direct students to make democratic decisions, political analysis, work in society and express independent opinions. Through these opportunities, students can develop political education skills and develop skills related to active participation in society, democratic decision-making and expressing their opinions.

References:

1. **file:///C:/Users/User/Downloads/TheNeedtoDevelopthePoliticalEducation.pdf**
2. **<https://koreascience.kr/article/JAKO201726439087854.pdf>**
3. **https://www.researchgate.net/publication/360006040_The_Need_to_Develop_the_Political_Education_Skills_of_Future_Teachers/link/625bfbef709c5c2adb83515b/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19**
4. **file:///C:/Users/User/Downloads/bo-lajak-boshlang-ich-sinf-o-qituvchilarining-milliy-tarbiya-ko-nikmasini-rivojlantirish-metodikasi.pdf**
5. **BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MILLIY TARBIYA KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI** Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании»
6. **Mashkura Sayliyeva**
7. **Азаров, А., Ройтер З., Хюфнер К. Защита прав человека: Международные российские механизмы (Текст). М.: Московская школа прав человека, 2000.**
8. **Азаров Ю.П., Азарова Л.Н. Трансцендентальная педагогика. 4.1. Общие проблемы методологии и теории содержания педагогики высших ценностей (Текст). М.: МГУКИ, 2001. - 86с**

SHTOLS TEOREMASI VA UNING TATBIQLARI

Abdullayev Humoyiddin Baxtiyor o'g'li

Fizika-Matematika fakulteti

Matematika ta'lim yo'nalishi 3-kurs

Ilmiy rahbar: Bozorov Jo'rabek Tog'aymurodovich

Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori.

Annotatsiya: Biz bu maqolada Shtols teoremasini isbotini va murakab ketma-ketliklarni limitini topish. **OMOUS-2023** olimpiadasiga taklif qilingan misollarda tadbqiqini ko'rib o'tamiz.

Kalit so'zlar: Shtlos teoremasi, Shtols teoremasining isboti, misollarga tadbqiqi.

Teorema(Shtols). Bizga ikkita $(a_n)_{n \geq 1}$ va $(b_n)_{n \geq 1}$ ketma-ketliklar berilgan bo'lsin:

1) $(b_n)_{n \geq 1}$ ketma-ketlik qat'iy o'suvchi va

$$\lim_{n \rightarrow \infty} b_n = \infty$$

bo'lsin;

2) Quyidagi limit mavjud bo'lsin

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_{n+1} - a_n}{b_{n+1} - b_n} = l$$

U holda quyidagi ketma-ketlik yaqinlashuvchi va

$$\left\{ \frac{a_n}{b_n} \right\}$$

uning limiti l ga teng, ya'ni

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_n}{b_n} = l$$

Isbot. Teorema shartida $\{b_n\}$ ketma-ketlik qat'iy o'suvchi va limiti ∞ ga teng demak ketma-ketligimiz biror joydan ($n=n_0$ chi hadidan boshlab) musbat qiymat qabul qilib boshlaydi, va

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_{n+1} - a_n}{b_{n+1} - b_n} = l$$

limit mavjud.

$\forall \varepsilon > 0$ berilganda ham $\exists m \in \mathbb{N}$ mavjudki $\forall n \geq m$ natural sonlar uchun

$$\left| \frac{a_{n+1} - a_n}{b_{n+1} - b_n} - l \right| < \varepsilon$$

bo'ladi. Bundan quyidagini yozib olamiz

$$(l - \varepsilon)(b_{n+1} - b_n) < a_{n+1} - a_n < (l + \varepsilon)(b_{n+1} - b_n)$$

Endi n ni k bilan, $k+1$ bilan, $k+2$ bilan va hokazo $n-1$ bilan almashtirib yozamiz

$$\begin{aligned} (l - \varepsilon)(b_{k+1} - b_k) &< a_{k+1} - a_k < (l + \varepsilon)(b_{k+1} - b_k) \\ (l - \varepsilon)(b_{k+2} - b_{k+1}) &< a_{k+2} - a_{k+1} < (l + \varepsilon)(b_{k+2} - b_{k+1}) \\ (l - \varepsilon)(b_{k+3} - b_{k+2}) &< a_{k+3} - a_{k+2} < (l + \varepsilon)(b_{k+3} - b_{k+2}) \\ &\dots\dots\dots \\ (l - \varepsilon)(b_n - b_{n-1}) &< a_n - a_{n-1} < (l + \varepsilon)(b_n - b_{n-1}) \end{aligned}$$

teng buladi. Bu ifodalarni qo'shib yuborsak

$$(l - \varepsilon)(b_n - b_k) < a_n - a_k < (l + \varepsilon)(b_n - b_k)$$

Bu ifodani b_n ga bo'lamiz

$$\begin{aligned} (l - \varepsilon)\left(1 - \frac{b_k}{b_n}\right) &< \frac{a_n}{b_n} - \frac{a_k}{b_n} < (l + \varepsilon)\left(1 - \frac{b_k}{b_n}\right) \\ l - \varepsilon + \frac{a_k + (\varepsilon - l)b_k}{b_n} &< \frac{a_n}{b_n} < l + \varepsilon + \frac{a_k - (l + \varepsilon)b_k}{b_n} \end{aligned}$$

bilamizki

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_k + (\varepsilon - l)b_k}{b_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_k - (l + \varepsilon)b_k}{b_n} = 0$$

yuqoridagi $\forall \varepsilon > 0$ ko'ra $\exists k \in \mathbb{N}$ natural son mavjudki barcha $n \geq$

k uchun quyidagilar o'rinli.

$$-\varepsilon < \frac{a_k + (\varepsilon - l)b_k}{b_n} < \varepsilon$$

$$-\varepsilon < \frac{a_k - (\varepsilon + l)b_k}{b_n} < \varepsilon$$

Endi $p = \max\{m, p\}$ deb olsak $\forall n \geq p$ natural sonlar uchun yuqoridagi ikkita tengsizligimiz bir vaqtda bajariladi. Quyidagiga egamiz

$$l - 2\varepsilon < l - \varepsilon + \frac{a_k + (\varepsilon - l)b_k}{b_n} < \frac{a_n}{b_n} < l + \varepsilon + \frac{a_k - (l + \varepsilon)b_k}{b_n} < l + 2\varepsilon$$

$$l - 2\varepsilon < \frac{a_n}{b_n} < l + 2\varepsilon$$

$$\left| \frac{a_n}{b_n} - l \right| < 2\varepsilon$$

ε soning ixtiyorligidan 2ε ixtiyor musbat son bo'ladi. Ketma – ketlik limit ta'rifidan

$$\left\{ \frac{a_n}{b_n} \right\}$$

ketma-ketlik yaqinlashuvchi va limiti l ga teng.

Teorema to'liq isbotlandi.

Endi teoremani olimpiada misollariga tatbiq etamiz!

1-misol(OMOUS-2023). Bizga $\{a_n\}$ ketma-ketlik berilgan bo'lib
 $a_0=2023$

$$a_{n+1} = \sqrt{(a_n)^2 + a_n - \ln(a_n)}$$

ixtiyoriy natural son uchun o'rinli bo'lsa, quyida ketma-ketlikning limiti mavjudligini isbotlang va limitini toping:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_n}{n}$$

Yechilishi: Bilamizki $\ln(x) < x$ tengsizlik ixtiyoriy $x > 0$ uchun to'g'ri.
Bundan quyidagini topamiz:

$$a_{n+1} = \sqrt{(a_n)^2 + a_n - \ln(a_n)} > \sqrt{(a_n)^2 + a_n - a_n} = a_n$$

Demak $\{a_n\}$ ketma-ketlik o'suvchi va barcha hadlari musbat. Monoton ketma-ketliklarning limiti haqidagi teorema ko'ra $\{a_n\}$ ketma-ketlik har doim limitga ega (chekli yoki cheksiz).

Faraz qilaylik $\{a_n\}$ ketma-ketlikning limiti chekli bo'lsin, u holda

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (a_n)^2 = \lim_{n \rightarrow \infty} \left((a_n)^2 + a_n - \ln(a_n) \right) = \lim_{n \rightarrow \infty} (a_n)^2 + \lim_{n \rightarrow \infty} (a_n) - \lim_{n \rightarrow \infty} \ln(a_n)$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (a_n) = A$$

Desak

$$A^2 = A^2 + A - \ln(A) \Rightarrow A = \ln(A)$$

kelib chiqadi. Bundan $\{a_n\}$ ketma-ketlik limiti chekli emasligi kelib chiqadi (chunki $A = \ln(A)$ tenglik hech bir chekli $A > 0$ lar uchun o'rinli emas). Demak

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (a_n) = \infty .$$

Endi quyidagi ketma-ketlikni qaraylik,

$$\left\{ \frac{a_n}{n} \right\}$$

bu ketma-ketlikda maxrajdagi ketma-ketlik qat'iy o'suvchi va limiti cheksizga teng ekanligidan Shtols teoremasini qo'llab,

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_n}{n} &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_{n+1} - a_n}{(n+1) - n} = \lim_{n \rightarrow \infty} (a_{n+1} - a_n) = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\sqrt{(a_n)^2 + a_n} - \ln(a_n) - a_n \right) = \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_n - \ln(a_n)}{\sqrt{(a_n)^2 + a_n} + a_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1 - \frac{\ln(a_n)}{a_n}}{\sqrt{1 + \frac{1}{a_n} - \frac{\ln(a_n)}{a_n}} + 1} = \frac{1}{2} \end{aligned}$$

ketma-ketlik yaqinlashuvchi va limit 0,5 ekanini topamiz.

2-Misol. Agar $\{x_n\}$ ketma ketlik quyidagicha aniqlangan bo'lib, $n \geq 0$ da

$$x_{n+1} = \sin(x_n) \quad (1)$$

$x_0 \in (0, \pi)$ bo'lsa, quyidagi limitni hisoblang:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{n} \sin(x_n) \quad (2)$$

Yechilishi: Agar $0 < x < \pi$ bo'lganda $0 < \sin(x) < x$ ekanligidan foydalanib

$$x_{n+1} = \sin(x_n) < x_n$$

ekanligini ya'ni $\{x_n\}$ ketma ketlik kamayuvchi va quyidan chegaralangan ekanligini topamiz. Demak $\{x_n\}$ ketma ketlik yaqinlashuvchi va uning limitini a desak (1) ifodadan limitga o'tib quyidagini topamiz:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_{n+1} = \lim_{n \rightarrow \infty} \sin(x_n) \Rightarrow a = \sin(a) \Rightarrow a = 0$$

Endi $\{\sqrt{n}\sin(x_n)\}$ ketma –ketlik Shtols teoremasini barcha shartlarini qanoatlantirishini e'tiborga olib (2) limitni hisoblaymiz:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{n} \sin(x_n) = \sqrt{\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n}{\frac{1}{\sin^2(x_n)}}} =$$

$$= \sqrt{\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{\left(\frac{1}{(x_n)^2} - \frac{1}{\sin^2(x_n)}\right)}} = \sqrt{\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(x_n)^2 \sin^2(x_n)}{(x_n)^2 - \sin^2(x_n)}} =$$

$$= \sqrt{\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(x_n)^2 \sin^2(x_n)}{(x_n)^2 - \sin^2(x_n)}} = \sqrt{\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(x_n)^2 \frac{1}{2}(1 - \cos(2x_n))}{(x_n)^2 - \frac{1}{2}(1 - \cos(2x_n))}} =$$

$$= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(x_n)^2 \left(1 - 1 + \frac{(2x_n)^2}{2!} - \frac{(2x_n)^4}{4!} + \dots \right)}{2(x_n)^2 - \left(1 - 1 + \frac{(2x_n)^2}{2!} - \frac{(2x_n)^4}{4!} + \dots \right)} = \{y = x_n\} =$$

$$= \lim_{y \rightarrow 0} \frac{y^2 \left(2y^2 - \frac{(2y)^4}{4!} + \dots \right)}{\frac{16}{4!} y^4 - \frac{64}{6!} y^6 + \dots} = \sqrt{3}$$

Demak

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{n} \sin(x_n) = \sqrt{3}$$

teng bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. T.Azlariv X.Mansurov Matematik Analiz 2-qisim toshkent "O'zbekiston" 1995-yil.
2. Б.П.Демитович Сборник задач и упражнений по математической анализу Маскуа "наука" 1990-год
3. G.M.Fixtemgolvis matematik analiz asoslari 2-qisim Toshkent "O'zbekiston" nashriyoti 2-qisim 1972-yil .
4. Берман Г.Н. Сборник задач по курсу математического анализа.- М.: Наука, 1985.
5. Бруй И.Н., Гаврилюк А.В и др. Лабораторный практикум по математическому анализу. - Минск.: Высшей школа, 1991

METHODOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL WORK BASED ON INTERACTIVE METHODS

Nusratov Anvar Nematjonovich

Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute

Davlatova Dildora Nuriddinovna

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: In this article, we describe the nature of interactive teaching methods and learning in the organization of students, socio-cultural activities, other pedagogic, self-learning and from there to a higher level.

Key words: Methodology of educational work, method, interactive method, educational technology, methodology, education, upbringing, knowledge, student.

Main part: The importance of the educational process in the development of society is incomparable. In this, it is necessary to educate a person, to encourage him to acquire knowledge, to work, and to gradually turn these actions into skills, to form basic competencies. Today, the modern education model leads to observing the free thinker in the society. And this helps in educating people who have life goals and who know their worth. Education and training regularly develop and update in accordance with the times. In this place, training of competent personnel who can demonstrate all the equipment of professional life receives continuous education. In this pedagogic higher education article, methodical recommendations on loading interactive technologies in the teaching of the subject "Methodology of educational work" are given. Pedagogy makes the discipline of "Methodology of educational works" highly educational in the spiritual and moral education of higher education students. Because through this subject, the student will have the ability to organize educational production in further pedagogical activities.

The methodology of educational work is a methodology that involves managing the organization of practices to produce the products necessary for students to become useful individuals and society. This methodology aims to provide students with the necessary knowledge and skills in spirituality, literature, creativity, being useful to society, creative activities, sports, art and other fields.

The following key points are highlighted in this methodology:

Individual characteristics and special needs of students: Each student should be educated according to his personal characteristics, educational level and abilities. In the methodology, attention should be paid to the individual needs of students.

Practical learning: Students should be given more practical training to acquire theoretical knowledge. This method will be very useful for students to absorb and implement the information.

Interactive learning: Students should be motivated to acquire knowledge through the use of interactive textbooks, multimedia materials, and interactive activities.

Defining goals: The goal and future outcomes of each practice are clear to students and give them a purposeful approach.

Implementation of learned knowledge: Practical training and creative activities should be organized to implement the knowledge that students are learning.

Cooperation with parents, pedagogues and other educational forces: In the methodology, parents and pedagogues are important for the acquisition and development of students. Students are motivated by their strength and support

The term "interactive method" has the same meaning as "interactive learning" or "active learning" method. In this methodology, students are motivated to acquire knowledge through dynamic hands-on activities and interactive tutorials. Students can learn, absorb and apply information through this method.

✚ The main feature of the interactive method is to inspire the students to participate actively. In this method, the student is introduced to interactive textbooks, multimedia materials, interactive exercises and creative activities to obtain information.

✚ The interactive method is very useful for students to enhance their understanding, learn and apply the information. Students reinforce information through this method by participating in learning, asking questions, and asking for advice.

✚ In addition, the interactive method is very useful for the development of students' creative activities. It is possible to develop students' creative abilities by asking them for advice, giving feedback, organizing creative activities and other interactive practices.

✚ The advantage of the interactive method is that it creates more inspiration, motivation and interest in the students as a result of their active participation in the

process of receiving and learning information. This accelerates students' learning and development.

Conclusion: Based on this method, students develop the qualities of patriotism, loyalty to national and universal values, politeness, modesty, and self-spiritual, spiritual, intellectual, and creative development, striving for perfection, and alternative evaluation of one's own behavior. and the ability to make independent decisions, to be kind to people and to believe in universal and national values, to follow cultural rules, to have a culture of dealing in relationships is developed

References:

1. Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. 592 b. (27-28-bet)
2. Abduqodirov A. “Case-study” uslubi: nazariya, amaliyot va tajriba. Monografiya. – T.: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019. – 130 b.
3. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.X., Normurodova B.A., Matnazarova K.O. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: 2014. – 360 b.
4. Farsakhanova, D. (2020). Improvement of the methodology of spiritual and moral education of students of pedagogical institutions. *Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI*.
5. Farsakhanova, D., & G'ofurova, S. (2021). Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarida P. Mo'min ijodini o'rganish metodikasi. *Jurnal innovatsii v nachalnom obrazovani, 1(BTNA_1)*.
6. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. *Jurnal innovatsii v nachalnom obrazovani, 1(BTNA_1)*.
7. Farsakhanova, D. (2021). Boshlang'ich sinf “tarbiya” fanini o'qitishda ajdodlar merosidan foydalanish masalalari. *Jurnal innovatsii v nachalnom obrazovani, (Arxiv№ 1)*.
8. <file:///C:/Users/User/Downloads/interaktivnye-metody-obucheniya-v-organizatsii-samostoyatelnoy-raboty-studentov.pdf>
9. IMPORTANCE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN PROFESSIONAL EDUCATION Ashurova Sanobar Yuldashevna
10. <https://jdpu.uz/tarbiyviy-ishlar-metodikasi-fanini-oqitishni-takomillashtirish/>

Muqaddas Rim imperiyasi .

Murodillayev Bahrom Asliddin o'g'li

murodillayevbahrom14@gmail.com

Telefon raqam: +998889332901

Denov Tadbirkorlik va pedagogika institutining 2-kurs tarx yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya : Ushbu maqolani yozishdan maqsad Muqaddas Rim imperiyasining gullab yashnagan, hukm surgan hamda tanazullini yoritib berishdan iborat bo'lib hisoblanadi.

Kirish so'zlar:

V asrda Galliyadagi Rim hokimiyati mavqeyining pasayishi fonida mahalliy german qabilalari bu yerda nazoratni o'z qo'lga oldi. V asr oxiri va VI asr boshlarida Xlodvig I va uning vorislari boshchiligidagi merovinglar frank qabilalarini birlashtirib, Shimoliy Galliya va o'rta Reyn daryosi vodiysi mintaqasi ustidan o'z nazoratini o'rnatdi. VIII asrning o'rtalariga kelib, merovinglar yo' boshchisiga aylangan Karl Martel boshchiligidagi karolinglar sulolasi amalda bu hudduda o'z hukmronligini o'rnatdi. Uning o'g'li Pipin Pakana 751-yilda rasman Franklar qiroli bo'ldi va Rim papasining roziligini oldi. Karolinglar oilasi papa bilan yaqin ittifoq tuzishdi.

768-yilda Pipin Pakananing o'g'li Karl Franklar qiroli bo'ldi va qirollik hududlarini kengaytira boshladi. Oxir-oqibat u o'z mamlakati hududiga hozirgi Fransiya, Germaniya, Shimoliy Italiya, Markaziy Yevropa mamlakatlari hududlarini qo'shib oldi. Endi Franklar qirolligi bevosita Papa yerlari chegaradosh bo'lib qoldi.

797-yilda Sharqiy Rim imperatori Konstantin VI o'zini imperator deb e'lon qilgan onasi Iren tomonidan taxtdan chetlatildi. Katolik cherkovi faqat erkak Rim imperatorini xristian olamining boshlig'i deb hisoblaganligi sababli, Papa Lev III yangi Rim imperatori uchun nomzod qidira boshladi.

Karlning lombardlarga qarshi Papa mulkini himoya qilishda cherkovga ko'rsatgan yordami uni ideal nomzodga aylantirdi. 800-yilning 25-dekabrda Rim papasi Lev III Buyuk Karlga imperatorlik tojini kiygazdi va G'arbda uch asr davomida birinchi marta imperatorlik unvonini tikladi. Bu papaning tanazzulga yuz tutayotgan Vizantiya imperiyasidan yuz o'girib, Karolinglar boshqaruvidagi franklar qirolligining yangi kuchga aylanishining ramzi sifatida ko'rish mumkin. Buyuk Karl

Renovatio imperii Romanorum („Rim imperiyasining yangilanishi“) unvonini qabul qildi.

814-yilda Buyuk Karl vafot etgandan so‘ng, imperatorlik toji uning o‘g‘li Lyudovik I Taqvodorga o‘tdi. 840-yilda Lyudovik I vafot etgandan so‘ng, hokimiyat uning o‘g‘li Loterga o‘tdi. Bu vaqtda Buyuk Karl hududi bir necha hududlarga bo‘linib ketgan edi. IX asr oxirlarida G‘arbiy Franklar qirolligi va Sharqiy Frank qirolligi hudularini qirol Karl Kal va Karl Semiz Imperiyani qisqa vaqt ichida birlashtira oldi. 888-yilda Karl Semiz vafotidan keyin Karolinglar imperiyasi parchalanib ketdi va hech qachon qaytib tiklanmadi.

Sharqiy Frank qirolligitahrir

Taxminan 900-yilda Sharqiy Frank qirolligining gersogliklari (Frankoniya, Bavariya, Shvabiya, Saksoniya va Lotaringiya) qayta birlashdi. 911-yilda Karolinglar qirol Lyudovik II vafot etganidan so‘ng[23], Sharqiy Frank tojini kiyish uchun G‘arbiy Frank qiroliga murojaat qilinmadi, balki uning o‘rniga Frankoniya gersogi Konradni Rex Francorum Orientalium qilib sayladi. 919-yilda o‘limi oldidan Konrad tojni Saksoniyalik Genrix Faulerga (919-936-yillar) topshirdi.

Genrix 936 yilda vafot etdi, lekin uning avlodlari, Ottoniylar (yoki yudolfing) sulolasi Sharqiy Frank qirolligini (yoki Germaniya qirolligi) taxminan bir asr davomida boshqarishdi. Genrix Faulerning o‘limidan so‘ng, uning o‘g‘li Otton I 936-yilda Axenda qirol etib saylandi. U kichik grafliklar va bir necha gersoglarning bir qator qo‘zg‘olonlarini bostirdi. Shundan so‘ng, qirol gersoglarning tayinlanishini nazorat qilishga muvaffaq bo‘ldi. U Sharqiy Frank gersogliklarining aksariyat rahbarlarini o‘z qarindoshlari bilan almashtirdi. Shu bilan birga, u o‘z oila a‘zolarining qirollik huquqlarini buzilishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun e‘tiborli bo‘ldi.

Muqaddas Rim imperiyasining tashkil topishi:

951-yilda Otton I Italiyaning beva qirolchasi Adelaydaga yordamga bordi, dushmanlarini mag‘lub etdi, unga uylandi va Italiya ustidan nazoratni o‘z qo‘liga oldi. 955-yilda Otton I Lechfeld jangida vengerlar ustidan g‘alaba qozondi. 962-yilda Otton I ga Rim papasi Ioann XII imperatorlik tojini kiydirdi. Otton I ning imperator sifatida toj kiyishi nemis qirollarini Translatio imperii an‘anasi orqali Buyuk Karl imperiyasining vorisi sifatida belgilandi. Buyuk Otton I hukmronligi davridan boshlangan san‘atning gullab-yashnashi Otton Uyg‘onish davri sifatida atalib, uning markazi Germaniya edi, qolaversa, Shimoliy Italiya va Fransiyada ham ushbu jarayon yuzaga keldi.

963-yilda Otton I hozirgi Ioann XII ni taxtdan ag‘dardi va yangi Rim papasi sifatida Lev VIII ni papalikka ko‘tardi. Ushbu voqea Sharqiy Rim imperiyasi bilan

ziddiyatlarni yuzaga keltirdi, ayniqsa Otton I ning o'g'li Otton II imperator Romanorum unvonini qabul qilganidan keyin bu ziddiyat kuchaydi[30]. Shunga qaramay, Otton II Vizantiya malikasi Teofanuga uylanib sharq bilan nikoh aloqalari orqali yangi munosabatlarni o'rnatdi.

996-yilda Otton III o'zining amakivachchasi Grigoriy V ni birinchi nemislardan bo'lgan Rim papasi etib tayinladi. Otton III 1002-yilda yosh vafot etdi va uning o'rmini amakivachchasi Genrix II egalladi. Genrix II 1024-yilda vafot etdi va Saliyan sulolasidan bo'lgan Konrad II gersoglar va zodagonlar o'rtasidagi bahs-munozaralardan keyingina qirol etib saylandi.

Muqaddas Rim imperiyasi oxir-oqibat to'rtta qirollikdan iborat bo'ldi. Shohliklar quyidagilar edi:

- Germaniya Qirolligi (962-yildan imperiyaning bir qismi);
- Italiya Qirolligi (962-yildan 1801-yilgacha);
- Bogemiya Qirolligi (1002-yildan Bogemiya gersogligi (1198-yilda qirollikka aylangan);
- Burgundiya qirolligi (1032-yildan 1378-yilgacha).

Yuqori o'rta asrlartahrir

Shtaufenlar sulolasitahrir

Saliyan sulolasi 1125-yilda Genrix V ning o'limi bilan tugagach, gersoglar uning yaqin qarindoshlarini emas, balki o'rta darajada kuchli, ammo allaqachon keksaygan Saksoniya gersogi Lotarni tanladilar. U 1137-yilda vafot etganida, gersoglar yana yangi qirol tayinlashdi. Ular Shtaufenlar oilasidan imperator Genrix IV ning nabirasi Konrad III ni qirol etib saylashdi. Shtaufenlarning hokimiyta tepasiga kelishi Velflar bilan bir asrluk janjal keltirib chiqardi. Konrad Velflarni o'z mulklaridan quvib chiqardi, ammo 1152-yilda vafotidan keyin jiyani Fridrix I „Barbarossa“ uning o'rmini egalladi va Velflar bilan sulh tuzdi.

Franklar qirolligi

Fridrix I Barbarossa 1155-yilda imperator taxtiga o'tirdi. U qisman imperatorning kuchini papadan mustaqil ravishda oqlashga urinib, imperiyaning „Romanligi“ ni ta'kidladi.

Fridrix I ning siyosati birinchi navbatda Italiyaga qaratilgan bo'lib, u shimolning tobora badavlat va erkin shaharlari, ayniqsa Milan bilan to'qnash keldi. U, shuningdek, Papa Aleksandr III (1159—1181-yillar) ga qarshi ozchilik tomonidan saylangan nomzodni qo'llab-quvvatlab, Papalik bilan navbatdagi mojaroga

aralashdi[36]. Fridrix I 1177-yilda Aleksandr bilan nihoyat sulh tuzishgacha bir qator antipapalarni qo‘llab-quvvatladi. 1190-yilda Fridrix I Uchinchi Salib yurishida qatnashib, Kilikiya Armaniston Qirolligida vafot etdi.

Shtaufenlar davrida nemis knyazlari g‘arbiy slavyanlar yashamaydigan yoki kam yashaydigan erlarni muvaffaqiyatli, tinch yo‘l bilan sharqqa joylashtirishga yordam berishdi. Imperiyaning g‘arbiy qismidan nemis tilida so‘zlashuvchi dehqonlar, savdogarlar va hunarmandlar, ham nasroniylar, ham yahudiylar bu hududlarga ko‘chib kelishgan. Bu yerlarning asta-sekin nemislashuvi murakkab hodisa bo‘lib, uni XIX asr millatchiligining noxolis atamalarida talqin qilmaslik kerak. Sharqqa joylashish imperiyaning ta’sirini Pomeraniya va Sileziyani o‘z ichiga olgan holda kengaytirdi, shuningdek, mahalliy slavyan hukmdorlari bilan nikohlar orqali munosabtlarni normallashtirdi.

Fridrix I Barbarossaning o‘g‘li va vorisi Genrix VI davrida Shtaufenlar sulolasi o‘zining eng cho‘qqisiga chiqdi. Genrix VI Sitsiliyaning Norman qirolligini o‘z hududlariga qo‘shib oldi, ingliz qiroli Richard Sheryuraknini asirlikda ushlab turdi[40]. Fridrix Barbarossa vafotidan so‘ng kenja o‘g‘li Shvabiyalik Filipp va toj uchun kurashgan Genrix Arslonning Brunsviklik o‘g‘li Otton ikki tomonlama saylandi. 1208-yilda Filipp janjalda o‘ldirilganidan so‘ng, Otton yakka hukmdorga aylandi.

Imperiya va Sitsiliyaning birlashishi tahdididan qo‘rqan Papa Innokentiy III Germaniyaga yurish qilgan va Ottonni mag‘lub etgan Fridrix II ni qo‘llab-quvvatladi. G‘alabasidan so‘ng, Fridrix ikki hududni alohida saqlash haqidagi va’dasiga amal qilmadi. Garchi u Germaniyaga yurishdan oldin o‘g‘li Genrixni Sitsiliya qiroli etib tayinlagan bo‘lsa ham, u hali ham haqiqiy siyosiy hokimiyatni o‘zi uchun saqlab qolgandi. Bu jarayon Fridrix II 1220-yilda imperator taxtiga o‘tirgandan keyin ham davom etdi. Fridrix II ning kuchini oshishidan qo‘rqib, Rim papasi uni quvg‘in qildi. Yana bir munozarali nuqta Fridrix va’da qilgan, lekin qayta-qayta keyinga qoldirgan Salib yurishi edi. Keyinchalik, quvg‘in qilingan bo‘lsa-da, Fridrix 1228-yilda Oltinchi Salib yurishiga rahbarlik qildi, bu jarayon Quddus Qirolligini vaqtincha tiklash bilan yakunlandi.

Uning imperatorlik da’volariga qaramay, Fridrixning hukmronligi imperiyada markaziy boshqaruvning parchalanishining asosiy burilish nuqtasi bo‘ldi. Sitsiliyada zamonaviy, markazlashgan davlatni barpo etishga e’tibor qaratgan bo‘lsa-da[44], u asosan Germaniyada bo‘lmagan va Germaniyaning dunyoviy va cherkov knyazlariga keng ko‘lamli imtiyozlar: 1220-yilda yepiskoplar tayinlash, tariflar o‘rnatish, tanga zarb qilishlarni bergan

Muqaddas Rim Imperiyasi XI asr

Bogemiya Qirolligitahrir

Bogemiya Qirolligi oʻrta asrlarda muhim mintaqaviy kuchga ega davlat edi. 1212-yilda qirol Ottokar I (1198-yilda „qirol“ unvonini olgan) imperator Fridrix II dan Sitsiliya Oltin buqasini (rasmiy farmon) olib, Ottokar va uning avlodlari uchun qirollik unvonini qabul qilib oldi va Bogemiya gersogligi qirollikka aylandi. Bogemiya qirollari Muqaddas Rim imperiyasi oldidagi imperator kengashlarida ishtirok etishdan tashqari barcha majburiyatlardan ozod qilindi. Karl IV Pragani Muqaddas Rim imperatorining qarorgohi qilib tanladi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, Muqaddas Rim imperiyasi buyuk imperiyalardan bittasi boʻlib yevropada yagona hisoblangan hamda katoliklarning mutloq hukmronligini oʻz hokimiyati ostida birlashtirgan ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Witt, Ronald G. (19 March 2012). The Two Latin Cultures and the Foundation of Renaissance Humanism in Medieval Italy. Cambridge University Press. p. 27. ISBN 978-0-521-76474-2. Retrieved 6 February 2022.
2. Chambers, Mortimer (1974). The Western Experience. Knopf. p. 204. ISBN 978-0-394-31806-6. Retrieved 6 February 2022.
3. Barraclough, Geoffrey (1984). The Origins of Modern Germany. New York: W. W. Norton & Co. Inc. ISBN 978-0-393-30153-3.
Barraclough 1984, pp. 101-134.
4. Barraclough, Geoffrey (1984). The Origins of Modern Germany. New York: W. W. Norton & Co. Inc. ISBN 978-0-393-30153-3.
5. Chisholm, Hugh, ed. (1911). „Silesia“. Encyclopædia Britannica. Vol. 25 (11th ed.). Cambridge University Press.
6. Chisholm, Hugh, ed. (1911). „Silesia“. Encyclopædia Britannica. Vol. 25 (11th ed.). Cambridge University Press.
7. Herrmann, Joachim (1970). Die Slawen in Deutschland (in German). Berlin: Akademie-Verlag GmbH.
8. Smail, Daniel Lord; Gibson, Kelly (2009). Vengeance in Medieval Europe: A Reader. p. 156. ISBN 9781442601260.
9. Arnold, Benjamin (1995). „14 The Western Empire 1125-1197“. In Luscombe, David; Riley-Smith, Jonathan (eds.). The New Cambridge Medieval History,

Volume 4: C.1024-c.1198, Part 2. Vol. 4. doi:10.1017/CHOL9780521414111.016.
ISBN 9780521414111.

10.Hunyadi, Zsolt; Laszlovszky, József (2001). The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity. ISBN 9789639241428.

11.Brady Jr., Thomas A. (2009). German Histories in the Age of Reformations, 1400-1650. Cambridge University Press. p. 110,128. ISBN 9781139481151. Archived from the original on 21 September 2021. Retrieved 21 September 2021.

Salib yurishlari

Mamayusufov Ismat Iskandarovich

Telefon raqami: +998953133397

ismatyusufov@gmail.com

Qo'ldoshev Javohir Zohir o'g'li

Telefon raqami: +998996242627

Qo'ldoshejavohir@gmail.com

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti tarix ta'lim yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolani yozishimdan maqsad ,G'arb va sharq madaniyatlarining bir biriga yaqinlashuvi hamda salib yurishlarini ochib berishdan iborat bo'lib hisoblanadi.

Kirish so'zlar: Salib yurishlari — 1096-1270-yillarda, Suriya, Falastin, Shimoliy Afrika, „muqaddas shahar, 1095-yil Klermonda papa Urban II tomonidan e'lon qilingan, Rim papasi

Salib yurishlari — 1096-1270-yillarda G'arbiy Yevropa zodagonlari va katolik cherkovi tomonidan Yaqin Sharqqa (Suriya, Falastin, Shimoliy Afrika) qilingan bosqinchilik urushlari. Salib yurishlarining bosqinchilik mohiyati diniy shiorlar (g'ayridin (musulmonlar)larga qarshi kurash va „xudo qabri“ hamda „muqaddas yer“ (Falastin)ni ozod qilish) bilan niqoblangan. Salibchilar, odatda, kiyimlariga salib (xoch) belgisini tikib olishgan (yurishlarning nomi shundan). XI-asrning so'nggi choragida saljuqiylar tomonidan Vizantiyaning Kichik Osiyodagi yerlarini hamda diniy an'ana bo'yicha „muqaddas shahar“ bo'lgan Quddusni egallab olishlari salibchilarning O'rta dengizning sharqidagi yerlarga bostirib kirishiga sabab bo'lgan. Vizantiya saljuqiylarga qarshi kurashish uchun G'arbdagi davlatlardan bir necha bor harbiy yordam so'ragan. Salib yurishlarining bevosita tashkilotchisi bo'lgan Rim papasi bundan foydalangan. Papalar katolik cherkovining ta'sirini kuchaytirish va kengaytirish, pravoslav cherkovini Rimga bo'ysundirish maqsadida diniy fanatizmni avj oldirganlar. Salibchilarning ko'pchiligini qashshoqlashib qolgan ritsarlar, yirik sen'orlar hamda dehqonlar tashkil qilgan. Birinchi salib yurushi (1096—99) 1095-yil Klermonda papa Urban II tomonidan e'lon qilingan. Yig'ilgan odamlarga quyidagicha murojaat qilgan: "U yerga borgan har bir kishi, vafot etgan taqdirda, gunohlari kechiriladi. Ular kofirlarga qarshi mo'l-ko'l ne'matlar keltiradigan jangga chiqsinlar... U yerning daryolarida sut va asal oqadi. Ha, oldin qaroqchi bo'lganlar, o'z birodarlari va qabilalariga qarshi kurashganlar

jangchilarga aylanadi. Bu yerda o'kinganlar, u yerda boy bo'ladi". 1099-yil iyulda salibchilar saljuqiylardan Quddus (Iyerusalim) shahrini tortib olishgan va Quddus qirolligini tashkil etishgan. Ikkinchi salib yurushi (1147—49)ga 1144-yil saljuqiylarning Edessa shahrini bosib olishlari bahona bo'lgan. Bu yurish mag'lubiyatga uchragan. Uchinchi salib yurishlari (1189—92)ning boshlanishiga 1187-yil Misr sultoni Salohiddin tomonidan Quddusning egallab olinishi sabab bo'lgan. Bu yurish ham barbod bo'lgan. To'rtinchi salib yurushi (1202—04)ni 1199-yil papa Innokentiy III uyushtirgan. Uning natijasida fransuz, nemis va italyan salibchilari dastlab Misrga mo'ljallangan yurishning yo'nalishini o'zgartirib, xristianlar yashaydigan shaharlar — Zadar (Dalmatsiya, 1202-yil noyabr, Konstantinopol (Vizantiya poytaxti, 1204-yil, aprel))ni bosib olib, Lotin imperiyasini tuzishgan. Beshinchi (1217—21), Oltinchi (1228—29), Yettinchi (1248—54), Sakkizinchi (1270), To'qqizinchi (1271-72) salib yurishlari samarasiz bo'lgan. 1291-yilda Akra shahrining musulmonlar qo'lga o'tishi natijasida salibchilar Sharqdagi mulklarini butunlay yo'qotganlar. Nemis zodagonlarining XII—XIII-asrlarda slavyanlar va boshqa Boltiqbo'yi xalqlariga qarshi yurishlari hamda 1209—29-yillarda papalik tashabbusi bilan Shimoliy Fransiya ritsarlarini Janubiy Fransiyadagi diniy harakat qatnashchilari — albigoychilarga qarshi Albigoy urushlarini ham ko'pincha Salib yurishlari deb atashadi. Salibchilar, odatda, kiyimlariga salib (xoch) belgisini tikib olishgan (yurishlarning nomi shundan). 11-a. ning so'nggi choragida saljuqishshr tomonidan Vizantiyaning Kichik Osiyodagi yerlarini hamda diniy an'ana bo'yicha «muqaddas shahar» bo'lgan Quddusni egallab olishlari salibchilarning O'rta dengizning sharqidagi yerlarga bostirib kirishiga sabab bo'lgan. Vizantiya saljuqiylarga qarshi kurashish uchun G'arbdagi davlatlardan bir necha bor harbiy yordam so'ragan. Salib yurishlarining bevosita tashkilotchisi bo'lgan Rim payasi bundan foydalangan. Papalar katolik cherkovining ta'sirini kuchaytirish va kengaytirish, pravoslav cherkovini Rimga bo'ysundirish maqsadida diniy fanatizmni avj oldirganlar. Salibchilarning ko'pchiligini qashshoqlashib qolgan ritsarlar, yirik sen'orlar hamda dehqonlar tashkil qilgan.

1S. yu. (1096—99) 1095-y. Klermonda papa Urban II tomonidan e'lon qilingan. 1099-y. iyulda salibchilar saljuqiylardan Quddus (Ierusalim) sh. ni tortib olishgan va Quddus qirolligini tashkil etishgan; 2S. yu. (1147-49) ga 1144-y. saljuqiylarning Edessa sh. ni bosib olishlari bahona bo'lgan. Bu yurish mag'lubiyatga uchragan; 3S. yu. (1189—92)ning boshlanishiga 1187-y. Misr sultoni Salohiddin tomonidan Quddusning egallab olinishi sabab bo'lgan. Bu yurish ham barbod bo'lgan; 4S. yu. (1202—04) ni 1199-y. papa Innokentiy III uyushtirgan. Uning natijasida fransuz,

nemis va italyan salibchilari dastlab Misrga mo'ljallangan yurishning yo'nalishini o'zgartirib, xristianlar yashaydigan shaharlar — Zadar [Dalmatsiya, 1202-y. noyab., Konstantinopol (Vizantiya poytaxti, 1204-y., apr.)] ni bosib olib, Lotin imperiyasini tuzishgan. 5(121721), 6(1228—29), 7(1248 — 54), 8(1270) Salib yurishlari samarasiz bo'lgan. 1291-y. da Akra sh. ning musulmonlar qo'liga o'tishi natijasida salibchilar Sharqdagi mulklarini butunlay yo'qotganlar. Nemis zodagonlarining 12—13a. larda slavyanlar va b. Boltiqbo'yi xalqlariga qarshi yurishlari hamda 1209—29 y. larda papalik tashabbusi bilan Shim. Fransiya ritsarlarini Jan. Fransiyadagi diniy harakat qatnashchilari — albigoychilarga qarshi Albigoy urushlarini ham ko'pincha Salib yurishlari deb atashadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki haqiqatda salib yurishlar juda shiddatli hamda uzoq muddat davom etgan ekan hamda G'arb va sharq bir biriga yaqinlashuviga turtki yasab bergan ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Maier, Kristofer T.. "Salib yurishlarining birinchi tarixi qachon yozilgan?" Salib yurishlari: tarix va xotira. Salib yurishlari va Lotin Sharqini o'rganish jamiyatining to'qqizinchi konferentsiyasi materiallari, Odense, 2016 yil. jild. 2, nashr. TK Nielsen va KV Jensen
3. Papayianni, Afrodita (2006). "Vizantiya imperiyasi". Salib yurishlarida
4. Cahen, Klod (1969). "Turk istilosi: Salchuqiylar". Setton, K., Salib yurishlari tarixi: I jild.
5. Burgturf, Yoxen. "1239-1241 yillardagi salib yurishi". Salib yurishlari:
6. Rayli-Smit, Jonatan (1995). "Salib yurishlari va tarixchilar". Rayli-Smitda Jonatan (tahr.). Salib yurishlarining Oksford tasvirlangan tarixi, Oksford universiteti matbuoti.

O'rta Osiyoda qadimgi davlatlarning tashkil topishi: Qadimgi Qang.

Turdiyev Sanjar Sobir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

+998940554804

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rta Osiyo hududidagi eng qadimgi davlatlarning tashkil topishi, bu davlatlarning chegaralari, davlatlarning rivojlanishidagi va inqirozga yuz tutishidagi asosiy sabablar, shuningdek mamlakatimiz hududida joylashgan qadimiy shaharlar va ularning joylashishgan o'rinlari, O'rta Osiyo hududida tashkil topgan qadimiy davlatlar haqda ma'lumotlarning qadimiy qo'lyozma va manbalarda yoritilishi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, Qadimgi Qang davlatiga alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo, Qadimgi Xorazm, Baqtriya, xshatra, satrap, ellinlashtirish, Yunon-Baqtriya, Yaksart, parkan, Davan, Qang'.

Abstract: In this article, the formation of the oldest states in Central Asia, the borders of these states, the main reasons for the state's development and crisis, as well as the ancient cities located in the territory of our country and their locations, the ancient states formed in Central Asia. Information about the coverage of information in ancient manuscripts and sources is presented. Also, the Ancient Kang state was mentioned separately.

Key words: Central Asia, Ancient Khorezm, Bactria, xshatra, satrap, Hellenization, Greco-Bactria, Yaksart, parkan, Davan, Kang'.

Аннотация: В данной статье рассмотрены становление древнейших государств Центральной Азии, границы этих государств, основные причины развития и кризиса государств, а также древние города, расположенные на территории нашей страны и места их расположения, Образовавшиеся в Средней Азии древние государства Представлены сведения об освещении сведений в древних рукописях и источниках. Также отдельно упоминалось Древнее государство Кан.

Ключевые слова: Средняя Азия, Древний Хорезм, Бактрия, хшатра, сатрап, эллинизация, Греко-Бактрия, Яксарт, паркан, Даван, Канг.

Davlatning tarixiy ildizlari u qanday sharoitlarda paydo bo'lganligini, qanday rivojlanganligini va zamonaviy voqeilikda qanday mazmun kasb etganini bilmasdan turib sivilizatsiya hodisasi sifatida davlatni ilmiy tushinish mumkin emas. Butun dunyoda bo'lgan singari O'rta Osiyoda ham davlatchilik abadiy mavjud bo'lgan emas, balki insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida paydo bo'ldi.

.Antropologiyaning eng yangi ma'lumotlariga ko'ra faqat zamonaviy kromanyon odamning (homo sapiens yoki neotropning) tarixi qariyb 40 ming yilni tashkil etadi, insoniyat tarixidagi ilk davlat tuzilmalari esa bundan qariyb 5 ming yil oldin, bizning eramizgacha to'rtinchi va beshinchi ming yillik chegarasida paydo bo'lgan. Binobarin – davlatchilik insoniyatning nisbatan yaqin vaqtlardagi ixtirosidir.

Miloddan avvalgi 1-ming yillik boshlarida ajdodlarimiz temirni qayta ishlashni o'rganib oldilar. Demak, har qanday taraqqiyotning turtkisi bo'lib kelgan mehnat mehnat qurollarining takomillashishi uchun keng yo'l ochilgan. Bu esa o'z navbatida inson faoliyatining kengayishi va jadallashiga sabab bo'lgan. Mazkur hol jamiyatning barcha sohalari: siyosiy, ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, xalqaro munosabatlarda tegishli sifat o'zgarishlariga turtki bo'lgan bosh omillardan biri hisoblanadi. Miloddan avvalgi 1-ming yillikning birinchi yarmiga xos yana bir jihat bor. U ham bo'lsa, ushbu ming yillikning VIII-VII asrlarda shahar madaniyatining yanada taraqqiy topib borishi bilan bog'liq. Masalan, eng so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, Samarqand miloddan avvalgi VIII asrdayoq shahar qiyofasini va mazmunini olish yo'liga kirgan edi. Taxminan shu davrda yo biroz kechroq Xiva, Buxoro, Termiz, Hazorasp, Shahrisabz, (Kash, Kesh), Quva kabi shaharlar ham asos topa boshlagan. Mazkur jarayonning biz uchun ahamiyati shundaki, shaharlar tarixi bu ma'muriy-boshqaruv, ya'ni davlatchilik tarixi hamdir. Ikkinchi mehnat taqsimotining paydo bo'lishi. Hozirgi O'zbekiston hududidagi ilk davlat birlashmalari Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlaridir. Qadimgi Xorazm – mil.avv. 1-mingyillikning 8–6 asrlarida tashkil topgan. Bu davlat Xorazmdan tashqarida bo'lgan yerlarni birlashtirgan. Qadimgi Xorazm markazlaridan biri Ko'zaliqir shahri bo'lgan. U qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan. Uning dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lgan aholisi turli xil uy – qo'rg'onlarda va qishloqlarda yashaganlar. Qadimgi Xorazmda hunarmandchilik, binokorlik va savdo sotiq yuksak darajada rivojlangan.

Baqtriya – hududi hozirgi Surxondaryo viloyati, janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston. Bu davlat ham mil.avv. VIII-VI asrlarda tashkil topgan. Baqtriyaning tarkibiga aynan Baqtriyadan tashqari Marg'iyona va So'g'diyona ham kirgan. Shuning uchun u qadimgi bir-biriga qarindosh bo'lgan elatlarning davlat birlashmasi deyilgan. Bu davlatning aholisi asosan dehqonchilik, chorvachilik va savdo bilan shug'ullangan. Baqtriyaning shahar xarobalariga Qiliztepa, Uzunqir, Bandixon va boshqalar kirgan. Mil.av. 530 yilda Eron ahamoniylaridan bo'lgan Kir II massagetlarga qarshi hujum qiladi. U malika To'maris bilan to'qnashadi va undan yengiladi. Undan so'ng yana Eron ahamoniylaridan bo'lgan Doro I mil.avv.519 yilda saklarga qarshi hujum qiladi va uning ham yurishi muvaffaqiyatsiz tugaydi. Lekin ahamoniylar ayrim bosib olingan mamlakatlarni alohida viloyat – satrapliklarga bo'lib boshqaradilar. Satrap forscha “xshatra” ya'ni “viloyat” degan

ma'noni anglatadi. Markaziy Osiyoning bosib olingan viloyatlari uch satraplikka bo'linadi. Mil.av. V–IV asrlarda Markaziy Osiyo hududida dastlabki ahamoniylar tanga pullari tarqalgan. Mil.avv.329 yilda Makedoniyalik Iskandar Markaziy Osiyoga hujum qiladi. Greklarga qarshi Spitamen mardonovar kurashgan. Aleksandr Makedonskiy Markaziy Osiyoning ko'plab joylarini bosib oldi va 12ta shahar qurdirgan. U bu yerda 3 yil hukmroklik qilgan. Uning vafotidan so'ng Markaziy Osiyo yerlarida Salavkiylar davlati tashkil topgan. Shu davrlardan boshlab ellinistik madaniyat tarkib topgan. Ellinlashtirish – Sharqqa yunon madaniyatining yoyilishi jarayoni, aralash madaniyatning – yunon va mahalliy sharq madaniyatining tashkil topish jarayoni.

Mil.av. III asr o'rtalarida, ya'ni 250 yilda Baqtriya va Parfiya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi va Yunon–Baqtriya deb ataladi. Uning hukmdorlari greklar bo'lib, birinchishohi Diodot bo'lgan. Parfiyada esa hokimiyat Mitridat I qo'liga o'tgan. Mitridat I Marg'iyonani bosib olgan, uning tarixi ko'proq Arshakiylar davri bilan bog'liq. Bu vaqtda So'g'diyona ham Baqtriya tarkibidan ajralib chiqadi. Yunon–Baqtriya davlati 120 yil yashaydi. Farg'ona vodiysining qadimda salavkiylar davlati tarkibida bo'lganligi haqida ham hech qanday ma'lumot yo'q. Bundan chiqadiki, Farg'ona qadimgi davrda ahamoniylar va yunonlar hukmronligi davrida siyosiy erkini o'z qo'lida saqlab qola olgan. Yunon manbalarida salavkiylarning lashkarboshisi Demodam miloddan avvalgi 280-yilda Yaksart (Sirdaryo)dan o'tib, yunon xudosi Appolon shaniga altar (mehrob) (olovxona) o'rnatdi, degan xabardan bo'lak hech narsani qoldirmagan. Bundan tashqari, antik tarixchilar Yunon-Baqtriya podsholaridan biri Sharqiy Turkistonga Farg'ona orqali bir marta qo'shin tortib borganligini qayd qilish bilan cheklanadi. Bu fikr-mulohazalar asosida xulosa qiladigan bo'lsak qadimgi Farg'ona davlati — Davan miloddan avvalgi II asrda emas, balki ancha ilgariroq, taxminan IV yoki III asrlardayoq tarix sahnasida bo'lganligi ma'lum bo'ladi. U paytda bu davlat Parkan deb atalgan. Davan nomi esa xitoyliklar tomonidan berilgan nomdir. Ba'zi bir xitoy yozma manbalarining guvohlik berishicha, miloddan avvalgi II–I asrlarda Davan aholisi ko'p, dehqonchilik va hunarmandchilik xo'jaliklari yuksak darajada rivojlangan, shaharlarga boy va kuchli qo'shinga ega bo'lgan mamlakat edi. Miloddan avvalgi II–I asrlarda Davanda dehqonchilik madaniyati va yilqichilik yuksak darajada rivojlangan. Chjan Syan bu davrda hammasi bo'lib 70 ta obod shahar bo'lganligini, unda bir necha yuz ming aholi yashaganligini yozadi. Xitoy sayyohi va elchisi Chjan Syanning Davan davlatining harbiy qudrati haqidagi ma'lumotlari ham e'tiborlidir. Bu davlat 60 ming qo'shinga ega bo'lgan. Piyoda askarlar oddiy qurollar bilan qurollangan, o'tliq qo'shinning harbiy mahoratda tengi bo'lmagan. Davan suvoriylarining chopar ot ustida turib orqaga qayrilib kamondan uzgan o'qlari har qanday dushmani ham dog'da qoldirgan. Vodiyning hatto

ayollari ham kamondan o‘q uzish va mohirlikda erkaklardan qolishmagan. Qadimgi Davan davlatini milodning dastlabki yuz yilliklari davomida mahalliy aslzodalar sulolasi boshqargan. Buni Xitoy manbalari tasdiqlaydi. Bu manbalarda ko‘rsatilishicha, qadimgi Farg‘onani 419-yilgacha bir sulola vakillari uzluksiz idora qilganlar. O‘rta Osiyo hududlarida eftaliylar davlati qaror topgach, qadimgi Farg‘ona davlati ham o‘z mustaqilligini yo‘qotib, ana shu eftaliylar davlati tarkibiga kirgan edi O‘rta Osiyoning yana bir qadimgi davlatlaridan biri bo‘lgan Qang‘ davlati haqidagi ma‘lumotlar Xitoy tarixchisi Sima Zyan tomonidan qoldirilgan. Uning ma‘lumotlariga qaraganda miloddan avvalgi II asrning so‘nggi choragida O‘rta Osiyoda bo‘lgan bir Xitoy elchisi va sayyohining so‘zlariga asoslanib, bu yerda aholisi yuechjiga o‘xshash Qang‘yuy nomli katta ko‘chmanchilar davlati bo‘lganligini xabar qiladi. «Avesto» va «Maxabxorat»da ham sak (shak)lar, toharlar va qang‘arlar yashagan Qang‘ davlati haqida eslatib o‘tiladi. Xitoy manbalarida qang‘arlarda davlat bo‘lganligi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar miloddan avvalgi III asr oxiri va II asr boshlariga to‘g‘ri keladi. Tarixchi olim Karim Shoniyozovning fikricha: «Qang‘ davlati solnomalarda aytilgan davrdan ancha oldinroq mavjud bo‘lgan. So‘zsiz Qang‘ davlati O‘rta Osiyoga bosib kelgan makedoniyalik Aleksandr qo‘shinlari bilan yunon-makedoniyaliklardan tashkil topgan salavkiylar sulolasi (miloddan avvalgi 312–250-yillar) bilan uzluksiz ravishda olib borilgan kurashlar natijasida taxminan miloddan avvalgi III asr boshida vujudga kelgan». Qang‘ davlatining chegarasi manbalarda aniq ko‘rsatilmagan. Lekin Karim Shoniyozovning ma‘lumotlariga qaraganda qang‘lilar sharqda Farg‘ona vodiysi, shimoli-sharqda usunlar, shimoli-g‘arbda Sarisu daryosi va g‘arbda Sirdaryoning o‘rta oqimi bilan chegaradosh bo‘lgan. Bu chegarada qang‘arlarga qarashli bir necha viloyat va ularga tobe bo‘lgan qabilalar joylashgan. Qang‘arlar hukmron bo‘lgan hududda miloddan avvalgi I va milodiy I–II asrlarda 120000 oila — 600000 kishi yashagan. Milodning 3 asriga kelib Eftalitlar tomonidan parchalanib ketadi. Qang‘ davlatining qariyb yetti asrlik tarixi ota-bobo, avlod ajdodlarimiz qadim-qadimdan biz haqli suratda faxrlansa arziydi gan tarixga, rivojlangan, qadimiy madaniyatga ega bo‘lganliklarini yana bir marta isbotlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yurtimiz tarixida qadimgi davlatlarning tashkil topishi va rivojlanishi bevosita savdo aloqalariga bog‘liq edi. Yurtimizda tashkil topgan yirik davlatlardan biri Qang edi. Uning shimoliy hududidan yirik savdo yo‘li o‘tgan bo‘lib, bu yo‘l Xitoyliklar bilan doimiy urush harakatlariga olib kelgan. Ammo, keyinchalik mamlakatlarning nafaqat savdo, balki diplomatik aloqalari rivojlanishiga ham sabab bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tarix ortga qaytmaydi. (tuplam) T. 2004
2. Sagdullaev A. Qadimgi O‘zbekiston ilk yozma manbalarda. T. 1996.

3. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. T. Sharq. 2000
4. Karimov Sh., Shamsuddinov R. Vatan tarixi. Birinchi kitob. T., 2010. O'zbekiston tarixi. T.Universitet. 1999.
5. Sagdullaev A. va boshq. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. T., Akademiya, 2000
6. B. Ahmedov. O'zbekiston tarixi manbalari. Toshkent-"O'qituvchi" – 2001.
7. A. Sagdullayev. Qadimgi O'rta Osiyo tarixi. Toshkent-"Universitet" – 2004.
8. E.V.Rtveladze, A.X.Saidov. E.V.Abdullayev. Qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi: Davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. Toshkent " Adolat" -2001
9. Abdullayev .O'. O'rta Osiyoda qadimgi boshqaruv va ilk davlatchilik tarixshunosligi. –Toshkent: "Akademiya"-2009
- 10.Asqarov.A. O'zbek davlatchiligining ilk bosqichlarida qadimgi Farg'ona //Farg'ona kecha, bugun va kelajakda.-Farg'ona, 2003.
- 11.B.J.Eshov, A.A.Odilov. O'zbekiston tarixi 1-jild (Eng qadimgi davrdan XIX asr o'rtalarigacha) Toshkent-2014

Arablar Ispaniyada: Rekonkista harakatining vujudga kelishi.

Xayrullayeva Durdona

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Tel: 91 234 25 20

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta asrlarda Ispaniya tarixida sodir bo'lgan jarayonlar haqida ma'lumotga ega bo'lasiz. O'rta asrlarda Ispaniya biroz muddat arablar hukmronligi o'rnatilgan edi, ammo, keyinchalik Ispaniya hududida mustaqil amirlik tashkil topdi. Ispan xalqi o'zining avvalgi hududini tiklashga urindi. Natijada mamlakatda rekonkista harakati avj olib ketadi. Dastlab Kordova amirligi tashkil topgan bo'lsa, keyinchalik mamlakat hududida boshqa davlatlar ham tashkil topadi, ammo, ko'p o'tmay ular yagona Ispaniya davlati tashkil topishi uchun asos bo'ldi.

Kalit so'z: Kordova, rekonkista, Kastiliya, Izabella, 756-yil, Ferdinand.

Abstract: In this article, you will get information about the processes that took place in the history of Spain in the Middle Ages. In the Middle Ages, Spain was ruled by the Arabs for a while, but later an independent emirate was established on the territory of Spain. The Spanish people tried to restore their former territory. Initially, the Emirate of Cordoba was formed, then other states were formed on the territory of the country, but soon they became the basis for the formation of a single Spanish state.

Key word: Córdoba, Reconquista, Castile, Isabella, 756, Ferdinand.

Аннотация: В этой статье вы получите информацию о процессах, происходивших в истории Испании в средние века. В средние века Испания некоторое время находилась под властью арабов, но позже на территории Испании был основан независимый эмират. Испанский народ пытался восстановить свою прежнюю территорию. Первоначально был образован Кордовский эмират, затем на территории страны образовались и другие государства, но вскоре они стали основой для образования единого испанского государства.

Ключевые слова: Кордова, Реконкиста, Кастилия, Изабелла, 756 год, Фердинанд.

Ispaniya hozirgi kunda Yevropaning eng yirik davlatlaridan biri hisoblanadi. Uning hududida insoniyatning yashashi so'ngi paleolid davriga borib taqaladi. Ammo hammamizga ma'lumki davlatlarning tashkil topishi va rivojlanishi birdaniga sodir

bo'lib qolmagan. Aynan Ispaniyaning ham hozirgi kunga kelishida uning o'ziga xos tarixi mavjud. Ispaniya qirolligi- Yevropaning janubi-g'arbida, Pireney yarim orolida joylashgan davlat. VIII asrda Arab xalifaligi zaiflasha boshladi, natijada undan bir nechta hududlar ajralib chiqdi. Xalifalikdan ajralib chiqqan birinchi amirlik 756-yilda Ispaniyada tashkil topadi. U X asrdan Qurdoba (Kordova) amirligi nomini oladi.⁴

Xasr boshlarida Ispaniyada arablar hukmronligi eng kuchli edi, bu vaqtda Kordova xalifalikka aylangan edi. Ispan arablariga Pireney yarim orolidan tashqari, yana qo'shni shimoliy Afrikadagi ko'p sonli barbar qabilalari ham bo'ysinar edi. Arablar davrida Pireney yarim orolida ishlab chiqarish kuchaygan edi. Aynan arablar tomonidan Ispaniyada sun'iy sug'orish tizimi rivojlantirilgan. Ular Ispaniyada ekinning yangi turlarini yetishtira boshlaydi, ular orasida: tut daraxti, sholi, shakarqamish, apelsin, limon ham bor edi. Ispan arablari Yevropaning turli mamlakatlari bilan, ayniqsa qo'shni mamlakatlar hisoblangan: Fransiya va Italiya bilan ham oloqalarni rivojlantiradi, Vizantiya bilan qizg'in aloqani yo'lga qo'yadi. Rimliklar davrida mavjud bo'lib, vestgotlar davrida rivojlanishi boshlangan Ispaniya arablar davriga kelib yirik sanoqat markaziga aylandi.⁵

Ispaniyadagi arab feodalizmi mahalliy aholi uchun g'oyat og'ir bo'ldi. Vaqt o'tishi bilan feodal eksplutatsiyasi tobora kuchayib bordi. Ayni damda mamlakatda tengsizlik ham avj oladi, xristian aholisini zo'rlab musulmon diniga o'tkazish mamlakatdagi musulmon fanatizmining kuchayishiga olib keldi. Xalifalikda aholining katta qismini arablar emas balki boshqa xalqlar tashkil etgan. Mavrlar nisbatan juda ozchilikni tashkil etardi. Ular orasida arab tilini o'rganganlar (mosarablar), xatto islom dinini qabul qilganlar (renegatos) bo'lsada, lekin ular mavrlarni kelgindi va istilochi sifatida ko'rar edi.

Kordova hukmdorlari 929 yildan xalif deb atala boshlandi. Arablarning Pireney yarim orolida 20 yillik yurishlari natijasida shimoldagi Galitsiya va Asturiyadan tashqari barcha hududlar ular qo'l ostiga o'tdi. Keyinchalik xuddi shu Galitsiya va Asturiyadan arablarni Ispaniyadan chiqarish harakati ispancha "Rekonkista"- "qaytarib olish" boshlandi. U deyarlik 8 asr davom etib, Ispaniyaning keyingi taqdirini belgilab berdi. Asturiya tog'laridagi Kordova jangida (718 yili) ispanlar arablar ustidan ilk g'alabaga erishadi. Ispan xalqining arablar bilan uzoq davom etgan, ko'p asrlik kurashi Ispaniya davlatining tashkil topishida juda katta rol

---

⁴.T.O'.Salimov, F.E.Sultonov "Jahon tarixi" T-2017.

⁵. V.F. Semenov "O'rta asrlar tarixi" T-1974.

o'ynadi. Pireneya yarim orolning arablardan qaytarib olinishi tarixiy adabiyotda rekonkista deb nom olgan. Ispan xalqlarining arab-mavrlarga qarshi olib borgan ozodlik kurashi bo'lgan keng ma'nodagi rekonkista VIII asrdan-boshlab, arablar yarim orolni istilo qilganlaridan keyinroq, ya'ni VIII asrdan, to XV asr oxirigacha davom etdi. XV asr oxirida arablarning Ispaniyadagi so'nggi yirik mulki hisoblangan Granada qo'ldan boy berildi.

Galitsiya, Asturiya, ispan markasi, bular tog'li, odam yurishi va yashashi qiyin hududlar bo'lib, arablarning bu yerlarni bosib olishga urinishi natijasiz chiqdi. Bu yerlar boshqa hududlardan ko'chib kelgan ispan qochoqlari bilan to'lib ketgan edi. Keyinchalik xuddi shu yerlardan rekonkista harakati boshlandi.

Rekonkista harakati VIII asrdayoq boshlangan edi. Ammo XI asrgacha bu harakat ispan kuchlarining tarqoq bo'lganligi va ularga qarshi jipslashgan xalifalik kuchlari turganligi sababli biror yutuqqa erisha olmadi. Rekonkistachilar 1031 yilda ummaviylar sulolasi parchalanib, 23 ta tayplarga bo'linib ketganidan keyin muvaffaqiyatga erisha boshladi. Bu harakatning markazlari Toledo, Kastiliya va Leon edi. Asturiya qirolligi VIII—IX asrlarda yarim orolning butun shimoliga va shimoli-g'arbga o'z ta'sirini yoydi. X asr boshlarida asturiyaliklar janubga ham siljib bordilar, Leon shahri esa ularning asosiy markazi bo'lib qoldi va butun Asturiya qirolligi Leon nomi bilan Leon qirolligi deb atala boshladi. X asrning ikkinchi yarmida— XI asr boshlarida Leon janubgacha kengayib, Duero daryosi havzasigacha cho'zilib ketadi. Bu yerda juda ko'p qasrlar-qal'alar — burglari bo'lgan chegara viloyat tashkil topadi. Ana shu qasrlar nomidan olinib, yangi mamlakat Kastiliya deb ataldi. Burgos shahari Kastiliyaning asosiy shahari hisoblanardi. 1037 yilda Leon qiroli Kastiliyaning ham qiroli deb atala boshladi. XI asrning ikkinchi yarmida Kastiliyaliklar Taho daryosi havzasini bosib oldilar. 1085 yili qiroli Alfons VI Toledo shaharini istilo qildi. Bu yangidan istilo qilingan hudud, ya'ni Taho havzasi Yangi Kastiliya deb atala boshladi. Biroq XI asrda Yangi Kastiliyaning ahvoli hali ancha nomustahkam edi. 1086 yili, ya'ni Toledo istilo qilingandan keyingi yili Alfons VI ning o'zi Zallak shahriga yaqin joyda arablardan qattiq zarba yedi. Shimoli-sharqda joylashgan Navarra qirolligi IX asrda juda katta ahamiyatga ega edi. Bundan keyingi asrlarda u uncha kengaymadi. Ammo uning janubida ancha-muncha siyosiy o'zgarishlar bo'lib o'tdi. IX asr oxirida Ispaniya markasidan yangi mustaqil mulk, Aragon grafligi ajralib chiqib, so'ng XI asrda qirollikka aylandi. 1118 yili aragonliklar arablardan Saragosa shahrini tortib olib, uni Aragonning poytaxti qildilar. 1137 yili Aragon Ispaniya markasi bilan birlashdi, Ispaniya markasi bu vaqtda Kataloniya yoki Barselona grafligi degan yangi nom bilan yurardi. Nihoyat, yarim orolning g'arbida Portugaliya janubga tomon cho'zilib ketgan edi. Dastlab bu ham graflik edi (u 1095 yillarda tashkil topgan edi), 1116

yilga kelib u ham qirollik bo‘lib oldi. Portugaliyaning poytaxti boshda Duero daryosining mansabidagi Oporto shahri edi, keyin 1147 yildan — Taxo daryosining mansabidagi Lissabon shahri poytaxt bo‘lib qoldi. Leon koroli hokimiyatidan xalos bo‘lgan Portugaliya qirolli Rim papasiga qaram bo‘lib qoldi. Ammo bu qaramlik nomigagina bo‘lib, aslida boshqacha edi.⁶

Yarim oroldagi to‘rtta xristian davlatlaridan Navarra va Portugaliya alohida-alohida rivojlandilar. Navarrada fran-suzlar ta’siri juda kuchli edi. Atrofnı tog‘lar o‘rab olgan bu kichik mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi sekinlik bilan bordi. Shu sababli XIII—XV asrlar davrida Navarra katta rol o‘ynagani yo‘q.⁷ Kastiliya va Aragon Pireneya yarim orolining ikkita asosiy davlati bo‘lib, pirovardida ular yagona qirollikka birlashdilar. Bu birlashgan davlatlarning o‘rta asrlar davridati tarixi o‘zining bir qancha xususiyatlariga egadir. Kastiliya qirolligi yarim orolda eng katta hududni egallagan edi. Yarim oroldagi hududning deyarli beshdan uch qismi uning hissasiga tushar edi. Rekonkistada ham Kastiliya eng aktiv qatnashgan edi. Kastiliya tili keyinchalik ispan milliy adabiy tiliga asos bo‘ldi. Kastiliya shahar va qishloq jamoalarining siyosiy ahamiyati Kastiliyada umumtoifa vakilligi, ya’ni korteslarning ertaroq vujudga kelishida ochiq-oydin namoyon bo‘ldi. Korteslar o‘z faoliyatini 1188 yildayoq (ingliz parlamenta va fransuz General shtatlaridan ancha oldin) boshlagan edi, shu bilan birga uchinchi toifa vakillari tarkibiga shaharliklar bilan birgalikda dehqonlarning ham ba’zi bir vakillari kirgan edi. Kastiliyadagi qirol hokimiyati shaharlarga tayanib turib, XIII asrdayoq o‘z obro‘-e’tiborini kuchaytirishga harakat qildi va yirik feodallar bilan qattiq kurash olib bordi.⁸ Kastiliya korteslari qirol hokimiyati kuchsiz bo‘lgan paytlarda davlatning barcha ishlari ustidan nazorat o‘rnatgan. Ayrim hollarda korteslar qirolning uyidagi kundalik turmushiga ham aralashardilar. 1258 yilda Kastiliya kortesi qirol va uning oilasi ko‘p ovqat yemasligi, belgilangandan ko‘p mehmon chaqirmasligi va ma’lum miqdordagi puldan ortiq xarajat qilmasligi haqida qaror chiqardi. Ispaniyani XIV-XV asrlarda o‘zaro urushlar, dehqonlar qo‘zg‘olonlari qamrab olgan. Zodagonlar kurashi qirol hokimiyatiga qarshi qaratilgan. Ushbu sharoitda markaziy hokimiyatni kuchaytirish ehtiyoji tug‘iladi. Ferdinand Aragonskiy 1469 yili Izabella Kastilskayaga uylanadi. Ferdinandning 1479 yili Aragon qirolli tojini kiyishi, Aragon-Kataloniya va Kastiliya-Leon qirolliklarining birlashishiga zamin

---

⁶.Salimov T.O’ “Jahon tarixi” (Yevropa mamlakatlari V-XV asrlarda) T-2014

⁷.Удальсова З.В “История Европа” 1988.

⁸ Корсунеский А.Р “История Испании IX-XIII вв.М,1976

tayyorlaydi. Ferdinand va Izabella zodagonlarga qarshi kurashni davom ettirib, ularning qator imtiyozlarini bekor qiladilar. Bu borada 1476 yili tuzilgan Kastiliya shaharlarining “Muqaddas Ermandad” ittifoqi ko‘magiga tayanadi. Zodagonlar o‘zboshimchaligiga chek qo‘yganidan so‘ng, qirol shaharlar erkinliklarini ham birmuncha cheklaydi. Kastiliyada va Aragonda sinfiy kurash, shu-ningdek, rekonkistaniyag tamom bo‘lmaganligi har ikkala mamlakat feodallarini ikki qirollikni yagona Ispaniya davlatiga birlashtirish to‘g‘risida bir bitimga kelishga majbur etdi. Ikkala qo‘shni davlat o‘rtasidagi uniya (ittifoq) sulolaviy nikoh yo‘li bilai amalga oshirildi. Malika Izabella Kastilskaya 1469 yili shahzoda Ferdinand Aragonskiyga turmushga chiqdi. 1474 yili Izabella Kastiliya qirolichasi bo‘ldi, 1479 yili taxtga o‘tirdi. Birlashgan ikkala mamlakatning har biri o‘zining avvalgi qonunlari, urf-odatlar va alohida-alohida korteslarini saqlab qoldi. Shunday qilib, mamlakatni boshqarish ikki tusdaligicha qolaverdi. Shunday bo‘lsa ham, yagona Ispaniyani vujudga keltirish uchun asos solingan edi. Kastiliyada ham, Aragonda ham qirol hokimiyati mustahkamlana boshladi. Birlashish Ferdinand bilan Izabellaning ichki va tashqi siyosatlarida ijobiy aks etdi.

O‘rta asrlarda Ispaniyada biroz muddat arablar hukmronligi o‘rnatilgan edi, keyinchalik Ispaniya hududida mustaqil amirlik tashkil topdi. Ispan xalqi o‘zining avvalgi hududini tiklashga urindi. Natijada mamlakatda rekonkista harakati avj olib ketadi. Ispaniyadagi rekonkista harakati natijasida u o‘z hududini yanada kengaytirdi. Mamlakatdagi o‘zgarishlar, aholining ijtimoiy hayot tarzi, mamlakatning iqtisodiy ahvoliga ham ta‘sir etmay qolmadi. Dastlab Kordova amirligi tashkil topgan bo‘lsa, keyinchalik mamlakat hududida boshqa davlatlar ham tashkil topadi, ammo, ko‘p o‘tmay ular yagona Ispaniya davlati tashkil topishi uchun asos bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Корсунеский А.Р “История Испании IX-XIII вв.М,1976
2. Т.О’ .Salimov, F.E.Sultonov “ Jahon tarixi” T-2017.
3. V.F. Semenov “O’rta asrlar tarixi” T-1974
4. Удальсова З.В “История Европа” 1988.
5. Salimov Т.О’ “Jahon tarixi” (Yevropa mamlakatlari V-XV asrlarda) T-2014

Rahbarning boshqaruvchilik faoliyatidagi psixologik xususiyatlari

Xayrullayeva Durdona Abdumo'min qizi

luis6@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqolani yozishdan maqsad rahbarlarning boshqaruvchanlik xususiyatlari hamda ularning shaxsiga qo'yiladigan talablar shuningdek rahbarning o'rni haqidadir.

Kirish so'zlar: Boshqaruv, Psixologik tadqiqotlarda, shaxs yoki odamlar, falsafa, tarix iqtisod, xuquqshunoslik va psixologiya, Kibemetika (grekcha so'zidan olingan bo'lib, „kibemetike“ — korablni boshqarish san'ati demakdir, .Boshqarish — o'zi san'at, san'at esa — qobiliyatdir.

Boshqaruv ilmining nazariy tarixiy asoslari. Shaxsiy motivatsiyalash uslublari. Oxirgi yillarda inson omiliga e'tiboming ortib borishi munosabati bilan boshqarish psixologiyasi masalalariga ham qiziqish kuchaydi. Shu asosda ijtimoiy psixologiyaning maxsus bo'limi — boshqarish psixologiyasi paydo bo'ldi. Boshqarish psixologiyasi psixologiyaning shunday tarmog'iki, u boshqaruv faoiyati bilan bog'liq bo'lgan muammolarni, shaxs va shaxslar guruhi tomonidan boshqa guruhlar faoiyatini samarali tashkil etish va birgalikdagi faoiyatini amalga oshirishning psixologik mexanizmlarini o'rganadi. Boshqarish muammolari ham bir qancha fanlar tom onidan o'rganiladi, jumladan, falsafa, tarix iqtisod, xuquqshunoslik va psixologiya uning o'ziga xos tomonlarini ochish bilan shug'ullanadi. Psixologiya boshqarishni ham ob'ekti, ham subyektini o'rganadi. Psixologik tadqiqotlarda o'rganiladigan olimlar jamoasi, alohida shaxs, ularning psixologik holatlari, ulardagi ayrim jarayonlar va vazifalari boshqariv ob'ekti deb aytiladi. Boshqaruvning subyektini o'rganilganda esa, odatda, boshqaruvchi shaxs yoki odamlar guruhi nazarda tutiladi. Psixologiya ko'proq boshqaruvchi shaxs faoliyatining psixologik asoslarini o'rganadi va shu asosda bo'ysunuvchilar ishlarinn samarali tashkil etish, aniq va to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun qanday psixologik holat vajarayonlarni o'zida tarbiyalash lozimligi kabi qator muammolarni echadi. Masalan, konkret hayotiy sharoitlarda agar boshliq majlis olib borayotgan bo'lsa, har bir so'zga chiquvchilarning fikrlari, ma'ruzalari va hokazolar orqali ularning psixologik holatlari aniqlanadi, yangi ish dasturlari ishlab chiqariladi, qabul qilingan qarorlarga ko'ra, boshliqning va xodimlarning har biriga alohida ilmiy ko'rsatmalar va maslahatlar beriladi. Boshqaruv psixologiyasi boshliq faoliyatini analiz qilganda asosiy diqqatni boshqarish uning ehtiyoji yoki qobiliyatlariga mos yoki mos emasligi, qaysi

individual xususiyatlariga ko'ra, u boshliq darajasiga ko'tarildi, ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun u boshqaruvning qay usullaridan foydalanyapti, xodimlarga psixologik ta'sir ko'rsatish maqsadida u qanday ta'sir uslublarini qo'llayapti kabi qator masalalarga qaratadi. Boshliq bo'lish ishiga turli shaxslarning munosabatlari har xil, chunki kimdir boshliqda bo'lgan imtiyozlarga beriladi, kim uchundir unga berilajak huquqlarni afzal ko'rish xos, kimgadir yuksak mas'uliyatlarni bo'yinga olish ma'qul keladi. Shaxslarning boshliq funksiyalari haqidagi tasavvurlari qanchalik xilma-xil bo'lmasin, boshliqdan real sharoitlarda odamlar guruhini aniq maqsad asosida faoliyatga yo'llash, ularga bosh bo'lish, turli tadbirlarni amalga oshirish, obro'ga ega bo'lish, har bir qilingan ish uchun javobgarlikni o'z bo'yniga olish kabi ko'plab sifatlarning mujassam bo'lishi talab qilinadi. Ayniqsa, boshliq uchun turli guruhlardagi, ko'p holda bir boshliq uchun bir vaqtning o'zida bir qancha guruhlardagi shaxslararo munosabatlarning xarakteriga javobgar bo'lish qiyinchiliklar tug'diradi, chunki o'sha guruhlarni tashkil etgan har bir shaxsning o'ziga xos individualligi, boshqaruvchi haqidagi ular tasavvurining har xilligi va guruhlarda norasmiy liderlarning borligi boshliqdan odamlar bilan ishlash borasida ham tajribaning, ham psixologik fahm-farosatning va sabr-qanoatning bo'lishini talab qiladi. Shuning uchun ham kundalik hayotimizda, ham ilmiy adabiyotlarda tez-tez yonma-yon ishlatiladigan „lider“ va „boshliq“ tushunchalarining psixologik mazmunlarini bilish maqsadga muvofiqdir. Boshqarishning umumiy nazariyasini kibemetika fani o'rganadi. Kibemetika (grekcha so'zidan olingan bo'lib, „kibemetike“ — korablni boshqarish san'ati demakdir). Boshqarishning obykti bu alohida shaxslar yoki guruhlarni bo'lib, ularga maxsus tashkil etilgan, sistemali va rejalashtirilgan usullar orqali ta'sir etiladi. Boshqarishda gorizont va vertikal jihatlar mavjud. Masalan: gorizont bu psixologik bilimlarni asos qilib olsa, vertikal esa yuridik hujjatlarga asoslangan bo'ladi.

Boshqaruv — bevosita ijtimoiy psixologiya bilan bog'liq bo'lib, eng avvalo, shaxsni boshqarish va shaxs orqali uning faoliyatini boshqarish demakdir. Boshqaruvning asosini ijtimoiy, huquqiy, psixologik va nazariy bilimlar tashkil etadi. Boshqaruvning nazariyasi va uning tizimi kibemetika fani bilan uzviy bog'liq. Boshqaruv nazariyasi o'ziga xos genezisga ega bo'lib, avvalo, ijtimoiy hayotiy tajribalarga suyanadi. Boshqarish — o'zi san'at, san'at esa — qobiliyatdir. Demak, shaxs doimo boshqarishga muhtojdir. Boshqaruvda rahbaming doimo ob'ekti mavjud bo'lib, qonun, buyruq va ko'rsatmalaiga asoslanib, o'z faoliyatini olib boradi. Faoliyat esa ko'p hollarda xabarlar yig'indisidan iboratdir. Boshqaruv nazariyasi qonun, bo'yruq va ko'rsatmalarga asoslangan bo'lsa, psixologik bilimlar esa boshqaruvning asosiy quroli va usuli hisoblanadi. Boshqaruv faoliyatida rahbar o'zining ijtimoiy xatti-harakatini

tartibga solib boradi. Boshqaruv faoliyatini o‘ziga xosligi shundan iboratki, agar boshqaruv faoliyati to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmas ekan, har qanday qaror, ko‘rsatmalar yo‘lda pala-partish bo‘lib ketishi barchaga ma‘lum. Nazariya qachon ijtimoiy hayotga tadbiiq etiladiki, u qachonki hayotiy va aniq maqsadga qaratilgan bo‘lsa. Boshqaruvda nazariya empirik hodisalarni tushuntirishga tadbiiq qilish mumkin boigan mavhum talqinlarni yaratishni taqozo qiladi. Boshqaruvga nazariy yondashuv — ularni empirik jihatdan tekshirish mumkin bo‘lgan taqdirdagina o‘rinlidir. Har qanday nazariya boshqaruvda nazariy savollar, dalillarni anglab idrok qilishga yordam beradi. Aslida rahbarlar empirik masalalar, muammolar bilan shug‘ullanadilar, lekin o‘rganinayotgan hodisalarning, muammolarning sababini nazariy jihatdan tahlil qilishmasa, o‘ylagan natijalariga erisha olmaydilar. Rahbar g‘oya va nazariy fikrlarga e‘tibor bermasliklari mumkin, biroq amaliyotda yuzaga keladigan muammolarning echimi asosida nazariya yotadi. Nazariya grekcha so‘zdan olingan bo‘lib, teoriya — tadqiqot m a’nosini anglatadi, boshqacharoq aytganda, fanni u yoki bu yo‘nalishi bo‘yicha g‘oyalar tizimi degan mazmunda tushunishimiz mumkin. Nazariya — haqiqat m e’zoni va rivojlanishning asosidir. „Boshqaruv — bu doimo ikki jarayonni o‘z ichiga oladi, ya’ni nazariya va amaliyot“. Nazariya doimo amaliyot bilan ziddiyatda bo‘lib boradi, chunki ba’zida nazariya amaliyotdan ilgarilab ketadi, ba’zi hollarda esa uning aksi bo‘lishi mumkin. Nazariya ko‘pincha amaliyotda yuzaga kelgan yangiliklarni takomillashtirishga bevosita yordam beradi. Boshqaruv nazariyasi qachon yuzaga keldi degan savol tug‘ilishi tabiiydir. Amaliy faoliyatda shaxs o‘zining mehnatini samarali tashkil etishni xohlaydi, samarali tashkil etish esa, albatta mantiqiy fikrlashga majbur etadi. Mantiqiy fikrlash boshqaruvning eng oliy darajasi va qurolidir shu sababdan jamiyatni, jam oani, taraqqiyotning barcha bosqichida, qobiliyatli, bilimli kishilar tomonidan boshqarish ehtiyoji mavjud bo‘lgan. Boshqaruv nazariyasini takomillashtirib borish natijasida barcha sohani boshqarish usuli va mehnat metodologiyasi yuzaga keladi. Boshqaruv nazariyasida boshqaruv tizimi, bosqichi, muddati va javobgar shaxslar ko‘rsatiladi. Boshqaruvda nazariyaning samarasi ko‘p jihatdan ushbu jarayonning asoslanganligiga bog‘liqdir. Boshqaruv nazariyasi boshqaruvning asosi sifatida barcha rahbarlarga birdek taalluqli yoki har-bir rahbarga shablon shaklida ta’sir qilishi kerak bo‘ladi degan fikrdan biz uzoqdamiz. Boshqaruv psixologiyasining nazariyasi va metodologiyasida maqsadga erishish uchun o‘zaro uyg‘unlik mavjuddir. Psixologiyada boshqarish nazariyasining quyidagi jihatlari o‘rganiladi: a) boshqarish faoliyatining nazariyasi; b) boshqarishda kasbiy faoliyatning psixologik tahlili; c) boshqarish tizimida guruhlarining faoliyati; d) boshqarish tizimida shaxslararo munosabatlar; e) boshqarish tizimida rahbarlik; f) boshqarishda psixologik ta’sir etish usullari va hokazo. Boshqarishda huquqiy

funksiya tushunchasi mavjud bo'lib, bu — qo'l ostidagi shaxslarni, jamoani to'g'ri boshqarishda asosiy huquqiy usul hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Boshqarishda psixologik bilimlar esa yordamchi usul hisoblanadi. Boshqarish jarayonida vaqtdan samarali foydalanish bugungi kun talablaridan biridir. Vaqt — bu to'xtatib bo'lmaydigan jarayon hisoblanadi. Vaqtdan samarali foydalangan shaxsning ishida unum, baraka bo'ladi. Vaqtni boshqarish tushunchasi bu insonning o'zini o'zi boshqarishi bo'lib qolmasdan, balki jamoani, oilani boshqarish demakdir. Vaqtdan unumli foydalanish majlisbozlikdan, qog'ozbozlikdan va foydasiz ishlardan holi bo'lish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.B.Axmedjanov. A.X.Xolov. Yosh rahbar kadrlarda samarali qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Tafakkur qanoti", 2020.
2. To'ychiyeva S. Boshqaruv texnologiyalari. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Navro'z" nashriyoti, 2020.
3. Rahmatullayeva N, Kamolov A. Ijtimoiy menejment. // O'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisod-Moliya",
4. E.G'. Nabiyeu, D.N. Rahimova, Sh.N. Mavloniy. Zamonaviy menejment nazariyasi va amaliyoti. // O'quv qo'llanma. - T.: "Akademiya" nashriyoti, 2006.
5. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi. // - Toshkent: "Yangi asr avlod", 2016
6. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. // - Tosh

**PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING THE SPIRITUAL AND MORAL
EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.**

Nusratov Anvar Nematjonovich

Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute

Nasullayeva Dildor Sharofovna

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: Spiritual and moral education is very important for students of junior school age, because it is important for the future society that they learn the principles of humanity and develop their respect for other people and fair relations. These systems can help in the formation of spiritual and moral education of students. In this article, there are systems for the formation of spiritual and moral education of students of junior school age.

Key words: patriotism, morality, sense of country, loyalty, humanitarianism, country, national tradition

The main part: Patriotism is a special feeling of love and loyalty to one's country, its history and culture, to serve it, to make its people highly valuable. Patriotism is very important in the system of spiritual and moral education, which teaches students to appreciate the country, its history, culture and people with love.

Patriotism can be studied for spiritual and moral education in the following ways:

- ❖ Historical lessons: To teach students to value the history of the country, struggle for its independence, show respect to their country.
- ❖ Flag and national symbols: To increase the sense of patriotism by organizing lessons about the national flag, symbols and national features of the students.
- ❖ Advocacy and Protection: To encourage students to protect the security and independence of the country, to learn how they value the security of the country.
- ❖ Statements related to their country: Help students to get to know their country and its people with love by creating statements related to their country.

- ❖ People of high value of the country: By organizing lessons about the people of high value of the country, to show respect to the students and encourage their social activities.
- ❖ Through these methods, it is possible to form patriotic spiritual and moral education for students. By forming this education, students show respect for their country, value its history and culture, and show love for its valuable people.

The following pedagogical systems can be used to form the spiritual and moral education of students of junior school age:

- ✓ Literature lessons: Literature lessons are very important for spiritual and moral education. Students can learn the principles of justice, respect, love, patience and other humanitarian principles in literature classes.
- ✓ Dialogues and regular lessons: It is important to organize dialogues, regular lessons and dialogues to form the spiritual and moral education of students. Through this, students can learn the principles of humanitarianism, develop their mutual relations and improve their spiritual and moral education.
- ✓ Humane trainings: Organization of practical trainings on humanitarianism is very important in the formation of moral and moral education of students. Through these activities, they can practice humanitarian principles, show respect for other people and develop fair relations.
- ✓ Mass-viewing programs: Students can expand their understanding through mass-viewing programs, videos, and books to build moral education.
- ✓ Encourage students to actively participate in the community: Encourage students to actively participate in the community, discuss humanitarian issues with friends, encourage community participation for future performance.

Spiritual and moral education is very important for students of junior school age, because it is important for the future society that they learn the principles of humanity and develop their respect for other people and fair relations. These systems can help in the formation of spiritual and moral education of students.

Conclusion: "To love the country is from faith" is not said for nothing. Therefore, it is an expression of faith that a person loves and honors his homeland, the place where he was born and grew up, his country, which binds his friends and relatives. Therefore, it is everyone's filial duty to love the Motherland, to honor it, to protect it, and to make efforts for its prosperity. Therefore, formation of students' sense of patriotism in primary education plays an important role in improving the content of education. In this process, the patriotism, humanitarian and moral skills of elementary school students are formed to a certain extent.

References:

1. Ochilova B. Milliy-manaviy yuksalishda meros, qadriyatlar va vorislik. - Toshkent: «Istiqlol», 2009.
2. Mahkamov U.I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. –T.: “Fan” 1995.
3. Mahkamov U.I. Axloq odob saboqlari. –T.: “Fan” 1994.
4. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI N.A.Abdukarimov

INFLUENCE OF THE PROCESSES OF PREPARATION AND UNWINDING OF COCOONS ON THE CONNECTION OF RAW SILK

Islambekova N.M

Annotation. The effect of the concentration of an aqueous solution of sericin on the binding of raw silk was studied and it was revealed that the higher the concentration of an aqueous solution of sericin in the silk reeling basin, the higher the binding of raw silk. The most rational exposure in water is a 3-minute exposure; after 3 minutes, the cohesion of the raw silk decreases by 20-28 moves of the carriage. It was revealed the temperature sequences in the processes of preparing cocoons for unwinding and their unwinding.

Introduction. The quality of raw silk is regulated by a state standard, mandatory for both suppliers and consumers. Raw silk is characterized by qualitative and quantitative characteristics. Qualitative characteristics, in turn, are divided into primary and secondary. The main characteristics include unevenness in linear density, rewinding ability and cleanliness for large defects, and the secondary ones include unconformity, relative breaking load, elongation at break, cleanliness for small defects, cohesion and condition of the skeins. The grade of raw silk is established according to the worst indicator of the main quality characteristics, if the raw silk meets the established standards according to secondary characteristics. If, according to two of the secondary characteristics, the indicators are worse than the norm, then the grade of raw silk is reduced by one.

Research methods. Cohesion is the resistance of raw silk to splitting forces. To determine the connectivity, use 20 of 50 or 25 spools of raw silk wound to determine the rewinding capacity. To carry out the tests, a Duplan cosimeter and a reel are used. The device is threaded with a single thread from each spool. Threading is done by threading through each hook. Both ends of the thread are secured. The thread being tested must be free from all defects in cleanliness. Cohesion is determined by abrading raw silk threads with metal plates at a carriage speed of 140 strokes per minute. The weight of the upper grid is 300 g. The total load of the suspension system that creates thread tension is 180 g. For each of the 20 threadings, one thread is selected from the spools by random selection and threaded. After refueling, lowering the top grill turns on the device. The device is reset every 10 strokes. Raise the upper grid and use a magnifying glass with 10x magnification to examine the condition of the raw silk thread. After registering 10 loosening 6 mm or more in length. This phenomenon is noted. In this case, the number of friction cycles necessary to separate the thread and destroy its connection is noted.

The data obtained and their discussions. The main factor on which cohesion depends is the environment for unwinding the cocoons. We investigated the effect of the concentration of an aqueous solution of sericin on the binding of raw silk (Table 1).
Table 1.

Effect of the concentration of an aqueous solution of sericin on the connectivity of raw silk

Concentration of aqueous solution of sericin, g/l	Connectivity, number of carriage strokes
0,0	41,3±4,2
0,5	52,6±3,3
0,8	55,8±2,7
1,0	55,7±2,8
1,5	74,3±2,5

The data presented shows the dependence of the magnitude of connectivity on the concentration of sericin in the water of the silk-winding basin. It can be seen that the higher the concentration of the aqueous solution of sericin in the silk reeling basin, the higher the binding of raw silk. In this regard, it is irrational to wash out cocoons in running water. When unwinding cocoons, it is necessary to use a drainless water recirculation system, as is customary on Japanese machines.

The influence of the duration of storage of cocoons after steaming in water at a temperature of 92-93⁰C on the cohesion of raw silk was investigated.

Table 2.

The influence of the duration of storage of cocoons after steaming in water at a temperature of 92-93 on the cohesion of raw silk

Duration of exposure of steamed cocoons in water at a temperature of 38-42 ⁰ C, min	Connectivity, number of carriage strokes
1	79±2
3	94±3
6	70±3
10	70±2
15	62±2

As can be seen from the table, the most rational exposure in water is a 3-minute exposure; after 3 minutes, the cohesion of the raw silk decreases by 20-28 moves of the carriage.

The cohesion of raw silk also depends on the sequence of temperature conditions in the processes of preparing cocoons for unwinding and their unwinding (Table 3).

Table 3.

The influence of the processes of preparation and unwinding of cocoons on the cohesion of raw silk

Index	Options														
	1			2			3			4			5		
	Steaming	Shaking	Unwinding	Steaming	Shaking	Unwinding	Steaming	Shaking	Unwinding	Steaming	Shaking	Unwinding	Steaming	Shaking	Unwinding
Water temperature, °C	92	92	42	93	93	37	92	89	42	9	80	3	93	6	42
Connectivity, number of carriage strokes	64			69			70			75			89		

As can be seen from the data obtained, the highest coupling is when parked 93°C, when shaking 65°C and when unwinding 42°C

Conclusions.

- the higher the concentration of the aqueous solution of sericin in the silk reeling basin, the higher the binding of raw silk.
- the most rational exposure in water is a 3-minute exposure; after 3 minutes, the cohesion of the raw silk decreases by 20-28 moves of the carriage.
- the highest cohesion when parked 93°C, when shaking 65°C and when unwinding 42°C

"PLACEMENT OF PICTORIAL, GRAPHIC INFORMATION ON THE WEB PAGE"

Kuldasheva Feruza Kurdoshevna

Informatics teacher of TSUE academic lyceum

E-mail: feruzakuldasheva777@gmail.com

Abstract: This scientific article explores the critical role of effectively placing pictorial and graphic information on web pages to enhance user engagement and satisfaction. The study delves into the psychological and cognitive aspects influencing user perception, the impact on information retention, and the implications for website design. Through a thorough examination of current research and practical insights, this article aims to provide valuable guidelines for web designers and developers seeking to optimize the placement of visual elements on their websites.

Keywords: Web design, User engagement, Graphic information, Pictorial elements, Cognitive psychology, Information retention, User experience, Visual hierarchy.

Introduction

In the digital age, where attention spans are dwindling, the placement of pictorial and graphic information on web pages plays a pivotal role in capturing and retaining user attention. Visual elements not only convey information more efficiently but also contribute significantly to the overall user experience. Understanding the cognitive and psychological processes involved in processing visual information is crucial for designing web pages that are both aesthetically pleasing and highly functional. The proliferation of online content has made effective communication more challenging than ever. In this context, the placement of pictorial and graphic information on web pages becomes a crucial factor in ensuring that users can quickly grasp and retain information. This article aims to explore the science behind optimal placement, considering both visual aesthetics and cognitive processes.

Visual Hierarchy and Cognitive Processing

The placement of visual elements on a web page directly influences the user's visual hierarchy, guiding them through the content in a meaningful way. Studies show that users tend to focus on certain areas of a webpage more than others, often influenced by factors such as size, contrast, and placement. By strategically positioning important information and visuals, designers can optimize the user's cognitive processing, leading to a more intuitive and satisfying experience. One fundamental aspect of web design is establishing a clear visual hierarchy to guide users through the content. Strategic placement of pictorial and graphic elements helps create this hierarchy, drawing attention to essential information. Elements such as headers,

subheadings, and images contribute to a visually organized structure, making it easier for users to navigate and understand the content.

Cognitive Load and Information Processing:

Understanding how users process information is essential for effective placement. Cognitive load theory suggests that individuals have a limited capacity for processing information. Therefore, optimizing the arrangement of images and graphics can reduce cognitive load, ensuring that users can absorb and retain information more effectively.

Focal Points and Call-to-Action:

Placing visually compelling elements strategically can direct users' attention to key areas of a web page. Whether it's a call-to-action button or an important piece of information, the placement of graphics can guide users through the desired user journey. Eye-tracking studies and heatmaps can provide valuable insights into users' natural gaze patterns, aiding in the optimal placement of focal points.

Responsive Design:

In the era of multiple devices and screen sizes, responsive design is paramount. The placement of pictorial and graphic elements should adapt to various screen sizes seamlessly to maintain a consistent user experience. Ensuring that images scale appropriately and remain impactful across devices contributes to a more inclusive and accessible design.

Testing and Iteration:

The effectiveness of placement strategies can be assessed through user testing and data analytics. A/B testing and usability studies can provide valuable feedback on how users interact with different placements of graphics and pictorial elements. Continuous iteration based on user feedback contributes to an evolving and user-centric design approach.

Impact on Information Retention

Visual information is processed faster and retained better than textual information, making it a powerful tool for communication. This article explores the correlation between the strategic placement of graphics and pictorial elements and increased information retention. Examining eye-tracking studies and user behavior analytics, we aim to provide evidence-based recommendations for maximizing the effectiveness of visual content in conveying key messages.

Psychological Aspects of Visual Design

Different cultures and user demographics may respond differently to visual stimuli. Understanding cultural nuances and psychological factors can influence the placement of graphics to resonate better with specific target audiences. A cross-cultural analysis of user preferences can inform web designers on how to adapt their visual strategies for diverse user groups. The psychological impact of visual

elements on user perception cannot be understated. Colors, shapes, and images evoke emotions and influence user attitudes towards a website. This article investigates the psychological principles behind successful visual design, shedding light on how the placement of visual elements can elicit specific emotional responses and enhance the overall user experience.

Conclusion

In conclusion, the placement of pictorial and graphic information on web pages is a multifaceted aspect of web design that significantly influences user engagement, information retention, and overall user satisfaction. By understanding the cognitive and psychological factors at play, designers can create visually compelling and user-friendly websites. This article aims to provide valuable insights and practical recommendations for optimizing visual content placement, contributing to the ongoing evolution of effective web design practices. By integrating these principles into web design practices, developers can create more engaging, accessible, and user-friendly online experiences. As technology advances and user expectations evolve, staying attuned to the science of placement will be crucial in shaping the future of web design.

REFERENCES:

1. Nielsen, J. (2006). *Prioritizing Web Usability*. New Riders.
2. Tondreau, B. (2011). *Layout Essentials: 100 Design Principles for Using Grids*. Rockport Publishers.
3. McFarland, D. (2015). *JavaScript & jQuery: The Missing Manual*. O'Reilly Media.
4. Norman, D. A. (2013). *The Design of Everyday Things*. Basic Books.
5. Krug, S. (2014). *Don't Make Me Think, Revisited: A Common Sense Approach to Web Usability*. New Riders.

Ijodiy o'qitish, ijodkorlikka o'rgatish, ijodiy o'rganish

Botirova Shoxidaxon Odiljonovna
Andijon Davlat Pedagogika Instituti
Tasviriy san'ay fan o'qituvchisi
Email: Shokhidakhonbotirova1977@gmail.com

Annotatsiya: Badiiy ijod muammosi eng chuqur muammolardan biri bo'lib, u ijodkorning badiiy ijodi bilan bog'liq yuzaga kelgan xatti-harakatlari bilan bog'liq bo'lib, ular eng muhim san'at masalalarini ham ifodalaydi, chunki ijodiy yangilik o'ziga xoslik bilan bog'liq bo'lib, daho uning buyukligini ochib beradi. Badiiy ijod esa badiiy didni tovush asosida o'rganishga kirishish bo'lib, u ijodkor va qabul qiluvchi o'rtasidagi munosabatlar markazida bo'lgan badiiy didning harakat yoki ijodiy ifoda old shartini o'rganadi. Ijodkorlik muammosi bo'yicha tadqiqotlar turlicha bo'lgan; ketma-ket ijodkorlarning qarashlarini kuzatib boradigan tarixiy tadqiqotlar, ularning namoyon bo'lishida faqat badiiy ijod sifatida tavsiflovchi tadqiqotlar, ijodiy jarayonlarni tasniflashga qaratilgan taksonomik tadqiqotlar va falsafiy usul bilan nazariy yoki amaliy nazariya darajasiga erishishga intilayotgan talqiniy tadqiqotlar. Tadqiqot badiiy ijod nazariyalarining analitik tadqiqi bilan shug'ullanadi, ular quyidagilardan iborat: ilhom yoki daho, aqliy, ijtimoiy va psixologiya, ijodkorlik ijtimoiy voqelik va shart-sharoitlar, urf-odatlar va meros va ilhom bilan bog'liq an'analar mahsulidan boshqa narsa emasligini tasdiqlash uchun. ijtimoiy va psixologik sharoitlar dahosi.

Kalit so'zlar: tadqiqot, kreativlik, san'at, talabalar.

Annotation: The problem of artistic creativity is one of the deeper problems, which are related to acts underlying the artist, emerged about his artistic work, they also represent the most important art issues, as the creative innovation is about originality reflect the genius reveal his greatness, and artistic creation is an introduction to the study of artistic taste on the basis of sound, which is the study of the act or creative expression precondition of artistic taste, which is the focus of the relationship between the creator and the receiver. Studies on the problem of creativity have varied between; historical studies that tracks the views of successive artists, descriptive studies only as artistic creativity in their manifestations, taxonomic studies that focus on the classification of creative processes, and interpretative studies that are trying to reach the level of theory by Philosophical Method the theoretical or practical and demo approach. Research deals with an analytical study of the theories of artistic creation, which include: inspiration or genius, mental, social, and psychology, to

confirm that creativity is nothing but a product of social reality and conditions, customs and heritage and traditions associated with inspiration and genius of social and psychological conditions.

Keywords: research, creativity, art, students.

Аннотация: Проблема художественного творчества является одной из глубинных проблем, которые связаны с действиями, лежащими в основе деятельности художника, возникающими по поводу его художественного творчества, они же представляют собой важнейшие художественные вопросы, так как творческое новаторство заключается в том, чтобы оригинально отразить гениальность, раскрыть его величие, а художественное творчество — это введение в изучение художественного вкуса на основе звука, которое представляет собой изучение акта или творческого выражения, предпосылки художественного вкуса, который находится в центре отношений между творцом и получателем. Исследования проблемы творчества варьировались между; исторические исследования, которые отслеживают взгляды сменявших друг друга художников, описательные исследования только как художественное творчество в его проявлениях, таксономические исследования, которые сосредоточены на классификации творческих процессов, и интерпретационные исследования, которые пытаются достичь уровня теории философским методом, теоретическим или практическим. и демонстрационный подход. Исследования посвящены аналитическому изучению теорий художественного творчества, которые включают в себя: вдохновение или гениальность, ментальную, социальную и психологию, чтобы подтвердить, что творчество есть не что иное, как продукт социальной реальности и условий, обычаев и наследия и традиций, связанных с вдохновением. и гениальность социальных и психологических условий.

Ключевые слова: исследование, творчество, искусство, студенты.

Bugun biz ta'lim sohasida ko'plab innovatsiyalar va loyihalar bilan kurashmoqdamiz. Ulardan ba'zilari ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ba'zilari esa yo'q. Shuningdek, tasviriy san'at ta'limi bugungi kunda juda ko'p muammolarni hal qilish uchun juda qiyin. Ijodkorlikni rivojlantirishning ahamiyati ta'lim jarayonida hal qilinishi kerak bo'lgan muammolardan biridir. O'qituvchilar va ta'lim va o'qitish va o'qitish jarayonida tegishli o'qitish strategiyalari, usullari va faoliyatidan foydalanish, umuman olganda, o'quvchilarning ijodkorligini, shuningdek, tasviriy san'at ijodkorligini oshiradigan narsalar sifatida qaraladi. Bir nechta tadqiqotchilar ijodiy o'qitish, ijodkorlikka o'rgatish, ijodiy o'rganish atamalarini aniqlaydilar,

ularning kontrastini tushuntiradilar. , ularga ko'ra: Ijodiy ta'lim o'qituvchilarga va ularning ijodiga e'tibor beradi (Jeffrey va Vuds, 2003; Woods va Jeffrey, 1996). Ijodkorlikka o'rgatishda asosiy e'tibor bolaga va ularning ijodiga qaratilgan. (Jeffrey va Craft, 2004; Jeffrey va Vuds, 2003). Ijodkorlikka o'rgatish o'quvchilarni qamrab oladi. (Jeffrey va Craft, 2004) "O'quvchilarni inklyuziv pedagogika bolaga ko'p tanlov va nimani va qanday o'rganilishi ustidan katta nazoratni berishni o'z ichiga oladi. Bu mohiyatan o'quvchiga qaratilgan" (Jeffrey va Craft, 2004). Kraftga ko'ra: "Ijodkorlikka o'rgatish barcha yaxshi o'qitishning asosiy komponenti sifatida qaraladi, lekin bu bolalar o'z ijodiy salohiyatini o'rganishi yoki rivojlantirishiga kafolat bermaydi. Ijodkorlikka o'rgatishga ijodiy o'qitishsiz erishib bo'lmaydi, lekin u barcha bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali bir qadam oldinga boradi". O'qitish va o'qitish jarayonida doimo javobni talab qiladigan savollar va hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar bo'ladi. Ijodkorlikni rivojlantirish va o'qituvchi sifatida qanday qilib ko'proq ijodkor bo'lish va o'quvchilarning ijodkorligini qanday oshirish bu savol va muammolardan biridir.⁹

Kosta (1999) ma'lumotlariga ko'ra, jamoatchilik bu raqamlar talabaning o'rganishi to'g'risida aniq ma'lumot bo'lishini kutishga majburlangan. Perrone (1991) ta'kidlaganidek, "Bizda o'quv dasturi ishchi varaqlar, ish kitoblari va ko'nikmalar masalasiga aylanib borayotgani haqida dalillar mavjud: yuqori tartibli fikrlash va chuqurroq tushunish darajalari ma'no uchun o'qishdan voz kechmoqda; san'at yo'q bo'lib bormoqda" (5-bet).¹⁰ Odatda standartlashtirilgan testlar yordamida sinovdan o'tgan kognitiv funktsiyalarning tor diapazoni san'at tajribasi o'rgatadigan divergent fikrlashning keng doirasini o'z ichiga olmaydi (Wakeford, 2004). Gardner (1990) ta'kidlaganidek, faqat hozirgi davrda umumta'lim maktabi g'oyasi jamiyatning maqsadi bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarning yutuqlari uchun javobgar bo'ladi. Jamiyat standartlashtirilgan testlarni o'quvchining o'qishini to'g'ri hisobga olish sifatida ko'rar ekan, maktablar o'lchashni o'rgatadi.¹¹ Bundan tashqari, ijodiy fikrlash amaliyotlari jarayonning tabiati tufayli kamayib qolish xavfi ostida. Ijodiy g'oyalar ko'pincha g'ayrioddiy va odatiy emas. Sternberg (2000) ta'kidlaganidek, "Ijodiy g'oyalar taklif etilganda, ular ko'pincha g'alati, foydasiz va hatto ahmoqona deb

---

⁹ DAVID MAANZELLA: HISTORIEES OF ART

¹⁰ Туланова, Д. Ж., & Гуломова, Н. Х. (2018). Технология и условия проведения дидактических игр в процессе преподавания черчения в вузе. In *Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества* (pp. 89-93).

¹¹ . PAUL BANDY: ART CREATIVITY MATERIAL

qaraladi va birdaniga rad etiladi. Ularni taklif qilgan shaxs ko'pincha shubha bilan, ehtimol hatto mensimaslik va masxara bilan qaraladi" (p. 85).¹² Muvaffaqiyatli ijodkorlik o'qituvchisi o'quv dasturiga standartlashtirilgan sinov zarbalari hujumiga dosh berishga tayyor bo'lishi va jarayonning o'ziga xosligini himoya qilishi kerak. Beach (2007) yozgan: "Mutlaq javoblar yo'qligi sababli, noto'g'ri tuzilgan san'at sohasi o'z qadriyatlarini, shuningdek, qarama-qarshi qadriyatlarni, turli fikrlash usullarini, vizual ikonografiya va aloqa haqida va boshqalarni o'rganishni oshirish uchun boy intizomdir, jamiyat nima ekanligini anglash orqali hayotni boyitish

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. DAVID MAANZELLA: HISTORIEES OF ART
2. PAUL BANDY: ART CREATIVITY MATERIAL
3. Туланова, Д. Ж., & Гуломова, Н. Х. (2018). Технология и условия проведения дидактических игр в процессе преподавания черчения в вузе. In *Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества* (pp. 89-93).
4. Jabbarov, R. (2021). DEVELOPING STUDENTS'CREATIVE ABILITIES THROUGH TEACHING "LANDSCAPE COLOR PICTURE" IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Конференции*, 1(1).
<https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1088>

---

¹² Jabbarov, R. (2021). DEVELOPING STUDENTS'CREATIVE ABILITIES THROUGH TEACHING "LANDSCAPE COLOR PICTURE" IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. *Конференции*, 1(1).
<https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1088>

ADVANCING SOCIAL ENTREPRENEURSHIP THROUGH HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Saidov Shohruh Mirzo

Doctoral student (PhD) at Kokand University

Abstract: The evolution of social entrepreneurship relies heavily on the effective development of organizational mechanisms within higher education institutions. This article explores the multifaceted dimensions of these mechanisms and underscores their critical role in addressing contemporary challenges, fostering innovation, and promoting positive societal impact. By integrating innovative approaches, technologies, and strategic management, higher education institutions become key contributors to the advancement of social entrepreneurship.

Keywords: fostering social entrepreneurship, organizational mechanism development, higher education institutions, innovation, technology integration.

The intricate landscape of social entrepreneurship is constantly evolving, and the development of organizational mechanisms within higher education institutions plays a pivotal role in steering this evolution. In this article, we delve deeper into the multifaceted dimensions of these mechanisms, exploring their significance in addressing contemporary challenges, fostering innovation, and amplifying positive societal impact. The integration of innovative approaches, cutting-edge technologies, and strategic management within higher education institutions positions them as key contributors to the advancement of social entrepreneurship. Higher education institutions are not mere spectators in the realm of social entrepreneurship; rather, they actively shape the organizational mechanisms through transparent consultations and innovative methodologies. The adoption of new technologies, automation, and the utilization of online platforms not only streamlines organizational processes but also enhances the entrepreneurial spirit within these institutions. The fusion of academia with practical applications ensures that the organizational mechanisms developed are not only theoretically sound but also adaptive to the dynamic landscape of social entrepreneurship. The development of organizational mechanisms is not a static process; it requires constant evolution. Institutions of Higher Education can contribute to this evolution by fostering a culture of innovation. The integration of novel technologies, such as blockchain, artificial intelligence, and data analytics, can revolutionize the way social entrepreneurship operates. Furthermore, the use of online platforms for crowdfunding and networking can connect aspiring social entrepreneurs with resources and supporters, amplifying the impact of their initiatives. Development of Organizational Mechanisms. The development of organizational mechanisms within

higher education institutions is a critical component of improving the efficiency and efficacy of business activities. Stimulating innovation, supporting entrepreneurship, and embracing technological advancements are key characteristics that define the developmental trajectory of these institutions. One of the standout features in this developmental process is the central role played by higher education institutions in implementing major changes and automating processes. Technological tools, including data mining, management, and recognition systems, empower these institutions to efficiently conduct exercises such as improving business activities, analyzing customer needs, and defining marketing strategies. Moreover, higher education institutions prioritize the improvement of customer skills and data security. In an era where data privacy is paramount, these institutions ensure that data storage, access, and use comply with industry regulations. This commitment not only enhances the credibility of social entrepreneurship initiatives but also builds trust among stakeholders. Compared to the broader societal development, the characteristics of the organizational mechanisms within Higher Education Institutions bear tremendous significance. They pave the way for innovative approaches, streamline activities, and facilitate the integration of information and automation. Furthermore, these mechanisms ensure the delivery of safe and high-quality services to customers, fostering effective management of business activities. The role of Higher Education Institutions in the development of social entrepreneurship organizational mechanisms extends beyond mere technological facilitation. They are instrumental in instigating a cultural shift within organizations, emphasizing the importance of social responsibility, ethical business practices, and sustainable development. As incubators of knowledge and innovation, higher education institutions contribute substantially to shaping a future where business success aligns seamlessly with social and environmental responsibility. For effective development in the realm of social entrepreneurship, it is imperative for higher education institutions to prioritize innovation, both in their curriculum and operational processes. Investing in research and development, encouraging interdisciplinary collaboration, and fostering a culture of creativity can catalyze groundbreaking solutions to societal problems. To strengthen cooperation between higher education institutions and external organizations, the establishment of central cooperation platforms is essential. These platforms serve as conduits for business community interactions, information exchange, and resource pooling. By developing such platforms, institutions can actively contribute to the creation of a supportive ecosystem for social entrepreneurship initiatives. Additionally, higher education institutions must allocate additional resources to training and developing personnel. This investment ensures that employees are equipped with the necessary knowledge and skills to actively engage in social entrepreneurship, thereby

contributing to the success of organizational mechanisms. In conclusion, the development of higher education institutions and their social entrepreneurship organizational mechanisms is of paramount importance in fostering innovation, employee development, and inter-organizational cooperation. The integration of innovative approaches, technology, and ethical business practices positions these institutions as catalysts for positive societal change. As the world grapples with complex challenges, the organizational mechanisms developed within higher education institutions serve as beacons of hope, guiding the way toward a more sustainable and socially responsible future. This article serves as a comprehensive guide, offering insights into the crucial role of higher education institutions in advancing the organizational mechanisms of social entrepreneurship.

References:

1. Klarin, A., & Suseno, Y. (2023). An integrative literature review of social entrepreneurship research: mapping the literature and future research directions. *Business & Society*, 62(3), 565-611.
2. Hota, P. K., Bhatt, B., & Qureshi, I. (2023). Institutional work to navigate ethical dilemmas: Evidence from a social enterprise. *Journal of Business Venturing*, 38(1), 106269.
3. Hagedoorn, J., Haugh, H., Robson, P., & Sugar, K. (2023). Social innovation, goal orientation, and openness: Insights from social enterprise hybrids. *Small Business Economics*, 60(1), 173-198.
4. Kretoy S. M. Tadbirkorlik mohiyati va istiqbollari. - T.; O'zbekiston, 2002.
5. Sindarov K., Jumanamozov I. Tadbirkorlik subyektlarini tekshirishning huquqiy asoslari. T., Yangi asr avlodi, 2006.
6. Hamroyev H. R. Tadbirkorlik asoslari. O'quv-uslubiy majmuasi. Buxoro, BDU, 2007.
7. Qosimova M.S. va boshqalar. Tadbirkorlik asoslari. Namunaviy o'quv dasturi. - T.: TDIU, 2006.
8. G'ulomov S. S. Tadbirkorlik va kichik biznes. - T.: Sharq, 2002.

ENHANCING PROFITABILITY IN SMALL BUSINESSES AND PRIVATE ENTERPRISES: STRATEGIES AND BEST PRACTICES

Xasanov Saloxiddin Jamaliddin o'g'li

Higher School of Business and Entrepreneurship under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan

Abstract: This scientific article explores various strategies and best practices to ensure the profitability of small businesses and private enterprises. In a dynamic and competitive business environment, it is crucial for entrepreneurs and business owners to adopt effective measures that contribute to sustainable growth and financial success. The article synthesizes insights from academic research, industry reports, and expert opinions to provide a comprehensive guide for maximizing profitability in small-scale enterprises. Key areas of focus include financial management, marketing strategies, operational efficiency, technology adoption, and talent management.

Keywords: Small business, Profitability, Financial management, Marketing strategies, Operational efficiency, Technology adoption, Talent management.

Introduction: Small businesses and private enterprises play a pivotal role in driving economic development and fostering innovation. However, these entities often face unique challenges that require tailored strategies to ensure their profitability and long-term viability. This article aims to explore and consolidate proven approaches to enhance the financial health of small businesses and private enterprises.

Financial Management: Effective financial management is a cornerstone of small business profitability. This section delves into budgeting, cash flow management, and investment strategies to optimize financial resources. It also discusses the importance of accurate financial forecasting and risk management to mitigate uncertainties and foster stability.

Marketing Strategies: A robust marketing strategy is essential for attracting customers and increasing revenue. This section explores digital marketing, social media engagement, and customer relationship management as tools to enhance market presence. Additionally, it delves into the significance of market research to identify and respond to evolving consumer preferences.

Operational Efficiency: Operational efficiency is critical for small businesses to maximize productivity and minimize costs. This section examines lean management principles, process optimization, and supply chain management strategies. It also highlights the role of automation and technology in streamlining operations and reducing inefficiencies.

Technology Adoption: In the digital age, technology plays a pivotal role in the success of businesses. This section discusses the benefits of adopting technological solutions such as cloud computing, e-commerce platforms, and data analytics to drive innovation and efficiency.

It also addresses potential challenges and offers insights into integrating technology seamlessly into small business operations. **Talent Management:** Human capital is a valuable asset for small businesses, and effective talent management is crucial for sustained success. This section explores recruitment and retention strategies, employee training and development, and fostering a positive workplace culture. It also discusses the importance of employee engagement in driving productivity and profitability.

Conclusion: In conclusion, this article provides a comprehensive overview of strategies and best practices to ensure the profitability of small businesses and private enterprises.

By addressing key areas such as financial management, marketing strategies, operational efficiency, technology adoption, and talent management, entrepreneurs and business owners can navigate the challenges and capitalize on opportunities for growth. Embracing these principles will contribute to the resilience and long-term success of small businesses in today's competitive landscape.

REFERENCES:

- [1] Smith, J. (2020). Financial Management for Small Businesses: A Comprehensive Guide. *Journal of Business Finance*, 25(2), 123-145.
- [2] Brown, A. et al. (2019). Marketing Strategies for Small Enterprises in the Digital Era. *Journal of Marketing Research*, 35(4), 267-289.
- [3] Chen, L. et al. (2021). Operational Efficiency and Business Performance: A Longitudinal Study of Small Enterprises. *International Journal of Operations Management*, 40(3), 456-478.
- [4] Taylor, R. (2018). Technology Adoption in Small Businesses: Challenges and Opportunities. *Journal of Technology Management*, 15(1), 89-110.
- [5] Ummatovich K.M., Erkinjonovich O.S., Rahimovna S.F. The Role Of Small Business And Private Entrepreneurship In Civil Society //Frontiers in Finance & Economics. – 2019. – T. 16.

- [6] Johnson, M. et al. (2022). Talent Management in Small Enterprises: A Review of Best Practices. *Human Resource Development Quarterly*, 28(2), 189-212.
- [7] Aripov O, Ubaydullaev T. "Development of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan." *Conference Zone*. 2021.
- [8] Rustamov, D. J. "The role of investment in small business and private entrepreneurship." *Capital of Science* 29 (2019).

SYNTHESIS OF ORGANOMINERAL SORBENT BY MODIFYING DGK+GIPAN WITH KHOVDAK BENTONITE

A.Kh. Rakhimov, F.B. Eshkurbonov, M.R. Uralova
Termiz Institute of Engineering and Technology

Organomineral sorbents are prepared using inorganic and organic raw materials in different proportions. Enriched forms of bentonites are used for synthesis. For this, bentonite mineral samples were cleaned of water-soluble salts and sand by washing with distilled water. The enriched mass of bentonite was separated from the liquid by centrifugation, and then the bentonite was dried at 105°C. Modification technology and cation exchange processes are as follows: enriched bentonite with a particle size of not less than 0.5 mm is filled with 0.1 M cation exchange solution in a ratio of 1:22 (volume) and stirred at 55°C for 2 hours. After this time, the bentonite is filtered and washed from Cl⁻ (checked by adding AgNO₃ solution), then placed in a drying cabinet and dried at 100-105°C for 2 hours. NaCl solution was used as cation exchange solutions.

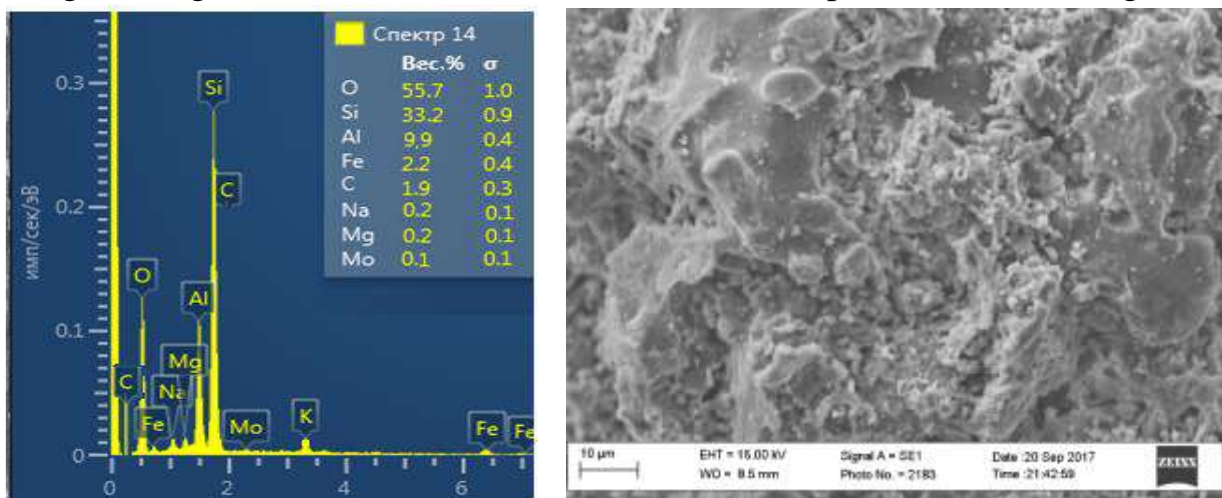
Dried bentonite is mixed with an aqueous solution of GIPAN (hydrolyzed polyacrylonitrile) and DGK (diglycidylcarbamide) with a concentration of 0.3 mol/l (at high concentrations, the surfactant forms a thick gel-like liquid, which makes it difficult to work with the solution) and 600 speed/ at min from 20-60°C for 1-6 hours with constant stirring, the amount of modifier varied from 5 to 30%. The sorption properties of these organic modifiers have been studied by a number of scientists [1-3].

As a result of the experiments, the optimal amount of organic matter was determined to be no more than 15% of the weight of sodium montmorillonite in suspension for DGK, and no more than 10% for GIPAN. Perhaps, this amount of organic modifiers is primarily related to the cation exchange capacity (KAH) of bentonite and the molecular weights of these organic substances (M_r (GIPAN) = 394 g/mol and M_r (DGK) = 280 g/mol) . Accordingly, the amount of consumption for the DGK modifier with a molecular weight of 160 g / mol should be approximately the same as in the case of GIPAN. However, since this low molecular weight surfactant cannot form a stable foam, it is not possible to quantify it using the above method. Therefore, the quantitative characteristics of the modification process were evaluated by analyzing the results of thermogravimetric analysis. The synthesized organomineral sorbent is tentatively named GIPAN+DGK:Bentonite (hydrolyzed polyacrylonitrile and diglycidylurea modifier).

In the process of mixing the organogyl suspension and as a result of the adsorption effect, it was found that amine molecules are absorbed on the interface surface, as a

result of which the bentonite aggregates are further distributed, as well as the penetration of amines causes a decrease in the hardness of bentonite. newly formed surfaces. Water is the most surfactant for bentonite, which facilitates the process of reducing the strength and dispersion of bentonite by adsorption [1].

The main method of studying the crystal structure of organomineral sorbents is X-ray diffraction analysis and electron microdiffraction [2]. The values of the "b" parameter of the silicate layers of montmorillonite were measured with an accuracy of 0.002 Å. In each preparation, the "b" parameter was determined for all microparticles with sufficiently clear diffraction patterns. Electron microscopic images of organomineral sorbents based on bentonite samples are shown in Figure 2.8.

Figure 1. Electron microscopic image of organomineral sorbents based on GIPAN+DGK:Bentonite

Electron microscopic analysis of GIPAN:Bentonite shows that this sample is mainly represented by individual aggregates of bentonite particles having the shape of elongated polygons. It was found that an increase in molecular weight increases the degree of formation of associations of modifying cations with a double thickness sufficient to cover both basal surfaces. Instead of the hydrate-ion layers of the outer surfaces of diglycidylurea montmorillonite crystals, which is a polymer modifier, associations of modifier cations are observed in one layer thickness. At the same time, an increase in the size of the modifier molecules contributes to an increase in the degree of three-dimensional order in packing silicate layers. Under the electron microscope, it can be seen that the large GIPAN, DGK, and Bentonite particles are mostly rectangular in size and about 1 μm in size. These assumptions are fully consistent with the results of X-ray phase analysis. As can be seen from the X-ray diffraction pattern, the interplanar distance from the d001 plane of the montmorillonite layers increased from 12.4 Å to 25.9 and 21 Å for GIPAN+DGK:Bentonite (Figure 1).

List of references

1. Эшкурбонов Ф.Б. Получение ионитов на основе реакции взаимодействия тиомочевины, эпихлоргидрина и различных аминов // Узб.хим. журн. Ташкент. – 2013. №5. С. 27-30.
2. Eshkurbonov F.B., Rakhmonkulov J.E., Ulugov B.D. Research of morphology and optical properties of complex-forming the ionit and their complex compounds of certain metals // EurAsian Journal of BioSciences. 2020/8/1. T14, №2. P.6045-6050.
3. Эшкурбонов Ф.Б., Джалилов А.Т. Исследование сорбционных свойств полученного ионита на основе гидролизованного полиакрилонитрила // Журнал Universum: химия и биология. 2014 г. № 3(4). С. 1-4.
4. Вдовенко Н.В., Жукова А.И., Походня Г.А. Набухание модифицированного бентонита в органических средах / Физико-химическая механика и лиофильность дисперсных систем. Киев. - 1968. – С. 209-213.
5. Эйриш М.В. Изучение кристаллической структуры органомонтмориллонитовых комплексов с применением методов электронной микроскопии и микродифракции // Литология и полезные ископаемые. – 1976. - №4 – С. 806-809. 137. Горбунов Н.И. Высокодисперсные минералы и методы их изучения. М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 303 с.

**O‘QUV MASHG‘ULOT GURUHIDAGI ERKIN KURASHCHILARNI
TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI KOMBINATSIYALASH
USLUBLARI.**

A.U.Yuldashov

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Yoshlar bilan ishlash, ma’naviyat va ma’rifat bo’limi, boshlig’i

E-mail: adxamjon8397@mail.ru

Annotatsiya: Erkin kurashda texnik va taktik harakatlarni o‘qitish metodikasi haqida, sport kurashi texnikasini o‘rgatish metodologiyasida an’anaviy ravishda o‘rganish haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik nazariya, motorli harakat, texnika, taktika, harakat, evristik usul

Kirish.

Bolalarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan ochiq havodagi o'yinlar so'nggi paytlarda turli sport turlari bo'yicha mashg'ulotlarning samarali vositasi sifatida keng qo'llanila boshlandi. Bu ochiq o'yinlar katta rol o'ynaydigan sport mashg'ulotlarida o'qitishning o'yin uslubining katta imkoniyatlari bilan bog'liq va u turli sport turlariga erta ixtisoslashuv bilan ham bog'liq. Ixtisoslashgan ochiq o'yinlar deganda, mazmuni sportning o'ziga xos elementlarini va u uchun zarur bo'lgan jismoniy fazilatlarni shakllantirishni o'z ichiga olgan o'yinlar tushuniladi. Ixtisoslashgan ochiq o'yinlardan foydalanish zarurati, qoida tariqasida, murabbiylarning o'qitish texnikasi va asosiy texnik va taktik harakatlarni yaxshi bilishi, ya'ni. har xil tayyorgarlik va aldamchi harakatlarni qat'iy tartibga solinadigan usul yordamida o'rgatib bo'lmaydi. Buni tushungan holda, murabbiylar raqobat usulidan, jumladan, grappling mashg'ulotlarida foydalanadilar. Biroq, baxslarda bolalarning barcha e'tibori texnikani bajarishga qaratilgan va asosiy taktik harakatlar amalga oshirilmaydi.

Bu yerda yechim oddiy - g'alaba elementar harakatlarni eng yaxshi bajarish uchun beriladigan jang o'tkazish qoidalarini ishlab chiqish. Bunday janglar ixtisoslashtirilgan ochiq o'yinlar shaklida o'tkaziladi. Ushbu o'yinlardan foydalanib, murabbiy qat'iy tartibga solinadigan mashg'ulot usuli va raqobatbardosh o'rtasidagi tafovutni bartaraf eta oladi, ham texnikani, ham baxs taktikasini izchil o'rgatadi.

Adabiyotlar tahlili.

Keling, taktik harakatlar qanday shakllanishini, sport kurashida ularni shakllantirishning eng xarakterli vositalari va usullarini ko'rib chiqaylik.

E.M.Chumakov taktikani o'qitishda ishlatiladigan quyidagi usullarni ajratib ko'rsatadi:

1. Umumlashtirilgan qoidalar, qonunlar, aksiomalar usuli. Ushbu qoidalar quyidagicha ko'rinishi mumkin: "raqibni u harakatlanayotgan tomonga tashlang", "raqibning sa'y-harakatlari yo'nalishi bo'yicha qabul qiling" va boshqalar.
2. Muammoli usul. Bu talabning o'zi tomonidan tajriba to'plashni ta'minlaydi. Ushbu usul bilan o'qitishda siz ikki yo'l bilan borishingiz mumkin: mashg'ulotlar va musobaqalar paytida to'g'ridan-to'g'ri kurashda o'z-o'zidan tajriba to'plash; tajribalarni maqsadli va to'g'ri o'rnatish. Hozircha o'qitish amaliyotida birinchi usul ko'proq qo'llaniladi.
3. Evristik usul. Ma'lumki: kurashchi qanchalik ko'p tajribaga ega bo'lsa, shuncha ko'p bo'ladi; uning sezgi yaxshi rivojlangan va intuitiv ravishda o'zi to'g'ri yechimni topadi. Tajriba to'plash uchun quyidagi uslubiy usullardan foydalaniladi: fiksatsiyakurashchi bilan birgalikda vaziyatlarni tahlil qilish; variatsiya-mumkin bo'lgan dushman bilan vaziyatlarni modellashtirish yoki ma'lum bir vaziyatda taktik yechimlarni topish; vaqt chegarasi. Taktik rejani amalga oshirish jarayonini vaziyatlarning tez o'zgarishi sharoitida o'z harakatlarini boshqarish deb hisoblash mumkin.

Tahlillar va natijalar.

Birinchi usulni o'qitish va undan foydalanish asosan nazariy darslarda amalga oshiriladi, ularning roli va ahamiyati juda muhimdir. Shunday qilib, A.N.Lenzen ta'kidladi: "taktikani takomillashtirish bo'yicha nazariy mashg'ulotlar juda katta foyda keltiradi". Ammo murabbiylar ko'proq sportchilarning o'z tajribalariga tayanadilar. Shuning uchun shartli kurash talabalarni taktik takomillashtirishning asosiy vositasi sifatida ajralib turadi.

Shuningdek, dastlabki tayyorgarlik guruhlarida kurashchilarning mashg'ulot jarayonini tashkil etishda yo'naltirilishi kerak bo'lgan bir qator fikrlarni ajratib ko'rsatish kerak:

- o'z-o'zini takomillashtirish va o'rganish uchun oqilona ta'lim va tarbiya;
- sportchining jismoniy va harakat tayyorgarligi darajasiga mos keladigan yukini rejalashtirish;
- yosh sportchilarning ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli munosabatini shakllantirishda ularning his-tuyg'ulari, fikrlari va irodalarining safarbarlik darajasini hisobga olish;

- sportchilarning mashg'ulot muammolarini hal qilishda faolligini faollashtirish, ochiq va sport o'yinlari, estafetalarni joriy etish orqali mashg'ulotlarning hissiyligini oshirish;

KURASHCHILARNING BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINING TAHLILI

Vallamova Gulira'no O'ktamjonovna

*Surxondaryo viloyati sportning yakka kurash turlariga ixtisoslashtirilgan
bolalar-o'smirlar sport maktabida trener*

E-mail: adxamjon8397@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh kurashchilarning boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida texnik-taktik harakatlarining tahlili to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: kurash sport turi, kurash texnikasi, kurashchi, texnik-taktik harakat, qulay dinamik vaziyat, yuqori malakali kurashchi, texnik-taktik mahorat.

KIRISH

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuygularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirib kelinmoqda.

O'quv-mashq jarayonining qat'iy ilmiy asosga qo'yibgina zamon talablariga javob beradigan yuksak darajadagi sport mahoratiga erishish mumkin. O'zbekistonda amaldagi sport yakkakurashlari orasida o'zida eng yaxshi jihatlarni mujassam etgan erkin kurash eng ommaviy tur sanaladi. Zamonaviy kurashda yuqori texnik natijalarni qo'lga kiritishga va kurashchilarning maxsus tayyorgarligiga talablar ancha ko'tarilgan. Bellashuv olib borish samaradorligi hamda texnika samaradorligi bir-biriga bog'liq ammo ular bir narsa emas. 12-13-yashar erkin kurashchilar texnik tayyorgarligi samaradorligini oshirish maqsadida bu narsalarning o'zlashtirishga metodik yondashuv va istiqbolli texnika xususiyatlarini aniqlash talab etiladi. Boshqacha aytganda, yosh (o'smir) kurashchilar texnik tayyorgarligini miqdoriy baholish usullarining algaritimi zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot ob'ekti sifatida yuqori malakali va yosh kurashchilarning musobaqalarda texnik usullarni bajarish jarayoni tanlandi va tadqiqot predmentini erkin kurashda yosh kurashchilarni tayyorlash istiqbollari uchun texnik usullar sifatini baxolashning mazmuni vositalari va yo'llari tashkil qiladi.

Ishning asosiy maqsadi 12-13 yoshli erkin kurashchilarning texnik tayyorlash samaradorligini yuksaltirish yo‘llarini ishlab chiqish va mustahkamlashdir. Tadqiqotimizning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. 12-13 yoshli kurashchilarni texnik tayyorgarligi samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan vositalarni takomillashtirishga qo‘yiladigan talablarni nazariy va eksperimental asoslash (Murabbiy maxorati, kuzatuvlar natijalari va maxsus adabiyotlarni o‘rganish-barchasini umumlashtirish asosida).
2. Texnik usullarni bajarishni miqdoriy boxolash asosida erkin kurashchilarning texnik tayyorgarligi samaradorligi darajasini aniqlash.
3. Yosh sportchilarning xarakat, sensor va o‘yin rivojlanishining o‘zaro tasiriga qurilgan ularning texnik qurollanganligi samaradorligini oshirishga mo‘ljallangan integral yondashuvni ilmiy va metodik asoslash.

NATIJARLAR

Tadqiqotning natijalari erkin kurashning zamonaviy texnikasiga yangi talablarning aniqlanishi (Jaxon darajasidagi kurashchilarning model xarakteristikasi asosida), erkin kurashdagi asosiy texnik usullarni miqdoriy baxolashning taklif qilingan tizimi nazariyasining yetakchi omillarini belgilaydi va shu bilan birga, mazkur ish natijalari istiqbolli texnikani qo‘llash samaradorligini korreksion(xatolarni tuzatish), o‘yin va jismoniy mashqlar yo‘li bilan oshirishga imkon beradi. Shaxsan texnik harakatlar - bu boshqa harakatlardan alohida, ajratilgan, odatda uning yordamida g‘alabaga erishiladigan, lekin kurashchining musobaqa jarayonidagi murakkab harakatlari kom-pleksining faqat bir qismini tashkil etadigan tugallangan harakat tuzilmasidir. Shaxsan taktika - bu kurashchining musobaqa jarayonidagi umumiy hattiharakatidir. Alohida taktik harakat ma‘lum bir texnik harakat bo‘lib ham hisoblanadi. Masalan, raqibni muvozanatdan chiqarish va hujum uchun qulay dinamik vaziyatni yaratishdan iborat taktik maqsadlarda bajariladigan siltash, itarish, harakatlanishlar. Ular ma‘lum bir texnik harakatlar bo‘lib (ular to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bajarilishi mumkin), hujumni tayyorlash usullari sifatida taktika maqsadlariga xizmat qiladi. Bir vaqtning o‘zida maxsus texnik harakatlar (usullar) taktik harakatlarning asosiy turlari (hujum, himoya, qarshi hujum) bo‘lishi mumkin.

ABOUT SOME TEACHING METHODS OF LANGUAGE LEARNING

V.Sh. Mamadayupova

Senior teacher of the Department of Foreign Languages, TSUL, e-mail:

v.mamadayupova@mail.ru

Abstract: *The article deals with the problems of teaching English through directions related to a specific field.*

Keywords: *language, communication, goal, pronunciation, ability, integration, technology.*

Language is the main means of communication, without which it is difficult to imagine the existence and development of human society. Today, at a time when there are great changes in social relations in our world, communication media (information technologies) require the improvement of students' communicative skills, they can exchange ideas in different situations during interaction with other participants of communication, language and so It is necessary to use the norms of behavior correctly. In such conditions, the main purpose of a foreign language is the formation of communicative skills, that is, it is required to carry out interpersonal and intercultural communication in a foreign language. In the 21st century, the processes of globalization and integration have affected all aspects of human activity, and the need for professionally oriented communication has begun a new era. The modern, ever-changing reality makes high demands on specialists, who must not only have professional skills and abilities but also be highly qualified in the field of language communication. Language, as the main means of communication, acts as a kind of window reflecting the changes taking place in society.

The need for a scientific approach to the analysis of linguistic features of various types of texts and registers was noted by many authors in the 60s. Although their research was limited to the concept of "register" and was conducted at the word and sentence level, reliable corpus-based statistics were obtained on the prevalence of different types of words and structures in texts belonging to different registers. With the development of computer technology, corpus linguistics has become widespread. Research shows that the analysis of text corpus in the preparation of educational programs provides reliable statistical information about the structure and linguistic properties of texts of various genres, a lot of real examples, allows to combine the study of different fields of knowledge. Although there is no unified whole within the multidisciplinary approach that is relevant to the programs of modern higher

education institutions, it can unite around the overall goal and process of teaching English for special purposes.

Based on innovative approaches in developed countries of the world aimed at developing students' information-communicative competence improvement of the modernization didactic system, metacompetencies effective rapid learning of foreign languages by students on the basis of formation conducting a number of scientific researches on the development of forms, methods and tools is going Socio-economic, which is rapidly changing today phenomena, in particular, in the institutions of the continuous education system in the conditions of the pandemic to understand the theoretical foundations of teaching foreign languages in the form of mixed education, taking into account the critical-analytical thinking qualities of learners learning a foreign language independently, whole education based on a cluster approach to ensure optimal integration of traditional and online education in the system mechanism, professional in future teachers in the conditions of digital educational environment improving the didactic-methodical system of competence formation requires. In the process of learning, the correct formation of lexical, grammatical, and pronunciation concepts, the correct composition of the knowledge system, and self-control skills in the student's mind are components of innovative pedagogical technologies. Currently, the most effective teaching methods in the educational process, which are guaranteed to achieve the goals set by teachers and pedagogues, form the basis for students to think independently, make independent decisions, solve their problems, and get out of various situations without difficulty. such teaching methods capable of being prepared are the most advanced features of pedagogical technology.

Today, with the initiatives of our president, great attention is being paid to language learning in our country. If we look at the above, we will once again be convinced of how important language is in the development of our country. Today, the ability to know foreign languages is becoming one of the integral parts of professional education. Due to the high rate of cooperation with foreign partners among specialists in various fields, their demand for language learning is high. In modern society, foreign languages are becoming an important component of professional education. People learn such knowledge first at school, college, lyceum, and then at institutes, training courses, or independently by getting acquainted with the basic information sets that help to learn a foreign language. Today, there are large collections of educational materials for people with different levels of language skills. Success in achieving this goal depends on the practical methods and skills of teachers. The ability to use information technologies and modern teaching methods helps to quickly understand new materials. By combining different methods, the

teacher can solve specific educational programs. In this regard, teachers and students should familiarize themselves with modern methods of teaching foreign languages. As a result, the ability to choose the most effective methods to achieve one's goals is formed. The use of several methods of teaching and learning will give effective results. Teaching is carried out in small steps and is based on the student's existing knowledge system. As time progresses, innovations in every field are increasing. Different styles are also emerging in language teaching. A step-by-step approach to teaching English based on the learner's potential, level, and age gives good results. In this case, students are divided into groups based on teaching at the primary level, teaching at the middle level, and teaching at the higher level. A special program is developed by the teacher for each stage.

REFERENCES

1. Castle, Paul, and Buckler, Scott. *Psychology for Teachers*. UK: University of Worcester, 2014.
2. Abbasovna S. M. Professional Competence of Teachers and its Formation // *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 52-55.
3. Galskova N.D. *Theory of teaching foreign languages. Linguistics and methodology* / N.D. Galskova. - M.: Academy, 2008. - 336 p.
4. Arif, N. (2012). *The application of psychology in teaching foreign languages*. Retrieved from <http://journal.unbari.ac.id/index.php/JIP/article/view/74>

The importance of small business and entrepreneurship in the economy

Umarova Zevi Odilovna

Teacher of the «Economics and Management» department of Jizzakh Polytechnic Institute

Nurboyeva Zilola Yangiboevna

Student of Jizzakh Polytechnic Institute

zeboumarova1967@gmail.com

Abstract: The problems in a comprehensive strategy to support the development of small business and entrepreneurship from the perspective of the institutional approach are explained.

Key words: small business, private business, efficiency of an infrastructure, employment, system of support of business, factors of an infrastructure.

Despite the intensification of activities to stimulate the private enterprise sector, the effectiveness of government actions to support small businesses does not always correspond to the efforts made. The uncoordinated focus of actions related to meeting the needs of the region determined the task of forming a management system for small business support bodies, the solution of which is necessary for the successful development of this sector of the economy.

The following conceptual approaches should be taken into account to stimulate the formation and development small business ties:

- provide not only conditions for the functioning of the system of small enterprises operating on the basis of various forms of ownership, but also their effective and sustainable development;
- to be a dynamic system that promotes the emergence and establishment of new partnerships interacting with its components;
- be adequate to the level of development of small businesses and the needs of business structures, taking into account their sectoral and functional specialization;
- be accessible to all business structures (according to location the cost of business services and their quality, awareness of real opportunities, etc.) and provide opportunities to solve the most important problems of small business development

(access to information networks, to provision of property and information support, personnel decisions problems, financial and tax consulting, etc.)

Based on this, we have formulated a strategy for the management system of small business support bodies, which consists in creating providing favorable conditions for the development of small businesses in Uzbekistan. Based on business process reengineering, we will determine the conditions and factors that have a direct impact on the successful development of small businesses.

The function of researching and updating the regulatory framework is carried out by the small business support infrastructure bodies. Management is carried out on the basis of current legislation, small business support programs and methods of analysis and research. The result of performing the function is a developed strategy and an updated regulatory framework. At the first stage, accumulated information is used to formulate a strategy. The periodically adjusted regulatory framework and action strategy govern the remaining functions. The strategy represents the most fundamental and important guidelines, plans, intentions aimed at the development of small businesses.

The function of coordinating and motivating the activities of small business support bodies involves the development of a motivating model for their activities. At this stage, missing, weak, and duplicating functions are identified. The identified functions and activities of the support bodies are then coordinated, taking into account horizontal and vertical integration, resulting in a modified structure. In addition, it is necessary to motivate business support bodies. This should be facilitated by a motivating model. The model represents the influence of motivating factors on improving the activities of small business support bodies. In this regard, coordination and motivation

Innovation policy should be aimed at the development of small businesses.

The function of promoting the attraction of innovation is carried out by entrepreneurship support bodies. In addition to the above regulatory factors, there are criteria for evaluating investment projects. The result of this function is new products, goods and services. Profit is generated through the commercialization of innovative ideas.

Function of protecting the interests of entrepreneurs. This function is carried out by the regional branch of the chamber of commerce and industry. Small business support infrastructure bodies must be involved in the implementation of all functions. Thus, taking into account the structure of a detailed model for supporting small businesses, it is possible to develop programs of priority measures aimed at creating favorable conditions for the development of small businesses.

The main direction of integrating the interests of small business and the banking sector should be strengthening their relations on a bilateral basis. The model we

propose requires a change in the traditional ideology of relations between a bank and a small enterprise. These relationships presuppose the presence of clearly formulated and formally closed captive principles and obligations at all points of intersection of economic interests.

Any process of successful regional development of small business does not happen on its own. Both successes and failures hide, in addition to aggressive factors of external influence, specific decisions that reflect the strategy and tactics of change management chosen by the leadership of the fog, the city and the region as a whole. Taking into account the need to bring the research as close as possible to the practical result, we will consider the process of regional development in the context of the accompanying management process. In this context, the development process is understood as repeating cycles of four key stages:

- assessments of the current economic situation;
- developing strategic goals and objectives for the development of small businesses; identifying factors limiting the development of small businesses;
- development and implementation of strategies and measures for the sustainable development of small businesses.

The first stage includes:

1. Analysis of available information on the state of the economy and the small business sector, obtained both on the basis of secondary data (using the analysis of state statistics, regulatory framework, etc.), and on the basis of sociological research carried out using survey technologies and qualitative methods.

However, it is important not so much to collect huge amounts of information and precision to describe them quantitatively, how to critically evaluate even limited information, as well as qualitative trends in the observed processes that are available. A critical approach to assessing the system as a whole and its ability to fulfill its target functions is important. In this regard, the disadvantage of the republic's typical approaches to planning and evaluating socio-economic programs in the field of supporting small business is their obvious inclination towards the traditional type. When assessing the state of the small business sector, it is important to use a comparative research method, which allows the heads of khokimiyats (local authorities) to understand the real situation, as well as to critically evaluate the structural elements of the organizational infrastructure for supporting small businesses.

2. Determining priorities for the development of small business and its support system. To solve this problem it is advisable to use introduction of qualitative research methods, such as direct interviewing, and conducting special focus group workshops. Within the framework of such seminars, joint discussions of issues related to the development of entrepreneurship should be held by representatives of

the three stakeholders (state structures for supporting and controlling entrepreneurial activities, organizations of the business community and structures of the non-profit and public sector). An important part of such seminars is the development of various options for the “problem tree” of entrepreneurship development in the region and their wide openness discussion.

Let us especially emphasize the importance of this work in anticipation of the construction of the “tree of goals.” Building a “goal tree” without a “problem tree” easily turns into formal procedures for allocating resources to what can be done by certain service providers for small businesses, instead of what is a priority in light of limited resources.

8 important news noted in the open dialogue of the head of our state with entrepreneurs in August 2023.

1. An integrated eco-system will be created for training small entrepreneurs in entrepreneurship, providing them with projects, financing their activities, finding a market for their products and partners for their business.
2. "Rural Construction Bank" will be transformed into "Business Development Bank". The activity of this new bank will be new, as well as the working method and financing mechanisms.
3. If an entrepreneur invests 10% of a small business project, the "Business Development Bank" itself will invest 45%, and the remaining 45% will be funded by the state.
4. Loans are granted to entrepreneurs for a period of 5-7 years on preferential terms. Credit lines for 150 million dollars of these funds will be opened from October 1.
5. For entrepreneurs who have established their own business and have a clean "credit and tax history", the collateral requirement will be reduced by 50% when taking a loan to take their activity to a new level.
6. The Entrepreneurship Fund introduces the system of "mortgage of services" in the fields of tourism, trade and service. Now ready-made projects of objects such as a hotel, restaurant, shopping complex, parking lot, gas station, camping are offered to entrepreneurs.
7. An additional 100 million dollars will be allocated to compensation of logistics costs. Another 25 million dollars will be allocated for certification of products abroad, introduction of international standards and training of specialists in this regard.
8. A grant of 50 million soums will be given to companies that have attracted big brands.

There is a clear formulation of goals and objectives in relation to their specificity, measurability, achievability, reality and time limitation. Thus, as a result of the implementation of the above measures, the efficiency of the system for supporting

small enterprises will increase, which will lead to an increase in the number of small enterprises, an increase in employment and their effectiveness.

Used literatures:

https://t.me/Press_Secretary_Uz/3316

1. Obidova, F. Y. (2023). QURILISH KORXONALARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBIYOTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 74-78.
2. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.
3. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2023). GLOBALASHUV SHAROITIDA INNOVATION LOYIHALARNI BOSHQARISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 203-207.
4. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2023). BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 208-215.
5. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.
6. Yahyoyevna, O. F. (2023). FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION. *World Economics and Finance Bulletin*, 18, 72-77.
7. Obidova, F. Y. (2024). TADBIRKOR-ZAMONAVIY MENEJER SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 103-107.
8. Umarova, Z. O. (2020). BUSINESS OPPORTUNITY FOR TOURISM DEVELOPMENT. *Экономика и социум*, (10), 275-278.
9. Умарова, З. О., & Пулатова, М. (2020). CREATION OF AGROSERVICE SERVICES IN AGRICULTURE. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (6-4), 22-25.
10. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 469-473).
11. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISHNING AFZALLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 474-478).
12. Obidova, F., & Umarova, Z. (2021). FOREIGN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT. *Экономика и социум*, (5-1), 376-379.

13. Obidova, F. Y. (2020). GREEN INNOVATION IN BUSINESS MARKET. *Экономика и социум*, (10), 191-194.
14. Obidova, F. Y. (2021). PROSPECTS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (4-10), 91-95.
15. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2021). MANAVIY QADRIYATLARIMIZ-MILLIY TARBIYA OMILI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 5(1), 137-140.
16. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2021). IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNING O'RNI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 3(7), 25-29.
17. Obidova, F. Y., & Muminova, M. (2019). РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (3-8), 44-47.
18. Obidova, F. Y. (2020). SMALL BUSINESS IN THE ECONOMY. *Economy and Society*, (2), 264.
19. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2019). SIGNIFICANCE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *Actual scientific research in the modern world*, (2-6), 53.
20. Obidova, F. Y. (2017). REFORMING OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Actual scientific research in the modern world*, 13(11-13), 87.
21. Умарова, З. О., & Обидова, Ф. Я. (2019). Значение свободных экономических зон в развитии национальной экономики. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (2-6), 53-57.
22. Турумова, Д. (2022). Банк назоратида ички ва ташки аудит ўтказишнинг ахамияти. *Science and Education*, 3(12), 1013-1022.
23. Турумова, Д. (2022). Банк кредитлари аудитини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(10), 640-645.
24. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
25. Turumova, D. A., & o'g'li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.

26. Turumova, D. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA ICHKI NAZORAT TIZIMI– AUDITORLIK TEKSHIRUVI JARAYONINING ASOSIY ELEMENTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 608-612.
27. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
28. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIVAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
29. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
30. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
31. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
32. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.
33. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
34. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.
35. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 469-473).
36. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISHNING AFZALLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 474-478).
37. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA EKSPERT ISHLARIDAN FOYDALANISHNING MUHIM JIHATLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 483-487).

38. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK XULOSASIDA ASOS BOLUVCHI MALUMOTLAR-AUDITORLIK DALILLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 494-498).
39. Abdumannonovna, T. D. (2024). THE AUDITOR'S PROFESSIONAL ETHICS ARE THE BASIS OF THE AUDITOR'S ACTIVITY. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 225-229.
40. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDITOR ISHI SIFATINI NAZORAT QILISHDA AUDITORLIK STANDARTLARINING UYG'UNLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 4(37), 265-270.
41. Umarova, Z. O., & qizi Nurboyeva, Z. Y. (2024). IQTISODIY RIVOJLANISH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 108-113.
42. Odilovna, U. Z., & Alexandrovich, A. A. (2024). ECONOMIC AND LEGISLATIVE CORNERSTONES OF INVESTMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 87-90.
43. Обидова, Ф. Я. (2023). УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМОЙ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 929-932.
44. Yaxuyayevna, R. B. (2023). We Will Not Allow Ignorance to Replace Enlightenment. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 23-26.
45. Yaxuyayevna, R. B. (2023). The Role of the Neighborhood in Preparing Young People for Family Life. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 2(3), 37-40.
46. Рашидова, Б. Я. (2024). ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ҚАНЧА МУКАММАЛ БЎЛСА, ХАЛҚ ШУНЧА БАХТЛИ ЯШАЙДИ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 464-469.
47. Рашидова, Б. (2022). ЮКСАК МАЪНАВИЯТ АВВАЛО ИНСОН ОДОБИДА НАМОЁН БЎЛАДИ. *ТА'ЛИМ ВА РIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMİY JURNALI*, 2(12), 351-355.
48. Ахмедова, Ю. С. (2023). Инвестициялар-Иқтисодиётни Модернизациялашнинг Бош Омили. *Barqarorlik Va Yetakchi Tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnali*, 3(1), 226-229.
49. Ахмедова, Y. S. (2024). INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 521-524.

50. Axmedova, Y. S., & qizi Mamadiyurova, F. S. (2024). XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 611-614.

IQTISODIY BARQARORLIKNI TEJAMKORLIK OMILLARI TA'SIRIDA TA'MINLASH MUAMMOLARI

Obidova Feruza Yahyoyevna

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrası dotsenti
feruza.obidova1971@gmail.com

Nomazova Munira Orif qizi

Jizzax politexnika instituti talabasi
munirkanomozova3493@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mamlakatimizdagi mavjud resurslardan oqilona va samarali foydalanish natijasida iqtisodiy barqarorlikka erishish nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: samaradorlik, unumdorlik, ishlab chiqarish, resurslar tejamkorligi, sarf xarajat, kapital sarf, foyda, texnologiya, energiya sig'imi.

Hozirda jahonning ko'pgina rivojlangan mamlakatlari iqtisodiyoti uchun mehnat, moddiy va pul resurslaridan tejamkorlik asosida foydalanish xos bo'lib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning muhim omillaridan hisoblanadi. Ma'lumki, sarflangan mehnat miqdori ish vaqti bilan aniqlanadi va shu sababga ko'ra, mehnat sarfini kamaytirish ish vaqtini tejash shakliga ega bo'ladi. Ish vaqtini tejash yaratilgan iqtisodiy ne'matlar qiymati birligida, mehnat sarfi salmog'i qisqarishida va ish vaqtining unumsiz yo'qotishlari kamayishida O'z ifodasini topadi. SHuningdek, har qanday yo'qotishlarga, mehnat vositalarining qisman yoki to'liq eskirishiga olib keluvchi turli sabablarni bartaraf qilish yo'li bilan qiymatni tejash mumkin bo'ladi.

Tejamkorlikka erishishni ta'minlovchi omillar iqtisodiy resurslar unumdorligining umumiy o'sishida o'z ifodasini topadi. Resurslar unumdorligi ortishi iqtisodiy resurslar tejatlashini ta'minlaydi va mahsulot ishlab chiqarishga sarflanadigan moddiy va mehnat sarfi kamayishida o'z ifodasini topadi. Xozirgi zamon ishlab chiqarish jarayoni uchun mehnat va boshqa iqtisodiy resurslar sarflari nisbatidagi o'zgarishlar ro'y berishi kuzatiladi. Bunda mehnat salmog'i kamayib, iqtisodiy resurslar sarfi salmog'i nisbatan o'sib boradi va ayni vaqtda mahsulot birligida mujassamlashgan sarflar umumiy miqdori kamayadi. Resurslarning cheklanganligi nafaqat iste'molni, balki, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmini ham ma'lum darajala chegaralaydi. SHu sababli jamiyat o'z imkoniyatlarini hisobga olib, tovarlar inglab chiqarish va xizmat ko'rsatishning shu davr uchun eng kerakli bo'lgan turlarini tanlab, ularni kengaytirish va rivojlantirishga e'tibor qaratadi.

Bugungi kunda cheklangan iqtisodiy resurslardan va ishlab chiqarish imkoniyatlaridan unumli foydalanib, ehtiyojlarning qondirilish darajasini oshirib borish zaruriyati iqtisodiyot oldiga quyidagi muammolarni qo'yadi:

1. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning eng maqbul variantlarini tanlab olish va resurslarni ko'proq shu sohalarga jalb qilish.
2. Mavjud resurslarni tejab-tergab, undan samarali foydalanish.
3. FTT yutuqlarini va yangi texnologiyalarni joriy qilib, ikkilamchi resurslar va chiqitlaridan foydalanishni yo'lga qo'yish, xom ashyo turlari, ularning manbalarini topib, ishlab chiqarishga jalb qilish asosida resurslar unumdorligini oshirishga erishish.

Resurslar tejamkorligi to'g'risida gapirilganda ulardan oqilona va samarali foydalanish nazarda tutiladi. Resurslardan oqilona foydalanish ularning iste'mol xossalari (tabiiy, kimyoviy, fizik va boshqalar)ni hisobga olib, maqsadga muvofiq ishlatilishini anglatadi. Muayyan ehtiyojning qondirilishini ta'minlaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarish ayni paytda resurslarning ham miqdor, ham sifat jihatidan aniq o'lchamlarini taqozo etadi.

Biroq amalda har bir resursni to'liq darajada maqsadiga muvofiq ishlatilishi ancha mushkul vazifa hisoblanadi. Ayniqsa raqobat va narx mexanizmlarining samarali amal qilmasligi hamda ma'lumotlarning etarli emasligi ko'p hollarda ulardan noo'rin foydalanish holatlarini keltirib chiqaradi. Buni ob'ektiv sabablar deb tan olishimiz mumkin. SHu bilan birga O'zbekiston Prezidenti SH.Mirziyoevning «IQTISODIYOT TARMOQLARI VA IJTIMOIIY SOHANING ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH, ENERGIYA TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI RIVOJLANTIRISHNING TEZKOR CHORATADBIRLARI» to'grisidagi karoriga asosan, mazkur masalani echimi ustida jiddiy ish olib borishimiz lozim.

Resurslardan samarali foydalanish yuqori iqtisodiy natijaga erishish uchun ularni maqsadli ishlatilishini anglatadi. Bunda, garchi iqtisodiy natijaga oqilonalik va tejamkorlikning ta'siri katta bo'lsa-da, yuqori samaraga erishish diqqat markazida bo'ladi.

Umuman olganda, resurslarni tejash mahsulot birligiga ketadigan xarajatlarning kamayishi sifatida aniqlanadi. Bundan tashqari, mazkur tushuncha ularning unumli iste'mol qilinishi natijasida olinadigan foydaning mavjudligini ham taqozo etadi.

Ayni vaqtda resurslarni har qanday tejash ham bir vaqtning o'zida ularning samarali iste'mol qilinish shartlariga javob beravermaydi (masalan, mahsulot iste'mol xususiyatlarining pasayishi hisobiga tejamkorlik). SHu bilan birga, ishshlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslar iste'molini me'yorga yaqinlashtirish albatta jami iqtisodiy xarajatlarni tejashga olib keladi.

Fikrimizcha, resurslardan samarali foydalanish bir jarayon sifatida uning natijasi mavjud bo'lishini ham ko'zda tutadi. Resurslar tejamkorligi esa ulardan samarali foydalanishning bir vositasidir, xolos.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy adabiyotlarda resurslardan samarali foydalanish masalasiga ko'proq ahamiyat berilib, ulardan tejamli foydalanish masalalari e'tibordan chetda qolgan. Biroq jamiyat taraqqiyotning hozirgi davriga kelib, tadqiqotlarda tejamkorlik masalasi alohida e'tibor qaratish muhim zaruratta aylanib bormoqda.

Tejamkorlikni ta'minlash moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini o'stirish buyicha butun amaliy ishlarning asosi bo'lib hisoblanadi. Uning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- resurslar tejamkorligini ta'minlashning ma'muriy usullaridan iqtisodiy usullariga o'tish;
- resurslar tejamkorligini maqsadli dasturlar asosida tapkit kreteng, - barcha turdagi moddiy resurslar sarflarining ilgor texnik-iktisodiy me'yorlari tizimini yaratish;
- mehnat intizomini o'stirib borish;
- barcha turdagi resurslar tejamkorligini iqtisodiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirish hamda xujjatsizlik va isrofgarchilik uchun javobgarlikni kuchaytirish;

kadrlarning iqtisodiy bilimlarini oshirish, resurslar tejamkorligi sohasidagi ilg'or tajribalarni umumtashtirish va tarqatish.

Resurslardan tejamli foydalanishda quyidagilar muhim o'rin egallashini kayd etish lozim:

- mahsulot sifati, uning chidamliligi va xizmat qilishi davrini oshirish;
- ishlatilmay turgan resurslarni ishlab chiqarishga jalb qilish va ichki zaxiralarni harakatlantirish;
- ishlab chiqarilayotgan mahsulot uchun sarflanayotgan energiya sig'imini kamaytirish;
- resurslarning samarali turlarini ishlab chiqarish;
- ishlab chiqarish uchun xom ashyo, material va yoqilg'ining unumli turlarini tanlash resurs yo'qotishlarining (saqlash, junatish va boshqalardagi) barcha turlarini qisqartirish.

YUqoridagilar bilan bir qatorda, tejamkorlikning muhim omillari sifatida quyidagilarni ham ajratib ko'rsatish mumkin: ijtimoiy mehnat taqsimoti;

fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan foydalanish, iqtisodiyotning turli tarkibiy qismlari o'rtasidagi mutanosiblik va muvozanatni ta'minlanish;

iqtisodiy sub'ektlar o'rtasida samarali raqobat muhitining shakllanishi;

ishchi kuchi malakasining oshishi, boshqarishga zamonaviy usul va vositalarni joriy etish; resurslarni tejoychi va chiqitsiz texnologiyalarning yaratilishi;

xom ashyo na materiallarning sifat jihatidan takomillashuvi, mahsulot material sizimining pasayishiga olib keluvchi sun'iy materiallarning yaratilishi va hokazo.

O'zbekistonda yil davomida narxlar o'sishining sekinlashishi qayd etildi. Yil yakunlari bo'yicha iste'mol narxlari indeksi 8,77% tashkil etdi (2022 yilda bu ko'rsatkich 12,25% bo'lgan edi).

Yil yakunlari bo'yicha qurilish sohasi 6,4 foizga o'sdi, bu esa o'tgan yildagi bilan deyarli bir xil – 6,6 foiz.

sanoat ishlab chiqarish o'sib, 6%ga etdi

bozor xizmatlari hajmi 13,7%ga o'sdi

aloqa va axborotlashtirish xizmatlari 24,6%

ta'lim xizmatlari 22,8%ni tashkil etdi

O'zbekiston iqtisodiyoti 2024 yilda ham ijobiy dinamikani davom ettirishi kutilmoqda. Prognozlarga ko'ra, joriy yilda mamlakat YAIMining o'sishi 5,6-5,8 foizni tashkil etadi

Jumladan, respublikamizda, 2023 yil dekabrda oylik inflyasiya 1,24 foizni tashkil etgan, bunda oziq-ovqatlar 1,3 foizga, nooziq-ovqatlar 1,0 foizga, xizmatlar 1,5 foizga qimmatlagan.

Qayd etilishicha, dekabr oyi davomida asosiy oziqlardan shakar 0,8 foizga, guruch 0,4 foizga, tuxum 0,3 foizga, qo'y go'shti 0,3 foizga, mol go'shti 0,2 foizga, yog' 0,2 foizga, un 0,1 foizga arzonlagan.

SHuningdek, benzin oy davomida 3,3 foizga, propan 5,1 foizga oshgan bo'lsa, «metan» narxlarida o'zgarish bo'lmagan.

Yillik hisobotda esa bug'doy uni va kungaboqar yog'i narxlarida pasayish kuzatilgan bo'lsa, guruch (38,7 foiz), mol va qo'y go'shti (9,3 foiz), tuxum (11,7 foiz) va shakar (11 foiz) qimmatlagan.

2023 yil yakunlari bo'yicha 8,77 foizlik inflyasiya qayd etilgan.

Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan baholangan Ishbilarmonlik faolligi indeksi (IFI) 2022 yil dekabr oyida **1054** birlikni tashkil etib, noyabr oyiga nisbatan **5,4** foizga oshgan. SHuningdek, ishbilarmonlik faolligi indeksi o'tgan yilning mos davriga nisbatan esa **3,3** foizlik o'sish qayd etildi.

Resurslar tejamkorligini ta'minlashda ma'muriy va iqtisodiy usullarni oqilona ishlatish hozirgi tejamkorlik siyosatini amalga oshirish doirasila hat qilishni talab qiladigan muhim muammo hisoblanadi. O'z-o'zidan aniqki, bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tejamkorlik shakllarini topishdan va resurslardan foydalanish samaradorligini o'stirishdan iqtisodiy manfaatdordir.

Resurslarning barcha turlaridan tejab-tergab foydalanish va ularni oqilona sarflash orqali iqtisodiy samarani oshirish mumkin. Buni baholashla resurs sarflarining

haqiqiy darajasi ilgor mamlakatlar tajribasida erishilgan natijalar va ilmiy asoslangan me'yorlar bilan taqqoslanadi. SHu orqali mahsulot, xizmat yoki ish birligiga resurs sarflari eng kam darajaga keltirib boriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tejamkorlik omillari ta'sirida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va samarali iqtisodiy o'sishga erishish uchun shart-sharoit yaratib beriladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishning 2023 yil yakunlari. - T., 2023.
2. Juraev T.T. Doiraviy aylanishlar modeli: o'lchamlari, ko'rsatkichlari va samaradorligi. - T.: Fan va texnologiya, 2012.- 155-6.
3. Обидова, Ф. Я. (2023). УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМОЙ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ. Экономика и социум, (11 (114)-1), 929-932.
4. Umarova, Z. O., & qizi Nurboyeva, Z. Y. (2024). IQTISODIY RIVOJLANISH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 108-113.
5. Odilovna, U. Z., & Alexandrovich, A. A. (2024). ECONOMIC AND LEGISLATIVE CORNERSTONES OF INVESTMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 87-90.
6. Obidova, F. Y. (2024). TADBIRKOR-ZAMONAVIY MENEJER SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 103-107.
7. Yahyoyevna, O. F., & Alexandrovich, A. A. (2024). THE ROLE OF FINANCIAL MANAGEMENT IN IMPROVING THE FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 44-47.
8. Obidova, F. Y. (2023). QURILISH KORXONALARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBIYOTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 74-78.
9. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.
10. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2023). GLOBALASHUV SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 203-207.

11. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2023). BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 208-215.
12. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.
13. Yahyoyevna, O. F. (2023). FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION. *World Economics and Finance Bulletin*, 18, 72-77.
14. Умарова, З. О., & Пулатова, М. (2020). CREATION OF AGROSERVICE SERVICES IN AGRICULTURE. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (6-4), 22-25.
15. Obidova, F., & Umarova, Z. (2021). FOREIGN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT. *Экономика и социум*, (5-1), 376-379.
16. Obidova, F. Y. (2020). GREEN INNOVATION IN BUSINESS MARKET. *Экономика и социум*, (10), 191-194.
17. Obidova, F. Y. (2021). PROSPECTS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (4-10), 91-95.
18. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2021). MANAVIY QADRIYATLARIMIZ-MILLIY TARBIYA OMILI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 5(1), 137-140.
19. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2021). IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNING O'RNI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 3(7), 25-29.
20. Obidova, F. Y., & Muminova, M. (2019). РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (3-8), 44-47.
21. Obidova, F. Y. (2020). SMALL BUSINESS IN THE ECONOMY. *Economy and Society*, (2), 264.
22. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2019). SIGNIFICANCE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *Actual scientific research in the modern world*, (2-6), 53.
23. Obidova, F. Y. (2017). REFORMING OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Actual scientific research in the modern world*, 13(11-13), 87.

24. Умарова, З. О., & Обидова, Ф. Я. (2019). Значение свободных экономических зон в развитии национальной экономики. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (2-6), 53-57.
25. Турумова, Д. (2022). Банк назоратида ички ва ташқи аудит ўтказишининг аҳамияти. *Science and Education*, 3(12), 1013-1022.
26. Турумова, Д. (2022). Банк кредитлари аудитини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(10), 640-645.
27. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
28. Turumova, D. A., & o'g'li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.
29. Turumova, D. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA ICHKI NAZORAT TIZIMI–AUDITORLIK TEKSHIRUVI JARAYONINING ASOSIY ELEMENTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 608-612.
30. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
31. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
32. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH.
33. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
34. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
35. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
36. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.

37. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
38. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.
39. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 469-473).
40. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISHNING AFZALLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 474-478).
41. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA EKSPERT ISHLARIDAN FOYDALANISHNING MUHIM JIHATLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 483-487).
42. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK XULOSASIDA ASOS BOLUVCHI MALUMOTLAR-AUDITORLIK DALILLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 494-498).
43. Abdumannonovna, T. D. (2024). THE AUDITOR'S PROFESSIONAL ETHICS ARE THE BASIS OF THE AUDITOR'S ACTIVITY. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 225-229.
44. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDITOR ISHI SIFATINI NAZORAT QILISHDA AUDITORLIK STANDARTLARINING UYG'UNLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 4(37), 265-270.
45. Ахмедова, Ю. С. (2023). Инвестициялар-Иқтисодиётни Модернизациялашнинг Бош Омили. *Barqarorlik Va Yetakchi Tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnal*, 3(1), 226-229.

46. Axmedova, Y. S. (2024). INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 521-524.
47. Axmedova, Y. S., & qizi Mamadiyoro,va, F. S. (2024). XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 611-614.

UDC: 618.14-007.44+575.113.12

INFLUENCE OF ADVERSE LIFESTYLE FACTORS ON A WOMAN'S BODY

Akramova D.E.

Bukhara Medical University named after Abu Ali Ibn Sina

Summary. In women with unfavorable lifestyle factors, there is a decrease in the contractility of the obturator muscle of the lower third of the vagina in the first degree in terms of the strength of tonic, maximal, volitional contractions and their duration. Elimination of these factors will prevent the formation of incompetent pelvic floor muscles after childbirth through the natural birth canal.

Key words: pelvic organ prolapse, failure of the pelvic floor muscles.

Relevance. Pelvic organ prolapse (POP), like a “hidden epidemic,” is widespread and is observed in 30-50% of women of reproductive age in the absence of clinical manifestations for a long time, reaching more than 70% in patients after menopause [Artymuk, N.V. et al., 2018; Apolikhina, I.A., 2019; Barber, M.D. et al., 2013]. Being a multifactorial disease, POP causes various dysfunctions of the pelvic organs, which is accompanied by physical and social restrictions [Krasnopolskaya, I.V., 2018; Feng F. et al., 2020; Sliwa J. et al., 2020]. According to foreign authors, POP is a pathology that has an adverse effect on the body to a greater extent than coronary heart disease and diabetes mellitus, significantly reducing the quality of life and sometimes leading to complete social isolation of patients [Huemer H., 2019; Fleischer K., 2020].

Increasing life expectancy and social activity of women dictates the need to improve their quality of life. At the same time, the period of development of POP to clinically pronounced stages lasts 10-15 years, when preventive and conservative therapeutic interventions are possible, but patients seek medical help mainly when the only treatment option is surgery [Apolikhina I.A. et al., 2019; Maher C.F. et al., 2020; Burkhart R. et al., 2021]. According to domestic authors, in the structure of indications for surgical intervention, PTO ranks third after benign tumors and endometriosis [Sukhikh S.O. et al., 2018; Gustovarova T.A. et al., 2021], while at least a third of patients subsequently experience relapses of the disease, which determines not only the medical significance of this problem, but also the social one. In this regard, solving the issues of preventing POP in women is one of the urgent tasks of modern gynecology [Milyaeva N.M. et al., 2021]. The reserves for reducing the incidence of POP and its complications are prediction, preclinical diagnosis, previously conservative and/or timely surgical treatment and rehabilitation.

Current technologies for identifying patients with an increased risk of developing POP in most cases are simplified lists of individual risk factors (RFs), such as

connective tissue dysplasia (CTD) and family history [Wen L. et al., 2019; Chen J. et al., 2020; Pang H. et al., 2021]. According to this technology, people with risk factors must follow special precautions, for example, lifestyle changes (avoid heavy physical activity and physical inactivity, eat right) and undergo regular screening to identify the initial stages of POP. However, these measures do not have evidence of effectiveness and cannot be considered sufficient, and screening programs have not been developed.

Currently, there are models for predicting the risk of developing certain diseases, which are created on the basis of epidemiological studies, taking into account environmental, phenotypic and genotypic variables, so they can be used to fairly accurately calculate the risk for a particular person. Identification of molecular defects in hereditary and sporadic diseases allows us to significantly expand the existing understanding of the trigger mechanisms in their pathogenesis, develop and implement fundamentally new approaches to identifying risk factors and preventing diseases based on the development of an individual “genetic passport” [Toktar L.R. et al., 2021]. These developments can serve as prerequisites for the creation of programs for TVET.

Today, there are more than a dozen models for predicting the risk of developing VET in the world, and many of them are not without drawbacks. Most of them depend in part on risk factors that can only be determined during an examination by an obstetrician-gynecologist, and they are not intended for use in the early stages of medical care, when it is most important to assess the risk of the disease before the manifestation of clinical manifestations.

In connection with the above, expanding the understanding of the pathogenesis of POP, more accurate identification of risk groups and prognosis, as well as early preclinical diagnosis of POP and the development of targeted preventive measures are of great importance, which determines the relevance of this study.

The purpose of the study is to improve preventive and treatment strategies for pelvic organ prolapse at preclinical and early stages for patients of various age groups based on the development of a computer program for assessing risk factors.

Material and methods. The study was carried out on the basis of the gynecology department of the perinatal center and in the Carmen and Lorastom clinics of the Bukhara region from September 2017 to July 2023. According to the purpose of the study, 66 patients from 25 to 82 years old with a history of 1 to 7 births suffering from various forms of prolapse. There were no isolated forms of anterior PTO in the studied cohort. All patients were examined by general clinical methods, with special attention paid to studying the condition of the pelvic floor. All patients were assessed for general and gynecological status using bimanual, manometric (perineometry),

sonographic examination and vaginal palpation with determination of perineal muscle strength according to the Oxford scale.

Results. The socio-clinical portrait of patients with grade III–IV VET is characterized by an average age of 51.5 (5.8) years, specialized secondary education (59.0%), living in rural areas (63.9%) and heavy physical labor (68.1%), absence of a family history of POP (62.1%), average age at menarche (74.0%), postmenopausal period (87.0%), duration of menopause less than 11 years (71.0%), the presence of 2 or more births (86.0%), late average age of birth of the first child (over 26 years old - 50.9%), high frequency of obstetric injuries (99.0%), absence of clinical signs of systemic CTD (55.0%), overweight and obesity (59.9%), high frequency of gynecological and somatic diseases in history, dysfunction of the urinary system, rectum, and sexual function.

A comparison between patients with POP and conditionally healthy women demonstrated the presence of a number of socio-demographic and clinical-anamnestic factors that can be considered as risk factors for the development of POP. Among them were age 56 years and older (relative risk 2.51; 95% confidence interval 2.12–2.97), secondary education (1.48; 1.12–1.96), living in rural areas (1.68; 1.45–1.95) and heavy physical labor (1.84; 1.59–2.14), family history of POP and hernias (1.83; 1.07–3.14), early (2.25; 1.25–4.06) and late age at menarche (2.85; 1.92–4.25), hypoovulating menstrual cycle (5.03; 3.50–8.09), heavy (1.95; 1.58–2.42) and long menstruation (12.0; 1.31–3.11), duration of menopause 11 years or more (4.56; 3.06–6.78), older age birth of the first child (2.17; 1.22–3.85), 3 or more births (1.42; 1.03–1.94), venous complications and hemorrhoids during pregnancy (7.26; 4.56–11.48), acute urinary retention after childbirth (12.40; 2.96–52.0) and obstetric trauma (2.25; 2.01–2.52), fetal weight at birth above 3500 g (1.88; 1.48–2.38), underweight (3.45; 1.54–7.28) and grade III obesity (2.36; 1.04–5.32), the presence of connective tissue dysplasia (flat feet – 16.9; 9.43–30.32), presence of urinary disorders (difficulty urinating – 16.62; 6.12–45.13; stress incontinence – 5.52; 3.30–9.22), defecation (47.63; 23.99–94.54) and sexual function (pain during sexual intercourse – 8.26; 4.56–15.14).

Other researchers indicate older age, high parity and high BMI as risk factors as being strongly, significantly and independently associated with each of the three sites of POP, with the exception of BMI and prolapse [2]. The odds for each type of symptomatic POP increase with age and multiple vaginal births [1,2]. RFs also include symptoms of bladder prolapse during pregnancy, the presence of POP in the mother and heavy physical work [1], living in rural areas and being over 40 or 55 years old [3], heavy lifting, chronic cough and chronic constipation [4], which coincides with the results of the present study.

Analysis of nMFR showed that the majority of patients were postmenopausal (73.2%), had a family history of POP with a maximum frequency in age group Ia (85.7%), 65.4% of patients with POP had clinical signs of systemic moderate DTD and severe degree with maximum implementation of this risk factor at the age of perimenopause.

In the structure of gynecological diseases, non-inflammatory diseases of the female genital organs (N80–N98), including POP, were most often observed; in group Ib, disorders in the perimenopausal period predominated (40.0%), in group Ic - postmenopausal atrophic vaginitis (100.0%). Inflammatory diseases of the vagina and vulva occurred in 71.4, 72.5 and 68.8% of patients, respectively.

The total number of all somatic diseases was 8.9 (SD 1.3) cases per patient, the largest number of combinations was identified in group Ib - 10.8 (SD 1.0) cases. Noteworthy is the high frequency of diseases indicating the presence of DTD in all groups.

Complications of labor and delivery averaged 1.38 (SD 0.05) cases per patient. Venous complications and hemorrhoids during pregnancy were more often observed in women of perimenopausal age (60.0%), nutrition-related anemia - in women of reproductive age (53.5%). Every third patient had perineal ruptures during delivery with a maximum rate in group Ia (39.2%), acute urinary retention - also in group Ia (14.2%), in others - 2 times less.

Births weighing more than 3500 g accounted for about half of the births - this figure was 64.3% in group Ia, 50.0% in group Ib, and 45.7% in group Ic.

In all age groups of patients, symptoms of functional bladder disorders were noted, the most common of which were pollakiuria (71.6%), urgency (70.0%) and obstructive urination with a feeling of incomplete emptying of the bladder (67.7%) with the maximum number of disorders in the reproductive age group (3.0 (SD 0.03) cases per patient) and severe urinary disorders, which did not have a statistically significant difference depending on the age group.

Conclusion. Sociodemographic and clinical anamnestic features of patients suffering from pelvic organ prolapse are characterized by an average age of 51.5 (5.8) years, secondary specialized education (59.0%), living in rural areas (63.9%) and occupation heavy physical labor (68.1%), absence of a family history (62.1%), average age at menarche (74.0%), postmenopausal period (87.0%), menopause duration less than 11 years (71.0 %), the presence of 2 or more births in history (86.0%), late average age of birth of the first child (over 26 years old - 50.9%), high frequency of obstetric injuries (99.0%), absence of systemic DST (55 .0%), overweight and obesity (59.9%), high frequency of gynecological and somatic diseases in the anamnesis.

Literature

1. Ward R.M., Velez Edwards D.R., Edwards T., Giri A., Jerome R.N., Wu J.M. Genetic epidemiology of pelvic organ prolapse: a systematic review // Am. J. Obstet. Gynecol. 2014. Vol. 211, N 4. P. 326-335.
2. Campeau L., Gorbachinsky I., Badlani G.H., Andersson K.E. Pelvic floor disorders: linking genetic risk factors to biochemical changes // BJU Int. 2019. Vol. 108, N 8. P. 1240-1247.
3. Weintraub A.Y., Gliner H., Marcus-Braun N. Narrative review of the epidemiology, diagnosis and pathophysiology of pelvic organ prolapse // Int. Braz. J. Urol. 2020. Vol. 46, N 1. P. 5-14.
4. Vergeldt T.F., Weemhoff M., IntHout J., Kluivers K.B. Risk factors for pelvic organ prolapse and its recurrence: a systematic review // Int. Urogynecol. J. 2018. Vol. 26, N 11. P. 1559-1573.
5. Khamdamov I.B. Experimental determination of the extensibility of the anterior abdominal wall tissues at different times of pregnancy using various approaches to hernioplasty// *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* Vol. 12, Issue 04, April 2022 SJIF 2022 = 8.252 P.193-201 .
6. Khamdamov I.B. Improving tactical approaches in the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // *New day in medicine. Bukhara, 2022.-№10(48)- pp. 338-342.*
7. Khamdamov I.B. Morphofunctional features of the abdominal press in women of reproductive age // *New day in medicine. Bukhara, 2022.-№3(41)- pp. 223-227.*
8. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // *Biology va tibbyot muammolari. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.*
9. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using

intrauterine and oral contraceptives // Биомедицина ва амалиёт журнали. – Ташкент, 2020. - №2. - 8 часть. - С.79-85.

10. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // A new day in medicine. Tashkent, 2020. - № 1 (29). - С.98-100.

11. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // News of dermatovenereology and reproductive health. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

12. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // Новый день в медицине. Бухара, 2020. - № 1 (29). - С.98-100.

13. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // News of dermatovenereology and reproductive health. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.

14. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // Biology va tibbyot muammolari. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.

15.Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // Биомедицина ва амалиёт журнали. – Ташкент, 2020. - №2. - 8 часть. - С.79-85.

16. Khamdamova M.T. Features of ultrasound parameters of the uterus in women of the first and second period of middle age using injection contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 2/1 (29/1). - pp.154-156.

17. Khamdamova M.T. Features of ultrasound images of the uterus and ovaries in women of the second period of middle age using combined oral contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 2 (30). - pp. 258-261.
18. Khamdamova M.T. Individual variability of the uterus and ovaries in women who use and do not use various types of contraceptives // New day in medicine. Bukhara, 2020. - No. 3 (31). - pp. 519-526. Khamdamova M. T. Echographic features variability in the size and shape of the uterus and ovaries in women of the second period of adulthood using various contraceptives // Asian Journal of Multidimensional Research - 2020. – N9 (5). - P.259-263.
19. Khamdamova M. T. Somatometric characteristics of women of the first and second period of adulthood using different contraceptives with different body types // The american journal of medical sciences and pharmaceutical research - 2020. – N8 (2). - P.69-76.
20. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The state of nitric oxide in blood serum in patients with cutaneous leishmaniasis // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 5 (55). - pp. 638-643.
21. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The value of ceruloplasmin and copper in blood serum in women wearing copper-containing intrauterine device // New day in medicine. Bukhara, 2023. - No. 6 (56). - pp. 2-7. Khamdamova M. T. Bleeding when wearing intrauterine contraceptives and their relationship with the nitric oxide system // American journal of pediatric medicine and health sciences Volume 01, Issue 07, 2023 ISSN (E): 2993-2149. P.58-62
22. Khamdamova M. T. The state of local immunity in background diseases of the cervix // Eurasian journal of medical and natural sciences Innovative Academy Research Support Center. Volume 3 Issue 1, January 2023 ISSN 2181-287X P.171-175.

23. Khamdamova M.T., Khasanova M.T. Various mechanisms of pathogenesis of endometrial hyperplasia in postmenopausal women (literature review) // *New day in medicine*. Bukhara. 2023. - No. 8 (58). - pp. 103-107.
24. Khamdamova M.T. Reproductive Health of Women Using Copper-Containing Intrauterine Contraception // *Eurasian Medical Research Periodical* Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 39-45.
25. Khamdamov I.B. Advantages Of Laparoscopic Hernioplasty in Obesity Women of Fertile Age // *Eurasian Medical Research Periodical* Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 33-38.
26. Токтар Л.Р. Женская пролаптология: от патогенеза к эффективности профилактики и лечения // *Акушерство и гинекология: новости, мнения, обучение*. 2017. № 3 (17). С. 98-107.
27. Blomquist J.L., Carroll M., Munoz A., Handa V.L. Pelvic floor muscle strength and the incidence of pelvic floor disorders after vaginal and cesarean delivery // *Am. J. Obstet. Gynecol.* 2020. Vol. 222, N 1. P. 62-65.

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA
TAYYORLASH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO**

Jumayev Zuxriddin Rustam o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘ljak o‘qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash dolzarb pedagogik muammo ekanligi va yurtimiz ta’lim tizimida innovatsion faoliyatni rivojlantirishga oid qilinayotgan ishlar hamda innovatsion kompetentlik haqida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsiya, kompetensiya, kompetentlik, modernizatsiyalash, muammo, innovatsion kompetensiya, texnologiyalar

Abstract: This article sheds light on why the preparation of future teachers for innovative activities is an urgent pedagogical problem, and about the work being done on the development of innovative activities and innovative competence in the educational system of our country.

Key words: Innovation, competence, competence, modernization, problem, innovative competence, technologies.

Аннотация: В данной статье объясняется, почему подготовка будущих учителей к инновационной деятельности является актуальной педагогической проблемой, а также о работе, проводимой по развитию инновационной деятельности и инновационной компетентности в системе образования нашей страны.

Ключевые слова: Инновация, компетентность, компетентность, модернизация, проблема, инновационная компетентность, технологии.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim mazmunini modernizatsiyalash munosabati bilan oliy ta’lim muassasalarida talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash bo‘yicha ishlar birmuncha jonlandi. 2017-yilda qabul qilingan «Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaror kasbiy oliy ta’limni o‘zgarib borayotgan jamiyat va mehnat bozori ehtiyojlariga tez moslashishga yordam beruvchi yangi ta’limiy texnologiyalarni, jumladan, distansion, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish va ulardan samarali foydalanishning zarurligi qayd etilgan. Turli kafedralar (ayniqsa, pedagogika va psixologiya kafedralari) o‘qituvchilarida pedagogik innovatsiya nazariyasi va amaliyoti sohasidagi ilmiy ishlarga katta qiziqish uyg‘ondi. Maktab ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan maqsadlarga erishish, o‘quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e’tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson

qilib o‘stirish pedagog-tarbiyachi zimmasiga yuklatiladi. Shu sababdan, maktab ta’limi sohasidagi islohotlarning bevosita davomi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi ko‘plab dasturlar tasdiqlagan. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining mazkur davlat o‘quv dasturi O‘zbekiston Respublikasida maktab yoshidagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan me‘yoriy-huquqiy hujjat bo‘lib, unda maktab ta’limining maqsad va vazifalari, o‘quv-tarbiyaviy faoliyatning asosiy g‘oyalari ifodalangan, shuningdek, bolaning ta’limning keyingi bosqichiga o‘tishidagi asosiy kompetensiyalari belgilangan. Bu o‘z navbatida maktab ta’limi tizimida pedagogik jarayonlarni innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilishi zarurligini talab etadi.

Shu o‘rinda innovatsion faoliyat o‘zi nima, nega bo‘lajak o‘qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash dolzarb pedagogik muammo degan savollar tug‘iladi. “Innovatsion faoliyat — yangi ishlanmalarni tashkil etish, shuningdek ishlab chiqarish sohasida ularning o‘tkazilishi va amalga oshirilishini ta’minlash bo‘yicha faoliyat” bo‘lib, ta’limda innovatsion faoliyat deganda esa ta’lim sohasida yangi va ijodiy yondashuvlar, usullar va amaliyotlarni joriy etish va amalga oshirish tushuniladi. Bunday tadbirlarning maqsadi o‘quv tajribasini oshirish, talabalarni ta’lim jarayoniga yanada samarali jalb qilish va ularni zamonaviy dunyo muammolariga tayyorlashdir. Ta’limdagi innovatsion faoliyat talabalarni kelajak muammolariga tayyorlash, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, moslashuvchanlik va uzluksiz ta’limga bo‘lgan muhabbatini rivojlantirishga qaratilgan.

Hozirgi kun o‘qituvchisi doimiy o‘zgaruvchan sharoitlarda ish olib borishiga to‘g‘ri kelmoqda, bu o‘z navbatida uning kasbiy sifatleri takomillashtirilishini talab qiladi. Pedagogik nazariya va metodikalarning doimiy rivojlanishi, pedagogik amaliyotga o‘qitish va tarbiyalashning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish hamda ularni joriy qilish hozirgi kun o‘qituvchisining ta’lim texnologiyalari sohasida qo‘shimcha tayyorgarlikka ega bo‘lishi zarurligini ko‘rsatmoqda. Mamlakatimizda ta’limni rivojlantirishning maqsadli dasturiga muvofiq ta’lim tizimini modernizatsiyalash, kadrlarni qayta tayyorlash, o‘quv jarayonini axborotlashtirish, axborot makonlarini yaratish kabilarni amalga oshirish zarur. Sanab o‘tilgan talablar yangi milliy ta’lim tizimining shakllanishiga, inson kapitalining rivojlanishiga, mamlakatimiz iqtisodiyotining mustahkamlanishiga olib keladi. Pedagog kadrlarning bilimlarini, kompetensiyalarini doimiy yangilash va butun ta’lim tizimini takomillashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish lozim. Ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi ta’lim oluvchilarni dolzarb bilimlar bilan ta’minlash uchun o‘z kasbiy faoliyatiga yangi yondashuvlarni olib kirish va ularni o‘zlashtirish darajasining ortishiga imkon beradi. Ta’lim tizimini

modernizatsiyalash ta'lim oluvchilarning ham ta'lim olish faoliyatidagi o'zgarishlarini ko'rsatadi.

Muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev “Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqiyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”, degan fikrlari ham mustaqil O'zbekistonimiz yoshlarini erkin fikrlashni tarkib toptirishga qaratilayotgani ham e'tibordan holi emas. Shunday ekan hozirgi yangi davr talabi asosida darslarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilish oldimizdagi yuksak vazifalardan biridir. Ushbu muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo'li - oliy ta'limda yangicha, ya'ni kompetent yondashuvni joriy etishdir. Kompetent yondashuv talabadan bilim va ko'nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Mazkur holatda, o'z navbatida, o'qitish metodlarini tanlash tizimi ham o'zgarishga uchraydi. O'qitish metodlarini tanlash va amaliyotda qo'llash ta'lim jarayonida qo'yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiya va funksiyalarni takomillashtirishni talab etadi. Kompetent yondashuv oliy ta'limni modernizatsiyalash nuqtayi nazaridan yangi pedagogik voqelik hisoblanadi. Mazkur yondashuv doirasida amaliy faoliyat tajribasi, kompetensiya va kompetentlikni didaktik birliklar sifatida ko'rib chiqish hamda ta'limning an'anaviy uch elementi (triada) - “bilim - ko'nikma - malaka”ni oltita birlik (sekstet) - “bilim - ko'nikma - malaka - amaliy faoliyat tajribasi - kompetensiya - kompetentlik” tarzida tahlil qilish talab etiladi. Dastlab “kompetensiya” tushunchasining mohiyatini aniqlashtirib olish zarur. Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) - sub'yektning maqsadni qo'yish hamda unga erishish uchun tashqi va ichki zaxiralarni samarali amalga oshirishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan faoliyat obyekti bilan bog'liq muammolarni muvaffaqiyatli hal etishga doir shaxsiy qobiliyatidir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, “kompetensiya” tushunchasiga berilgan aksariyat ta'riflar kasbiy ta'lim, kasbiy faoliyat bilan bog'liqlikda bayon etilgan. Biroq umumiy o'rta ta'lim bilan bog'liqlikda mazkur tushuncha innovatsiya tavsifiga ega bo'lganligi sababli, uning mohiyatini aniqlashtirishga alohida ehtiyoj mavjud. Kompetentlik - biron bir ishni ma'lum talablari asosida maromiga yetkazib bajara olish qobiliyati sifatida tushuniladi. “Innovatsion kompetentsiyani esa innovatsiyaning amaliyotga asoslangan jihatini qamrab oladigan va amaliyot va o'rganish orqali vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadigan dinamik tushuncha sifatida tushunish mumkin”.

Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Pedagogik innovatsiyalar ko'laming ortib borishi, mamlakatimizda modernizatsiya jarayoni

tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan ayni davrda ta'lim sohasiga yangiliklarni tizimli ravishda kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ammo ko'plab pedagogik innovatsiyalarning yaratilayotganiga qaramay, ta'lim jarayonlariga o'qitishning yangi mazmun, shakl, metod va vositalarini tatbiq etish bo'yicha pedagogik tadqiqotlarni joriy etish darajasini hozircha yetarli deb bo'lmaydi. Darhaqiqat, yangilangan ta'lim tizimini joriy etishda har bir o'qituvchining o'z faniga va barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga oid yangiliklarni muntazam o'rgana borib, ularni o'z mehnat faoliyatida izchil qo'llay bilish mahoratiga ega bo'lishi bugungi kunning muhim talabidir. Ma'lumki, bugun barcha davlatlar ta'limga imkon qadar ko'proq yangiliklar kiritishga intilmoqda. Ta'lim tizimi rivojlangan davlatlar bilan bir qatorda, Respublikamizda ham eng so'nggi pedagogik texnologiyalar, zamonaviy va mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega yetuk kadrlarga bo'lgan talab kun sayin ortib bormoqda. Bugungi yangiliklar ularga uyushgan, rejali, ommaviy yondashuvni talab etadi. Bu yondashuvlarni amalga oshirishda esa innovatsion kompetensiyasi yuqori bo'lgan kadrlar bevosita o'z hissalarini qo'shishadi. Ta'lim tizimidagi yangiliklar esa kelajak uchun tikilgan uzoq muddatli investitsiyalardir. Novatorlikka qiziqish uyg'otish, yangilik yaratishga intiluvchan shaxsni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va muhiti hukm surishi lozim

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O'RQ-630-son
3. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. *Integration of science, education and practice. scientificmethodical journal*, 1(02), 132-137.
4. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддигов Бахтиёр Саидкулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, 9, 60.
5. Джалалов, Б. Б. (2019). Важные аспекты формирования инновационных компетенций у будущих учителей. *In european research: innovation in science, education and technology* (pp. 43-44).
6. Сиддигов, Б. С., & Джалалов, Б. Б. MODERNIZATION OF EDUCATION-THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION.

7. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
8. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
9. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
10. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
11. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
12. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA NOSTANDART MASALALARDAN FOYDALANISH

Boborahim Choriyev

Termiz davlat pedagogika instituti,

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (boshlang'ich ta'lim)*

1-bosqich magistranti

Tel: +998915833161

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematik savodxonlik, kreativ fikrlash va nostandart masalalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: matematika, nostandart, ijodiylik, tanqidiy fikrlash, qobiliyat, muammo, potensial.

Annatation: This thesis discusses mathematical literacy, creative thinking, and non-standard problems.

Key words: mathematics, non-standard, creativity, critical thinking, ability, problem, potential.

Аннотация: В данной диссертации рассматриваются математическая грамотность, творческое мышление и нестандартные задачи. **Ключевые**

слова: математика, нестандартность, креативность, критическое мышление, способности, проблема, потенциал.

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida xalqimizning hayoti, davlatimizning siyosiy faoliyatida tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonda xalqimiz o'zining buyuk kelajagini yaratmoqda. Uni yaratishda ulug' ajdodlarimiz - buyuk pedagog -faylasuflar, din arboblari, mutasavvif donishmandlar, ulug' allomalarning ta'limotlarini o'rganish sari yo'l ochildi. Asrlar mobaynida xalqimiz saqlab kelayotgan milliy, umuminsoniy qadriyatlarni ilmiy tadqiq qilib rivojlantirishga yangi imkoniyatlar yaratildi. Shu chumladan ta'lim va tarbiyaga, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishga, yoshlarni o'zi qiziqqan sohaga yo'naltirishga e'tibor qaratilyabdi.

Ijodiy fikrlash- bu shunday fikrlashki, natijada ma'lum bir muammoni tubdan yangi yoki takomillashtirilgan yechimini topish demakdir.

J.Guilfordning fikriga ko'ra ijodiy fikrlashning xususiyatlari quydagilar: O'ziga xoslik, g'ayrioddiy g'oyalar;

Semantik moslashuvchanlik-ob'ektni turli nuqtai nazardan ko'rish qobiliyati; Majoziy moslashuvchanlik-ob'ektning yashirin tomonlarini ko'rish uchun idrokini o'zgartirish qobiliyati;

Noma'lum vaziyatda turli g'oyalarni ishlatish qobiliyati deb sanab o'tgan.

"Inson, o'zi va ruhiyati orasidagi hamda o'zi va boshqa birov orasidagi mavjud narsani tadqiq etishda bor imkoniyatni ishlatib muntazam ravishda mashq qildirib turish kerak. Buni u haqiqat vositalarini egallashda sabot bilan yo o'qitish va murabbiylik usullari yoki bahs va munozara usullari bilan amalga oshirilishi zarur" deb yozadi, Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" kitobida boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini rivojlanishida ularning tug'ma qobiliyat va iste'dodining o'rni muhim ahamiyatga ega. Tug'ma qobiliyatga ega bo'lgan yoshlarimiz kattalarning har bir ta'limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta'limotlarini tez ilg'ab oladilar va tez o'zlashtirib hayotga tabiiq eta oladilar. Lekin bu qobiliyat va iste'dod, barcha yoshlarimizga tug'ma talant nasib etavermaydi. Shunday ekan, qobiliyatni shakllantirib borish, yoshlarning iste'dodini oshirib borish birinchi navbatda pedagoglarimizga va keng jamoatchilik zimmasiga ya'ni oila, mahalla, o'quv muassasalari zimmasiga tushadi. Bolalar o'zidagi turli faoliyatlarga bo'lgan tug'ma layoqatlarni jamoada, o'z ustida tinmay ishlash jarayonida ro'yobga chiqaradilar. Maktablardagi sinf hamda jamoa, guruhlar, to'garaklar, fan olimpiadalarida ishtirok etish tug'ma layoqatlarning imkoniyatlaridir. Shuningdek, o'quv va mehnat faoliyatida ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda hozirgi kunda rivojlanayotgan va ahamiyatli bo'lgan nostandart topshiriqlar (IQ testlari, brein testlari, tanqidiy fikrlash, muammoli masalalar,..) bilan rivojlantirish hozirgi davr talabidir.

Nostandart muammo" atamasi ko'plab metodistlar tomonidan qo'llaniladi. Demak, Yu M. Kolyagin ushbu kontseptsiyani quyidagicha ochib beradi: «Under nostandart tushunilgan vazifa, taqdimotga binoan talabalar uni hal qilish usulini yoki echim asosidagi o'quv materialini oldindan bilishmaydi ".Nostandart muammoning ta'rifi L.M.ning mualliflari tomonidan "Qanday qilib muammolarni echishni o'rganish" kitobida keltirilgan. Fridman, E.N. Turetskiy: "Nostandart vazifalar - bular matematika kursi uchun ularni hal qilishning aniq dasturini belgilaydigan umumiy qoidalar va qoidalarga ega bo'lmaganlar."Nostandart vazifalarni murakkabligi oshgan vazifalar bilan adashtirmaslik kerak. Murakkablikning oshishi muammolari shunday bo'lib, ular o'quvchilarga matematikada muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan matematik apparatni osongina tanlashga imkon beradi. O'qituvchi ushbu turdagi muammolarni hal qilish orqali o'quv dasturi tomonidan berilgan bilimlarni mustahkamlash jarayonini boshqaradi. Ammo nostandart vazifa tadqiqot xarakterini nazarda tutadi. Ammo, agar bitta o'quvchi uchun matematikada muammoning echimi nostandart bo'lsa, chunki u ushbu turdagi muammolarni hal qilish usullari bilan tanish emas, boshqasi uchun masalaning echimi standart usulda sodir bo'ladi, chunki u allaqachon bunday muammolarni va bittadan ko'pini hal qilgan. Matematikani o'qitishda nostandart muammolardan foydalanish nazariyasi va

amaliyotini tahlil qilish asosida ularning umumiy va o'ziga xos rolini belgilash mumkin. Nostandart vazifalar:

Bolalarni nafaqat tayyor algoritmlardan foydalanishni, balki mustaqil ravishda muammolarni hal qilishning yangi usullarini topishga o'rgating, ya'ni. muammolarni hal qilishning o'ziga xos usullarini topish qobiliyatiga hissa qo'shish;

O'quvchilarning zukkoligi, zukkoligi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi;

Muammolarni hal qilishda zararli kliklarni rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik, talabalar bilim va ko'nikmalaridagi noto'g'ri assotsiatsiyalarni yo'q qilish, algoritmik metodlarni o'zlashtirishni bilimdagi yangi bog'lanishlarni topish, bilimlarni yangi sharoitlarga o'tkazish, aqliy faoliyatning turli usullarini o'zlashtirish kabi taxmin qilishni;

O'quvchilarning bilimlari kuchliligi va chuqurligini oshirish uchun qulay sharoitlar yaratish, matematik tushunchalarni ongli ravishda o'zlashtirishni ta'minlash. Nostandart vazifalar:

*Bolalar tomonidan o'rganilgan tayyor algoritmlarga ega bo'lmaslik kerak;

*Barcha talabalar uchun tarkib jihatidan qulay bo'lishi kerak;

*Tarkib jihatidan qiziqarli bo'lishi kerak;

*Nostandart muammolarni hal qilish uchun talabalar dasturda o'zlari tomonidan etarli darajada bilimga ega bo'lishlari kerak.

Nostandart vazifalarni hal qilish o'quvchilar faoliyatini faollashtiradi. Talabalar taqqoslashni, tasniflashni, umumlashtirishni, tahlil qilishni o'rganadilar va bu bilimlarni yanada mustahkam va ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradi. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, nostandart topshiriqlar nafaqat darslar uchun, balki sinfdan tashqari ishlar uchun, olimpiada topshiriqlari uchun ham juda foydalidir, chunki bu har bir ishtirokchining natijalarini chinakamiga ajratish imkoniyatini beradi. Bunday topshiriqlar darsdagi mustaqil ishlarning asosiy qismini osonlikcha va tezkor ravishda uddalaydigan talabalar yoki qo'shimcha topshiriq sifatida istaganlar uchun individual topshiriqlar sifatida muvaffaqiyatli ishlatilishi mumkin. Natijada talabalar intellektual rivojlanish va faol amaliy faoliyatga tayyorlanishadi. Nostandart muammolarning umumiy qabul qilingan tasnifi mavjud emas, ammo B.A. Kordemskiy bunday vazifalarning quyidagi turlarini aniqlaydi:

Maktab matematika kursiga qo'shni bo'lgan muammolar, ammo qiyinlashib borayotgani - masalan, matematik olimpiadalaridagi muammolar. Asosan matematikaga aniq qiziqish ko'rsatadigan maktab o'quvchilari uchun mo'ljallangan; tematik jihatdan bu vazifalar odatda maktab o'quv dasturining ma'lum bir bo'limi bilan bog'liq. Bunga oid mashqlar o'quv materialini chuqurlashtiradi, maktab kursining ayrim qoidalarini to'ldiradi va umumlashtiradi, matematik dunyoqarashini kengaytiradi va qiyin masalalarni echish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu muayyan yosh davrida tugallangan va esdan chiqarilgan vazifa ham emas. Shu bilan birga tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham yo'q. Lekin tanqidiy fikrlovchilarning shakllanishiga yordam beruvchi muayyan o'quv sharoitlari to'plami mavjud. Uning uchun:

tanqidiy fikrlash tajribasini egallashi uchun vaqt va imkoniyat berish;

oquvchi-yoshlarga fikr yuritish uchun imkoniyat berish;

turli – tuman g'oya va fikrlarni qabul qilish;

o'quvchi-yoshlarning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash;

o'quvchi-yoshlarni kulgiga qolmaslikka ishontirish kerak;

har bir oquvchi-yoshlarning tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga

o'zlarida ishonch hissini uyg'otish;

tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash lozim.

Insonning fikrlash qobiliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bu mantiqiy savodxonlik, ya'ni har qanday intellektual faoliyatda zarur bo'lgan ma'lum bir minimal mantiqiy ko'nikma va bilimdir. Mantiq matematikaning ajralmas qismi bo'lganligi sababli, maktab o'quvchilari uchun maktab matematika kursida mavjud bo'lgan mantiqiy tushunchalar va harakatlarni ajratib ko'rsatsak, ularga tegishli uslubiy ishlov berishni qo'llasak, ularda mantiqiy ko'nikmalarni shakllantirish mumkin deb taxmin qilish mumkin. Har qanday faoliyatda e'tibor, mantiqiy fikrlash qobiliyati inson uchun zarurdir, chunki ular muammolarni hal qilishga, qiyin vaziyatlardan chiqish yo'lini topishga yordam beradi. Matematika ijodkorlik sifatida alohida holatlarda qo'llanilishi kerak bo'lgan umumiy qoidalarni ishlab chiqishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bu qoidalarni yaratgan kishi yaratadi. Tayyor matematik qoidalarni qo'llagan har bir kishi bilimning boshqa sohalarida yangi qiymatlarni yaratishi mumkin. Matematika alohida qobiliyatlarni talab qiladi, degan fikr bor. Ammo matematikani o'qitish amaliyotini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'quvchining matematik bilimlarni mazmunli o'rganishi uchun oddiy o'rtacha qobiliyatlar etarli. Ba'zan matematikada muvaffaqiyat oddiy yodlashga asoslangan deb o'ylashadi. Yaxshi xotira kerak, ammo har xil turdagi vazifalarni hal qilishning eng muvaffaqiyatli usullarini topish va vizual tasvirlardan foydalanish qobiliyati muhimroqdir. Mantiqiy, oqilona va izchil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ayniqsa qimmatlidir. Bu qobiliyatlarning barchasi matematikani ijodiy o'rganish jarayonida nostandart masalalarni yechish yoki turli adabiy manbalarda ham deyilganidek - ko'ngilochar, evristik, ijodiy, izlanish, muammoli, mantiqiy deb ataladi.

V.V.Drozina, V.L.Dilman "Nostandart muammolarni hal qilish uchun ijodkorlik mexanizmi" kitobida nostandart vazifaning quyidagi ta'rifini beradi - bu reproduktiv

usullar bilan aniqlab bo'lmaydigan o'ziga xos, ijodiy printsiptni o'z ichiga olgan vazifadir.

Nostandart vazifalarni hal qilish bevosita shaxsning ijodkorligi bilan bog'liq, bolalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun o'quv faoliyatining samaradorligi bunga bog'liq. Matematik qobiliyat - bu qizg'in va yaxshi tashkil etilgan ish. Muammolarni yechish qobiliyati matematikani o'rganishning asosiy vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik.) Toshkent. «Turon-Iqbol», 2016 yil. 426 b.
2. Jumayev M.E. va boshq. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent. 2005 yil.,
3. Nilufar Azamova va boshqalar. 1-sinf matematika darsligi. Toshkent. 2022 yil.
4. Nilufar Azamova va boshqalar. 2-sinf matematika darsligi. Toshkent. 2022 y.
5. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
6. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-
7. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
8. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
10. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
INTERDISCIPLINARY SCIENCE**

Volume 01, Issue 02, 2024

ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ATROF-MUHITGA
BO'LGAN MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHDA TABIIY
FANLARINING ZARURIYATI**

Jumayeva Qizlarxon Farhod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishda tabiiy fanlarining zarurati haqida

Kalit so'zlar: Atrof-muhit, Boshlang'ich sinf, ta'sir, rivojlantirish, ekologik, faoliyat, ko'nikma, g'oya, imkoniyat.

Annotation: The importance of natural science in further expanding the thinking of primary school students about the environment.

Key words: The environment, elementary school, effect, development, ecological, activity, skill, idea, opportunity.

Аннотация: Значение естествознания в дальнейшем расширении представлений учащихся начальных классов об окружающей среде.

Ключевые слова: окружающая среда, начальная школа, эффект, разработка, экологический, активность, навык, идея, шанс.

Bugungi kunda atrof-muhit muammolari global va butun dunyoga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Jamiyat rivojining hozirgi bosqichida atrof-muhit sohasidagi ta'lim masalasi alohida aniqliklarga ega. Tadqiqotlar va amaliyot shuni ko'rsatadiki, bolalar o'rganish uchun ilgari o'ylanganidan ko'ra ko'proq salohiyatga ega va shuning uchun erta bolalik sharoitlari o'rganish uchun yanada boy va qiyinroq muhitni ta'minlashi kerak. Bunday sharoitlarda, mohir o'qituvchilar rahbarligida, bolalarning dastlabki yillardagi tajribasi ularning keyingi o'rganishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, ilm-fan erta bolalik davrida ayniqsa muhim soha bo'lishi mumkin, bu nafaqat kelajakdagi ilmiy tushunish uchun asos yaratish, balki o'rganish uchun muhim ko'nikma va munosabatlarni shakllantirish uchun ham xizmat qiladi. Shu munosabat bilan bolalarning birinchi yilidan zamonaviy maktabda atrof-muhit sohasidagi ta'limga e'tibor berish va ularning o'rganayotgan bilim darajasiga diqqatimizni qaratishimiz kerak. Nima uchun bunchalik ahamiyatli va buning sababi nimada? Eng qiziqarlisi shundaki atrof-muhit ifloslanishi bilan bog'liq muammolarni o'z ichiga olib uni asrashimiz to'g'risidagi tushunchalar muhim ahamiyatga ega. Jamiyat va tabiiy muhitning o'zaro ta'siri ahamiyati bolalarda tabiatga mas'uliyatli munosabat shakllantirish vazifasini uyg'otadi. O'qituvchilar va ota-onalar maktab o'quvchilarini tabiatdagi xulq-atvor qoidalariga ko'ra bilishi muhimligini bilishadi.

O'quvchilarning atrof-muhitga bo'lgan bilimi juda tez rivojlanib bormoqda va uning pedagogik ijrosining shakllanish jarayoni ham tez o'sib rivojlanmoqda. Shu bilan birga, bolalarning o'quv va darsdan tashqari faoliyatining barcha shakllari va turlari yaqin atrofda bo'lishi kerak. Maktab yoshidagi bolalarning tabiatga mas'uliyatli munosabati uchun ishonchli asosni rivojlantirish imkoniyati to'g'risida gapirishga imkon beradigan noyob istedadli bilim va tajribalar orqali ajralib turadigan mukammal jarayon yaratish lozim. Boshlang'ich sinfning barcha o'quv turlari bolalarning ekologik javobgarligini shakllantirishga hissa qo'shish uchun yaratilgan. Shunday qilib, bola tabiatni tushunishni o'rganadi, uning go'zalligini his qilishni boshlaydi va siz o'rgatayotganingiz uchun siz ushbu fazilatni bolaligidan ajratishingiz kerak.

Atrof-muhitga bo'lgan bilimlar va madaniyat bir shaxsda erta yoshdan boshlab hosil bo'ladi. Va bu borada yosh maktab o'quvchilarining tabiiy fanga bo'lgan bilimi yuqori. Shuning uchun malaka ishining asosiy maqsadi, yosh maktab o'quvchilarining mavjud ekologik ta'limini tahlil qilish, uni "Atrofdagi dunyo" kursini o'rganish va ushbu mavzu bilan bog'liq ijtimoiy-pedagogik muammolarni tahlil qilishdir. Yoshlar bilan doimiy aloqada bo'lgan maktab o'qituvchisi doim o'z ustida ishlashi, atrof-muhitga oid ta'lim va yosh o'quvchilarni tarbiyalash muammosini hal qilishda yanada tubdan yondashuvning o'tkir zarurati bilan shug'ullanishi kerak. Ekologik ta'limning asosiy maqsadi: Bolaga tirik organizmlar o'rtasidagi atrof-muhit bilan bog'liqlik va jismoniy va ruhiy holatni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish uchun bolaga yovvoyi tabiat qonunlari to'g'risida bilimlarini o'rgatadi. Ilmiy izlanishlar bolalarga aniq yoki bilvosita turli ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Quyidagi ana shunday ro'yhatlardan biri:

- Ob'ektlar va materiallar va hodisalarni o'rganish bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish;

- Faoliyat paytida ehtiyotkorlik bilan kuzatuvlar qilish maktab o'quvchilarining kognitiv, ijodiy, jamoat faoliyatini rivojlantirish,

- Oddiy tadqiqotlar bilan shug'ullanish jamoa bilan birgalikda,

- Ta'riflash (shakli, o'lchami, soni), taqqoslash, saralash, tasniflash va tartiblash.

So'zlar, rasmlar, diagrammalar va grafiklar yordamida kuzatishlarni yozib olish.

Kuzatishlarni kengaytirish uchun turli xil oddiy vositalardan foydalanish.

Shakllar va munosabatlarni aniqlash. Taxminan tushuntirishlar va g'oyalarni ishlab chiqish. Boshqalar bilan hamkorlikda ishlash ayni muddao. Fikrlarni baham ko'rish va muhokama qilish va yangi istiqbollarni ham tinglash lozim albatta.

Qanday ta'lim berish kerak? Maktabda mavjud bo'lgan bilimlarning umumiy tarkibi nimada? Yosh maktab o'quvchilarining ekologik tayyorgarligiga qanday talablar bor? Qanday qilib ta'lim berish kerak?

Dars turlaridan biri - tabiatga ekskursiyalar. Afsuski, ko'pchilik bolalar tabiat haqida juda cheklangan g'oyalari bilan maktabga kelishadi. Jamiyat va tabiiy muhitning o'zaro ta'siri ahamiyati bolalarda tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish vazifasini ta'minladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirish ekologik ta'limsiz amalga oshmaydi. Masalan, sinfda tabiat burchagi yaratildi, u yerda gullarga g'amxo'rlik qilish paytida bolalar gullarni to'g'ri parvarish qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar, har bir gul o'ziga xos go'zalligi va g'amxo'rlikka muhtojligini bilib oladilar. Amaliy faoliyatda bolalarning individual namoyon bo'lishi ularning ekologik tarbiyasi va madaniyati darajasining ko'rsatkichidir. Odatda biz bolalarning e'tiborini gulzorlarga, daraxtlarga, qushlarga, yilning turli vaqtlarida sodir bo'ladigan o'zgarishlarga qaratamiz. Bolalar o'qituvchi yordamida kunning davomiyligi, ob-havo, o'simliklar va hayvonlar hayotidagi o'zgarishlar to'g'risida xulosa chiqaradilar. Shuningdek, bolalarda kognitiv qiziqishni rivojlantirish uchun qum, yer, loy, qor, muz, suv xususiyatlari bilan tanishish bo'yicha muhim tajribalar o'tkaziladi. Bunday tajriba asosida biz kuzatilgan hodisaning sababini ochib beramiz, bolalarni mustaqil fikr va xulosalar chiqarishga o'rgatamiz. Muhokama va vakillik fanni o'rganish uchun juda muhim va tadqiqot jarayoni va ilmiy fikrlashni rivojlantirishning muhim qismidir. Kichik guruhlarda ham, katta guruhlarda ham munozara bolalarni boshidan kechirganlari haqida o'ylashga, boshqalarning tajribasini tinglashga va ularning g'oyalari haqida fikr yuritishga undaydi. Xuddi shunday, turli xil vositalar, jumladan, chizish, yozish va kollaj yordamida tasvirlash bolalarni diqqat bilan kuzatishga va vaqt o'tishi bilan o'z tajribalarini aks ettirishga, shuningdek, lug'at va til tuzilmalarini yaratishga undaydi. Bu jarayonda tabiiy materiallar bilan o'yinlar tashkil etiladi. Shuningdek, sayr qilish paytida didaktik o'yinlar o'tkaziladi, masalan: "Mevaga qiziqarli nom bering!", "Fasllar..", "Ta'rifi bo'yicha yashiringan so'zni toping!", "Agar bu sodir bo'lganda..." va boshqalar. Shamol bilan ishlaydigan o'yinchoqlar yordamida biz shamol yo'nalishi va uning kuchini aniqlashga harakat qilamiz. Biz o'quvchilarda atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirishda ingliz tili va badiiy adabiyotdan ham samarali foydalanishga harakat qilamiz.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhitga bo'lgan qiziqarli munosabatni shakllantirishda bayramlar va tadbirlarning roli juda ham katta. Bu kabi bayramlarda tanish bo'lgan san'at asarlari, sahna ko'rinishlar, she'rlarni yodlash va yangicha tajribali o'yinlar yaratish juda muhimdir. Bolalarga ekologik ta'lim berish bo'yicha ota-onalar bilan shlashda an'anaviy shakllardan foydalanilish o'rinlidir (ota-onalar yig'ilishlari, konsultasiyalar, suhbatlar va qo'shicha vazifalar aynan ota-onalar bilan birgalikda bajariladigan). Bunda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish muhim: "Daraxt eking", "Qushlarga yordam bering", "Ona tabiatini asraylik", "Fasllar

kelinchagi bahor”, “Oltin kuz” shunga oxshash tadbirlarda bolalar ota-onalari bilan birgalikda faoliyat olib borish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilar uchun ota-onalarining o‘rni va tabiatiga munosabati juda muhimdir. Bunday jarayonlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning eng muhim sharti - bu kattalar shaxsiy namunasi bilan bolalarga tabiatga to‘g‘ri munosabatni namoyish etadigan va o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tabiatni muhofaza qilishda faol ishtirok etadigan muhitni yaratish. Ekologik ta‘lim o‘quvchilarga sinf devorlaridan tashqarida bo‘lgan haqiqiy dunyo muammolari bilan shug‘ullanish uchun muhim bo‘lgan imkoniyatlarni ochib beradi. Ular o‘zlarining sinfdagi mashg‘ulotlarining sayyoramiz oldida turgan murakkab ekologik muammolarga e‘tibor qaratishlari, kuzatishlari mumkin va keyinchalik kelajakda muammolarni ijodiy hal qilishi va kuchli himoyachilari bo‘lishi uchun ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Kaliforniya maktablari devorlarining birida shunday deyilgan; “Ekologik ta‘lim o‘quvchilarga, maktablarga va bizning kata dunyoimizga katta foyda keltiradi”!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O‘RQ-630-son
3. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
4. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDAgogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
5. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
6. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
9. Xaydarova, M. (2023). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINIF

O‘QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O‘QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

10. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA’LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and researches*, 1(1).

11. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

PIRLS XALQARO TADQIQOTI

Jahonova Xolida G'anisher qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida yangi PIRLS-yondashuv dasturi haqida ma'lumotlar berilgan. PIRLS ta'lim tizimini o'rganish va tadbiq etishdagi jarayonlar. Ta'lim jarayoniga PIRLS ta'lim tizimining joriy etilishi natijasida kelajakda innovatsion iqtisodiyotni yaratish uchun zarur bo'lgan kasblarni egallashga zamin yaratishini namoyon etadi va kreativlik mohiyatini anglatishga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: PIRLS, ta'lim tizimi, bola, ertak, hikoya, PIRLS ta'limining afzalliklari .

Аннотация: В этой статье представлена информация о новом подходе PIRLS к образованию. Процессы изучения и внедрения образовательной системы PIRLS. В результате внедрения образовательной системы PIRLS в образовательный процесс показано, что она создает основу для приобретения профессий, необходимых для создания инновационной экономики в будущем, и создает основу для реализации сущности творчества.

Ключевые слова: PIRLS, образовательная система, ребенок, технология, преимущества PIRLS-образования .

Abstract: This article provides information about the new PIRLS approach to education. Processes of studying and implementing the PIRLS educational system. As a result of the introduction of the PIRLS educational system into the educational process, it shows that it creates a foundation for acquiring the professions necessary for creating an innovative economy in the future, and creates a foundation for realizing the essence of creativity.

Key words: PIRLS, educational system, child, technology, benefits of PIRLS education.

Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo'ylab ta'limni baholash, tushunish va yaxshilash bo'yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir. Mazkur notijorat va mustaqil tashkilot tarmog'ida 60 dan ziyod mamlakatlar hamda 100 dan ortiq ta'lim muassasalari ishtirok etmoqda. 1958-yildan buyon IEA o'quvchilarning matematika, tabiiy fanlar hamda o'qish salohiyati bo'yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta'lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa xalqaro tashkilotlardan ajralib turadi. PIRLS tadqiqotlari doirasida turli ta'lim tizimiga ega

bo'lgan davlatlar 4- sinf bituvchilarining o'qish sifati va o'qilgan matni tushunish darajasi o'rganiladi. Bu tadqiqotlarga 4-sinf o'quvchilarining tanlanishi shu bilan e'tiborliki, aynan o'qishning to'rtinchi yilida o'quvchilar o'qishning yuqori darajasiga ega bo'lishi, ularning keyingi ta'limda bilimni egallash qobiliyatini shakllantirish va shu orqali hozirgi zamonga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. Ko'pchilik davlatlarda bolalar 6 yoshdan maktabda o'qishni boshlashadi. Ammo Angliya va Yangi Zelandiyada ta'lim 5 yoshdan boshlanadi. Shuning uchun, loyihada 4-sinfdan emas 5-sinfdan o'quvchilar ishtirok etishadi. O'qish va matni tushunish sifati tekshiriladigan o'quvchilarning yoshi 10,5 yoshni tashkil etadi. Sharq mamlakatlarida bolalar 7 yoshdan o'qishni boshlagani uchun ulardan 10,7-10,9 yoshdagi o'quvchilar tadqiqotda ishtirok etishadi.

PIRLS (inglizcha: *Progress in International Reading Literacy Study*) — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. PIRLS loyihasi Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA — International Association for the Evaluation of Educational Achievement) shafeligida yaratilgan. Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish uchun Chestnut Hill (Massachusetts, AQSh) Boston kolleji mas'ul hisoblanadi. Xalqaro tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Gamburgdagi (Germaniya) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. Tadqiqot davriy ravishda - har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifi ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Tadqiqotda qatnashuvchilarni saralash bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda ishtirokchi davlatlarning milliy koordinatorlari Xalqaro muvofiqlashtirish markaziga mamlakatdagi barcha maktablarning (shahar, qishloq, qishloq) ro'yxatlarini yuboradilar. Keyin "tasodifiy sonlar usuli" yordamida maxsus dastur yordamida har bir mamlakatdan 150 ga yaqin maktab tanlanadi. Tadqiqotda ishtirok etish uchun xalqaro ekspertlar tomonidan tanlab olingan maktablar Milliy muvofiqlashtiruvchiga to'rtinchi sinf o'quvchilarining ro'yxatlarini sinflardagi ma'lumotlarga to'liq mos ravishda taqdim etadilar. 4-sinf o'quvchilari ro'yxati ma'lumotlar bazasiga kiritiladi va Xalqaro

muvoqiflashtirish markaziga yuboriladi. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS tadqiqoti tomonidan o'qish savodxonligiga berilgan ta'rif IEA xalqaro assotsiatsiyasining 2001-yildagi tadqiqotiga asoslangan bo'lib, unda o'qish savodxonligi "tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyati" deb izohlangan. Har bir o'tkaziladigan tadqiqotda o'qish savodxonligiga nisbatan yuqorida keltirib o'tilgan ta'rif barcha yoshdagi o'quvchilar va keng turdagi yozma til shakllariga nisbatan qo'llanilishi mumkinligini, ammo bugungi texnologik jihatdan rivojlangan dunyoda soni tobora oshib borayotgan qator matnli ma'lumotlarni qabul qilish, maktabda va kundalik hayotda o'qib tushunish qobiliyatini qanchalik muhim ekanini teran his etadigan yosh o'quvchilarning o'qish ko'nikmasi va tajribalarining o'ziga xos jihatlarni yoritib berishni ta'minlash maqsadida qayta ishlab chiqilishini taqazo etadi. Endilikda, PIRLS xalqaro tadqiqoti tomonidan o'qish savodxonligiga nisbatan qo'llanilgan ta'rif quyidagicha: O'qish savodxonligi tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. O'quvchi turli shakldagi matnlardan mazmun hosil qiladi. Ular o'rganish, maktab va kundalik hayotda o'zlari kabi boshqa o'quvchilar jamoasiga qo'shilish va vaqtini samarali o'tkazish uchun o'qiydilar. O'qish savodxonligiga nisbatan bildirilgan bunday yondashuv konstruktiv va interfaol jarayon sifatida o'qish savodxonligiga oid turli nazariyalarni aks ettiradi. Matn mazmuni muayyan o'qish tarzi asosida o'quvchi va matn o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik orqali hosil qilinadi. O'quvchi matndan anglashilgan ma'noni tez ilg'ab oladigan, matn ustida mulohaza yuritadigan, samarali o'qish strategiyasidan xabardor va o'qish ustida tafakkur qiladigan shaxs sifatida gavdalanadi. O'qish jarayonining boshlanishi, o'rtasi va oxirida o'quvchi til ko'nikmalarining, kognitiv va metakognitiv strategiyalar hamda mazmun shakllantirishda birlamchi bilim va ko'nikmalar majmuasidan foydalanadi. O'quvchi o'zini o'rab turgan dunyo va o'zi haqida tasavvurga ega bo'lishi uchun u turli matnlarni o'qib o'rganishi mumkin. Har bir turdagi matn o'quvchiga matnni talqin qilishiga imkon beruvchi sodda shakllar va qoidalardan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O‘RQ-630-son
3. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
4. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
5. Xaydarova mahliyo xabibullayevna. (2022). Theoretical bases of preparation of future primary school teachers for teaching the subject of education. *Conference zone*, 95–96.
6. Xaydarova mahliyo xabibullayevna. (2022). The need to teach the subject of education in primary school. *Conference zone*, 97–98.
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
9. Xaydarova, M. (2023). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O‘QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
10. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA’LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and researches*, 1(1).
11. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1)

PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Abdulhamidova Mohlaroyim

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) I kurs magistranti

Ilmiy maslahatchi: Mahliyo Xaydarova

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik va kasbiy mahoratini oshirishda axborot texnologiyalaridasosida o'qitish tizimini ta'lim jarayoniga tatbiq etish natijasida yuksak natijaga erishish xorij tajribalarida ham isbotlanib bormoqda. Aynan axborotlashgan ta'lim jarayonini tashkil etishda ta'lim, o'qitish, o'qish, ta'lim qonuniyatlari, ta'lim tamoyillari, o'qitish metodlari, o'qitish shakllari, o'qitish vositalari, texnologiyalari kabi tushunchalarga tez-tez duch kelamiz.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik va kasbiy mahoratini oshirishda axborot texnologiyalari asosida o'qitish muayyan sohada mutaxassislar tayyorlash tizimidagi barcha fanlarni kompleks tarzda o'qitishga asoslangan, biroq, kompleks doirasida o'qish jarayoni uchun qat'iy belgilangan joy va vaqt mezonini shartli o'rnatilmagan ta'lim shaklidir.

Hozirgi kunda o'qitishning zamonaviylashuvi, tahsil olish jarayonini optimallashtirish va mustaqil ta'lim olish imkoniyatini oshirish maqsadida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni tatbiq etish butun oliy ta'lim jarayonida keng ommalashib bormoqda. Bu uchun esa ta'lim sharoitida o'qitish jarayonini to'liq loyihalash, o'rganish, o'rgatishning innovatsion usullari hamda qoidalarini individuallashtirish qolaversa, intellektuallashtirish, mustaqil bilim olish imkoniyatini oshirish, beriladigan yangi modifikatsion ma'lumotlarni insonparvarlashtirish, o'quv materiallarining mustaqil qabul qilinishi, qo'llaniladigan elektron vositalar kommunikativligi, zamonaviy va axborotliligi, bilim olish va mustaqil izlanishga nisbatan yuqori motivasiya uyg'otishni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy davlatlarda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik mahoratini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etish asosida o'qitish bo'yicha bir qator muassasalar va olimlar tomonidan izlanishlar olib borilgan va axborot texnologiyalari asosida o'qitish haqida turlicha fikrlarni bildirishgan.

Axborot texnologiyalari asosida o'qitish talabalar ta'lim jarayoniga xos bo'lgan barcha komponentlarni (maqsad, mazmun, usul, tashkiliy shakllar, vositalar)

internet texnologiyalaridan faol foydalangan holda masofadan turib amalga oshiriladigan o‘qitish shakli hisoblanadi

O‘qitishning maqsadi – o‘qitish jarayonining oldindan bashoratlanadigan natijasi va uning aniqlovchi komponenti hisoblanadi, maqsadlar asosan ta’lim mazmunini belgilaydi O‘qitish mazmuni – o‘qitish kurslarida o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan o‘quv materiallari, bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalar.

Ta’lim usuliy materiallariga quyidagilar kiradi:

darslik, o‘quv, usuliy qo‘llanma va o‘quv-usuliy majmualar;

audio va video darsliklar;

onlayn darslar (Internet sayt);

elektron kutubxona;

testlar;

multimedia elektron darsliklar.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish qonuniyatlari an’anaviy o‘qitish shaklida o‘rnatilgan asosiy qonuniyatlar o‘qitish jarayonida ham asosiy qonuniyat bo‘lib xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish tamoyillari o‘qitish jarayonining maqsadlari va qonuniyatlariga muvofiq holda uning mazmuni, tashkiliy shakllari va metodlarini belgilovchi asosiy qoidalar jamlanmasi.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish metodlari o‘qitish kurslarida ta’lim beruvchilar bilan ta’lim oluvchilarning ta’limiy maqsadlariga erishishga yo‘naltirilgan birgalikdagi faoliyat usullari.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish vositalari o‘qitish kurslarida bilim olish yoki ko‘nikmalarni shakllantirish manbalari.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish shakllari ta’lim jarayonini tashkil qilishning tashqi tomoni; tizimning eng tobe komponenti; chunki ta’limni tashkil qilish shakllari yuqorida sanab o‘tilgan hamma komponentlarga bog‘liq ravishda hal etiladi.

Axborot texnologiyalari asosida o‘qitish nazorati o‘qitish kurslarida ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma, malakalarini tekshirish, baholash va ularning muayyan davrda tegishli fanlar, modullar bo‘yicha ta’lim olganlik darajalarini aniqlab borish hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari asosida ta’lim texnologiyalari ta’lim oluvchi va pedagog xodimning to‘liq yoki qisman masofadan o‘zaro faoliyatida, asosan, axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llab amalga oshiriladigan ta’lim texnologiyalari tushuniladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari asosida o‘qitish ta’limning qator afzalligi shundaki, unda har kim qulay vaqtda, qulay manzilda, qulay muhit va sharoitda

bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sabab ham ta'lim sharoitida o'qitish bugungi kunga kelib dunyoda keng ommalashmoqda.

Qolaversa, bugungi kunga kelib O'zbekistonda ta'limni axborotlashtirish bo'yicha chiqarilayotgan qator farmon hamda qarorlar ham ta'lim jarayonida AT asosida o'qitishdan foydalanishning nechog'lik ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O'RQ-630-son
3. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
4. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
5. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
6. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
9. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF

O‘QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O‘QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

10. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and researches*, 1(1).

11. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM

Hasanova Umida G'aybulla qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika darsining integratsiyalashgan tarzda o'tishning ahamiyati, integratsiya so'zining mazmuni, dars jarayonidagi integratsiya, yanggi "Milliy o'quv dasturi" asosida nashrdan chiqqan darsliklarda integratsiyaning namoyon bo'lishi, integratsiya haqida turlicha qarashlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, ta'lim, matematika, qarashlar, tadqiqot, boshlang'ich, bog'lanish, o'quvchi.

Hozirgi globallashuv jarayonida butun jahonda texnika-texnologiyalar jadal sur'atda rivojlanmoqda, shu bilan birga ta'lim jarayonida ham keskin rivojlanishni ko'rishimiz mumkin. Aynan yurtimizdagi ta'lim sohasidagi ko'plab yangiliklarni e'tirof etsak arziydi. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda natijaga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga ta'tiydigan o'zgarishlar bo'ldi, desak xato bo'lmaydi.

Ulug' donishmandlardan biri "...kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit" degan ekan.

Hozirgi kunda boshlang'ich maktab ta'limini integratsiya qilish haqida ko'p gapirilmoqda eng eng avvalo integratsiya so'zining o'ziga to'xtalib o'tamiz.

Integratsiya-lotinch "integra" umumiylikni to'ldirish, yaratish, tiklash, demakdir. Ta'lim mazmunidagi uyg'unliklarni ta'minlash muammolari ham integratsiyalashning shug'ullanadigan sohasi hisoblanadi. U tushunchalarni umumlashtirishni o'rgatish. Ta'lim va tarbiyada esa bilimlar, tushunchalar, ko'nikmalar, va malakalarni shakllantirishlarni umumlashtirib, qonun yoki qoida ko'rinishida keltirishni amalga oshiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida integrativ yondashuvni amalga oshirish tizim yoki mavjud shakldagi yaxlit ob'ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Integrativ yondashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy birbirini taqozo etuvchi va birbiriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ishharakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Agar XIX – XX asrlar orallo'ida jahon pedagogikasida A.Gerd, D.Kaygarodov, A.Pavlov singari olimlar boshlano'ich maktabni tashkil qilish, unda olamni anglash jonli va jonsiz predmetlar haqida yaxlit tushunchalarni shakllantirish orqali amalga oshirilsa,

o'quvchining biluv faoliyati samarali kechishi haqidagi o'z qarashlarini bayon qilgan bo'lsalar, Yan Komenskiy, D.Lokk, M.Pestalotsi, K.Ushinskiy qarashlarida ayni ta'lim samaradorligiga fanlararo aloqa vositasida erishish mumkinligi asoslandi. Ushbu qarash XX asrning oxirgi o'n yilliklariga qadar S.Baranova, N.Talizina, M.Lvov, N.Svetlovskaya, E.Koladin kabilar ishlarida ancha takomillashtirildi. Boshlano'ich ta'limdagi fanlararo va fanga oid tushunchalar aloqadorligiga tayanib ta'lim samaradorligiga erishish yo'llari, usul va vositalar XX asr oxiriga qadar Rossiyalik olimlar N.Drujinina, T.Nazarova, I.Blinova, R.Matyushova tomonidan keng ko'lamda tadqiq qilindi. XXI asrga kelib, fanlararo aloqa o'zaro yaqin tushunchalarga asoslanib, yoki aloqador mavzular doirasida ularning mohiyatini o'quvchiga tushuntirishda ta'limni tizimli yaxlitlashtirish, uzviylashtirish o'zaro mujassamlash asosida bilim berish – ta'lim mazmunini integratsiyalash muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda integratsiyalashgan ta'lim muammosiga boshlano'ich ta'limda ham jiddiy diqqat qaratilayotganligining sababini professorlar R.Mavlonova va N.Rahmonqulova "Boshlano'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi"(2009), "Boshlano'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" (2013) nomli o'quv qo'llanmalarida quyidagicha izohlaydilar: "O'quv predmetlari orasidagi integratsiya predmetlar tizimini inkor etmaydi, balki predmetlar orasidagi aloqalar va boo'liqliklarni chuqurlashtirishga qaratilgan yondashuv – differentsiya va integratsiya orasidagi munosabatni tushunishga tayanadi. Turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo'naltirilgan integratsiya bir predmet bo'yicha bilimlarni ikkinchisiga ko'chirish yoki faoliyatning almashinishi emas, balki fanlar integratsiyasi yo'nalishlarini aks ettiruvchi yangi didaktik ekvivalentlarni yaratish jarayonidir.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tishimiz mumkinki, ta'limda integratsiyani amalga oshirish ham iqtisodiy jihatdan, ham pedagogik, gigiyenik va fiziologik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o'quvchining vaqti va kuchi tejaladi, zo'riqishning oldi olinadi. O'quv-bilish jarayonining samaradorlik darajasi ortadi Robert Karlosning aytishicha, boshlang'ich maktab faqat o'qish, yozish va sanashni o'zgartibgina qolmasdan, bundan ham muhimroq va kattaroq masalani amalga oshirishi kerak. Chunki har bir bola shakllantirish davrida uning intellektual faolligini rag'batlantirish, tabiiy qobiliyati singari uning keyingi muvaffaqiyatlari uchun juda muhimdir. Integratsiyalangan kurslarni shu yoshdagi bolalarga tushunarli va qiziq bo'lishi uchun bayon qilishning qiyinligini bartaraf etishning yo'llari amaliyotda tekshirilgan eng ma'qul uslublarni ishlab chiqishda hamda o'qituvchilar tayyorlashning maxsus tizimidadir. Darhaqiqat, integratsiyalashgan texnologiyadan foydalanish, psixologik jihatdan ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda qulay shart-sharoit vujudga keladi. O'quvchilar zarur va malakalarni,

tushunchalar hamda bilimlarni o'quv predmetlari mazunini uyg'unlashtirish natijasida har tomonlama chuqur o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O'RQ-630-son
3. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
4. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
5. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
6. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
9. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
10. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and researches*, 1(1).
11. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
12. Bobomurotov Sirojiddin Mengziyo, . (2023). IMPROVING VARIATIVE CONCEPTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY EDUCATION. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 3(10), 22–30.

13. Sirojiddin Bobomurotov. (2023). MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON VARIATIVE CONCEPTS TECHNOLOGY. E Conference Zone, 39–46.
14. Erkin Babamuratov, Dzhuraeva Ulmashon, & Zhovliev Zhurabek. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
15. Jorabek Jovliev. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51–55.

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA PIRLS HIKOYALARINI QO‘LLASH METODIKASI

Hasanova Sabohat Komil qizi

Termiz davlat pedagogika institute talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qish savodxonligi darslarida PIRLS hikoyalarini qo‘llash va uning ahamiyati haqida batafsil to‘xtalgan.

Kalit so‘zlar: dars, PIRLS xalqaro baholash dasturi, o‘qish savodxonligi, mantiqiylik, o‘qish va tushunish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari.

Rivojlanib borayotgan ta‘lim tizimimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘shish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan o‘quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta‘lim- tarbiyaga e‘tiborini kuchaytirishni talab etadi. Rivojlangan mamlakatlar yoshlar ta‘limining jamiyat taraqqiyoti va inson rivojlanishidagi o‘rnini muhim deb hisoblaydi. Shu bois ham ular ta‘lim sifatiga alohida e‘tibor qaratadi. Ayni davrda yurtimizda ham ta‘lim sohasidagi sifat tushunchasi ancha ommalashib ulgurdi. Kelajak yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, keng dunyoqarashini shakllantirish nafaqat muayyan bir mamlakat uchun, balki, xalqaro hamjamiyat uchun ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun ta‘lim sifati, ta‘lim sifatini baholash kabi masalalar bilan ko‘pgina xalqaro tashkilotlar ma‘lum bir talabgor davlatlarda ta‘lim sohasini baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, PIAAC, ICCS, SITES, IALS, ALL kabi xalqaro baholash dasturlarini amaliyotga tatbiq etishgan. Jumladan, PIRLS tadqiqotlarida O‘zbekistonning ham ishtirok etishi to‘g‘risida kelishuv imzolanganligi O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim tizimini tubdan isloh qilishga zamin yaratadi va yosh avlodning intellektual faolligini oshirish, ularning ta‘limdagi kompetentligini va kreativligining rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Darslarga aniq maqsad qo‘yish, o‘quvchilarni turli xil metodlar orqali tashkillashtirish har bir o‘qituvchining kreativligini baholovchi asos hisoblanadi. Bu jarayonda xalqaro baholash dasturi talabiga mos topshiriqlarni bajarish ham o‘rinli. O‘qish darslarida PIRLS hikoyalaridan foydalanish, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi. PIRLS — bu turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfda tahsil oluvchi o‘quvchi yoshlarning matnni o‘qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. U o‘qish ta‘limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi.

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma‘lumotlarni xalqaro

miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi. Ko'p imkoniyatlarni rivojlantirishga xizmat qilayotgan bu baholash dasturi O'zbekiston ta'lim tizimida ham ahamiyatli deb topilgan va amalda qo'llash joriy etildi. Shunga binoan, hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi.

PIRLS boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o'qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya'ni "badiiy tajriba orttirish", "axborotni olish va undan foydalanish"ga qaratiladi. O'z navbatida, ushbu maqsadlarning har biri to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular:

diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;

to'g'ridan-to'g'ri xulosalar chiqarish;

kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish;

g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish.

PIRLS tadqiqotlari quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan:

- ta'lim sohasidagi dunyo ustuvorliklarini aks ettiruvchi obyektiv o'lchovlar va vositalarni ishlab chiqish;

- mamlakat o'quv jarayonini tashkil etish samaradorligini qiyosiy baholash;

- tadqiqot natijalariga ta'sir ko'rsatgan kontekstual omillarni aniqlash;

- xalqaro hamjamiyat tomonidan tan olingan dalillarga asoslangan ma'lumotlarga ega bo'lish.

Tadqiqotda O'zbekistonning boshlang'ich sinf bitiruvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan qanchalik darajada yaxshi o'qiydi? O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi qay darajada? O'qish 4-sinf o'quvchilari uchun sevimli mashg'ulotmi? Oila tomonidan savodxonlikni rivojlantirishga qanday hissa qo'shilmogda? Bugungi kunda bizning mamlakatimizda o'qishni o'rgatish jarayoni qanday tashkil etilgan? O'zbekiston o'qishni o'rgatish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi bormi, agar shunday bo'lsa u nimada namoyon bo'ladi? Boshlang'ich sinflarimizning o'qituvchilari foydalanayotgan metodlar boshqa mamlakat o'qituvchilari foydalanayotgan metodlardan farq qiladimi? kabi asosiy masalalar o'rganiladi.

PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqligi va integratsiyalashuvi dunyoning

yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 27.07.2017 yildagi PQ-3151-son
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 24.07.2020 yildagi O'RQ-630-son
3. Mahliyo Khaydarova. (2023). THE CONTENT OF TEACHING SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY CLASSES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 45-48.
4. Mahliyo Khaydarova. (2023). IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL FACILITY TO TEACHING PEDagogy. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 49-53.
5. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THEORETICAL BASES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR TEACHING THE SUBJECT OF EDUCATION. *Conference Zone*, 95–96.
6. XAYDAROVA MAHLIYO XABIBULLAYEVNA. (2022). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. *Conference Zone*, 97–98.
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
9. Xaydarova, M. (2023). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O'QITISH FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
10. Jahonova, X., & Xaydarova, M. (2023). TA'LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASI. *Interpretation and researches*, 1(1).
11. Turayev, A. (2023). TIMSS 2023 TADQIQOTIDA RAQAMLI TEST TOPSHIRIQLARINING TURLARI VA JAVOB FORMATLARI. *Interpretation and Researches*, 1(1).
12. Bobomurotov Sirojiddin Mengziyo, . (2023). IMPROVING VARIATIVE CONCEPTS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY EDUCATION. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 3(10), 22–30.

13. Sirojiddin Bobomurotov. (2023). MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON VARIATIVE CONCEPTS TECHNOLOGY. E Conference Zone, 39–46.
14. Erkin Babamuratov, Dzhuraeva Ulmashon, & Zhovliev Zhurabek. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
15. Jorabek Jovliev. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51–55.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatlarini takomillashtirish shakl va metodlari

Eshpo'latova Jang'il Eshanqulovna

Termiz davlat pedagogika instituti

“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrası o'qituvchisi

Annontatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish maqsadida foydalanish lozim o'qituvchi vazifalari haqidagi kerakli ma'lumotlar va manbalar keltirib o'tilgan. Maqolada berilgan ma'lumotlar asosida o'qituvchilar va ota-onalar o'zilar uchun kerakli tavsiyalarni olishlari mumkin.

Kalit so'zlar: ta'lim, metodika, tafakkur, kreativlik, belgi, mashq, fikrlash, ijodkorlik, fikrlash, erkinlik.

This article provides the necessary information and resources on teacher responsibilities that should be used to develop creative skills in primary school students. Based on the information provided in the article, teachers and parents can get the advice they need.

Keywords: education, methodology, thinking, creativity, character, exercise, thinking, creativity, thinking, freedom.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- 1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- 2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;
- 3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- 4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil

etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmgina bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim. Bizningcha, o'quv vaziyati ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi o'zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat. O'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligi o'quvchilarning o'zaro bir-birlari bilan hamkorligi.

O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorligi o'qituvchining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. U asta-sekin faollashib o'quv harakatlariga aylanadi. Natijada, o'qituvchi bilan o'quvchilar munosabati hamkorlik pozitsiyasiga o'sib o'tadi. Materiallar tahlilining ko'rsatishicha, mantiqiy topshiriqlar hamkorlikda bajarilgandagina bilimlarni o'zlashtirish mahsuldor bo'ladi. Ilmiy manbalarda ta'limning shunday tashkil etilishini hamkorlikdagi mahsuldor faoliyat vaziyati, deb atash qabul qilingan. Pedagogik adabiyotlar tahlili va ijodiy tajribalarimiz natijalariga ko'ra hamkorlikdagi mahsuldor o'quv faoliyati vaziyatini tashkil qilishning asosiy tamoyilini ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiqdir:

1. Ta'limda mazmunning izchilligi tamoyili. Unga ko'ra shaxs o'z faoliyatini muayyan maqsad asosida tashkil qilishida mazkur faoliyatning uzluksiz shakllanishi ko'zga tashlanadi.

2. O'qituvchi-o'quvchilar hamkorligining mustaqil ijodiy faoliyat bilan bog'liqligi tamoyili. O'quv jarayonida o'quvchilar bilan hamkorlik qilish katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning ta'limga qay darajada ixlos qo'yishi o'qituvchining mana shu hamkorlikni yarata bilish mahoratiga bog'liq. O'qituvchi bilan o'quvchilarning o'quv faoliyatidagi muhitning to'g'ri uyushtirilishi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, ularni butun kuch va g'ayratini sarflashga undaydi. Bu o'zaro muloqotning shunday bir shaklidirki, bunda o'quvchi o'zini pedagogik ta'lim obyekti deb emas, balki mustaqil va erkin harakat qiluvchi shaxs deb biladi. O'qituvchining o'rganilayotgan fan bo'yicha qaysidir bir ma'lumotga aniqlik kiritish paytida o'quvchilarga yordam so'rayotganday murojaat qilishi hamkorlik faoliyatini yanada chuqurlashtiradi. O'quvchilarni o'rganuvchi va tarbiyalanuvchiga aylantirish o'qitish jarayonini muvaffaqiyatli olib borishninggina sharti bo'lib qolmay, balki ularni har jihatdan barkamol insonlar qilib tarbiyalashning ham muhim shartidir. O'quvchi o'qitish va tarbiyalash jarayonining o'zidayoq bilim va tarbiya oluvchi shaxsga aylanadi. Sh.A.Amonashvili ta'lim jarayonida o'quvchi bilan hamkorlik munosabatini o'rnatish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi:

«O`quvchining o`quv biluv faoliyati nafaqat qiziqarli o`quv materiali va uni tushuntirishning turli metodlari vositasida, balki pedagogning ta`lim jarayonidagi muomala xarakteriga ko`ra tartibga solinadi. Mehr, ishonch, hamkorlik, hurmat mavjud bo`lgan muhitda o`quvchi o`quv topshiriqlarini oson o`zlashtiradi. Yutuqlari, mustaqil fikri, ijodiy izlanishlari yuqori baholanayotganini ko`rgan o`quvchi yanada murakkab bo`lgan o`quv topshiriqlarini bajarishga intila boshlaydi». O`qitishda muammoli ta`limdan foydalanish ham, kreativ qobiliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O`quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog`liq bo`lgan ta`lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga o`quvchilarni ijodiy fikr “laboratoriyasi”ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir. Muammoli ta`lim shu jihatdan bir qancha afzalliklarga ega:

1. U o`quvchilarni mantiqiy, ilmiy, didaktik, ijodiy fikrlashga o`rgatadi.
2. U o`quv materialini ishonarli qiladi, bu bilan bilimlarning e`tiqodga aylanishiga ko`maklashadi.
3. U odatda, ancha ta`sirchan bo`lib, chuqur intellektual his-tuyg`ular, shu jumladan ko`tarinki ruh, hissini o`z imkoniyatlari va kuchiga ishonch tuyg`usini vujudga keltiradi, shuning uchun u o`quvchilarni qiziqtiradi, o`quvchilarda ilmiy bilishga jiddiy qiziqishni tarkib toptiradi.
4. Haqiqat qonuniyatining mustaqil “kashf etilishi” olingan bilimlarni unutmasligi aniqlab chiqilgan, mustaqil hosil qilingan bilimlar unutilgan taqdirda ham ularni tezda qayta tiklash mumkin.

Muammo yuzasidan olib borilgan izlanishlar o`quvchilarning o`quv jarayoniga munosabati o`qituvchi va o`quvchilar o`zaro ta`sir jarayonining to`g`ri tashkil etilishi, o`quv materiallarini tanlash va tashkil qilish, bilimlarni o`zlashtirish jarayonini takomillashtirish usullariga, o`quv natijalariga qo`yiladigan baho tizimiga bogliqligini ko`rsatdi. Kreativlik va o`zaro hamkorlik bir-biriga mustahkam bog`liq. Zero, faqatgina yangicha yondashuv asnosida hamkorlik vujudga keladi va mana shu hamkorlikda ijodkorlik o`z ifodasini topadi. Pedagogik kreativlikni faqatgina yangilikka, tajribalar o`tkazishga intilish deb tushunmaslik kerak. Bu intilish sog`lom fikrning rasmiyatchilik ustidan g`alabasini ham ifoda etadi. Boshlang`ich sinf darslarida o`quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriqlar ustida ishlash alohida o`rin tutadi. O`quvchi o`zi uchun qulay sharoitda hayotiy va o`quv tajribasiga tayanib og`zaki yoki yozma nutqi orqali fikrlash faoliyatini amalga oshiradi. Unda har bir fanning o`zi uchun noma`lum qirralari xususida o`qituvchi bilan faol hamkorlik qilish uchun ruhiy tayyorgarlik paydo bo`ladi. U mavzu yuzasidan berilgan savollarga tegishli javob qaytarish uchun mustaqil ijodiy izlanishlarga harakat qiladi. O`qituvchi bunday hamkorlik jarayonida o`quvchilarning kreativligini o`stirish bilan birga diagnostik vazifani

ham bajaradi, ya'ni o'quvchilarning qobiliyati, qiziqish doirasini aniqlaydi, kreativ iqtidorini chamalaydi. Kreativlikni rivojlantiruvchi topshiriqlar ustida ishlash jarayonida bu g'oyat muhimdir. Boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi hali maxsus o'rganishni talab etmoqda. O'quvchilar o'z-o'zidan kreativ bo'lib qolmaydi. Uning kreativ qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. O'qituvchilar o'quvchilar bilan hamkorlikda ish yuritib, ularning har bir fikrini inobatga olishi va buni o'quvchiga sezdirishi kabi muhim vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarni o'zgacha yondashuvli ya'ni kreativ bo'lishlariga erishishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga muammoli masala va vaziyatlarni berib, o'quvchining masala yechimini topishga ijodiy yondashishi undagi hissiy irodaviy sifatlarni rivojlanishiga yordam beradi. Bu o'quvchilarni o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishiga imkoniyat, ichki ehtiyojning oshishiga turtki bo'ladi. «Kreativlik» tushunchasi «ijod» tushunchasi bilan bog'liq. Biroq, «kreativlik» tushunchasi tegishli lug'atlarda munosib differentsiyasini topmagan va ijod psixologiyasida yetarlicha aniqlanmagan. O'nlab ilmiy ishlarda kreativlikning u yoki bu qirralariga turlicha yondashib, har xil darajada qamrab olinayotganligiga qaramasdan, hozirgacha na muammoning o'ziga va na unga taalluqli bo'lgan amaliy savollarga nisbatan yagona to'xtam mavjud emas. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda kreativlik va ijodkorlik aynan bir xil ma'no anglatmaydi degan fikrga keldik. Chunki, ijodkorlik deganda barchaning ko'z o'ngiga ma'lum bir narsani ixtirosi, chizmasi va hokazolar kelishi mumkin. Lekin biz tadqiqotimizda kreativlikni, dars jarayonida berilgan vazifaga hech kimnikiga o'xshamas yo'l topish va uni ilmiy asoslay olish, yangicha fikrlash, uni tadbiiq eta olish qobiliyati deb oldik. Ya'ni biz tadqiqotimizda ta'lim sohasiga oid kreativlikni ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasini ko'rib chiqamiz. Kreativlik ijodkorlikka nisbatan kengroq tushuncha degan fikrga keldik.

XULOSA

Avvalo, har bir dars jarayonini tashkil etilishida aniqlik bo'lishi muhim hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilarga erkinlikni, albatta, me'yorida ta'minlab berishi lozim. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo'lishiga ishonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga etkazishi uchun imkoniyat yaratish lozim va kundalik daftar yuritib, unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.

2. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: “O,,zbekiston”, 2016 yil, 56 bet.
3. Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari” moduli bo`yicha o`quv-uslubiy qo`llanma. :- Toshkent 2015,40 bet
4. Zhangil ESHPULATOVA. CRITERIA FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING ABILITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 1-5.
5. Eshpulatova Jang`Il Eshonqulovna. (2023). METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *International Journal of Pedagogics*, 3(03)
6. Ne`matov Bo`ritosh. “Boshlang`ich sinf o`qituvchilarining kreativ faoliyatini takomillashtirish” diss. Avtoreferati. Termiz), 25–31.

JAMIYAT HAYOTI VA UNING TARAQQIYOTIDA MA'NAVIYATNING O'RNI VA ROLI

Ramazonova Dilorom Raximjon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-kurs talabasi

Xazratkulova Shoira Noraliyevna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayoti va uning taraqqiyotida ma'naviyatning o'rni va roli, ahamiyati haqida atroflicha to'xtalib o'tilgan. Shu bilan birga har qanday jamiyatning taraqqiyoti, avvalo, uning yetuk va barkamol avlodiga bog'liqdir, shunday ekan ushbu fikr tarix sinovida tasdiqlanib kelgan haqiqatdir. Ma'naviyat millatning asrlar davomida shakllangan ildizlari, uning tarixiy tajribalari va ijtimoiy-madaniy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'lgan aqliy intellektual va sobit hissiy dunyosi ekanligi ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, milliy tarbiya, ma'naviyat, shaxs, barkamollik, axloq, barkamol avlod.

Tarixga nazar tashlasak, insoniyat tarixiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat hayoti va taraqqiyotida ma'naviy soha nihoyatda muhim o'rin tutganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» acapida ma'naviyatning inson barkamolligida, jamiyat taraqqiyotida nechog'lik muhimligi xususida o'z fikr va mulohazalarini bildirib o'tgan. Asarda Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori, avvalambor, farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib, hayotga kirib borishiga bog'liqdir, deyiladi. Darhaqiqat, har qanday jamiyatning taraqqiyoti, avvalo, uning yetuk va barkamol avlodiga bog'liqdir. Ushbu fikr tarix sinovida tasdiqlanib kelgan haqiqatdir. Ma'naviyat millatning asrlar davomida shakllangan ildizlari, uning tarixiy tajribalari va ijtimoiy-madaniy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'lgan aqliy intellektual va sobit hissiy dunyosidir.

"Barkamollik-kamolot, balog'atga erishgan, beka mu ko'st, yetuk, mukammal, komil, ma'rifatli kishilarga nisbatan qo'llanadigan tushuncha. U insonning aqliy, ma'naviy, axloqiy jihatdan yetukligi, o'zi tanlagan kasb-hunarning ustasi bo'lishi, shaxs sifatida shakllanib, Vatan taraqqiyoti, el-yurt farovonligi uchun jon kuydirishi, ezgu g'oya va niyatlar bilan bunyodkorlik va yaratuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lishini ham anglatadi"[1].

Ulkan bir tizim bo‘lgan inson ma’naviy olamining huquq va axloq deb atalgan ikki atributi bor, bularsiz inson ma’naviy olamini tasavvur qilish mushkuldir. Bu ikki tushuncha insonning jamiyatga bo‘lgan munosabatining asosini tashkil etadi.

Axloq va huquq insonlar o‘rtasidagi muloqot, o‘zaro munosabatni tartibga soluvchi talablar, qoidalar, me‘yorlar yig‘indisidir. Ulardan birinchisi axloq - bu insonga ham ma’naviy, ham jismoniy jihatdan foyda berib, iymon pokligiga erishtiradigan tushuncha. Axloq – o‘z hatti-harakati, kilmishi, yurish-turishi uchun ma’nan yetuk jamoatchilik oldidagi mas’uliyatini anglatadi, vijdon, tarbiya kabi me‘yorlar bilan belgilanadi.

Har qanday aqli raso kishi o‘zini o‘z hayoti, yaqinlari va yurtining kelajagi uchun mas’ul deb biladi. Mas’uliyat tushunchasi axloqning asosiy kuchi va tayanchidir, chunki aynan mas’ullik hissi bizni befarqlikdan himoya qilib, javobgarlikka undaydi.

Birinchi Prezident Islom Karimov ham «komil inson deganda, biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan boshqalarga ibrat bo‘la oladigan kishini tushunamiz», deb ta’kidlangan edi.

XXI asr – intellektual qadriyatlar ustivorlik qiladigan asr ekanligi hozirgi kunda hech kimga sir emas. Shuni e’tiborga olgan holda, 2010 yil hurmatli Birinchi Prezident Islom Karimov tomonidan mamlakatimizda «Barkamol avlod yili» deb e’lon qilingani bejizga emas edi. Yoshlar jamiyatning ijtimoiy tarkibida nisbatan mustaqil tuzilma bo‘lib, umuman, ijtimoiy tizimga xos qonuniyatlar unda muqarrar aksini topadi.

Shu nuqtai nazardan karaganda, biz tanlagan taraqqiyot yo‘lining tarkibiy qismiga, aniqroq aytadigan bo‘lsak, kelajagimizning mustahkam poydevoriga aylanib borayotgan ta’lim sohasidagi buyuk dasturlarimizni o‘z vaqtida, uzoqni ko‘zlab ishlab chiqqanimiz va amalga oshirganimiz naqadar to‘g‘ri bo‘lganini bugun mamlakatimiz erishgan yuksak marra va natijalar yaqqol namoyon etmoqda.

Shu bois, yoshlar ijtimoiy guruhlarining hayot faoliyati xususiyatlarining tadqiqi ularning ahvolini, rolini va faoliyat turlarini jamiyatimiz, o‘z navbatida, yoshlarga va ularning ma’naviyatiga ko‘p jihatdan ta’sir ko‘rsatishni hisobga olgan holda belgilaydigan ijtimoiy-iqtisodiy holatga doimo mos kelishi darkor.

Davlat va jamiyat yurtimizning kelajagi bo‘lgan, mana shu kelajakda adolatli, farovon hayotni bunyod etishi kerak bo‘lgan yoshlarning ijtimoiy ongi, axloqi, ma’naviy barkamolligi qanday shakllanayotganiga befarq qarab turmaydi, albatta. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tarixiy jarayonlarning barcha sohalarida yoshlarni adolatli, xalqparvar, vatanparvar, mehnatsevar, boy ma’naviy merosimizga, tarixiy, milliy an’analarimizga, mustaqil Vatanimiz ideallariga sadoqatli qilib voyaga yetkazish bugungi kunda muhim ahamiyatga molik vazifa hisoblanadi. Endilikda yoshlar o‘z millati, xalqiga, qolaversa, o‘zi va oilasi

manfaatlari uchun erkin mehnat qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu muhim ijtimoiy o'zgarishlar mustaqil davlatimiz Konstitutsiyasida, O'zbekiston Fuqarolik kodeksi qonunlarida xalqaro kadriyatlarga muvofiq ravishda mustahkamlab qo'yildi.

Bularning barchasi yoshlarning yangicha tafakkurini, milliy, ijtimoiy ongini shakllantirishga xizmat qilyapti.

Yoshlarning aqliy qobiliyatlari va imkoniyatlarini yuzaga chiqarish muammosi, xullas, ularni ma'naviy kamol toptirish, mehnat faoliyatida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarini uyg'unlashtirish, Vatan taraqqiyoti ehtiyojlarini anglab yashash, mehnat qilishga o'rgatish barcha korxonalar, tashkilotlarning rahbarlari, hokimlar hamda mutasaddilarning aniq va muhim vazifasidir.

Yoshlarning jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy islohotlarni amalga oshirish jarayonlarida faol qatnashuvini rag'batlantirish, ularning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, g'oyaviy-nazariy salohiyatlarini o'stirish uchun zarur sharoitlar yaratib berish uchun, mustaqillikka erishib, ijtimoiy islohotlarni chuqurlashtirayotgan O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy ruhiyati shakllanishi va rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganish, tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmokda.

Milliy g'oya, birinchi navbatda, yosh avlodimizni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbiga insonparvarlik va odamiylik fazilatlarini payvand qilishdek olijanob ishlarimizda madadkor bo'lishi zarur[2].

Yoshlar hayoti muammolari, yoshlarning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hayotga kirib kelishi, jamiyat hayotiga faol aralashuvi faqat pedagoglar va psixologlarni qiziqtirib qolmay, balki faylasuflar, sotsiologlar, demograflar, yuristlarni ham qiziqtirib keladi. Insonshunos olimlar yoshlarning ijtimoiy psixologiyasi muammolarini tadqiq etish jarayonida taraqqiyot yo'llarining o'zgarishi, jamiyatda milliy an'analarning, halollik, adolat, gumanizm-insonparvarlik kabi qadriyatlarining qaror topishi muammolariga e'tiborni qaratadilar.

O'zbekiston Respublikasi chinakam mustaqillikni qo'lga kiritgach, o'z hayotining barcha sohalarini sifat jihatdan yangilash, dunyoviy demokratik davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan fuqarolik jamiyati barpo etish yo'lidan bormoqdaki, mamlakat Konstitutsiyasi o'zining huquqiy bazasi, milliy istiqloq mafkurasi esa yoshlarning ma'naviy barkamolligining asosi bo'lib qoldi.

Ushbu muhim vazifalarni amalga oshirish uchun jamiyat barcha a'zolarining, ayniqsa, bugungi kunda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar 10 mln 360 ming nafarni yoki umumiy aholining taxminan 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 17 mln 80 ming nafarni yoki 64 foizini yoshlar tashkil etadigan yoshlarning kuch-g'ayratini safarbar etishni talab qiladi. Madaniyat ma'naviyatini, rivojlanishning intellektual boyliklarini bo'lajak jamiyat a'zolari ongiga joylash aynan yoshlarning vazifasidir. Yoshlar bunday mas'uliyatli vazifani bajara olishi

uchun O‘zbekistonda uning erkin rivojlanishi hamda mehnat faoliyati uchun qulay imkoniyatlar yaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati” to‘g‘risidagi Qonuning 5-moddasida “Qonun bilan yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlashni; yoshlarning hayoti va sog‘ligini saqlashni; yoshlarning ma‘naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko‘maklashishni; yoshlar uchun ochiq va sifatli ta‘limni ta‘minlashni; shuningdek, yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va yoshlar sportini ommaviy rivojlantirish uchun shart-sharit yaratish” qayd etib o‘tilgan. Bu qonunning asosiy yo‘nalishlari esa yangi vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishga yordamlashadigan ilmiy metodologiyani ishlab chiqishga asos bo‘ladi[3].

Bunday yo‘nalish yoshlarning ma‘naviy barkamolligi, uning ijtimoiy vazifasi to‘g‘risidagi tasavvurlarni tubdan o‘zgartirib yubordi. Jamiyatimizning ma‘naviy yangilanishi inson turmush tarzida ham, ma‘naviy barkamolligida ham chinakam global o‘zgarishlar qildi. Yangicha fikrlashga, yoshlarning ma‘naviy barkamolligini shakllantirishga yo‘l ochildi. Bu hol umumiy taraqqiyotning hamda aholi farovonligini oshirishning juda muhim sharti bo‘lgan yoshlarning umumiy malakasini oshirish masalasini hal qilishda ko‘p jihatdan ko‘maklashadi.

Xalqimizning turmush va tafakkur tarziga nazar tashlaydigan bo‘lsak, boshqalarga hech o‘xshamaydigan, ming yillar davomida shakllangan, nafaqat o‘zaro muomala, balki hayotimizning uzviy bir qismi sifatida namoyon bo‘ladigan bir qator o‘ziga xos xususiyatlarni ko‘ramiz.

Misol uchun, tilimizdagi mehr-oqibat, mehr-muhabbat, mehr-shafqat, qadr-qimmat degan, bir-birini chuqur ma‘no-mazmun bilan boytadigan va to‘ldiradigan iboralarni olaylik. Qanchalik g‘alati tuyulmasin, bu iboralarni boshqa tillarga aynan tarjima qilishning o‘zi mushkul bir muammo.

Shuni aytish lozimki, bu tushunchalar kimdir shunchaki o‘ylab topgan shirin kalom, quloqqa xush yoqadigan so‘zlar emas. Bunday tushunchalar asrlar mobaynida el-yurtimizning dunyoqarashi, ma‘naviy hayotining negizi sifatida vujudga kelgan ongu shuurimizdan chuqur joy olgan buyuk qadriyatlarining amaliy ifodasidir.

Masalan, ezgu odatimizga aylanib ketgan mehr-oqibat tushunchasini oladigan bo‘lsak, uning juda teran tarixiy, milliy, diniy ildizlari borligini ko‘rish mumkin. Bu, avvalo, insonning inson bilan, qo‘shnining qo‘shni bilan, qarindoshning qarindosh, oilaning oila bilan, eng muhimi, shaxsning jamiyat bilan uyg‘un bo‘lib yashashini, yetim-yesir, beva-bechora va nogironlarga, musofirlarga saxovat ko‘rsatish, sidqidildan, beg‘araz yordam berishni anglatadi va bunday xususiyat xalqimizning, jumladan, yoshlarimizning ma‘naviy olamiga singib ketganini hech kim inkor eta olmaydi.

Ota-bobolarimiz necha asrlar mobaynida shu bepoyon mintaqada qanday hamjihat bo‘lib, qanday qadriyatlar asosida yashab kelgan bo‘lsa, bugun ham, ta’bir joiz bo‘lsa, tarix va hayot gardishi, tabiatning o‘zi bizni - butun O‘rta Osiyo xalqlarini aynan ana shunday do‘stlik va hamkorlik ruhida hayot kechirishga da’vat etmoqda. Xullas, Mustaqillik yillarida bosib o‘tgan yo‘limiz bizni insoniylik ruhi bilan sug‘orilgan, bozor munosabatlariga asoslangan fuqarolik jamiyati va demokratik huquqiy davlatni faqat ilg‘or ma’naviyatning mustahkam poydevori negizida qurish mumkinligi to‘g‘risida xulosa chiqarishimizga asos beradi.

Bir so‘z bilan aytganda, tarixiy voqelikka mana shunday qarash, jamuljam bo‘lib yashash tuyg‘usi biz uchun hayot falsafasiga, yana ham aniqrog‘i, hayot qoidasiga aylanib ketgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma’naviyat asosiy tushunchalari izohli lug‘ati. – T.: G‘.G‘ulom nomidagi nashriyot, 2009. 64-b.
2. “Kelajak yoshlar qo‘lida”. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov asarlaridagi Barkamol avlodni tarbiyalashga oid hikmatli fikrlar majmuasi. T.: “O‘zbekiston”, 2010, 35-bet.
3. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi qonuni. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2016 y 15 sentabr.
4. Sh.Mirziyoevning Oliy Majlisiga murojaatnomasi. “Xalq so‘zi”. Toshkent. 2021.30.12. № 276 (7778).
5. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
6. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
7. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.

8. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
12. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
13. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
14. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
15. Khazratkulova Shoira Noraliyevna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(2), 123–126. Retrieved from
16. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES

DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646.

Retrieved from

17. Hazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI. Interpretation and researches, 2(1).

18. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.

19. Sh.N.Hazratkulova "Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar" Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari. Том 2 № 1 (2023) 855-859-с.

<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/issue/view/14>

20. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from

21. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from

22. Gulbahor Pardayeva. (2023). THE IMPORTANCE OF STEAM TECHNOLOGY AND ITS USE IN TEACHING NATURAL SCIENCES. *Academia Repository*, 4(10), 18–23. Retrieved from

23. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.

24. Shonazarova , S. . . (2023). BOSHLANG`ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. Наука и технология в современном мире, 2(22), 4–6. <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/view/22756>
25. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from
26. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from
27. Erkin Babamuratov, Dzhuraeva Ulmashon, & Zhovliev Zhurabek. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
28. Jorabek Jovliev. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51–55.
29. www.tdpu.uz
30. www.pedagog.uz

PEDAGOGICAL CONTENT OF DEONTOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Nusratov Anvar Nematjonovich

Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute

Tosheva Gulshoda Kamolovna

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: This article is devoted to the deontological preparation of future teachers for professional activities. The article considers issues of working with children, health-saving school conditions and deviant behavior in patriotic education. The deontological preparation of aspects and directions of the university's activity on the formation of the main future teachers will be discussed.

Key words: deontology, readiness, professional training, professional duty, self-awareness, consciousness, compliance with ethical principles, spiritual and intellectual development of students, rather than personal goals. spiritual and intellectual development,

The main part: "deontology" (Greek deon, ontos - necessary; logos - word) is an explanation of morality, the science of ethics. The term "deontology" was first introduced by Bentham, who applied to the theory of ethics. Jeremy (Jeremiah) Bentham - (1748-1832) English philosopher, jurist, one of the founders of the University of London. Organizer and economist, in the field of science, he is famous for developing one of the narrow directions of the theory of utilitarianism (utilitas - useful) puts forward the theory that action should be evaluated in terms of the benefits it brings to people. According to his theory, at the age of 21, I. Bentham left a will that after his death, his body should be transferred to anatomical experiments. I. Bentham called his concept "deontology". In the USSR, this direction has been known since the revolution of 1917, rejecting the entire "heritage of the royal system", under the threat of punishment, the government prohibited the existence of ethics, which is the most important component of any science, including medicine. "Throwing well-known medical ethics into the trash can: only criticism and self-criticism are the basis of the work of a Soviet doctor," he said. At that time, there were many people with similar views in different fields of science. But medicine cannot be imagined without ethics. In 1946, the founder of Soviet oncology, Nikolai Nikolayevich Petrov, wrote a book on surgical ethics. 70-year-old N.N. Petrov realizes that it is impossible to publish a book on ethics in the USSR and replaces the term "ethics" in the manuscript with the unknown term "deontology". N.N.

Petrov's contemporaries and students wrote in their memoirs: "Nikolai Nikolaevich clearly understands that if his replacement is found, he will not return from the camps, but he took a risk. Censor N.N. It turned out to be less knowledgeable than Petrov, and the book burned out ". Nowadays, a term has appeared that is used not only in medicine, but also in other sciences that consider various aspects of the activity of the "person-person" system.

Deontological competence is based on pedagogical content, teachers' adherence to laws and ethical principles. This content takes place in mastering the advice and decisions of teachers, in treating students fairly and conscientiously, in paying attention to the spiritual and intellectual development of students rather than personal goals.

The following important points for teachers are included in the pedagogical content of deontological competence:

1. Adherence to ethical principles: Teachers must commit themselves to complying with laws and ethical principles. They should pay attention to fair treatment of students, protection of their rights and effective teaching.
2. Spiritual and intellectual development of students: Teachers strive to provide academic, spiritual and social opportunities to actively support students, develop and expand themselves.
3. Spiritual and intellectual development of students rather than personal goals: Teachers should consider themselves competent for the spiritual and intellectual development of students. They should avoid harming students rather than personal goals.

Conclusion: In the pedagogical content of deontological competence, these points are essential for teachers and help them to be successful in advising students, developing them and protecting their rights.

References:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Ўқув кўлл. -Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси, 2006. -159 б.
2. Ахмедова М.Т. Педагогик компетентлик. Услубий кўлланма. -Т.: БРОК СЛАСС СЕРВИС, 2016. – 84 б.
3. Ахмедова М.Т. Педагогик конфликтология. Ўқув кўлланма. -Т.: Адабиёт учкунлари, 2017. – 320 б.
4. Зиёмухаммедов Б. Педагогик маҳорат асослари. Ўқув кўлл.-Т.: ТИБ-КИТОБ, 2009. -183 б.

5. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий копетентлигини шакллантириш технологияси. Монография. -Т.: Фан ва технологиялар, 2013.
6. 6. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Профессиональная компетентность будущего учителя: теория и технология обучения Учебное пособие . -Т.: ТДПУ, 2014
7. Холиқов А. Pedagogik mahorat. Darslik-Т.: Iqtisod-moliya, 2011. - 420 б.
8. Кертаева Г.М. Основы педагогической деонтологии. 2019. 6-40 б.

PRINCIPLES OF USING THE DUAL EDUCATION SYSTEM IN THE TRAINING OF EXPERT PERSONNEL IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Nusratov Anvar Nematjonovich

Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute

Isoqova Shaxnoza Shuxrat qizi

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: Today, the training of specialists in our country is becoming a major problem. Measures aimed at preventing this actual problem are increasing day by day. In this article, discussions and proposals aimed at solving the problem of developing the education system using the dual education system are presented.

Keywords: Professional staff, dual education, Practical training, Work-related training, Coordinated training programs, Mentoring and planning, Industry cooperation

Main part: A specialist is a concept that represents a person or group of people who possess the morale, knowledge and skills and specialize in a field or fields. Specialist personnel are persons who are prepared to perform tasks in the specified field with their specific knowledge and skills and who strive to develop skills.

Specialist personnel are individuals who are highly qualified in their field, easily adapt to new developments, and have a high level of experience and knowledge to solve problems. Constant learning and interaction is important to improve their skills and knowledge of their fields.

Professional staff, up-to-date in their field, adept at finding solutions that fit the industry's requirements, and strengthen their commitment to industry development. Their interest and talent for self-development and learning new knowledge will help them solve problems and tasks in the field.

In addition, professional personnel constantly collaborate with teachers, mentors or other professional contacts to learn and develop innovations in their field. It is important that they participate in a continuous learning process to develop knowledge and skills that are relevant to the innovations in the field.

The existence and development of specialist personnel in every sphere of society are the most important conditions for the adoption of innovations and their successful implementation in practice.

The main principles of using the dual education system in the training of specialist personnel are as follows:

- ✚ Practical training: The dual education system plays an important role in the training of specialist personnel through practical training. Students will have the opportunity to put theoretical knowledge into practice and will be able to get acquainted with, strengthen and develop practical work for their mastery.
- ✚ Work-related training: The dual education system gives students the opportunity to gain practical experience through work-related training. These experiences help students get to know the industry, improve their skills in practice, and carry industry-related knowledge.
- ✚ Coordinated educational programs: Dual education system provides coordinated educational programs for the training of specialist personnel. These programs combine theoretical and practical knowledge to help equip students with the necessary knowledge and skills to meet the demands of the industry.
- ✚ Mentoring and Planning: Dual education system provides students with mentoring and planning opportunities. This provides additional support for educational pathways designed in conjunction with personal development for students.
- ✚ Collaboration with the industry: The dual education system enhances collaboration with the industry and gives students the opportunity to collaborate with companies, institutes or other organizations in the industry. This will help students stay up-to-date with industry news, gain hands-on experience, and develop professional connections.

The regulation on the procedure for establishing a dual system of training in professional education of the Republic of Uzbekistan is approved. According to the regulations, in the implementation of dual education, the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan, decisions of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, decrees, decisions and orders of the President of the Republic of Uzbekistan, decisions and orders of the Cabinet of Ministers, other legal documents, does.

Professional educational institutions where dual education is organized are determined by the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan. The possibilities of educational institutions, where dual

education is planned, can be studied with the participation of experts appointed by the Ministry of Higher and Secondary Special Education.

Conclusion: The use of the dual education system is important for familiarizing specialists with practical work, introducing them to innovations in the field, and developing their skills through coordinated training programs.

References:

1. Zimnyaya I.A. Shaxsning kompetentsiyasi – ta’lim natijasini yangi sifati // Ta’lim sifati muammolari. kitob XII Butunrossiya materiallari- Uchrashuv. – M.; Ufa: Mutaxassislarni tayyorlashda sifat muammolari tadqiqot markazi, 2003.-B.4-13
2. Novikov A.M. Ta’lim metodikasi.M.: EGVES, 2006.-492 b.
3. Maxmutov M. I. Ta’limning kasbiy yo’nalishi printsipi / Zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotda ta’lim tamoillari // Universitetlararo ilmiy ishlar to’plami.- Chelyabinsk, 1985.—S .52-56
4. <https://m.kun.uz/uz/news/2020/08/29/ozbekiston-professional-talimida-oqitishning-dual-tizimini-tashkil-etiladi>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-dualnoy-sistemy-professionalnogo-obrazovaniya-na-kachestvo-podgotovki-obuchayuschih-sya-organizatsiy-spo>

OLIV TA'LIMDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNING AHAMIYATI

Omonboyeva Meruyert Erkin qizi

“Boshlang'ich ta'lim” kafedrasi o'qituvchisi, NavDPI

Kamalova Dilnavoz Ixtiyorovna

“Fizika va astronomiya” kafedrasi professori, NavDPI

Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetentlik atamasi ko'p ishlatilmoqda. “Kompetentlik” so'zining ma'nosi ingliz tilidan “competence” – “qobiliyat” degan ma'noni anglatadi. Kompetentlik – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish qobiliyati hisoblanadi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik” ni anglatadi. Kompetensiya – sohaga oid bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar majmui, shaxsning qadriyati va sifatlari, kvalifikatsiyaning namoyon bo'lishi yoki ta'sir ko'rsatish qobiliyati.

Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi.

Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olishni anglatadi.

Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, bilim, ko'nikma, malakalarni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi.

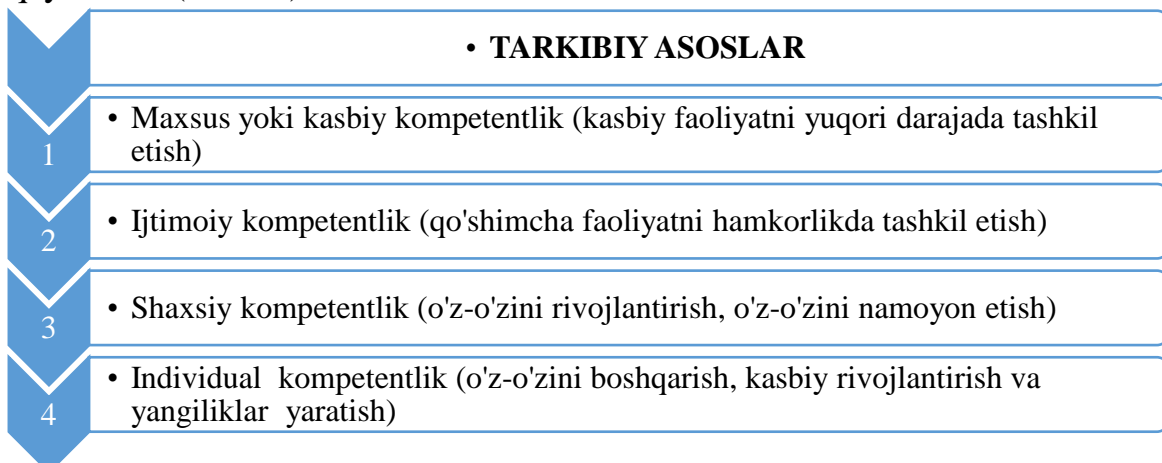
Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

✓ psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

- ✓ metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta’lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo‘llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo‘llash;
- ✓ informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma’lumotlarni izlash, yig‘ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o‘rinli, samarali foydalanish;
- ✓ kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondoshish, o‘zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;
- ✓ innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tadbiq etish;
- ✓ kommunikativ kompetentlik – ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsata olish.
- ✓ shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.
- ✓ texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.
- ✓ ekstremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan) da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik.

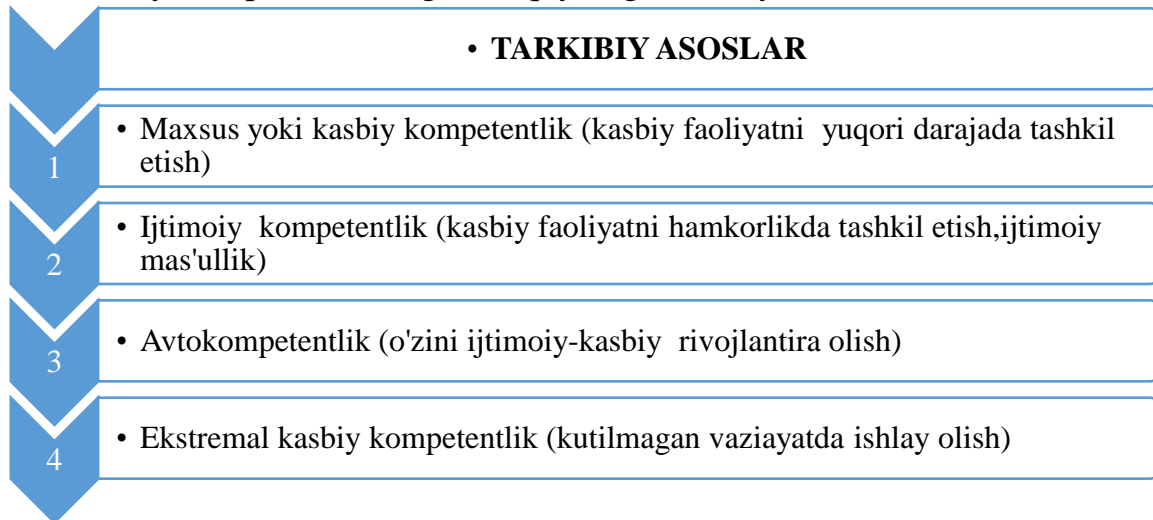
Bir qator tadqiqotlarda bevosita pedagogga xos kasbiy kompetentlik va uning o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan.

Ana shunday tadqiqotlar sirasiga A.K.Markova va B.Nazarovalar tomonidan olib borilgan izlanishlarni kiritish mumkin. O‘z tadqiqotlarida A.K.Markova pedagogning kasbiy kompetentligi quyidagi tarkibiy asoslardan iborat ekanligini qayd etadi (1-rasm).

1-rasm

O‘zbekiston sharoitida ham pedagogga xos kasbiy kompetentlik, uning o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan bo‘lib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadqiqot o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizida quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi (2-rasm):

2-rasm

Pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlanti-rish. Kasbiy (shu jumladan, pedagogik) kompetentlikka ega bo‘lishda o‘z ustida ishlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari o‘zini o‘zi tahlil qilish va o‘zini o‘zi baholash orqali aniqlanadi. O‘z ustida ishlash – shaxs yoki mutaxassis tomonidan o‘zini ijtimoiy hamda kasbiy jihatdan rivojlantirish, kamolotga erishish yo‘lida maqsadli, izchil, tizimli harakatlarning tashkil etish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Д.И.Камалова, Н.Ф.Буранова, У.Б.Саидова. “Астрономический кружок – путь к повышению уровня знаний учащихся”. “Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы” научный журнал. Январь. 2015. №1(10).
2. Д.И.Камалова, Г.Турлибаева. “Современные инновационные методы в подготовке будущего учителя”. “Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы” научный журнал. Таганрог. 2016. №2(17).
3. D.I.Kamalova, Sh.M.Mansurova, M.E.Omonboyeva. “Technique of laboratory works in physics using information technologies”. “Science and education”. July. 2020. Volume 1. Issue 4. pp. 145-148.
4. D.I.Kamalova, M.A.Quvvatova, G.V.Mardonova. “Современные методы преподавания и проведения лабораторных занятий в педагогических вузах”. International scientific-online conference “Innovation in the modern education system”. Washington, USA. Part 12. November 25. 2021. pp. 207-211.

5. D.I.Kamalova, Y.O'.Mardanova. "The role of pedagogical competencies in improving technical knowledge of students in the higher education system". International scientific-online conference "Innovation in the modern education system". Washington, USA. Part 12. November 25. 2021. pp. 434-437.
6. D.I.Kamalova, L.X.Turabova. "Fizika fanini o'qitishda elektron o'quv qo'llanmalardan foydalanishning ahamiyati". "Polish science journal" International scientific journal. Warsaw, Poland. Issue 4(37). April. 2021. pp. 222-225.
7. Л.Н.Музаффарова, Д.И.Камалова. "СВЯЗЬ МАТЕМАТИКИ С ЕСТЕСТВЕННЫМИ НАУКАМИ". "Science and education". April. 2021. Volume 2. Issue 4. pp. 593-603.
8. D.I.Kamalova, Y.O'.Mardanova. "Elektron ta'lim muhitida talabalarning texnik bilimlarini rivojlantirishda pedagogik kompetensiyalardan foydalanish". "Zamonaviy ta'limda matematika, fizika va raqamli texnologiyalarning dolzarb muammolari va yutuqlari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent. 4-5 noyabr. 2021. 321-324 bet.
9. D.I.Kamalova, Y.O'.Mardanova. "Nutzung pädagogischer kompetenzen beim entwicklung technischen wissens von studierenden im e-learning-umfeld". "Berlin Studies" transnational journal of science and humanities. Germany. Volume 1. Issue 1.5. November. 2021. pp. 405-411.
10. D.I.Kamalova, S.O.Hamidova, M.N.Kubayev. "Methodology of teaching physics with innovative methods". "Innovative society: Problems, analysis and development prospects" International conference. Germany. February 7. 2022. pp. 168-169.
11. D.I.Kamalova, S.O.Hamidova, O.D.O'rinova, M.E.Omonboyeva. "Elektron o'quv adabiyotlarini ishlab chiqish jarayonlari". "Science and innovation" International scientific journal. Volume 1. Issue 8. November. 2022. pp. 318-321.
12. D.I.Kamalova, I.R.Kamolov, M.E.Omonboyeva. "Methodology of application of innovative educational technologies to the process of physics and astronomy education". "International Journal of Early Childhood Special Education". (INT-JECSE). DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.267 ISSN: 1308-5581 Volume. 14. Issue. 06. 2022. pp. 2144-2146. Web of Science.
13. D.I.Kamalova, M.E.Omonboyeva. "Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosiy prinsip va qoidalari". "Science and innovation" International scientific journal. Volume 1. Issue 8. December. 2022. pp. 1989-1992.

14. D.I.Kamalova, S.O.Hamidova. "PISA dasturi – o'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha Xalqaro dastur". "O'qituvchi" ilmiy, uslubiy, metodik va badiiy jurnal. Farg'ona. №7(27). Mart. 2022. 51-54 bet.
15. D.I.Kamalova, O.D.O'rinoва, S.O.Hamidova. "Fizika fanini o'qitishda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati". "Science and innovation" International scientific journal. Volume 1. Issue 8. December. 2022. pp. 1745-1747.
16. D.I.Kamalova, M.E.Omonboyeva. "O'quv jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati". "Science and innovation" International scientific journal. Volume 1. Issue 8. December. 2022. pp. 1974-1977.
17. D.I.Kamalova. "AutoPlay dasturidan foydalanib elektron o'quv uslubiy majmua yaratish va undan ta'lim samaradorligini oshirishda foydalanish". "Science and innovation" International scientific journal. Volume 1. Issue 8. December. 2022. pp. 1978-1981.
18. D.I.Kamalova, S.O.Hamidova, N.Q.Ibragimova. "PISA – advantages of the international program". "Science and education" scientific journal. April. 2022. Volume 3. Issue 4. pp. 1051-1054.
19. D.I.Kamalova, S.N.Abdisalomova. "Zamonaviy innovatsion ta'lim". "Journal of universal science research" International scientific journal. Volume 1. Issue 1. 2023. pp. 187-189.
20. D.I.Kamalova, F.O.Nabiyeva. "O'qitish jarayonida o'quv faoliyatining tarkibi va tuzilishi (Elektromagnetizm bo'limi misolida)". "Ta'lim fidoyilari" Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. №1. 2023. 380-385 b.
21. D.I.Kamalova, S.N.Abdisalomova. "Zamonaviy axborot texnologiyalari". Conference on universal science research 2023. Volume 1. №1. 2023. pp. 76-79.
22. D.I.Kamalova, A.N.Umarova. "Zamonaviy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish". "Ijodkor o'qituvchi" ilmiy-uslubiy jurnali. №34. 5-dekabr. 2023. Toshkent. 67-68 bet.
23. D.I.Kamalova, O.D.O'rinoва, S.O.Hamidova. "Mustaqil ta'limni tashkil etish va unga qo'yiladigan talablar". "Journal of universal science research". Volume 1. Issue 1. 17 january. 2023. pp. 182-186.
24. D.I.Kamalova, A.N.Umarova. "Professional ta'lim tizimini rivojlantirish zarurati va fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyatlari". "Новости образования: Исследование в XXI веке". №17(100). Россия. Январь. 2024. Часть 1. 10-11 стр.

25. D.I.Kamalova, M.E.Omonboyeva. “Ta’lim tizimida kreativlik potensialining tarkibiy asoslari va ustuvor tamoyillari”. “Journal of science-innovative research in Uzbekistan”. Volume 2. Issue 2. February. 2024. pp. 23-28.

«TABIY FANLAR (SCIENCE)» DARSLARIDA XALQARO BAHOLASH DASTURIGA
KIRITILGAN AMALIY TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Shonazarova Sevara Rashidovna
Temiz pedagogika instituti o`qituvchisi

Beg`amova Sabina Najmiddin qizi
Boshlang`ich ta`lim fakulteti
talabasi 22-12 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta`lim maktablarining boshlang`ich sinflarida o`qitilayotgan «Tabiiy fanlar (Science)» darslarida o`quvchilarni kompetentlikka yo`naltiruvchi topshiriqlar ishlab chiqish va ulardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so`zlar: Tabiiy fanlar (Science), xalqaro baholash tadqiqotlari, PISA, TIMSS, kompetensiya, baholash, topshiriq.

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы разработки и использования заданий, ориентирующих учащихся на компетентность на уроках «Естественные науки (Science)», преподаваемых в начальных общеобразовательных школах.

Ключевые слова: Естественные науки (Science), международное оценочное исследование, PISA, TIMSS, компетентность, оценка, задание.

Annotation. This article discusses the development and use of tasks that orient students to competence in the lessons «Science» taught in primary schools.

Key words: Science, international assessment study, PISA, TIMSS, competence, assessment, task.

O`quvchilarning bolajak kasbiy sifatlarini shakllantirishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliyot ham muhim o`rin egallaydi. Tabiiy ilmiy bilimlar uzoq yillar davomida amaliy faoliyat tufayli qo`lga kiritilgan. Atrof muhitni bilishda, anglashda ilmiy tajriba, amaliy bilimlar muhim rol o`ynab kelgan va kelmoqda. Ma`lumki, tabiiy fanlar keng qamrovli moddiy dunyoni rang-barang xususiyatlari, tabiatning har xil voqea hodisalarini o`rganuvchi fan bo`lib, ilmiy tajriba asosida shakllanadi, amaliyot esa mazkur fanning poydevori hisoblanadi. Insoniyatni tabiat qonunlari haqidagi bilimga asoslangan amaliy faoliyati bilish jarayonini, ilm-fan taraqqiyotini belgilaydi.

O`quvchilarning o`qish savodxonligi, matematik savodxonlik, moliyaviy savodxonlik, kompyuter savodxonligi, tabiiy-ilmiy savodxonliklarini baholaydigan xalqaro baholash dasturi PISA dasturi hisoblanadi (inglizcha - Programme for International Student Assessment). PISA dasturida turli davlatlarning 15 yoshli

o'quvchilari ishtirok etishlari mumkin. Bu yosh esa 8-9- sinf o'quvchilari yoshiga to'g'ri keladi. Dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta qo'llanilgan. O'zbekiston 2022-yildan ushbu dasturning 3 yo'nalishi bo'yicha ya'ni o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik yo'nalishlari bo'yicha ishtirok etdi. Tadqiqot natijalari 2023-yilda e'lon qilinishi rejalashtirilgan. PISA xalqaro baholash dasturi har uch yilda bir marotaba o'tkaziladi. Shu sababli o'quvchilarni keyingi o'tkaziladigan PISA tadqiqotlariga yanada kuchliroq tayyorlash muhim hisoblanadi. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashda tabiiy-ilmiy savodxonlik yo'nalishi bo'yicha qamrab olinadigan fan turlari bo'yicha ham PISA topshiriqlariga o'xshash topshiriqlar ishlab chiqib, fan darslarida foydalanish ham ijobiy natijalarni beradi. Jumladan, tabiiy-ilmiy savodxonlik bu o'quvchilarni tabiiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya, geografiya, astronomiya) bo'yicha savodxonliklarini baholash yo'nalishi bo'lganligi sababli fizika darslarida fizika va boshqa tabiiy fanlar integratsiyasini, egallangan fizik bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini o'zida mujassam etadigan, tabiiy-ilmiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantiradigan PISA topshiriqlariga o'xshash topshiriqlardan foydalanish zarurati kelib chiqmoqda. Yuqoridagilarni amalga oshirish uchun avvalo o'quvchilarda ilmiy matn bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirib olish kerak. Chunki o'quvchilarga ma'lumotlar asosan matn ko'rinishida beriladi. Chunki kerakli bilimlarga ega bo'lish uchun ilmiy ma'lumotlarni o'qib tushunish, kerakli dalillarni ajratib olish, ma'lumotlarni qayta ishlab, hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, axborotlarni yig'ish ko'nikmalari shakllansagina o'quvchilarda ilmiy ma'lumotlarni amaliy jihatdan qo'llash darajasi yuqori bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-apreldagi "Ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish to'g'risida"gi PF-6218-sonli farmoniga asosan mamlakatimiz ta'lim tizimida bir qancha ahamiyatga molik o'zgarishlar amalga oshirilmoqda O'zbekiston Respublikasining 2022-2023- yillarda PISA va TIMSS xalqaro baholash tadqiqotlarida qatnashishi shunday ijobiy o'zgarishlardan biri hisoblanadi [5]. TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – bu to'rtinchi va sakkizinchi sinflarda matematika va tabiiy fanlar bo'yicha keng joriy qilingan xalqaro baholash dasturi [3, 6]. TIMSS tadqiqoti doirasida birinchi baholash 1995-yilda o'tkazilgan va har 4 yilda takrorlangan: 1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019. Hozirgacha o'tkazilgan baholash tadqiqotlarining so'nggisi 2019-yilda amalga oshirilgan va unda 70 ta davlat qatnashgan. TIMSS o'quvchilarga ta'lim olish imkoniyatlari qanday taqdim etilgani va o'quvchilarning ushbu imkoniyatlardan foydalanishiga ta'sir etuvchi omillarni ko'rib chiqishda o'quv dasturlaridan asosiy tashkiliy tamoyil sifatida keng ko'lamda foydalanadi. TIMSS o'quv dasturi modeli

uchta jihatga ega: rejalashtiriladigan o‘quv dasturi, amalga oshiriladigan o‘quv dasturi va natijaga erishiladigan o‘quv dasturi. “Tabiiy fanlar (Science)” bo‘yicha o‘quvchilar geografiya o‘quv faniga oid quyidagi ilmiy xabardorlik va amaliy kompetensiyalarini egallashlari lozim [1, 2]:

- tabiiy muhit va yashash joyi haqida dastlabki ma’lumotga ega;
- sayyoramizdagi cho‘l, o‘rmon, tog‘ va suv havzalarining tabiati va o‘simliklari va hayvonot dunyosi haqida dastlabki tushunchalarni biladi;
- vulqon, zilzilalar va shamol Yer yuzasini o‘zgartirishini biladi;
- suv havzalari; okean, dengiz, ko‘llar va daryolar ta’sirida Yer yuzasi o‘zgarishini anglaydi;
- tabiiy boyliklardan foydalanish to‘g‘risida dastlabki tushunchaga ega bo‘ladi;
- tabiiy boyliklarga zarar yetkazmaslik va ularni muhofaza qilish yo‘llarini biladi;
- xona haroratini ertalab, tushda va kechqurun havo termometri orqali o‘lchab, o‘zgarishlarni farqlaydi;
- chiqindilarni qayta ishlatish mumkinligi, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanishni biladi;
- ob-havoni haftalik kuzatish natijalarini taqqoslaydi;
- eng issiq va sovuq joylar tabiati hamda hayvonlarini farqlaydi;
- fasllarning o‘xshash va farqli jihatlarini tasvirlaydi;
- kun va tunning almashinuvi, Oyning ko‘rinishlarini tasvirlaydi.

Bu kompetensiyalarning o‘quvchilarda shakllanishi ularni xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. TIMSS xalqaro baholash standartlarida asosan, o‘quvchining egallagan bilimlarini amaliyotda qo‘llay olishi baholanadi. Bu o‘z navbatida o‘quvchining berilgan bilimni qay darajada o‘zlashtirganiga ham bog‘liqdir. O‘qituvchilar dars jarayonida o‘quvchilarda kreativ fikrlashlarni uyg‘otuvchi, ularni fikrlashga undovchi savollarni berishi maqsadga muvofiqdir. Chunki shu vaqtga qadar o‘quvchilarni fikrlashga majbur etadigan savollar dars jarayonida ancha kam qo‘llanilar edi. Hozirgi kunga kelib, bu turdagi savollar va amaliyotda bajariladigan ishlar dars jarayonining asosiga aylanib bormoqda. Buni 1- va 2-sinf o‘quvchilari uchun amaliyotga tatbiq etilgan “Tabiiy fanlar (Science)” darsliklari va ular uchun tayyorlangan mashq daftarlari misolida ko‘rishimiz mumkin. Mazkur darslik va mashq daftarlari boshqa tabiiy fanlar (biologiya, fizika, kimyo) qatori geografiya fani mazmuniga oid mavzular va birbiridan qiziqarli topshiriqlar, kichik tadqiqotlar o‘rin olgan.

Ushbu topshiriqning afzalligi shundaki topshiriqda ifodalangan fikrlar ilmiy matnlar va rasmlar orqali o‘quvchiga tushunarli holda bayon etilgan va bugungi kunda elektr energiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan dolzarb muommolar haqida ham fikr yuritishga imkon beradi. Berilgan ilmiy ko‘rinishdagi matnlarni turli jadval asosida yoki rasm

ko‘rinishiga qarab ma‘lumotni matn ko‘rinishida bayon eta olishlari mumkin bo‘ladi. O‘quvchilarni mantiqiy fikrlash, hayotiy vaziyatlarga fan nuqtai-nazaridan qarash, moliyaviy tomondan sarflanayotgan pul miqdorlarini iqtisod qilishga o‘rgatishda ushbu topshiriq kabi topshiriqlar kutilgan natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712 - sonli farmoni.
2. “Umumir o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta‘lim tizimlarida fizika va astronomiya ta‘limining uzviyligini ta‘minlash konsepsiyasi” Ta‘lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi loyihasi. Toshkent- 2021. 12-13-b.
3. Suyarov K.T., Avezov M.M. va boshq. Tabiiy fanlar (1-sinf o‘quvchilari uchun darslik va mashq daftari). – T.: Respublika ta‘lim markazi, 2021.
4. Suyarov K.T., Avezov M.M. va boshq. Tabiiy fanlar (2-sinf o‘quvchilari uchun darslik va mashq daftari). – T.: Respublika ta‘lim markazi, 2021.
5. TIMSS 2019. Baholash qamrovi qo‘llanmasi.
6. Shonazarova , S. . . (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. Наука и технология в современном мире, 2(22), 4–6.
<https://inacademy.uz/index.php/zdift/article/view/22756>
7. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646.
Retrieved from
8. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA‘LIM-TARBIYANING O‘RNI. Interpretation and researches, 2(1).
9. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
10. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. Academia Repository, 4(10), 360–371. Retrieved from
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Academia Science Repository, 4(04), 18–22.
Retrieved from.

12 Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

**GEOGRAFIYA FANIDAN SINFDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARDA
O‘QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI
RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK OMILLAR**

Shonazarova Sevara Rashidovna
Temiz pedagogika instituti o‘qituvchisi

Beg‘amova Sabina Najmiddin qizi
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
talabasi 22-12 guruh talabasi
+998938996767

Annotatsiya. Ushbu maqolada geografiya ta‘limining samaradorligini oshirish, geografiya o‘qituvchisining pedagogik mahorati hamda geografiya ta‘limida o‘quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish masalalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Geografiya ta‘limi, sinfdan tashqari ishlar, kreativ qobiliyat, ijodkorlik, zamonaviy ta‘lim metodlari.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы повышения эффективности

географического образования, педагогического мастерства учителя географии, организационной внеурочной деятельности по развитию творчества учащихся в географическом образовании.

Ключевые слова: Географическое образование, внеурочная деятельность, творческие способности, креативность, современные методы обучения.

Abstract. This article highlights the issues of improving the effectiveness of geography education, pedagogical skills of the geography teacher, and organization of extracurricular activities in the development of students' creativity in geography education.

Key words: Geography education, extracurricular activities, creative ability, creativity, modern educational methods.

Geografiya ta‘limi ham boshqa fanlardagi singari pedagogika va didaktika bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib zamonaviy o‘zgarishlar va talablar natijasida takomillashib o‘zgarib bormoqda. Professor X.Vaxobov o‘zining “Geografiya o‘qitish metodikasi” o‘quv qo‘llanmasida shunday fiklar bildiradi: “Geografiya ta‘limi deganda o‘quvchilarga tabiiy va iqtisodiy-ijtimoiy komplekslarning tuzilishi va asosiy qonuniyatlari haqida bilimlar beradigan geografiya fanlari tizimiga aytiladi” [4; 38-b.]. Geografiya ta‘limining samarali bo‘lishi avvalo geografiya fani o‘qituvchisining pedagogik mahoratiga, tajribasiga bog‘liqdir Geografiya ta‘limi

metodikasi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan olimlar A.S.Abduvoxidov., Z.A.Ganiyevlarning ta'kidlashicha geografiya fani o'qituvchisi o'quvchi-yoshlarga ham tabiiy geografiya, ham ijtimoiy-iqtisodiy geografiya asoslarini o'zida mujassamlashtirgan yagona o'quv 50 fani ekanligini inobatga olgan holda kasbiy kompetentsiyaviy yondashuvni amalga oshirishi zarur [1; 49-52-b.]-geografiya faniga oid xususiy kompetensiyalar, bevosita kompetentsiyaviy yondashuvga asoslangan DTSda o'rin olgan bo'lib, bitiruvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablarda ifodalangan; -tayanch kompetensiyalardan, masalan, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash jarayonida o'quvchi tegishli mavzu bo'yicha o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda bayon qilishi, o'zaro muloqotga kirishish, o'z fikrini himoya qila olishi va boshqalarni ishonтира olishi, ziddiyatli vaziyatlardan chiqib keta olish kabi ko'nikmalarni shakllantirish;- geografik axborot tizimi bilan ishlash kompetensiyasini shakllantira borishni har bir o'tilgan mavzuni mustaqil tarzda mustahkamlash jarayonida amalga oshirish, ya'ni mavzu bo'yicha o'z ustida ishlab, kompyuter, internetdan, GIS kabi axborot manbalaridan samarali foydalana olish va ma'lumotlarni qayta ishlash, ma'lumotlar bazasini yarata olish, mediavositalardan zarur bo'lgan axborotlarni topa olish va qayta ishlash, bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirish. Geografiya ta'limining samaradorligini oshirishda zamonaviy ta'lim metodlari va vositalari bilan bir qatorda sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati ham katta. Ayniqsa, o'quvchilarning ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish va olib borish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilarning ijodkorlik faoliyatlarining rivojlanishi, shuningdek, fanga bo'lgan qiziqishining ortishi o'qituvchi tomonidan sinfdan tashqari ishlarni qanchalik samarali tashkil etishiga bog'liq.

Geografiya fani bo'yicha sinfdan tashqari ishlarning bir necha turlari mavjud bo'lib, o'quvchilar dars davomida to'liq o'zlashtira olmagan materiallarni aynan sinfdan tashqari ishlarda o'zlashtirishlari mumkin. Geograf olimlar X.Vaxobov., N.R.Alimkulov., N.B.Sultonovalarning fikriga ko'ra sinfdan tashqari ishlarning asosiy maqsadi o'quvchilarni har tomonlama barkamol rivojlantirishdan iborat bo'lib, fan bo'yicha olgan bilimlarini chuqurlashtirish, ularda bilishni faollashtirishdan iborat. Shuningdek, sinfdan tashqari ishlar maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning davomi hisoblanib, o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi [3; 69-70-b.].

Geografiya fanidan o'quvchilarning kreativligini rivojlantirish uchun tashkil etiladigan sinfdan tashqari ishlarning ta'limiy va tarbiyaviy 51 vazifalari ajratilib, bu vazifalar geografiya ta'limining umumiy maqsadi va vazifalaridan kelib chiqib belgilanadi. O'quvchilarning nafaqat kreativligini, balki ularda o'zaro do'stona munosabat, hamkorlik, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat hamda biror kasbni

egallashga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar va mustaqil idrok qilish jarayonida o'quvchilarning intellektual – ijodiy mahsulot ustida ishlashi amalga oshirilib, o'qituvchi o'quv jarayonini boshqarar va nazorat qilar ekan, ayni vaqtda o'z o'quvchilarida kreativlikni, jumladan, kreativ – intellektual - ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi [5; 72-b.].

Shuningdek, sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar darsdagidek qat'iy talablar doirasidan biroz chiqib, ancha erkin, mustaqil faoliyat olib boradilar. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar o'zlarining o'qituvchiga ma'lum bo'lmagan qobiliyatlarini namoyon qilishlari mumkin. Shu orqali o'qituvchi ulardagi kreativlik qobiliyatlarini seza olishi va shunga ko'ra uni rivojlantirishlari zarur bo'ladi. Sinfdan tashqari olib boriladigan ishlar o'quvchilarning milliy istiqlol ruhida tarbiyalash sohasida olib boriladigan ishlarning davomi hisoblanib, bunday ishlar ta'lim-tarbiya maqsadlariga mos kelishi kerak. O'quvchilar tabiatdagi turli jarayon va hodisalarni, dunyoda ro'y beradigan voqealarni ko'proq bilishga qiziqadilar, bunday vazifani sinfdan tashqari ishlar orqaligina hal qilish mumkin. Geografiya fanidan olib boriladigan sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarni tabiiy–geografik voqealar, hodisalar hamda insoniyat hayotiga doir qiziqarli faktlar, ma'lumotlar va ko'nikmalar bilan qurollantiradi. Ayniqsa, o'quvchilar bilan tabiat qo'yniga, ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiyalar uyushtirish o'quvchilarning fanga va o'qib o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi.

O'quvchilarga dars davomida tushunarsiz bo'lib qolgan materiallar yoki faqat o'qituvchi bergan matnli ma'lumotlar sinfdan tashqari ishlarda ko'z bilan ko'rib, ular haqida eshitish imkoniyati paydo bo'ladi va ushbu ma'lumotlar uzoq vaqt xotiralarida saqlanib qoladi. Geografiya ta'limida sinfdan tashqari ishlarning eng muhim yana bir xususiyatlaridan biri uning turli xil didaktik o'yinlar va qiziqarli geografik savollardan foydalanib tashkil qilinishidir. Bu o'quvchilarning ijodiy faoliyatlarining samarali bo'lishiga olib keladi. Geografiya fani bo'yicha sinfdan tashqari ishlar nazariy va ilmiy yo'nalishlarga ega bo'lib, o'quvchilar turli xil tabiiy va iqtisodiy topshiriqlarni darsdan tashqari vaqtlarda ham bajarishi mumkin. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'quvchilar soni va uyushtirish shakllariga ko'ra hilma-xil shaklda tashkil etish lozim.

Zamonaviy geografiya ta'limida sinfdan tashqari ishlarning bir nechta turlari keng tarqalgan bo'lib, ular orqali o'quvchilarning kreativ qobiliyatlari rivojlantirilishiga erishilmoqda [2; 84-b.]. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish geografiya fani o'qituvchisidan chuqur bilim, pedagogik mahorat, tajribalarni talab etadi. Bunday ishlarni tashkil etishda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarning faolligini, tashabbuskorligini qo'llab-quvvatlash, ular tomonidan bildirilgan yangi g'oyalar, fikrlarni rag'batlantirish, ularga yo'l-yo'riqlar ko'rsatish hamda ularda mas'uliyatlilikni oshirishdan iboratdir.

Dars jarayonida ayrim o'quvchilar har xil sabablarga ko'ra o'zlarini namoyon eta olmaydilar. Sinfdan tashqari ishlarda esa ulardagi turli xil qobiliyatlar namoyon bo'lishiga sharoit yaratiladi. Xususan, ularning kreativ qobiliyatlari rivojlanishiga zamin yaratiladi. Amerika psixologlari A.Karnikau va N.Makelroularning fikriga ko'ra shaxs manbani o'qiganda – 10%, ma'lumotni, eshitganida – 20%, jarayonni ko'rganda – 30%, jarayonni ko'rib, ular to'g'risida ma'lumot eshitganda – 50%, amalda bajarganlarida esa bundanda ko'proq hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlab qoladi.

Bundan xulosa qilish mumkinki, zamonaviy geografiya ta'limida sinfdan tashqari mashg'ulotlardan samarali va o'rinli foydalana olish zarur. Zero, zamonaviy o'quvchilar - bu yuqori texnologiyalarning farzandlari, faqatgina darslik bilan chegarangan darslar ular uchun qiziqarsiz va tushunarsiz bo'lib qolishi mumkin. Bunday vaziyatda o'qituvchi o'zgaruvchan voqelikka moslashishni, darsdan tashqari noan'anaviy usullar, metodlardan maqsadli foydalanishi lozim. Sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarda o'z-o'zini namoyish etishlari uchun eng yaxshi imkoniyat hisoblanadi.

Geografiya ta'limida sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish texnologiyasiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- o'quvchilarning motivatsiyasi, emotsional-xissiy kayfiyatiga e'tibor qaratish;
- o'quvchilarning kreativlik, ijodkorlik qobiliyati, intellektual salohiyati va imkoniyatlaridan foydalanish;
- tabiiy-geografik bilimlarni o'zlashtirish davomida o'quvchilarni faol intellektual - ijodiy jarayonga jalb qilish orqali ularning mos intellektual-ijodiy mahsulot ustida ishlash jarayonida o'z kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga erishish;
- bu jarayonda alohida faollik ko'rsatgan, ijodkor o'quvchilarni rag'batlantirish.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, geografiya ta'limida sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish, mustaqil xulosalar chiqarish, o'z-o'zini namoyon qilish hamda kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishda eng muhim vositalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **Abduvoxidov A.S., Z.A.Ganiyev. "Geografiya ta'limi metodikasi". Samarqand.: 2021 yil. 49-52 b.**
2. **Abdullayeva D.N., Methodological aspects of the use of computer technologies in teaching geography // Yeuropean journal of research and reflection ineducational sciences., Volume 8 Number 8, 2020 Part III. rr-84-88.**
3. **Vaxobov X., N.R.Alimkulov., N.B.Sultonova. Geografiya o'qitish metodikasi., Toshkent: - "Nodirabegim" nashriyoti. 2021 yil. 69-70-b.**

4. Vaxobov X. *Geografiya o‘qitish metodikasi.*, Toshkent.: Universitet, 2000. – 38-b.

5. Shonazarova, S. . . (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. *Наука и технология в современном мире*, 2(22), 4–6.

<https://inacademy.uz/index.php/zdift/article/view/22756>

6. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646. Retrieved from

7. Xazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA‘LIM-TARBIYANING O‘RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).

8. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». *Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.*

9. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from

10. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from.

11. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>

Boshlang'ich sinflarga ot so'z turkumini o'rgatish

Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li

*Termiz davlat Pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi*

Toshmamatova Zarnigor Qaxramon qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotasiya: Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ot so'z turkumini o'rgatish haqida bo'lib, ot so'z turkumiga oid turli olimlar fikrlari, turli adabiyotlardagi ot so'z turkumi haqidagi ma'lumotlar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: So'z turkumlari, ot, tushuncha, ona tili, boshlang'ich sinf, shakllantirish, o'quvchilar, o'rgatish.

Boshlang'ich sinf sinflar kesimida dasturda belgilangan bilim, ko'nikma va malakaga erishishda asos, poydevori bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli barcha fanlardan dastlabki tushunchalar boshlang'ich sinfdan shakllantirib boriladi. Jumladan, ta'lim tizimida ona tili asosiy fanlardan biri sanaladi. Boshlang'ich sinflarda ona tili eng kerakli fanlardan biri sifatida Davlat Ta'lim Standarti asosida o'qitiladi. So'z turkumi ona tilining muhim tayanch tushunchalaridan biridir. Tilimizdagi so'zlar, ulardagi umumiy anglashilayotgan ma'no, grammatik kategoriyalar, so'zdagi o'ziga xos bo'lgan o'zgarish, shakl va so'z yasalishi, sintaktik vazifalar jamlanganligi mavjudligiga ko'ra ajratiladigan xurujlar so'z turkumi hisoblanadi. So'z turkumlarining nima ekanligi, nimaga ko'ra turlarga ajralishi va turlari haqidagi tushunchalar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tushunarsiz bo'lib, birmuncha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boshlang'ich sinflar o'quv dasturi o'quvchilarni so'z turkumlari mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga bo'linishi bilan aynan tanishtirishni maqsad qilmaydi, ammo so'z turkumlariga xos boshlang'ich tushunchalarni shakllantirib boradi. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilar fikrlashini, nutqini o'stirish, so'z boyligini yangi ot, sifat, son, fe'l so'z turkumiga oid so'zlar bilan boyitish, o'quvchilar shu paytgacha ishlatgan so'zlarning ma'nosini to'liq anglashga erishish, so'zlarni o'z o'rnida qo'llashni o'rgatish hisoblanadi. Ot mustaqil so'z turkumi bo'lib, Kim? Nima? Qayer? so'roqlariga javob bo'ladi. Ot so'z turkumi predmetning nomini bildirib keladi. Ot mavzusini o'rganish aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, so'z turkumining umumiy ma'nosi, grammatik shakllari to'liq, izchil, o'zaro ilmiy asoslangan holda o'rganiladi, o'z nutqda to'g'ri qo'llash va to'g'ri yozish malakasini rivojlantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta-sekin osondan qiyinlashib boradi. Til hodisasida ot so'z turkumining o'ziga xos xususiyatlari,

vazifalari o'quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, material hajmi, izchillik kasb etgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ot so'z turkumini o'rganishi kerak bo'lgan vazifalar quyidagicha:

1. Otning grammatik ma'nosini shakllantirish.
2. Otning qanday so'roqlarga javob bo'lishi.
3. Ot so'z turkumining yozilishi (Kishilar ismi bosh harf bilan yoziladi)
4. Otning birlik va ko'plikda qo'llanishi haqida ma'lumot berish
5. Egalik kategoriyasi bilan otni to'g'ri qo'llashni o'rgatish
6. Oltita kelishik bilan tanishtirish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri qo'llay olish va ularni ot bilan to'g'ri bog'lashni tushuntirish.
7. O'quvchilarni otga oid so'zlar bilan tanishtirish orqali so'z boyligini oshirish va ot so'z turkumini nutq jarayonida to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish.
8. So'zlarni tahlil orqali qiyoslash, jamlashni bilish.

Ushbu vazifalar bir-biridan ajralgan holda emas, bir-birini to'ldirgan holda hal qilinadi.

Ot so'z turkumi Boshlang'ich sinflarda muayyan bosqichlarga bo'lingan holda o'rgatiladi.

Har bosqichda vazifaning biri hal qilinadi.

Jumladan, 1-2-sinflarda sodda usulda, otning nimani ifodalashi, so'rog'i o'rganiladi.

3-sinfda ot so'z turkumi deb o'rgatiladi, birlik va ko'plikda qanday qo'llanilishi haqida tushuncha beriladi.

4-sinfda biroz murakkab vazifalar hal etiladi: otlardagi turlanish, egalik qo'shimchalari, kelishik qo'shimchalari va ularning qo'llanilishi o'rgatiladi. Kurinib turibdiki, ot so'z turkumini biz bosqichma -bosqich, o'quvchilar yoshiga mos tarzda o'rgatib boramiz.

Ot so'z turkumiga oid dastlabki tushunchalar berish savod o'rgatish davrida boshlanadi.

Masalan: Ota, ona, ayiq, non kabi so'zlarni yozishni o'rgatamiz va bu orqali o'quvchi ongida otga oid ma'lumotlar bazasi shakllanib boradi. Otni o'rganishdagi vazifalar birin-ketin hal qilinarkan, mavzu bo'yicha bo'yicha bajarilishi lozim bo'lgan mashqlar va topshiriqlar ham bir muncha murakkablashadi.

Bu esa o'qituvchidan kuchli bilim va pedagogik mahoratni talab qiladi.

4-sinf o'quvchilari matndagi so'zlardan, ot so'z turkumidagi so'zni topa olishi, unga to'g'ri so'roq bera olishi kerak.

Bundan tashqari, ot deb qaysi so'z turkumining aytilishi, uning birlik -ko'plikda qo'llanilishi, egalik va kelishik qo'shimchalari bilan bog'lanishini bilishi kerak.

Shu mavzuga oid mashqlar, topshiriqlar ham o'qituvchi tomonidan to'laqonli tushuntiriladi va o'quvchi bajaradi. Tushunmovchilik va shu kabi muammolar

o'qituvchi ko'magida hal qilinadi. Bu o'quvchining materialni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Ot o'ziga xos xususiyatga ega. Bunga ko'ra boshqa so'z turkumlaridan farq qiladi. Bular quyidagilar:

1. Ot yasaladi: guldon, partadosh, o'chirg'ich.
2. Birlilik va ko'plikda qo'llanadi: kitob-kitoblar, gul-gullar.
3. Egalik bilan qo'llanadi: uka-ukam, ona-onang, o'g'il-o'g'lim va h.k
4. Kelishik qo'shimchalarini oladi: uyda, mening, oyimni, ko'chadan
5. Gapda barcha sintaktik vazifada kela oladi.

Otlar ma'nosiga ko'ra 2 ga atoqli va turdosh otga bo'linadi. Atab qo'yilgan otlar atoqli otlar sanaladi va doim bosh harfda yoziladi:

Anvar, Qashqadaryo, Yupiter.

Bir turdagi narsalarning umumiy nomini bildiruvchi otlar turdosh otlar hisoblanadi: kitob, sumka, daraxt.

Ot son, egalik va kelishik kabi grammatik kategoriyalarga ega.

Ot so'z turkumi tuzilishiga ko'ra to'rtga bo'linadi:

1. Sodda ot-bir asosdan tashkil topgan otlar: gulchi, bahor
2. Qo'shma ot-ikki va undan ortiq asosdan tashkil topgan: qo'ziqorin, qo'lqop, beshiktebratar
3. Juft ot-o'zaro ma'nodosh yoki qarama-qarshi ma'noli asosdan tashkil topgan ot: ota-ona, aka-uka, do'st-dushman
4. Takroriy ot-aynan bir asosning takrorlanishi, yoki fonetik o'zgarish bilan takrorlanadigan otlar: uy-puy, xola-xola

Ot uch xil usulda yasaladi:

1. Affikatsiya: bog'bon
2. Kompozitsiya: Markaziy Osiyo
3. Abbreviatsiya: BMT

Otning kichraytirish, shaxsiy munosabat shakllari kabi xususiy shakllari mavjud. Bulardan kichraytirish -erkalash shakllari:

(-cha, -gina, -(a)loq).

Shaxsiy munosabat shakllari:

(-jon, -xon, -oy, -bonu) shakllari bo'lib, erkalash, suyish ma'nolarida keladi.

Otlarda muhim belgilar mavjud bo'lib, ulardan biri sifat, son, fe'l va ravish distributsiyasida keladi va birikadi:

Kichik bino, birinchi sinf, hamma odam, she'r o'qimoq, ko'p xalq.

Otlar ismlar guruhidagi so'zlar hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki, ona tili fani boshlang'ich sinflar uchun asosiy fanlardan biridir. Yetarli bilim egallashda ona tili fani tayanch fanlardan biri bo'lib xizmat qiladi. So'z turkumlarini o'rganish jarayonida o'quvchi so'zlarni

farqlaydi, to'g'ri so'roq beroladi, nutqi rivojlanadi. So'zlarni gapda to'g'ri qo'llash, qo'shimchani to'g'ri qo'llay olish kabi bilimlarga ega bo'ladi. To'g'ri talaffuz qilish va to'g'ri yozish malakalari ham yaxshi rivojlanadi. So'z turkumlarini dasturga muvofiq o'rgatish maqsadiga erishilgan taqdirdagina, ona tili fanining asosiy tayanch poydevorini quramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 oktyabr "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 31 oktabr
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi 434-sonli qarori. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 28 may
3. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T., 1997, -110-133 b.
4. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR: Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
5. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
6. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
10. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.

12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
13. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
14. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
15. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
16. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89. Retrieved from
17. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
18. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
19. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
20. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from
21. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from
22. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from
23. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976

24 Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/artiBoynazarova> , N. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BUGUNGI KUNDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH. Interpretation and Researches, 2(1). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/960>

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SHAXSGA YO'NALTRILGAN TA'LIM
ASOSIDA O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.**

Daminova Muxabbat Kurbanmuratovna

Termiz tuman 10-umumta'lim maktabi

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

E-mail: daminovamuxabbat@gmail.com

tel: 998 93 791 27 89

Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li

Termiz davlat pedagogika institute

"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi,

Termiz (O'zbekiston)

E-mail: qulmuminovorolboy@gmail.com

Tel.: +998995265624

Annotatsiya: Mazkur maqolada mualliflar tomonidan boshlang'ich sinfda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mazmuni va yo'llari muhokama etilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, ta'lim, texnologiya, metod, metodika, tafakkur, ijodkorlik, erkinlik.

Annotation: In this article, the authors discussed the content and ways of using individual-oriented educational technologies in primary school.

Keywords: Person, education, technology, method, methodology, thinking, creativity, freedom.

Ta'limning globallashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani ta'lim muassasalarida ta'lim sifatining oshishiga sabab bo'lmoqda. Ma'lumki, har qanday texnologiya ta'limning yangi mazmunini shakllantiruvchi ta'lim tamoyillariga asoslanadi. Ta'lim jarayonining faol sub'ektlari o'qituvchi va o'quvchilar bo'lib, ularning hamkorlikdagi faoliyatlari shundan iboratki, ma'lum mavzu bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirish imkonini beradi.

Bugungi ta'limning rivoji o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ijodkor bo'lishi, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni takomillashtirib borishini taqozo etmoqda. Shunday ekan, ta'lim jarayonida yoshlar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi har bir murabbiy o'quvchilarni barkamol inson qilib yetishtirish uchun ularning xalq insonparvarligi chashmalaridan, umumbashariy qadriyatlardan bahramand bo'lishlariga e'tibor berib, urf-odatlarimizni, milliy qadriyatlarimizni,

buyuk mutafakkir-larimizning ma'naviy merosini yaxshi bilishi va ularni darslarga tadbiq etishi lozim.

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish ta'lim – tarbiya jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, avvalo, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirishni talab etadi. Chunki uni amalga oshirmay turib qo'llangan har qanday texnologiya kutilgan samarani bermaydi. Bu kundagi o'qituvchi tayyor elektron resurslar yordamida dars o'tish bilan chegaralanmasdan balki, ta'limiy resurslarni yaratish hamda uni amalda qo'llovchi o'qitishning zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish fan va uning tarkibiga kiruvchi bilimlar mazmunini o'quvchilarga yetkazish malakasiga ega shaxs sifatida faoliyat olib borishi lozim.

Pedagogik texnologiyani har tomonlama puxta o'ylangan pedagogik loyihalashtirish, ta'lim jarayonini tashkil qilish va albatta o'quvchi va pedagog uchun erkin, qulay shart-sharoit yaratish orqali xamjihatlikda ishlab chiqilgan model desak bo'ladi.

Ta'lim jarayonida shaxsga murojaat qilmaslikning iloji yo'q. Shaxs bu jarayonda qanday vazifani bajarishi kerak - maqsad vazifasini yoki unga erishish uchun vosita vazifasini?

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi - bola shaxsini butun bir ta'lim tizimining markaziga qo'yadi va unga tabiatan berilgan o'z qobiliyatini ro'yobga chiqarishi uchun har tomonlama qulay, xavfsiz, erkin shart-sharoit yaratadi. O'quvchi shaxsi bu texnologiyada nafaqat sub'ekt balki keng imkon berilgan sub'ekt bo'lib u ta'lim tizimidagi asosiy bo'lmagan maqsadlarga erishish vositasi emas, balki uning asosiy maqsadi hisoblanadi.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining yana bir muhim tarafi ta'lim jarayonidagi bolaning o'rni va unga kattalarning munosabatidir.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasini loyihalashtirishda o'quvchi shaxsining individual hamda yosh xususiyatlari, uning tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik texnologiyalarning asosiylaridan biri – bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasidir.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim bu - tabiiy tizim hisoblanib, o'quvchining noyob shaxsiy rivojlanishi, uning o'ziga hos qobiliyatlarini va psixologik yo'nalishlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi insoniylik falsafasi, psixologiyasi va pedagogikasining uyg'unligini namoyish etadi. Pedagogning diqqat markazida o'zining maksimal imkoniyatlarini ishga solib bilim olishga intilayotgan, yangi tajriba-sinovlarni qabul qila oladigan va hayotning har xil holatlarida mustaqil, ongli va mas'uliyat bilan qaror qabul qilishga qodir bo'lgan butun bir noyob bolaning shaxsi turmog'i lozim. O'quvchiga ijtimoiy normalar asosida bilim beruvchi an'anaviy pedagogik texnologiyalardan farqli o'laroq shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasida yuqorida qayd qilingan yo'nalish (sifat)larni shaxs tomonidan zabt etilishi tarbiyaning asosiy maqsadi qilib qo'yiladi.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchi shaxsidagi mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarini tarbiyalaydi.

Bunda o'quvchini ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi, uning o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil o'qish, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, o'quvchining ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Har qanday o'quvchi o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi.

O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar (muammoli-izlanish, tadqiqot, dialog, evristik suhbat, munozara, guruhlarda ishlash) dan foydalanib, shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozimki, natijada o'quvchi uchun dastlab neytral bo'lgan ob'ekt kutilmaganda sub'ektiv hususiyat kasb etsin.

Buning uchun o'quv materiallari mazmuni o'qituvchi tomonida o'quvchini qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondoshgan holda qayta ishlanadi.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quv jarayonini loyihalashning o'ziga hos tomonlarini hisobga olishni, ya'ni o'quvchi shaxsi modeliga avvaldan belgilab qo'yilgan talablardan yiroq bo'lishni taqozo etadi. Ijtimoiy o'sish jarayonlarining shaxsga bo'lgan ta'sirini xisobga olgan holda talim jarayonida har bir o'quvchi o'zini yoshlik davri nashidasini sezishi, balog'at davrida erkin, mustaqil, ijodkor va har tomonlama barkamol inson bo'lib o'sishini hisobga olish zarur omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
3. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
3. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
4. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
7. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
8. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION Open Access Repository, 4(02), 434-437

9. Orolboy KULMOMINOV. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 54-56
10. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
12. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
13. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from
14. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from
15. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from
16. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.

17. Orolboy Kulmominov (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9/10, 112-116.

Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. World Bulletin of Social Sciences, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

Оила манбаи асосии таълиму тарби

Мансурова Замира

*Донишҷӯи курси 3 - и факултети таълими ибтидоӣ
Муаллимаи калони кафедраи методикаи таълими ибтидоӣ*

Ниёзова Сафия

Донишҷӯи институти давлатии педагогии Термиз

Анотатсия: Дар ин мақола доир ба мустаҳкамкунии таълими ибтидоӣ чараёни таълиму тарбия, андешаҳои мутафаккирони Шарқ, осори адабии онҳо дар бораи тарбияи фарзанд, оила, маънавият, оила дар ҷамъият одоб, ахлоқ, инсонӣ, комил суҳан ронда шудааст. Дар бораи шахси муосир педагог падару модар ва вазифаи онҳо ба фарзанд, талабҳои гузашта шудааст маълумот дода мешавад.

Калидвожаҳо: Оила, падар, модар, фарзанд, тарбия, ахлоқ, маънавият, маърифат, маданият, вазифа, масъулият, маҳалла, давлат, ҷамъият, тарбияи ақлӣ, маънави, ҷисмони.

Аз қадимулайём аҷдодони мо ба тарбияи оилавӣ эътибори ҷиддӣ меоданд ва барои барпо намудани оилаи нав ва мустаҳкам намудани он тамоми кӯшишу ғайрати худро сарф мекарданд.

Дар тарбия намуда ба воя расонидани инсонӣ баркамол маънавият оила ниҳоят баланд мебошад, ки ҷои онро дар тарбияи фарзанд бо ягон каси дигар иваз кардан номумкин аст.

Оила чист ва аз ҷиҳати иборат аст? Дар Конституцияи Ҷумҳурии Ўзбекистон дар боби 14, моддаи 63 оварда шудааст: “Оила як қисми ҷудонашавандаи ҷамъият буда, ҳуқуқи он аз тарафи давлат ва ҷамъият ҳимоя карда мешавад. Оила ин як узви ҷудонашавандаи ҷамъият буда, дар ташаккули шахсияти инсон маънавият муҳим мебошад. Оила як мазмуни маънавии маҳдуд набуда, балки як ҷамъоии хурди иҷтимоӣ аст, ки дорои қонунҳои ба худ мувофиқ мебошад. Оилаҳо дар якҷоягӣ ҷамъият, давлат ва мамлакатро ташкил мекунанд.

Дар Конституцияи Ҷумҳурии Ўзбекистон маънавият иҷтимоии оила, масъулияти падару модар дар назди фарзанд ва масъулияти фарзанд дар назди падару модар аниқ ва равшан нишон дода шудааст.

Ба оила ва мустаҳкамии он, ба саломатии кӯдакон ва модарон аз тарафи раҳбарони давлат эътибори ҷиддӣ дода шуда истодааст, ки мо инро аз солҳои аввали мустақилият сар карда, ба номгузориҳои солҳои эътибор додани ҳукуматамон ҳам дидан мумкин аст. Бузургон фармудаанд, ки фарзанд дарахти

умри инсон аст. Маълум аст, ки дарахт дар ибтидо навниҳол буда, баъдан бо талошу заҳмати боғбон бузург мешавад ва пурбор мегардад.

Ҳамчунин фарзанд ҳам дар ибтидо тифл аст ва баъд навҷавону бузургу солор мешавад.

Дарахт дар кадом вақт метавонад пурсамар шавад ва меваи ширин диҳад? Дар он вақте ки боғбони донишманду дилсӯз дошта бошад ва он боғбон сараввал барои дарахт замини хушхоку ҳосилхезро муҳайё намояд. Мову шумо хуб медонем, ки дар бӯстон чӣ мерӯяду дар биёбон чӣ? Он чӣ ки дар бӯстон мерӯяд, ҳама гулу райҳон аст ва ҳар чӣ дар биёбон мерӯяд, хасу хор аст. Аз ин суханон бармеояд, ки модар барои фарзанд ҳукми заминро дорад. Падаронро зарур аст, барои фарзандони худ модари хубрӯю фармонбардорро интиҳоб намоянд. Зеро нақши модар дар сарнавишти фарзанд хеле муассир аст. Дар ин бора шайх Муҳаммад Ғаззоли мегӯяд: “Агар дар ақл ва қалби зан маърифати мактаб ва ибодати ҳақ набошад, тарбия аз кучо пайдо мешавад. Чамъияте, ки занро фақат барои таом ҳозир кардан истифода мекунад, ҳаргиз ислоҳ карда намешавад”. Инсон барои ба ҳадафи олий расидан барои ӯ пеш аз илм зарур аст. Илм бошад одобро таъмин мекунад. Шахси бодоб дар ҳама ҷо дар эҳтиром аст. Чи хеле ки Мавлонои Ҷалолиддини Румӣ мегӯянд:

Адаб тоҷест аз нури илоҳӣ,

Бинех бар сар, бирав ҳар ҷо, ки хоҳӣ

Дар баробари илму ҳунар бузургтарин мерос барои падар фарзанди боахлоқ аст. Фарзанди боахлоқро падару модар ва устод бояд тарбият кунанд. Дар ин ҷо ба дӯши падару модар масъалаи вазнини бомасъулияти тарбияи насли наврас дар мадди назар дошта шудааст, зеро ояндаи дурахшони оила, чамъият ва миллату ватан ба натиҷаи ин вобаста аст. Агар мо фарзандони боилму дониш ва фидокорони миллату ватанро тарбия карда тавонистем, ин муваффақият ва бурди мост. Агар тарбия карда натавонистем, ин бохти мост, чунки таҷрибаи инсоният исбот кардааст, ки бардавомӣ ва барқарории миллат ва халқу ватан танҳо дар дасти фарзандони боилму маърифат ва босадоқату хушахлоқ мебошад. Падару модар аз ҳама бештар фарзандони худро бояд ба омӯхтани касбу ҳунар ҳидоят намояд. Дар ин бобат Саъдии Шерозӣ дар “Гулистон”-и худ дар боби “Дар таъсири тарбия” чунин ҳикояте меорад: “Ҳакиме писаронро панд ҳамедод, ки ҷонони падар, ҳунар омӯзад, ки молу давлати дунёро эътимодде нашоад ва симу зар дар сафар бар маҳалли хатар аст ё дузд ба як бор бибарад, ё хоҷа ба тафриқ бихӯрад. Аммо ҳунар чашмаи зоянда асту давлати поянда. Агар ҳунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки ҳунарманд дар нафси худ давлат аст, ҳар ҷо равад, қадр бинад ва дар садр нишинад ва беҳунар лукма ҷӯяду саҳтӣ бинад”. Дар ҷавонон тарбия ва ташаккул додани фазилатҳои хуби инсонӣ, ба мисли хулқу атвори нек, ақли

комил, адобу кирдори хуб, мустаҳкам намудани имону эътиқоди онҳо, шарму ҳаё, ору номус, меҳру муҳаббат, тозагӣ-покизагӣ яке аз омилҳои асосии тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ба шумор рафта, васеъ намудани ислоҳотҳои демократӣ ва шартҳои барпо намудани ҷамъияти шаҳарвандӣ мебошад. Дар ҳамин асос ба шуури аҳолии мамлакат ҷойгир намудан ва ташаккул додани ҳиссиёти доништан ва риоя намудани ба қисмҳои таркибии маънавият ва ахлоқи пок яке аз роҳҳои асосии ташаккул додани тарбияи маънавӣ мебошад. Тарбияи ақлӣ, қисми ҷудонашандаи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ба шумор рафта, аз ҷониби хонандагон фаро гирифтани силсилаи донишҳои марбут ба табиату ҷамъият ва тафаккури шахс, васеъ намудани ҷаҳонбинии илмӣ, ҳислатҳои шуурнокии баланд, хабардор намудани онҳо аз асосҳои фан, афзудани қобилияти тафаккур ва маданияти нутқи онҳоро дар назар дорад.

Тарбияи ақлии наврасонро бояд дар заминаҳои мероси илмии гузаштагон ва навоариҳои илмҳои замонавӣ ташкил намуд, ки наврасон соҳиби ақлу заковати беандоза будани гузаштагони худро дарк кунанд ва дар ҳамин асос дунёи воқеиро ба пуррагӣ идрок намуда, худро шиносанд, эҳсосгари мавқеи худ ва иҷрокунандаи бошуурокаи вазифаҳои худ дар ҷамъият гарданд. Падару модарон чи хеле ки ба тарбия фарзандон вазифадоранд, фарзандон низ ба тарбия ва нигоҳубини падару модар вазифа ва масъулият доранд. Саодати хонавода вобаста ба раҳбарии оқилонаи падар ва итоати зану фарзандон аст. Падару модар дар назди фарзанд ҳаққу ҳуқуқи баробар доранд. Донишманди бузург Носири Хусрав падару модарро аввалин тарбиятгари фарзанд дониста, ҷавонро даъват намудааст, ки эҳтироми падару модарро ба ҷо оранд, дар пирию дармондагӣ дастгири он бузургон бошанд. Беҳтарин хидмати фарзанд ва сифати неки ахлоқии ӯ дар он аст, ки бо хидмати шоистаи худ дили падару модарро ба даст оварад. Шоир мегӯяд:

Ба пирӣ хидмати модар-падар кун,
Ҷавонию ҷунун аз сар бадар кун.
Мазан аз таъна бар эшон ба дил тир,
Дигарбора ту ҳам хоҳӣ шудан пир.

Тарбия як ҷараёнест, ки аз рӯзи таваллуди инсон то охири умр давом намуда, аз тарбиядиҳанда илму маърифати баланд, таҷрибаи кофӣ, сабру бардошт, бурдбориву таҳаммул, меҳнат ва қатъият талаб мекунад. Тарбияи фарзанди солим бо ахлоқ аз рӯзи ақди никоҳи навхонадорон бояд дар маркази диққат ва мақсади асосии онҳо бошад, чунки мақсади оиладоршавӣ ин худ фарзанд ба дунё овардан ва ворисони ояндаи оила, миллат, давлат ва ҷамъиятро ба воя расонидан аст. Сипас, мо бояд ба тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, маданӣ, ақлӣ, меҳнатӣ, ҳуқуқӣ ва ҷисмонии фарзандонамон эътибори ҷиддӣ диҳем, то насли оянда коҳиш наёбанд ва аз худ фарзандони солим баркамол ба ҷамъият мерос

гузоранд. Чи хеле ки мо аз гузаштагони худ фахр мекунем, ворисони мо низ бояд аз мо ифтихор кунанд.

Падару модарон бо ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ-тарбиявӣ бояд қавонони бомаънавият, бомаърифат, боахлоқ ва фидокорони давлату ҷамъиятро ба воқеа расонанд. . Аз рӯзҳои аввали истиқлолият аз тарафи раҳбарони давлат ва рӯшанфикрони мамлакат ба таълиму тарбияи насли наврас эътибори ҷиддӣ дода шуда, дар натиҷа тағиротҳои қобили таваҷҷӯҳ ва натиҷаҳои дилхоҳ ба даст оварда шуд. Зеро ҳар як миллат ва давлат дар арсаи ҷаҳон на танҳо бо боигарӣ ва сарватҳои табиӣ, қудрати ҳарбӣ ва иқтисодии худ, балки пеш аз ҳама бо фарзандони боилму бомаърифат, дорои қобилияти баланди ақлӣ ва истеъдоди баландтарин ва одобу ахлоқи писандидаи халқи худ шинохта мешавад.

Қавонони бомаънавият ва бомаърифатро мо фақат дар натиҷаи баланд бардоштани таълиму тарбияи босифат таъмин карда метавонем. Таълим-тарбия як ҳодисаи зарури ҳаёти иҷтимоӣ ва омили камолоти инсонӣ ба шумор рафта, ба технологияи нави истеҳсоли ва ҷараёни меҳнат алоқаи ногусастанӣ дорад. Бинобар ин таълим-тарбия маҳсули шуури инсон буда, барои дар амал ҷорӣ намудани мақсадҳои инсон имкониятҳо фароҳам меоварад.

Адабиётҳои истифодашуда:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 oktyabr "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. //Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 31 oktabr

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi 434-sonli qarori.//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 28 may

3. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.T., 1997, -110-133 b.

4. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

5. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
6. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
10. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
13. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.

14. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
15. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
16. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89. Retrieved from
17. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
18. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
19. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
20. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from
21. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from
22. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE

BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPELAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from 23. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.

24. Ollokulova F.U. VALUE RELATIONSHIPS IN YOUNG PEOPLE AND THE UNIQUENESS OF THEIR DECISION MAKING Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep.,

Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

Аҳамият ва нақши технологияҳои инноватсионӣ дар рушди таҳсилот

Норова Моҳиситора

Донишҷӯи курси 3 факултети таълими ибтидоӣ

Ниёзова Сафия

Муаллимаи калони кафедраи методикаи таълими ибтидоӣ

Анотатсия: Донишҷӯи институти давлатии педагогии Термиз Дар мақолаи зерин дар бораи технологияҳои инноватсионӣ дар рушди таҳсилот, усулҳои навоар, омӯзгорони нав ва роҳҳои таълими инноватсионӣ дар синфҳои ибтидоӣ дар бораи усулҳои фаъоли таълим сухан меравад.

Яке аз роҳҳои ташаккул ва татбиқи роҳҳои самаранок усули инноватсионии таълим мавҷудияти омӯзгорони навоар дар мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Ўзбекистон мебошад. Таҳлили фаъолияти муаллимони синфҳои ибтидоии мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки дар соҳаи маорифи ҷумҳурии мо омӯзгорони бисёре ҳастанд ки ихтисоси худро дӯст медоранд ва рӯз аз рӯз донишҳои худро сайқал дода, мустақилона фикр кардану фаъолият бурда метавонанд. Дар мақолаи муаллифон пешниҳод менамоем, ки барои мувофиқи талаботи замони гузаронидани дарс, усулҳои фанӣ бояд бо технологияи нав ва воситаҳои нави техникӣ, видеопроекторҳо, намудҳои гуногуни воситаҳои таълимӣ ва ғайра таҷҳизонида шаванд. Ин имкон хоҳад дод, ки омӯзгорон усулҳои нави инноватсионии таълимро дар раванди он пурра татбиқ намоянд. Самтҳои системаи рушдбандаи инноватсионӣ дар таълим ва тарбия, ки имрӯз бояд дар мактабҳои муосир самаранок истифода гардад, тариқи нақша -тасвир нишон дода шудааст. Дар мақолаи мазкур самтҳои системаи рушдбандаи чараҳои таълим шарҳу тасниф дода шуда, имкониятҳои истифодаи технологияҳои зикргардидаи инноватсионӣ барои муаллимони синфҳои ибтидоӣ номбар гардидаанд. Дар натиҷаи пурраи истифода намудани технологияҳои инноватсионӣ дар чараҳои таълим хонандагон бо майлу хоҳиши зиёд дар дарсҳо иштирок намуда хонандагони суҷуни синф низ фаъол мегарданд.

Дар замони муосир рушди босуръати техника ва технологияи имрӯза зиндагии башарро қуллан тағйир дода, муносибатҳои ҷамъиятии сифатан навро ба вучуд овард. Ҳамарӯза дахҳо техникаҳои ҷадиди замонавӣ кашф ва ба истифода дода шуда, равишҳои қорӣ оҳиста-оҳиста аз шакли қоғазӣ ба шакли электронӣ мегузаранд. Дар ин раванд, кашфи компютер, ихтироъ ва

роҳандозии шабакаи глобалии интернет аз нодиртарин дастовардҳои асри гузашта ба шумор меравад. Вале дар асри XXI ин раванд, яъне электронигардонӣ якбора бо суръати баланд рушд намуда, фаъолият ва зиндагии инсонро бамаротиб осону дигаргун сохт. Он ба инкишофи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ таъсири мусбӣ расонида, тараққиёфтани соҳаро дар ҷаҳон хеле боло бурд. Ҷумҳурии Ўзбекистон, низ ҳамқадам бо давлатҳои дигари олам пайи тараққи ва рушдҳои соҳаи фавқбасо тадбирҳои муҳим андешида истодааст. Аз ин рӯ, бо роҳандозӣ гардидани барномаҳои мушаххаси давлатӣ онҳо сол аз сол ба натиҷаи дилхоҳу назаррас ноил мегарданд. Истифодаи васеи технологияҳои таълим дар раванди омӯзиш қобилиятҳои хонандагонро тақомул дода, барои таълиму тарбияи мутахассис нақши муҳим мебозад. Ба омӯзгор лозим аст, ки ба инкишофи қобилиятҳои эҷодии хонандагон низ эътибор зоҳир намояд, зеро он элементҳои зарурии машғулияти замонавӣ мебошад.

Аз дараҷаи фаъолнокии эҷодии хонандагон, самаранокии фаъолияти таълимӣ барои инкишофи тафаккур вобастагии калон дорад. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар раванди таълими фанҳо имконият медиҳад, ки якрангии машғулиятҳо ва фаъолияти хонандагон бартараф карда шавад. Ба омӯзгорон лозим аст, ки имкониятҳои равонӣ педагогӣ, дидактикӣ, ташкилӣ ва технологияи истифодабарии фанҳоро дар самти тахассус барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ омӯзанд ва тадқиқ намоянд, то ки таълими ин фанҳо мақсаднок гардад. Арзёбӣ ё баҳодиҳии натиҷаҳои истифодабарии усулҳои инноватсионии таълим дар донишгоҳ яке аз масъалаҳои муҳими имрӯза аст, ки нисбати дуруст ба роҳ мондани ин масъала роҳбарияти донишгоҳ ва бахши идоракунии сифати таҳсилот аҳамияти аввалиндараҷа медиҳанд. Зеро замони муосир водор менамояд, ки истифодаи усулҳои инноватсионӣ дар раванди таълим ва баланд бардоштани донишу ҷаҳонбинии донишҷӯён тақозои замон аст.

Шароити имрӯзаи таҳсилоти олий аз омӯзгорон талаб менамояд, ки онҳо дар раванди дарс усулҳои гуногуни таълимро истифода баранд, то маълумоти таълимӣ аз тарафи донишҷӯён ба осонӣ аз худ карда шаванд. Омӯзгоронро зарур аст, ки донишҷӯёнро барои худомӯзӣ қардан, озодона фикр ва дар гурӯҳ қор қардан, рушди тафаккур, баланд бардоштани масъулият ва дигар хусусиятҳои шахсии онҳоро тақмил додан, қорҳои бисёреро анҷом диҳанд. Барои ба мақсад расидан аз тарафи омӯзгор истифодаи усулҳои инноватсионӣ зарур аст. Усулҳои инноватсионӣ чунин усулҳои нав ҳастанд, ки онҳо

аз тарафи мутахассисон дар вақтҳои охир коркард карда шудаанд ва вобаста аз фанҳои омӯхташаванда ба тариқи гуногун истифода мешаванд.

Инноватсия ин ягон навгонии оддӣ набуда, он навгониест, ки маҳсули низоми кории амалкунандаро зиёдтар мекунад. Аз ин ҷост, ки равандҳои инноватсионӣ дар чараёни таълим ин истифодаи усулҳои нав мебошад ва баланд бардоштани сатҳи сифати таълимро таъмин мекунад. Вақтҳои охир дар раванди таълим чунин усулҳои инноватсионӣ истифода мешаванд: усули муаммогузорӣ, усули нақшасозӣ, усули муаммогузорӣ ва кофтуковӣ, усули эҷодӣ, усули истифодаи технологияи информатсионӣ, маъруза бо воситаҳои техникӣ ва ғайраҳо.

1. Методи муаммовӣ. Моҳияти методи муаммовӣ дар он зухур меёбад, ки дар рафти дарс омӯзгор мақсад ва моҳияти мавзӯро бо гузоштани муаммоҳои зинавӣ бо донишҷӯён муҳокима мекунад. Ў ба донишҷӯён мефаҳмонад, ки ҳалли муаммоҳои гузошташуда мақсади дарсро муайян ва равшан мегардонад. Дар ин ҳолат дар рафти дарс донишҷӯён муаммои гузоштаи омӯзгорро муҳокима мекунанд ва роҳи ҳалли муамморо зерин назорати муаллим пешниҳод менамоянд. Пешниҳоди донишҷӯён дар навбати худ бо тамоми гурӯҳ муҳокима карда мешавад ва гурӯҳ метавонад ба хулосаи умумӣ ояд. Дар рафти истифодаи ин усул масъулияти донишҷӯён баланд мегардад ва онҳо мустақилона ҳалли масъаларо пешниҳод мекунанд. Дар ин ҳолат, омӯзгор нақши назоратчӣ танзимгарро иҷро мекунад ва фикри донишҷӯёнро ҷамъбаст менамояд.

2. Усули истифодаи нақшасозӣ. Ин усул асосан дар дарсҳои фанҳои дақиқ истифода мешаванд. Масалан, барои ҳал кардани масъала он ба зинаҳои муайян тақсим карда мешавад ва ҳалли он низ зина ба зина пайдарпай ба роҳ монда мешавад. Пайдарпайии амалҳо ба нақша гирифта мешавад ва амалҳои тибқи нақша пайдар пай ба роҳ монда мешавад. Дар умум масъала аз рӯи нақшаи сохташуда ҳал карда мешавад. Дар рафти истифодаи ин усул омӯзгор бо ҳамроҳии донишҷӯён нақшаи рафти ҳалли масъаларо месозад ва донишҷӯён масъаларо мустақилона ҳал мекунанд.

3. Усули муаммовӣ-ҷустуҷӯӣ. Моҳияти ин усул аз он иборат аст, ки дар вақти ҳалли масъала омӯзгор муамморо

мегузорад ва донишчӯ муамморо фаҳмида, роҳи ҳалли онро
чустучӯ мекунад. Омӯзгор бошад, рафти аз тарафи донишчӯён ҳал кардани
масъаларо назорат мекунад ва ба донишчӯён

маслиҳатҳои методии ҳал кардани масъаларо пешкаш мекунад.

Муҳимияти ин усул дар он аст, ки донишчӯён бештар
мустақилона роҳи ҳалли муамморо чустучӯ мекунад.

Истифодаи ин усул имконият медиҳад, ки донишчӯён маҳорати
худро дар ҳал кардани муаммоҳо бештар ба роҳ монанд.

Омӯзгор дар охири дарс ба фаъолияти донишчӯён баҳо
гузошта, дарсро ҷамъбаст мекунад.

4. Усули эҷодӣ . Ин усули таълим асосан дар дарсҳои
фанҳои махсус ба монанди забон ва адабиёт, рассомӣ, физика
ва математика истифода мешавад. Дар рафти дарс муаллим
чунин масъалаҳоро пешкаш мекунад, ки донишчӯ онро бо
имконияти эҷодӣ ҳал мекунад.

5. Усули истифодаи технологияҳои информатсионӣ. Усули
истифодаи технологияи информатсионӣ дар вақти охир яке
аз усулҳои мебошад, ки омӯзгорон аз он васеъ истифода
мебаранд. Усули нави истифодаи технологияҳои
информатсионӣ – технологияи педагогии имрӯза аст, ки
тавассути он гузаронидани дарсҳо дар сатҳи баланди методӣ ба
роҳ монда шуданаш мумкин аст. Он ба омӯзгор имконият
медиҳад, ки маводҳои бисёреро ба донишчӯён нишон диҳад.
Масалан, сохтани презентатсияҳо, нақшаҳои мавзӯӣ, расмҳои
таърихӣ ва дигар ағзиятҳо тавассути он дар вақти дарс ба
донишчӯён пешкаш карда шавад.

Ба ҳама маълум аст, ки дар ин самт истифодаи интернет дар
раванди дарс тавассути технологияи информатсионӣ аҳамияти
хоса дорад.

Инноватсия барои ҳар як фаъолияти касбии инсон зарур аст.
Инноватсия худ аз худ ба вучуд намеояд, он натиҷаи таҳқиқоти
илмӣ, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорони алоҳида ва
тамоми гурӯҳҳо мебошад. Равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи
маориф имрӯз ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи рушди иҷтимоӣ
буда, ба талаботи асосии замони мубаддал гаштаанд. Инноватсия
маънои навоарӣ, навигарӣ, тағйиротро дорад; инноватсия ҳамчун
васила ва раванд ҷорӣ намудани чизи навро дар бар мегирад. Дар
робита ба раванди педагогӣ навоарӣ маънои ба ҳадафҳо,
мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои таълим ва тарбия ворид кардани усул

ва услубҳои нав, ташкили фаъолияти муштаракӣ муаллим ва донишҷӯро дорад .

Ҳадафи асосии технологияҳои инноватсионӣ таълим ин омода кардани толибилм барои зиндагӣ дар ҷаҳони зудтағйирёбанда мебошад. Моҳияти ҷунин омӯзишҳо дар самти раванди таълим ба нерӯи шахс ва татбиқи онҳо вобастагӣ дорад. Маориф бояд механизмҳои навоариро таҳия кунад, роҳҳои эҷодии ҳалли

мушкилоти ҳаётан муҳимро пайдо кунад ва дар табдили эҷодиёт ба меъёр ва шакли ҳастии инсон мусоидат намояд. Мақсади навоарӣ ин тағйироти сифатии шахсияти донишҷӯ дар муқоиса бо низоми анъанавии таълим мебошад. Ин тавассути ба фаъолияти касбӣ ворид кардани барномаҳои дидактикӣ ва таълимӣ, ки барои амалия номаълум ҳастанд, имконпазир мегардад. Баргараф кардани бӯҳрони педагогӣ ин мақсади асосии низоми навоарӣ дар таълим маҳсуб ёфта, инкишофи қобилияти ҳавасмандгардонии амалҳо, мустақилона истифода намудани иттилооти гирифташуда, ташаккули тафаккури ғайристандартӣ эҷодӣ, инкишофи кӯдакон тавассути қобилиятҳои табиӣ онҳо ба шумор мераванд.

Беҳуда нест, ки роҳбари давлатамон дар ҳамаи баромадҳои худ пайваста таъкид менамоянд, ки “ҷавонон бояд аз дастовардҳои илму техникаи муосир бархурдор бошанд”. Зимни ин бояд қайд намуд, ки барои бархурдоршавии ҷавонон аз технологияҳои муосир нақши омӯзгор хеле калон аст. Маҳз татбиқи технологияҳои муосир дар раванди таълим ба баландшавии диққати ҷавонон ба навгониҳои илмӣ таъсири баланд расонида, онҳоро баҳри омӯзиш ва амаликунии инноватсияҳо ҳидоят менамояд.

Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи маориф ҳамчун таҷрибаи дорои аҳамияти иҷтимоӣ, ки ба такомули ахлоқии инсон нигаронида шудааст, аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он метавонад тағйирёбии ҳама намудҳои амалияи мавҷудаи ҷомеаро таъмин кунад.

Бо дарназардошти гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ҷаҳонӣ ва ташаккули дониш, мутобиқати таҳсилот ба ниёзҳои иҷтимоӣ иқтисодии ҳозира ва оянда танҳо дар сурате пайдо мешавад, ки агар навсозии он на танҳо ба навигариҳои ташкилӣ, балки дар бораи тағйирёбии моҳият - дар мундариҷа ва технологияҳои тайёр кардани кадрҳо ва омодаسازی тадқиқоти илмӣ асос ёбад. Ҳамчун як муассисаи иҷтимоӣ, ки нерӯи зеҳнии кишварро такмил медиҳад, таълим бояд қобилияти пешрафти рушд, ҷавобгӯи манфиатҳои ҷомеа ва корфармои пуриктидорро соҳиб бошад. Гузариш ба

узулҳои интерактивии таълим ва технологияҳои воқеӣ манбаҳои назарраси телекоммуникатсияро талаб мекунад, ки метавонанд робитаи зарурии байни иштирокчиёни раванди таълим, дастгирии технологияҳои мултимедиавӣ, татбиқи баланди таҷҳизотителекоммуникатсионӣ ва маҷрои шабакаҳои интиқоли маълумотро таъмин намоянд .

Ҳангоми дарки моҳияти равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи маориф ду масъалаи асосии педагогика мавҷуданд, ки он муаммои омӯхтан, ҷамъбасти ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва проблемаи дар амалия татбиқи намудани дастовардҳои илми психологӣ ва педагогика ба ҳисоб мераванд .

Аз ин рӯ, мавзӯи инноватсия, мундариҷа ва механизмҳои равандҳои инноватсионӣ бояд дар самти омӯзиши ду раванди ба ҳам алоқаманд бошанд, ки то ҳол дар алоҳидагӣ баррасӣ мешаванд, яъне натиҷаи равандҳои инноватсионӣ бояд истифодаи навоариҳои ҳам назариявӣ ва ҳам амалиро дар бар гирад.

Ҳамаи ин аҳамияти фаъолияти идоракуниро барои эҷод, таҳия ва истифодаи навигарҳои педагогӣ таъкид мекунад. Аз ин рӯ, суҳан дар он аст, ки муаллим метавонад ҳамчун муаллиф, таҳиягар, муҳаққиқ, истифодакунанда ва таблиғгари технологияҳо, назарияҳо ва концепсияҳои нави педагогӣ баромад кунад. Идоракунии ин раванд интиҳоби мақсаднок, баҳодиҳӣ ва истифодаи таҷрибаи ҳамкорон ё ғояҳо ва усулҳои навро, ки илм дар фаъолияти худ пешниҳод мекунад, таъмин менамояд.

Хулоса карда гӯйем истифодаи воситаҳои инноватсионӣ дар рушди таҳсилот мавқеи асосиро ишғол менамоянд. Зеро дарсе ,ки бо ёрии воситаҳои техникӣ, инноватсионӣ ва усулҳои фаъоли таълим гузаронида мешавад дар хотири хонандагон муддати дароз нигоҳ дошта мешавад. КЛри омӯзгоронро низ осон менамояд акнун онҳо метавонанд дар давоми фаҳмонидани мавзӯъ аз ҳар гуна слайд видеороликҳо, аниматсияҳо истифода намуда дарсҳои худро шавқовар ва диққат ҷалбкунанда намоянд. Дар рӯзи имрӯза яке аз масъалаҳои муҳимтарин ин дарсҳоро дар шакли анъанавӣ не балки дар шакли ноанъанавӣ ташкил намуда хонандагони синфҳои ибтидоиро ба дарс шавқманд кунанда қобилияти шахсии онҳоро рӯ баровардан аст. Ҳар яки мо ўҳдадор ҳастем барои таълиму тарбияи насли наврас ва ин вазифаро аз таҳти дил иҷро кунем

Адабиётҳои истифодашуда:

О'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 oktyabr "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish

- kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. //Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 31 oktabr
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi 434-sonli qarori.//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 28 may
3. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.T., 1997, -110-133 b.
4. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
5. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
6. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
7. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
8. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
9. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.
10. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
11. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Исползования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
12. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
13. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
14. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.

15. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
16. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89. Retrieved from
17. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
18. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
19. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
20. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from
21. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from
22. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from
23. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.
24. "Методикаи корҳои тарбияви дар синфҳои ибтидоӣ". Юнусов .Й , Лутфуллоев .М Тошкент – 2003
25. А Хайдаров. Инсон қамолоти ва ва миллий маънави қадриятлар. Т.: Мухаррир 2008. Й.
26. Х.Худойқулов, О.Холов. Тарбия ишлари методикаси, Ўқув қўлланма. – Тошкент.: Инновация-Зиё, 2020.
27. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри.. –Т.: А.Қодирий, 1963.-
28. Ollokulova F.U. VALUE RELATIONSHIPS IN YOUNG PEOPLE AND THE UNIQUENESS OF THEIR DECISION MAKING Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022

28 Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>

Boshlang'ich sinflarga ot so'z turkumini o'rgatish

Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li

*Termiz davlat Pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi*

Toshmamatova Zarnigor Qaxramon qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotasiya: Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ot so'z turkumini o'rgatish haqida bo'lib, ot so'z turkumiga oid turli olimlar fikrlari, turli adabiyotlardagi ot so'z turkumi haqidagi ma'lumotlar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: So'z turkumlari, ot, tushuncha, ona tili, boshlang'ich sinf, shakllantirish, o'quvchilar, o'rgatish.

Boshlang'ich sinf sinflar kesimida dasturda belgilangan bilim, ko'nikma va malakaga erishishda asos, poydevori bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli barcha fanlardan dastlabki tushunchalar boshlang'ich sinfdan shakllantirib boriladi. Jumladan, ta'lim tizimida ona tili asosiy fanlardan biri sanaladi. Boshlang'ich sinflarda ona tili eng kerakli fanlardan biri sifatida Davlat Ta'lim Standarti asosida o'qitiladi. So'z turkumi ona tilining muhim tayanch tushunchalaridan biridir. Tilimizdagi so'zlar, ulardagi umumiy anglashilayotgan ma'no, grammatik kategoriyalar, so'zdagi o'ziga xos bo'lgan o'zgarish, shakl va so'z yasalishi, sintaktik vazifalar jamlanganligi mavjudligiga ko'ra ajratiladigan xurujlar so'z turkumi hisoblanadi. So'z turkumlarining nima ekanligi, nimaga ko'ra turlarga ajralishi va turlari haqidagi tushunchalar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tushunarsiz bo'lib, birmuncha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boshlang'ich sinflar o'quv dasturi o'quvchilarni so'z turkumlari mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga bo'linishi bilan aynan tanishtirishni maqsad qilmaydi, ammo so'z turkumlariga xos boshlang'ich tushunchalarni shakllantirib boradi. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilar fikrlashini, nutqini o'stirish, so'z boyligini yangi ot, sifat, son, fe'l so'z turkumiga oid so'zlar bilan boyitish, o'quvchilar shu paytgacha ishlatgan so'zlarning ma'nosini to'liq anglashga erishish, so'zlarni o'z o'rnida qo'llashni o'rgatish hisoblanadi. Ot mustaqil so'z turkumi bo'lib, Kim? Nima? Qayer? so'roqlariga javob bo'ladi. Ot so'z turkumi predmetning nomini bildirib keladi. Ot mavzusini o'rganish aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, so'z turkumining umumiy ma'nosi, grammatik shakllari to'liq, izchil, o'zaro ilmiy asoslangan holda o'rganiladi, o'z nutqda to'g'ri qo'llash va to'g'ri yozish malakasini rivojlantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta-sekin osondan qiyinlashib boradi. Til hodisasida ot so'z turkumining o'ziga xos xususiyatlari,

vazifalari o'quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, material hajmi, izchillik kasb etgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ot so'z turkumini o'rganishi kerak bo'lgan vazifalar quyidagicha:

1. Otning grammatik ma'nosini shakllantirish.
2. Otning qanday so'roqlarga javob bo'lishi.
3. Ot so'z turkumining yozilishi (Kishilar ismi bosh harf bilan yoziladi)
4. Otning birlik va ko'plikda qo'llanishi haqida ma'lumot berish
5. Egalik kategoriyasi bilan otni to'g'ri qo'llashni o'rgatish
6. Oltita kelishik bilan tanishtirish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri qo'llay olish va ularni ot bilan to'g'ri bog'lashni tushuntirish.
7. O'quvchilarni otga oid so'zlar bilan tanishtirish orqali so'z boyligini oshirish va ot so'z turkumini nutq jarayonida to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish.
8. So'zlarni tahlil orqali qiyoslash, jamlashni bilish.

Ushbu vazifalar bir-biridan ajralgan holda emas, bir-birini to'ldirgan holda hal qilinadi.

Ot so'z turkumi Boshlang'ich sinflarda muayyan bosqichlarga bo'lingan holda o'rgatiladi.

Har bosqichda vazifaning biri hal qilinadi.

Jumladan, 1-2-sinflarda sodda usulda, otning nimani ifodalashi, so'rog'i o'rganiladi.

3-sinfda ot so'z turkumi deb o'rgatiladi, birlik va ko'plikda qanday qo'llanilishi haqida tushuncha beriladi.

4-sinfda biroz murakkab vazifalar hal etiladi: otlardagi turlanish, egalik qo'shimchalari, kelishik qo'shimchalari va ularning qo'llanilishi o'rgatiladi. Kurinib turibdiki, ot so'z turkumini biz bosqichma -bosqich, o'quvchilar yoshiga mos tarzda o'rgatib boramiz.

Ot so'z turkumiga oid dastlabki tushunchalar berish savod o'rgatish davrida boshlanadi.

Masalan: Ota, ona, ayiq, non kabi so'zlarni yozishni o'rgatamiz va bu orqali o'quvchi ongida otga oid ma'lumotlar bazasi shakllanib boradi. Otni o'rganishdagi vazifalar birin-ketin hal qilinarkan, mavzu bo'yicha bo'yicha bajarilishi lozim bo'lgan mashqlar va topshiriqlar ham bir muncha murakkablashadi.

Bu esa o'qituvchidan kuchli bilim va pedagogik mahoratni talab qiladi.

4-sinf o'quvchilari matndagi so'zlardan, ot so'z turkumidagi so'zni topa olishi, unga to'g'ri so'roq bera olishi kerak.

Bundan tashqari, ot deb qaysi so'z turkumining aytilishi, uning birlik -ko'plikda qo'llanilishi, egalik va kelishik qo'shimchalari bilan bog'lanishini bilishi kerak.

Shu mavzuga oid mashqlar, topshiriqlar ham o'qituvchi tomonidan to'laqonli tushuntiriladi va o'quvchi bajaradi. Tushunmovchilik va shu kabi muammolar

o'qituvchi ko'magida hal qilinadi. Bu o'quvchining materialni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Ot o'ziga xos xususiyatga ega. Bunga ko'ra boshqa so'z turkumlaridan farq qiladi. Bular quyidagilar:

1. Ot yasaladi: guldon, partadosh, o'chirg'ich.
2. Birlilik va ko'plikda qo'llanadi: kitob-kitoblar, gul-gullar.
3. Egalik bilan qo'llanadi: uka-ukam, ona-onang, o'g'il-o'g'lim va h.k
4. Kelishik qo'shimchalarini oladi: uyda, mening, oyimni, ko'chadan
5. Gapda barcha sintaktik vazifada kela oladi.

Otlar ma'nosiga ko'ra 2 ga atoqli va turdosh otga bo'linadi. Atab qo'yilgan otlar atoqli otlar sanaladi va doim bosh harfda yoziladi:

Anvar, Qashqadaryo, Yupiter.

Bir turdagi narsalarning umumiy nomini bildiruvchi otlar turdosh otlar hisoblanadi: kitob, sumka, daraxt.

Ot son, egalik va kelishik kabi grammatik kategoriyalarga ega.

Ot so'z turkumi tuzilishiga ko'ra to'rtga bo'linadi:

1. Sodda ot-bir asosdan tashkil topgan otlar: gulchi, bahor
2. Qo'shma ot-ikki va undan ortiq asosdan tashkil topgan: qo'ziqorin, qo'lqop, beshiktebratar
3. Juft ot-o'zaro ma'nodosh yoki qarama-qarshi ma'noli asosdan tashkil topgan ot: ota-ona, aka-uka, do'st-dushman
4. Takroriy ot-aynan bir asosning takrorlanishi, yoki fonetik o'zgarish bilan takrorlanadigan otlar: uy-puy, xola-xola

Ot uch xil usulda yasaladi:

1. Affikatsiya: bog'bon
2. Kompozitsiya: Markaziy Osiyo
3. Abbreviatsiya: BMT

Otning kichraytirish, shaxsiy munosabat shakllari kabi xususiy shakllari mavjud. Bulardan kichraytirish -erkalash shakllari:

(-cha, -gina, -(a)loq).

Shaxsiy munosabat shakllari:

(-jon, -xon, -oy, -bonu) shakllari bo'lib, erkalash, suyish ma'nolarida keladi.

Otlarda muhim belgilar mavjud bo'lib, ulardan biri sifat, son, fe'l va ravish distributsiyasida keladi va birikadi:

Kichik bino, birinchi sinf, hamma odam, she'r o'qimoq, ko'p xalq.

Otlar ismlar guruhidagi so'zlar hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki, ona tili fani boshlang'ich sinflar uchun asosiy fanlardan biridir. Yetarli bilim egallashda ona tili fani tayanch fanlardan biri bo'lib xizmat qiladi. So'z turkumlarini o'rganish jarayonida o'quvchi so'zlarni

farqalaydi, to'g'ri so'roq beroladi, nutqi rivojlanadi. So'zlarni gapda to'g'ri qo'llash, qo'shimchani to'g'ri qo'llay olish kabi bilimlarga ega bo'ladi. To'g'ri talaffuz qilish va to'g'ri yozish malakalari ham yaxshi rivojlanadi. So'z turkumlarini dasturga muvofiq o'rgatish maqsadiga erishilgan taqdirdagina, ona tili fanining asosiy tayanch poydevorini quramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ona tili o'qitish metodikasi (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik): I.K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev-T.: "Noshir", -2009.
2. A. G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. -T.: "O'qituvchi", 1992.
3. R. Sayfullayeva, B. Mengliyev, G. Boqiyeva, M. Qurbonova, Z. Yunusova, M. Abuzalo va Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent - "Fan va texnologiya" -2009.
4. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>
5. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>
- Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. Academia Repository, 2(11), 37-45. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/222>

Avtomatlashtirilgan o`rgatuvchi va nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash

Qobilova Madina Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi 3-bosqich talabasi

Panjiyev Jo`raqul Menglimamat o`g`li

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang`ich ta`lim metodika kafedrasida o`qituvchisi

**Tayanch so`zlar:** tizim, axborot, tarmoq, sistema, ob`ekt, kibernetik yondashuv, komponent, aloqa, tarmoq, funktsiya.

Ключевые слова: система, информация, сеть, система, объект, кибернетический подход, компонент, связь, сеть, функция.

Keywords: System, Information, Network, System, object, cybernetic approach, component, communication, network, function.

Axborot tizimi tushunchasini kiritishdan oldin tizim (sistema) deganda nimani tushunishimizni aniqlab olaylik. Tizim (sistema) deganda, yagona maqsad yo`lida bir vaqtning o`zida ham yahlit, ham o`zaro bog`langan tarzda faoliyat ko`rsatuvchi elementlar (ob`ektlar) majmuasi tushuniladi. Demak, har qanday tizim biror-bir aniq maqsad yo`lida xizmat qiladi. Masalan, sizga ma`lum bo`lgan shahar telefon tarmoqlari tizimi, insondagi yurak qon-tomir tizimi, asab tizimi va boshqalar sun`iy yaratilgan va tabiiy tizimlarga misol bo`la oladi. Ularning har biri tizimga qo`yiladigan barcha shartlarga javob beradi, ya`ni, har biri o`ziga xos yagona maqsad yo`lida faoliyat ko`rsatadi va tizimni tashkil etuvchi elementlardan iborat. Informatikada «tizim» tushunchasi ko`proq texnik vositalar, asosan, kompyuterlar va murakkab ob`ektlarni boshqarishga nisbatan ishlatiladi. «Tizim» tushunchasiga «axborot» so`zining qo`shilishi uning belgilangan funktsiyasini va yaratilish maqsadini aniq aks ettiradi.

Axborot tizimi — belgilangan maqsadga erishish yo`lida axborotni yig`ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish uchun qo`llaniladigan usullar, vositalar va shaxslarning o`zaro bog`langan majmuasidir.

Axborot tizimlari jamiyat paydo bo`lgan paytdan boshlab mavjud bo`lgan, chunki rivojlanishining turli bosqichida jamiyat o`z boshqaruvi uchun tizimlashtirilgan, oldindan tayyorlangan axborotni talab etgan. Bu, ayniqsa, ishlab chiqarish jarayonlari — moddiy va nomoddiy ne`matlarni ishlab chiqarish bilan bog`liq jarayonlarga tegishlidir. Chunki ular jamiyat rivoji uchun xayotiy muhim ahamiyatga ega. Aynan ishlab chiqarish jarayonlari tezkor takomillashadi. Ularning rivojlanib borishi bilan boshqarish ham murakkablashadiki, o`z navbatida, u axborot

tizimlarini takomillashtirish va rivojlantirishni rag'batlantiradi. Shu sababli, avvalo, boshqaruv tizimi nima ekanligini bilib olaylik.

Kibernetik yondashuvga muvofiq boshqaruv tizimi boshqaruv ob'ekti (masalan, korxonalar, tashkilotlar va xokazo) va boshqaruv sub'ekti, boshqaruv apparati yig'indisini o'zida namoyon etadi. Boshqaruv apparati deganda maqsadlarni shakllantiruvchi, rejalarini ishlab chiquvchi, qabul qilingan qarorlarga talablarni moslashtiruvchi, shuningdek, ularning bajarilishini nazorat qiluvchi xodimlar tushuniladi. Boshqaruv ob'ekti vazifasiga esa boshqaruv apparati ishlab chiqqan rejalarini bajarish kiradi, ya'ni boshqaruv tizimining o'zi aynan mana shu ishlarni amalga oshirish uchun tuzilgandir.

Boshqaruv tizimining ikkala komponenti to'g'ri (T) va aks (A) aloqalar bilan bog'langan. Turli aloqa boshqaruv apparatidan boshqaruv ob'ektiga yo'naltiriladigan axborot oqimida ifodalanadi. Aks aloqa teskari yo'nalishda yuboriluvchi qabul qilingan qarorlarning bajarilishi haqidagi hisobot axboroti oqimida o'z aksini topadi.

Axborot oqimlari (T va A), qayta ishlash vositalari, ma'lumotlarni uzatish va saqlash, shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlash bo'yicha operatsiyalarni bajaruvchi boshqaruv apparati xodimlarining o'zaro aloqasi ob'ektning axborot tizimini tashkil etadi.

Axborot tizimlari nafaqat axborotni qayta ishlash va saqlash, yozuv-chizuv ishlarini avtomatlashtirish, balki qarorlarni qabul qilish (sun'iy intellekt usullari, ekspert tizimlari va xokazolar), zamonaviy telekommunikatsiya vositalari (elektron pochta, telekonferentsiyalar), yalpi va lokal xisoblash tarmoklari va boshqaruvning yangi uslublaridan foydalanish hisobiga boshqaruv ob'ekti faoliyati samaradorligini oshiradi va shu maqsadda keng qo'llaniladi. Axborot tizimlarining avtomatlashtirilgan va avtomatik turlari ma'lum. Avtomatlashtirilgan axborotlar tizimida boshqarish yoki ma'lumotlarni qayta ishlash funktsiyalarining bir qismi avtomatik ravishda, qolgani esa inson tomonidan bajariladi. Avtomatik axborotlar tizimida boshqarish va ma'lumotlarni qayta ishlashning barcha funktsiyalari texnik vositalarda, inson ishtirokisiz amalga oshiriladi (masalan, texnologik jarayonlarni avtomatik boshqarish).

Qo'llanish sohasiga qarab axborot tizimlarini quyidagi sinflarga ajratish mumkin:

- ilmiy tadqiqotlarni avtomatlashtirish va boshqarish;
- loyihalashtirishni avtomatlashtirish;
- tashkiliy jarayonlarni boshqarish;
- texnologik jarayonlarni boshqarish.

Loyihalashtirishni avtomatlashtirishda axborot tizimlari yangi texnika (texnologiya) ishlab chiqaruvchilar va muxandis loyihachilar mexnatini avtomatlashtirish uchun muljallangan. Tashkiliy boshqaruvda axborot tizimlari — shaxslar funktsiyalarini

avtomatlashtirish uchun mo`ljallangan. Bu sinfga ham sanoat (korxonalar), ham nosanoat ob`ektlari (bank, birja, sug`urta kompaniyalari, mexmonxonalar va xokazolar) va ayrim ofislar (ofis tizimlari)ni boshqarishning axborot tizimlari kiradi. Texnologik jarayonlarni boshqarishda axborot tizimi turli texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish uchun muljallangan (moslashuvchan ishlab chiqarish jarayonlari, metallurgiya, energetika va hokazolar). Dastlabki axborot tizimlari 50-yillarda paydo buldi. Bu yillarda ular maosh hisob-kitoblarini qayta ishlash uchun mo`ljallangan bo`lib, elektromexanik buxgalterlik hisoblash mashinalarida amalga oshirilgan. Bu qog`oz hujjatlarni tayyorlashda mehnat va vaqtni bir qadar qisqartirishga olib kelgan. 60-yillarda axborot tizimlariga munosabat butunlay o`zgardi. Bu tizimlardan olingan axborot davriy hisobot uchun ko`pgina parametrlar bo`yicha qo`llana boshlandi. Buning uchun tashkilotlarga ko`pgina funktsiyalarga ega bo`lgan EHM lar talab etila boshlandi. 70—80-yillarda axborot tizimlari qarorlarni qo`llab-quvvatlovchi va tezlashtiruvchi jarayonga ega bo`lgan nazorat boshqaruvi vositalari sifatida keng foydalanila boshlandi. 80-yillar oxiridan boshlab, axborot tizimlaridan foydalanish kontseptsiyasi yanada o`zgarib bormoqda. Ular axborotning strategik manbai bo`lib qolmoqda va istalgan sohada tashkil etishning barcha darajalarida foydalanilmoqda. Bu davrning axborot tizimlari axborotni o`z vaqtida berib, tashkilot faoliyatida muvaffaqiyatga erishishga yordam bermoqda. Xulosa qilib aytganda, axborotlashtirilgan tizim bizning hayotimizni yaxshilashga, hisob–kitoblarimizni tezroq, oson usulda bajarishda yordam beradi. Hozirgi kunda fan-texnika rivojlangan davr bo`lgani uchun axborot tizimlarini mukammal o`rganishimiz, imkon qadar oqilona foydalanishimiz zarurdir. Texnologik jarayonlarni boshqarishda ham axborot tizimlaridan foydalaniladi. Boshqaruv tizimining komponentlari ham maxsus belgilar bilan to`g`ri (T) va aks (A) bilan belgilanishini aytib o`tdik. Ushbu maqolada orqali sizga kengroq ma`lumot berishga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xojiev B. Yu. va boshqalar. "Oli ainkuv yurtlari tomonidan" informatika " dars-T. sifatida: TDIU. 2007
2. Alimov R. H. Yulchieva G. T. va boshqalar" axborot texnologiyalari va tizimlari " dars-T.: TDIU, 2010.
3. Baldin K. S., iqtisodiyotdagi axborot tizimlari: darslik. - 3rd ed. - M.: "Dashkov va K" nashriyot va savdo korporatsiyasi 2006-395 p.
4. Gavrilov M. S. Informatika axborot texnologiyalari: universitet talabalari uchun darslik. - M.: Gardariki, 2006. - 655 P.
5. Rabov S. S. Alimov R. H. va boshqalar. "Vostok" tizimlari va texnologiyalari ma'lumotlari, T-2000 U.
6. Alimov R. H., Yulchieva G. T. Alishov G. A. "axborot texnologiyalari va tizimlari". Textlari hisoboti. T: - TDIU, 2005 y

7 Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

8 Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. Academia Repository, 2(11), 37–45. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/222>

РЕЗЮМЕ

Biz ushbu maqolada avvalo tizim nima ekanligi haqida ma'lumot berdik. Tizim deganda biz ko'p narsalarni tushunishimiz: insondagi qon tizimi, asab tizimi, tarmoq tizimi, tabiiy tizim, axborot tizimi kabilar. Tizim so'ziga axborot so'zi qo'shilib axborot tizimi vujudga kelgan.

РЕЗЮМЕ

Под системой мы понимаем многие вещи: систему крови человека, нервную систему, сетевую систему, естественную систему, информационную систему. Информационная система возникла путем добавления слова информация к слову система.

SUMMARY

By system we mean a lot: the blood system in a person, the nervous system, the network system, the natural system, the Information System, etc. With the addition of the word information to the word system, the information system is formed.

UDC:616.38-002

**METHOD FOR PREDICTION AND PREVENTION OF ENDOTHELIAL
DYSFUNCTION IN THE LUNG IN ABDOMINAL SEPSIS**

Khotamov Ikhtiyor Eshmuratovich
Bukhara State Medical Institute. Uzbekistan.

Summary. The use of the methods we developed for predicting and preventing endothelial dysfunction in the lungs in the complex treatment of abdominal sepsis made it possible to reduce the frequency of the average number of laboratory signs of systemic inflammatory response syndrome and the average duration of severe sepsis by 2.6 times, and septic shock by 2.8 times. The effectiveness of the use of targeted methods for preventing the development of multiple organ failure was proven by reducing the average SOFA score for general grading by 1.5 times, for hepatic dysfunction - by 1.7 times, and for renal dysfunction - by 1.5 times.

Key words: lungs, endothelial dysfunction, abdominal sepsis.

Relevance. Currently, there is an increase in the incidence of sepsis, and mortality remains extremely high (1,3,5). It is recognized that the body's systemic inflammatory response syndrome plays a major role in the formation of pathogenetic mechanisms leading to the development of multiple organ failure and death in sepsis (2,4,6).

Sepsis, affecting both developing and developed countries, is a huge source of lost lives, livelihoods and resources. Using data from the Global Disease Prevalence Study, Stewart et al reported 896 000 deaths, 20 million years of life lost, and 25 million disability-adjusted life years lost per year associated with just 11 general surgical emergencies. The scale of DALYs lost due to this disease is also staggering (7,9,11). Abdominal sepsis accounts for 1% of all hospital admissions and is the second most common type of sepsis worldwide (8,10,12,25,26,27,28). The cause of abdominal sepsis in the form of diffuse peritonitis is considered a poor prognostic indicator, since its mortality can reach 20% (13,15,17,29,30,31,32,33,34). This problem also makes it relevant due to the need for long-term stay of patients in the intensive care unit. This, in turn, raises economic issues of loss of budget resources. Throughout the last century, abdominal sepsis has been and remains a dangerous disease in which dysfunction of vital organs develops as a result of the aggression of introduced microorganisms. The high incidence of abdominal sepsis is accompanied by high mortality, which can vary from 7.6% to 36.0% (14,16,18,35,36,37,38). Intra-abdominal contamination and secondary peritonitis are a constant source of pathogen-associated molecular patterns (via spillage of intestinal contents) and through direct damage to internal and abdominal organs.

This “engine of multisystem organ failure” provides continuous cytokine fuel for the raging systemic response. For example, TNF- α and IL-1 are important proinflammatory cytokines. Each has been shown to induce vascular permeability, leading to pulmonary edema and hemorrhage (1,2,5). IL-6 is a key molecule in initiating the febrile response, lymphocyte activation, and also plays a role in hematopoiesis. It has also been shown to cause myocardial depression (19,21,23). Over the past 20 years, the recognition of the endothelium as a full-fledged system has led to a large number of experimental and clinical studies, including the study of the mechanisms of development of sepsis. During bacterial, fungal, or viral infection, exogenous molecular patterns associated with pathogens and molecular patterns associated with endogenous damage cause endothelial activation and can disrupt its structure and function, that is, provoke the development of endothelial dysfunction (20,22,24). Endothelial changes associated with sepsis should be considered useful to limit the spread of bacteria, as well as to control leukocyte recruitment and bacterial clearance. However, severe and persistent phenotypic changes in the endothelium can contribute to impaired microcirculatory blood flow, tissue hypoperfusion, and the development of life-threatening multiple organ failure (1,7,9,39,40). Thus, it is very difficult to distinguish between corresponding activation and endothelial dysfunction, especially given that the endothelial cell response may vary between organs (2,4,7,41). Although some experimental studies have been encouraging, recent clinical trials highlight the need for a better understanding of the pathophysiological mechanisms of septic shock and multiorgan failure caused by sepsis (9,11,18). Despite their inherent limitations, animal models of sepsis and in vitro studies provide insight into the multiple pathways that are induced in endothelial cells in response to infection and how they are regulated. Studying the activation pathways that lead to sepsis-induced endothelial dysfunction is a promising avenue toward limiting sepsis-induced organ failure (2,8,19). There is no data in the literature on the role and location of endothelial dysfunction in the lungs in the progression of abdominal sepsis. This, in turn, would create conditions for the development of methods for predicting and preventing serious complications of generalized infection, and thereby improve the results of treatment of patients with abdominal sepsis.

The purpose of the study is to improve the results of treatment of patients with abdominal sepsis by developing methods for predicting and preventing endothelial dysfunction in the lungs.

Material and methods. The results of a comprehensive examination and treatment of 140 patients with abdominal sepsis who were treated and examined at the Navoi regional branch of the Republican Center for Emergency Medical Care for the period from 2018 to 2023 were analyzed. The following were not included in the study:

patients, provided the patient was under 18 years of age; if patients are pregnant; in the presence of concomitant pathologies in the form of acute myocardial infarction, acute cerebrovascular accident, acute malignant hematological diseases. The control group of patients consisted of 70 patients with abdominal sepsis, in whom the results of experimental studies were introduced and tested, which were based on methods for predicting the development of endothelial dysfunction in the lungs. The main group of patients consisted of 70 patients with abdominal sepsis, who used new approaches to treatment, which were based on methods of preventing endothelial dysfunction in the lungs. The majority of patients were male (63.6%), mature (35.0%) and young (32.1%). The average age of the patients was 46.3 ± 9.4 years. The scope of surgical intervention complied with approved standards and included: revision of the abdominal cavity; identification and, if possible, elimination of the source of abdominal sepsis; sanitation of the abdominal cavity with antiseptics; intestinal decompression by intestinal intubation or stoma; drainage of the abdominal cavity. In the main group of patients, the surgical tactics differed from the control depending on the degree of endothelial dysfunction in the lungs and were supplemented by the conditions of peritoneal dialysis and intestinal lavage, as well as the installation and infusion of drugs of an intraportal catheter through the round ligament of the liver. The experiments were carried out on 106 white Wistar laboratory rats weighing 200-250 grams, of both sexes, fed a regular laboratory diet. The planned experimental studies, which included sampling, biopsies and necropsies, were based on the conditions specified in the 1986 Council of Europe Animal Welfare Convention. The animals were divided into the following series of experiments: Control – 10 intact animals, not subjected to any influences or manipulations, fed a standard grain diet. The main one was 50 animals in which the experimental model of abdominal sepsis was reproduced using our improved method. The reproduction of the experimental model of abdominal sepsis was carried out in stages, by changing the reactivity of animals and creating a purulent-necrotic focus in the abdominal cavity. In experimental studies, blood was collected separately at the entrance and exit from the lungs. In this case, the blood at the entrance to the lungs is mixed venous blood, which came from the inferior and superior vena cava. At the exit from the lungs we received arterial blood, which was universal for the entire organism as a whole. This technique was developed and tested by a group of researchers at the Tashkent Medical Academy. Each value obtained in different blood samples was also subjected to calculation of the venous-arterial difference, that is, a value reflecting the “delay” or “production” of the substrate in the endothelial system of the lungs. The entire complex of studies of patients with abdominal sepsis consisted of continuous monitoring of the state of homeostasis and functional activity of vital organs. For this purpose, functional,

instrumental and laboratory research methods were carried out. Integral rating diagnostic methods, such as APACHE II, SAPS, SOFA, and the Kalf-Kalif Leukocyte Intoxication Index, were also actively used. Among the indicators of the endothelial system, the level of C-reactive protein (mg/l), thrombomodulin (ng/ml), von Willebrand factor (IU/dL), intercellular and cellular adhesion molecules (ng/ml) was studied using an enzyme-linked immunosorbent analyzer; nitrites and nitrates (%), peroxyxynitrite ($\mu\text{mol/l}$), nitric oxide synthase activity ($\mu\text{mol/min/l}$) according to the Griess method modified by A.P. Solodko et al. on an SF-46 spectrophotometer at a wavelength of 520 nm.

The entire set of studies met the criteria of translational medicine, which used the entire body of research, which made it possible to extrapolate the results of experimental studies into clinical practice. Next, we were faced with the task of developing an experimental model of abdominal sepsis, which could be as close as possible to the clinical conditions of the pathological process, characterized by high reproducibility and low mortality. As a basis for reproducing the model, we borrowed the principle of damage to the dome of the cecum, proposed by H. Mutlak in 2013 (). This method was defined by us as series-A. However, this modeling method is aimed at reproducing fecal peritonitis and is not directly related to the model of abdominal sepsis. We tested a variant of changing the reactivity of the macroorganism in series-B, which was carried out by preliminary injection into the abdominal cavity of anti-lympholin-Kr at a dose of 0.03 mg per 100 grams of animal for 48 hours. The effectiveness of this reproduction option was proven by our domestic scientists when modeling surgical sepsis against the background of purulent-necrotic diseases of soft tissues (Okhunov A.O., 2012). Taking into account the shortcomings of modeling in this series, we developed our own method for reproducing abdominal sepsis, which we designated as series-C. As a result of a comparative analysis, it was proven that the reproducibility of the primary focus of destruction in series A was absent, in series B it was 57.1%, and in series C it was 57.1% in all studied cases. The reproducibility of peritonitis in series-B was only in 42.9% of animals, in series-C - in 85.7% of rats in this series. The reproducibility of abdominal sepsis was maximum in series-C (71.4%), while in series-A and series-B this figure did not exceed 42.9%. All animals in series A died within 9 hours of simulation, while in series B, mortality began at 18.9 ± 5.9 hours of simulation and reached 28.6%. Moreover, in 57.1% of cases in this series of experiments, regression of the pathological process was noted. Mortality in series-C was noted in 14.3% of cases, and it began at 24.6 ± 2.1 hours and reached only 14.3%. Thus, the model of abdominal sepsis we developed made it possible to achieve the formation of a number of pathogenetic mechanisms that have a justified place in clinical practice: achieving the development of the primary focus of the purulent-inflammatory

process without opening or puncturing the intestinal cavity, in which only feces enter the abdominal cavity and toxic shock; achieve a change in the body's reactivity, which made it possible to achieve the development of all phases of sepsis (from systemic inflammatory response syndrome to severe sepsis), without regression of the inflammatory process, as a result of its limitation. Next, we determined the features of changes in the morphological picture of the endothelial system of the lungs in the dynamics of development of an experimental model of abdominal sepsis. Results and its discussion. It was revealed that morphological changes in the endothelial system of the lungs in the dynamics of development of an experimental model of abdominal sepsis can be characterized in the form of stage-by-stage transformations leading to destructive consequences during the progression of the pathological process. Moreover, if the early stages (6-48 hours) of the development of abdominal sepsis were characterized by stagnant morphofunctional changes in the prealveolar capillary network of the lungs, then at a later stage (72-96 hours) - structural changes, with clear signs of destruction of the endothelial system of the lungs. All together leads to the beginning of the development of irreversible processes both in the lungs (primarily) and in the entire body, which characterizes the starting position of the formation of multiple organ dysfunction. The obtained data on morphostructural changes in lung tissue created the conditions for assessing the characteristics of molecular-biochemical changes in the endothelial system of the lungs in the dynamics of development of an experimental model of abdominal sepsis. The dynamics of changes in the content of the pro-inflammatory cytokine IL-1 β in various blood samples during the development of an experimental model of abdominal sepsis showed an increase in this indicator both in a mixed venous blood sample at the entrance to the lungs from 11.92 ± 1.02 pg/ml after 6 hours of modeling the disease to 42.91 ± 11.91 pg/ml after 72 hours or more from the onset of the disease ($p < 0.05$). These values were significant both in relation to the indicators in the control series of experiments (0.04 ± 0.006 pg/ml) and in relation to the indicators in the comparative series of experiments (0.06 ± 0.002 pg/ml).

We noted a similar shift in the indicators in the arterial blood sample at the exit from the lungs - an increase from 10.93 ± 0.79 pg/ml in a 6-hour period to 44.16 ± 6.29 pg/ml in a 72-hour period or more period ($p < 0.05$). These changes were also significant in relation to the control (0.02 ± 0.005 pg/ml) and comparative (0.03 ± 0.002 pg/ml) group of experiments. The maximum average value in both the mixed venous blood sample and the arterial blood sample was IL-8, the level of which was 49.51 ± 18.51 pg/ml and 50.09 ± 21.64 pg/ml, respectively. IL-6 was released with minimal values in the corresponding blood samples (4.81 ± 1.13 pg/ml and 5.7 ± 1.65 pg/ml, respectively). At the same time, the dynamics of changes in the remaining pro-inflammatory cytokines studied were also noticeable and varied

during the development of the experimental model of abdominal sepsis. Regarding the pro-inflammatory cytokine TNF- α , a significant difference can be identified both in the mixed venous blood sample at the entrance to the lungs (52 times; $p < 0.0001$) and in the arterial blood sample at the exit from the lungs (48 times; $p < 0.001$) between the control and comparison groups. In general, the level of change in the concentration of the studied pro-inflammatory cytokines in various blood samples in the dynamics of the development of the experimental model of abdominal sepsis was subject to correction by the endothelial system of the lungs. The peritoneal inflammatory process was characterized by the release of proinflammatory cytokines, in particular IL-1 β and TNF- α , into the mixed venous bed already in the early stages of modeling abdominal sepsis. However, such a flow of cytokines was apparently not enough for the development of a “violent” response of the body. This period was characterized by a small (local) release of proinflammatory cytokines from the purulent-inflammatory focus. As the purulent-inflammatory process progresses, in subsequent periods of observation, the lungs not only cease to have a corrective effect, but also begin to produce pro-inflammatory cytokines, which can primarily be noted in relation to IL-6 and IL-8. Apparently, such a reaction was associated with certain response changes in the endothelial system of the lungs, which we described below. The dynamics of changes in NO $_x$ content in various blood samples during the development of the experimental model of abdominal sepsis was characterized by exceeding the values in the arterial blood sample throughout the study. The model of abdominal sepsis led to an increase in NO $_x$ from 20.21 ± 5.63 $\mu\text{mol/L}$ to 39.12 ± 6.26 $\mu\text{mol/L}$ in a mixed venous blood sample, and from 25.75 ± 3.13 $\mu\text{mol/L}$ to 46.17 ± 8.14 in arterial blood sample ($p < 0.05$). Against the background of these changes, we identified changes in the concentration of the metabolic product of the transformation of NO $_x$ components, in particular NO $_3^-$ into OONO $_2^-$.

The average peroxynitrite content in the mixed venous blood sample at the entrance to the lungs increased from 1.53 ± 0.42 $\mu\text{mol/l}$ to 4.91 ± 1.18 $\mu\text{mol/l}$, and in the arterial blood sample from 0.69 ± 0.13 $\mu\text{mol/l}$ to 6.11 ± 2.82 $\mu\text{mol/l}$ ($p < 0.05$). We noted an increase in peroxynitrite in various blood samples depending on the timing of the development of an experimental model of abdominal sepsis, which was characterized by a transition from a state of transient phenomena to steadily progressive ones, indicating the depletion of the compensatory capabilities of the pulmonary endothelial system itself. The dynamics of changes in the content of ICAM-1 and VCAM-1 was characterized by a progressive increase in various blood samples in the dynamics of the development of an experimental model of abdominal sepsis (from 4.02 ± 0.92 ng/ml to 5.52 ± 0.98 ng/ml and from 5.16 ± 0.92 ng/ml to 8.91 ± 0.98 ng/ml in mixed venous and from 1.18 ± 0.11 ng/ml to 6.31 ± 0.95 ng/ml and

from $2, 19 \pm 0.11$ ng/ml to 9.03 ± 0.95 ng/ml in an arterial blood sample, respectively). In the dynamics of modeling abdominal sepsis, the differentiated position of the venous-arterial difference in C-reactive protein decreases significantly. Moreover, if in the early stages of reproducing the experimental model of abdominal sepsis (6-12 hour period) the venous-arterial difference decreased by 1.2 and 1.5 times, then starting from the 24-48 hour period it decreases even more (to 0.7 times). We also noted an identical nature of changes in relation to thrombomodulin. We also noted a leveling of the values of the venous-arterial difference in this period of experiments in relation to vWF. Analysis of the venous-arterial difference showed that the endothelial system of the lungs reacted sensitively to changes occurring in the site of destruction. At the same time, the main character of the endothelial system of the lungs at the first stage was reduced to blocking the flow of pathological substrates into the systemic arterial bloodstream, and at the second stage of development of the experimental model of abdominal sepsis, the lungs cease to create a barrier to the generalization of the inflammatory process, opening the way for the development of multiple organ dysfunction. Based on the analysis, we experimentally substantiated the mechanism of endothelial dysfunction in the lungs in the dynamics of the development of abdominal sepsis, which was characterized by a phased course of the pathological process. Thus, the use of the methods we developed for predicting and preventing endothelial dysfunction in the lungs in the complex treatment of abdominal sepsis made it possible to reduce the frequency of the average number of laboratory signs of systemic inflammatory response syndrome and the average duration of severe sepsis by 2.6, and septic shock by 2.8 times. The effectiveness of the use of targeted methods for preventing the development of multiple organ failure was proven by reducing the average SOFA for general grading by 1.5 times, for hepatic dysfunction - by 1.7 times, and for renal dysfunction - by 1.5 times. An integrated approach to the development of therapeutic measures in the postoperative period, according to the conditions of the method we developed for the prevention of endothelial dysfunction in the lungs in patients with abdominal sepsis, allowed, in comparison with the control group of patients, to reduce the frequency of deaths from 35.7% to 17.1% (2.1 times) and the duration of bed/days from 18.2 ± 5.7 beds/day to 13.4 ± 4.1 beds/day.

Выводы: The optimal model of abdominal sepsis is its reproduction against the background of suppression of the general reactivity of the body of experimental animals with the creation of a focus of liquefaction necrosis of the wall of the large intestine. Thanks to this, the full development of the primary focus of the purulent-inflammatory process and all phases of sepsis (from systemic inflammatory response syndrome to severe sepsis) is achieved.

Literature

1. Adihamzhanov Sh. B., Muminov B. E. Dates of initiation and volumes of nutritional support for abdominal sepsis // *Economics and society*. – 2022. – No. 3-2 (94). – pp. 407-417.
2. Afonasyeva T.M. Endothelial dysfunction. Availability of early diagnosis. *Health and education in the 21st century*. 2016;18(11):101–4.
3. Babadzhanov B.D., Okhunov A.O., Atakov S.S. Methodology for studying the metabolic function of the lungs in small laboratory animals // *Methodological recommendation*. – 1992.-Tashkent, 34 p.
4. Barkhatova N. A. Peritonitis and abdominal sepsis: etiology, systemic response, choice of antibacterial therapy // *Indelible tablets: sepsis et cetera: Collection of materials from the conference of the Association of General Surgeons, dedicated to the anniversary of the Department of General Surgery of Yaroslavl State Medical University, Yaroslavl, May 18–19 2020*. – Yaroslavl: Digital Printing House, 2020. – pp. 41-45.
5. Clinical and nosological characteristics of peritonitis and abdominal sepsis in a city multidisciplinary hospital during the COVID-19 pandemic / A. A. Naidenov, A. V. Gostimsky, I. V. Karpatsky, M. V. Gavshchuk // *Journal of Emergency Surgery named after . I.I. Dzhanelidze*. – 2021. – No. S2. – pp. 53-54.
6. Determination of the optimal fluid balance in patients with abdominal sepsis in the postoperative period / S. A. Tochilo, A. V. Marochkov, T. I. Klepcha [et al.] // *Surgery of Belarus - state and development: collection of scientific materials practical conference with international participation and the XVII Congress of Surgeons of the Republic of Belarus, Mogilev, October 12–13, 2023*. – Minsk: Belarusian State Medical University, 2023. – P. 546-547.
7. Ostroumova Yu. S. Comparative assessment of criteria for predicting the course of secondary peritonitis and abdominal sepsis: specialty 01/14/17 “Surgery”: dissertation for the degree of candidate of medical sciences / Ostroumova Yulia Sergeevna, 2021. – 110 p.

8. Khamdamov I.B. Improving tactical approaches in the treatment of hernias of the anterior abdominal wall in women of fertile age // New day in medicine. Bukhara, 2022.-№10(48)- P. 338-342.
9. Khamdamov I.B. Morphofunctional features of the abdominal press in women of reproductive age // New day in medicine. Bukhara, 2022.-№3(41)- P. 223-227.
10. Khamdamov B.Z. Comparative evaluation of methods of amputation related to tidiotarus with severe forms of diadetic foot syndrome. European Science Review. Austria, Vienna 2014 Septemba-October No. 9-10. - pp. 58-60.
11. Khamdamov B.Z. Diabetic tovon syndromida bazhariladigan yukori amputationlardan sung bemorlarning hayot kechirish sifatidagi uzgarishlar takhlili. Samarkand. Biology va tibbiyot muammolari. No. 1, 2019., (107) - pp. 115-117.
12. Khamdamov B.Z. Complex treatment of diabetic foot syndrome with critical ischemia of the lower extremities. Journal of Biomedicine and Practice. Tashkent 2020, Special issue. Part 5 – pp. 801-814.
13. Khamdamov B.Z. Method of laser photodynamic therapy in the treatment of wound infection in diabetic foot syndrome. Biology va tibbiyot muammolari No. 1 (116) 2020. – P. 142-148
14. Khamdamov B.Z. Morphological changes when using photodynamic therapy in the treatment of wound infection in an experiment. Journal of Morphology. Saint Petersburg. 2020. Volume 157 (2-3). -WITH. 223-224.
15. Khamdamov B.Z. Optimization of methods for local treatment of purulent-necrotic lesions of the foot in diabetes mellitus. Magazine. Tibbiyotda yangi kun. 2018, No. 4 (24) - pp. 112-115.
16. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // Biology va tibbiyot muammolari. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.

17. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // Biomedicine va amaliyot journals. – Tashkent, 2020. - No. 2. - Part 8.- P.79-85.
18. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // A new day in medicine. Tashkent, 2020. - № 1 (29). - P.98-100.
19. Kaur H, Chandran VP, Rashid M, Kunhikatta V, Poojari PG, Bakkannavar SM, Balakrishnan JM, Thunga G. The significance of APACHE II as a predictor of mortality in paraquat poisoning: A systematic review and meta-analysis. J Forensic Leg Med. 2023 Jul;97:102548.
20. Khamdamov B. Z., Akhmedov R. M., Khamdamov A. B. The use of laser photodynamic therapy in the prevention of purulent-necrotic complications after high amputations of the lower limbs at the level of the lower leg in patients with diabetes mellitus. Scopus Preview. International journal of Pharmaceutical Research. Volume 11, Issue 3, July-Sept, 2019
21. Khamdamov B. Z., Nuraliev N.A. Pathogenetic approach in complex treatment of diabetic foot syndrome with critical lower limb ischemia. American Journal of Medicine and Medical Sciences, 2020 10 (1) 17-24 DOI: 10.5923/j.20201001.05.
22. Khamdamov B.Z. Indicators of immunocytocine status in purulent-necrotic lesions of the lower extremities in patients with diabetes mellitus. American Journal of Medicine and Medical Sciences, 2020 10 (7): 473-478 DOI: 10.5923/j.20201001.08
23. Khamdamov, B., & Dekhkonov, A. (2022). Clinical and laboratory parameters of the wound process complicated by the systemic inflammatory response syndrome in patients with diabetes mellitus. Journal of education and scientific medicine, 2(3), 25-29. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/349>

24. Khamroev, U., & Khamdamov, B. (2022). Features of changes in endothelial system parameters in patients with diffuse toxic goiter. *Journal of education and scientific medicine*, 2(3), 62-67. Retrieved from <https://journals.tma.uz/index.php/jesm/article/view/358>
25. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // *News of dermatovenereology and reproductive health*. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.
26. Khamdamova M. T. Anthropometric characteristics of the physical status of women in the first and second period of middle age // *A new day in medicine*. Bukhara, 2020. - № 1 (29). - C.98-100.
27. Khamdamova M.T. Age-related and individual variability of the shape and size of the uterus according to morphological and ultrasound studies // *News of dermatovenereology and reproductive health*. - Tashkent, 2020. - No. 1-2 (88-80). - P.49-52.
28. Khamdamova M.T. Ultrasound features of three-dimensional echography in assessing the condition of the endometrium and uterine cavity in women of the first period of middle age using intrauterine contraceptives // *Biology va tibbyot muammolari*. - Samarkand, 2020. - No. 2 (118). - P.127-131.
29. Khamdamova M. T. Ultrasound assessment of changes in the endometrium of the uterus in women of the first and second period of middle age when using intrauterine and oral contraceptives // *Biomedicine va amaliyot journals*. – Tashkent, 2020. - No. 2. - Part 8.- P.79-85.
30. Khamdamova M.T. Features of ultrasound parameters of the uterus in women of the first and second period of middle age using injection contraceptives // *New day in medicine*. Bukhara, 2020. - No. 2/1 (29/1). - P.154-156.
31. Khamdamova M.T. Features of ultrasound images of the uterus and ovaries in women of the second period of middle age using combined oral contraceptives // *New day in medicine*. Bukhara, 2020. - No. 2 (30). - P. 258-261.

32. Khamdamova M.T. Individual variability of the uterus and ovaries in women who use and do not use various types of contraceptives // *New day in medicine*. Bukhara, 2020. - No. 3 (31). - pp. 519-526.
33. Khamdamova M. T. Echographic features variability in the size and shape of the uterus and ovaries in women of the second period of adulthood using various contraceptives // *Asian Journal of Multidimensional Research* - 2020. – N9 (5). - P.259-263.
34. Khamdamova M. T. Somatometric characteristics of women of the first and second period of adulthood using different contraceptives with different body types // *The american journal of medical sciences and pharmaceutical research* - 2020. – N8 (2). - P.69-76.
35. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The state of nitric oxide in blood serum in patients with cutaneous leishmaniasis // *New day in medicine*. Bukhara, 2023. - No. 5 (55). - P. 638-643.
36. Khamdamova M.T., Zhaloldinova M.M., Khamdamov I.B. The value of ceruloplasmin and copper in blood serum in women wearing copper-containing intrauterine device // *New day in medicine*. Bukhara, 2023. - No. 6 (56). - pp. 2-7.
37. Khamdamova M. T. Bleeding when wearing intrauterine contraceptives and their relationship with the nitric oxide system // *American journal of pediatric medicine and health sciences* Volume 01, Issue 07, 2023 ISSN (E): 2993-2149. P.58-62
38. Khamdamova M. T. The state of local immunity in background diseases of the cervix // *Eurasian journal of medical and natural sciences Innovative Academy Research Support Center*. Volume 3 Issue 1, January 2023 ISSN 2181-287X P.171-175.
39. Khamdamova M.T., Khasanova M.T. Various mechanisms of pathogenesis of endometrial hyperplasia in postmenopausal women (literature review) // *New day in medicine*. Bukhara. 2023. - No. 8 (58). - P. 103-107.
40. Khamdamova M.T. Reproductive Health of Women Using Copper-Containing Intrauterine Contraception // *Eurasian Medical Research Periodical* Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 39-45.
41. Khamdamov I.B. Advantages Of Laparoscopic Hernioplasty in Obesity Women of Fertile Age // *Eurasian Medical Research Periodical* Volume 28 January 2024, ISSN: 2795-7624 .www.geniusjournals.org P. 33-38

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ташкил этишининг ўзига хос хусусиятлари

*Умаров Ислон Алишерович
Фаргона вилоят ИИБ ЖХХ ЙХБ
1-ТРЎва ИОБ бўлими бошлиғи*

Аннотация. Ушбу мақолада йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинган. Муаллифнинг фикрича, йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасига жиддий эътибор қаратиш лозим.

Муаллифнинг назаримизда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг учда муҳим таркибий қисми мавжуд: биринчиси – йўлларда ҳаракатланиш хавфсизлигининг техник жиҳатлари; иккинчиси – йўлларда хавфсиз ҳаракатланишнинг маъмурий жиҳатлари. Йўлларда хавфсиз ҳаракатланишнинг маъмурий жиҳатларининг институционал ва ҳуқуқий асослари мавжуд; учинчиси – йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси.

Калит сўзлар: йўл ҳаракати; йўл ҳаракати қоидалари; йўл ҳаракати хавфсизлиги; йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар йўл-транспорт ҳодисалари; ҳуқуқбузарликлар профилактикаси.

Аннотация. В данной статье анализируются конкретные аспекты профилактики нарушений правил дорожного движения. По мнению автора, серьезное внимание следует уделить профилактике нарушений правил дорожного движения.

По мнению автора, существуют три важные составляющие профилактики нарушений правил дорожного движения: первая – технические аспекты безопасности дорожного движения; второй – административные аспекты безопасности дорожного движения. Существуют институциональные и правовые основы административных аспектов безопасности дорожного движения; третье – предупреждение нарушений правил дорожного движения.

Ключевые слова: трафик; правила дорожного движения; безопасность дорожного движения; нарушения правил дорожного движения, дорожно-транспортные происшествия; предотвращение преступления.

Annotation. This article analyzes specific aspects of the prevention of traffic violations. According to the author, serious attention should be paid to the prevention of traffic violations.

According to the author, there are three important components in the prevention of traffic violations: the first is the technical aspects of road safety; the second is the administrative aspects of road safety. There are institutional and legal frameworks for the administrative aspects of road safety; the third is the prevention of traffic violations.

Key words: traffic; Traffic Laws; road safety; traffic violations, traffic accidents; crime prevention.

Таҳлиллар асосида бугунги кунда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ташкил этишга нисбатан ёндашувлар асосан қуйидаги икки гуруҳга ажратиш мумкин:

биринчиси – йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларни умумий ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг таркибий қисми сифатида тушуниш; иккинчиси – йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашни (шу жумладан йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасини) жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг устувор ва мустақил йўналиши.

Йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ваколатли органларнинг амалий фаолияти сифатида маълум принципларга асосланади ва бу принципларни қуйидаги икки гуруҳга ажратиш мумкин:

биринчиси – ҳуқуқбузарликлар профилактикаси доирасидаги принциплар; иккинчиси – йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш доирасидаги принциплар.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг принциплари сифатида қуйидагилар назарда тутилади:

қонунийлик;

инсонпарварлик;

тизимлилик;

ишонтириш усулининг устуворлиги;

таъсир кўрсатиш чора-тадбирларини фарқлаш ва яқка тартибдаги ёндашиш.

Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлашнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

фуқаролар ҳаёти ва соғлиғи муҳофазасининг, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари, шунингдек атроф муҳит ҳимоясининг устуворлиги;

йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича тадбирларнинг устуворлиги;

йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш бўйича фаолиятнинг тизимлилиги¹³.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бугунги кунда қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида бинар характерга эгаллиги, яъни ҳам ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг таркибий қисми ҳам йўл ҳаракати

¹³ Ўзбекистон Республикасининг Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни // <https://lex.uz/docs/2153411>

хавфсизлигини таъминлаш фаолиятдан иборат эканлиги бу борадаги муносабатларни биров мураккаблаштирган.

Шундай қилиб йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси қуйидагича амалга оширилади:

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси доирасида йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирлари доирасида: йўл ҳаракатига доир ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларини ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;

йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича аҳоли ўртасидаги ҳуқуқий тарғибот;

йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритиш.

“Ҳуқуқий тарғибот” ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг асосий чора-тадбирларидан бири саналиб¹⁴, мамлакатимизда мустақиллик даврида ҳуқуқий тарғибот масаласига ҳукумат даражасида жиддий эътибор қаратилиб келинмоқда.

Шу ўринда, «тарғибот», «ташвиқот», «ҳуқуқий тарғибот», «қонунчилик тарғиботи» тушунчаларига ойдинлик киритиб ўтиш ўринлидир. Чунки улар мазмун ва ҳажм жиҳатдан бир-биридан фарқланувчи, аммо бир-бирига жуда яқин тушунчалардир. «Тарғибот» сўзининг ўзаги «тарғиб» бўлиб, «тарғиб» хоҳишни, қизиқишни кучайтириш, шунингдек тарғиб қилмоқ – чуқур тушунтириш йўли билан бирор ғоя, таълимот ва шу кабиларни ёймоқ, кишиларнинг онгига сингдирмоқ, шунингдек тушунтириш йўли билан бирор ишга чақирмоқ, даъват этмоқ маъноларини англатса, «тарғибот» эса бирор ғоя, таълимот ва шу кабиларни ёйишга, кишилар онгига сингдиришга қаратилган ишлар, тарғиб ишлари маъносини англатади¹⁵.

Мазкур изоҳли луғатда «ташвиқ» сўзига «агитация, ташвиқот олиб бормоқ, агитация қилмоқ», «қизиқиш, хоҳишни кучайтириш. Бирор нарсага йўллаш, йўналтириш, чақириш мақсадидаги гап-бўз, хатти-ҳаракат ва шу кабилар» деб, «ташвиқот»га эса «оммага сиёсий ёки бошқа жиҳатдан таъсир кўрсатиш

¹⁴ Отажонов А.А. Жиноятга дахлдорлик: жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлар. юрид. фан. ном. ... дис. автореф. . — Т., 2009. — Б. 25.

¹⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. В. Шукрона– / Таҳрир хайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – 592 б.

мақсадида ёзма ва оғзаки равишда қилинадиган ишлар, тадбирлар»¹⁶ тарихида изоҳ берилган.

Бугунги кунда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасида тарғибот ва ташвиқот ишларига алоҳида эътибор қаратилади. Ҳатто Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиш ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» 701-сон қарори билан «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тарғибот кунини ўтказиш бўйича дастур ҳамда «Йўл ҳаракати хавфсизлиги тарғибот кунини» доирасида тадбирларни ташкил этиш схемаси тасдиқланган¹⁷.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишда мазкур сабаб ва шароитларни бартараф этиш юзасидан киритиладиган тақдимномаларнинг ўрни ва роли катта.

Йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномаларнинг ишлаб чиқиши ва киритилиши ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг асосий чора-тадбирларидан бири ҳисобланса-да, аммо амалиёт ва қонун нормалари таҳлили тақдимномаларни тайёрлаш, уни киритиш, тақдимнома талаблари ижросини, шунингдек тақдимнома талабларини бажармаганлик учун жавобгарликнинг муқаррарлигини таъминлашнинг мавжуд ҳуқуқий тартиби бўйича бир қатор муаммо ва камчиликлар мавжудлиги кўзга ташланди.

Амалдаги қонун ҳужжатлари таҳлил қилинганда, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритиш билан боғлиқ бир қатор муаммо ва камчиликларнинг мавжудлиги кўзга ташланди:

биринчиси, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги тақдимномаларнинг тури ва мазмуни билан боғлиқ муаммолар. «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунда иккита бир-бирига ўхшаш профилактик чора-тадбир келтириб ўтилган. Улардан бири ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг «Ҳуқуқбузарликларнинг

¹⁶ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. В. Шукрона – / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – 592 б.

¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги «Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиш ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» 701-сон қарори // <https://lex.uz/ru/docs/3888332#3893359>

содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимнома киритиш» ҳамда яна бири ҳуқуқбузарликлар якка тартибдаги профилактикасининг «Ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилиш» чора-тадбирларидир. Мазкур чора-тадбирларни бир-биридан фарқлаш ва амалиётда самарали қўллаш билан боғлиқ қийинчиликлар учраб туради.

Умуман олганда, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимнома ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилишдан мазмун ва шакл жиҳатдан қуйидагиларга кўра фарқланади:

– «тақдимнома» муайян чоралар кўриш мажбуриятини юкласа, «xabардор қилиш»да огоҳликка, хушёрликка чақириш мақсади кўзланади ва профилактик таъсир кўрсатиш чораларини кўриш ёки кўрмаслик фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳукмига ҳавола этилади. Бироқ ушбу вазиятда ҳам фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари масалага совуққонлик билан қарамаслиги ва уни эътиборсиз қолдирмаслиги лозим;

– «xabардор қилиш»да кўрилган чоралар ҳақида жавоб хати ёзиш талаб этилмайди;

– ғайриижтимоий хулқ-атворга эга шахслар, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ҳақидаги хабарнома уч йилгача маҳалла архивида сақланиши ва шу давр мобайнида сўралган жойга унга нисбатан тавсифнома беришда хабарнома мазмуни эътиборга олиниши мақсадга мувофиқ ҳисобланади;

– ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида берилган хабар орқали кенг жамоатчилик ўртасида профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш эмас, балки ўша ҳуқуқбузарликни содир этган шахсга якка тартибда профилактик таъсир кўрсатиш, у ҳақда маълумот ёки тавсифнома сўралган жойга унинг хулқи тўғрисида объектив маълумот бериш мақсади кўзланади. Айнан шунинг учун ҳам, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилиш ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактик чораси сифатида киритилган.

Мавжуд қонун ҳужжатларининг таҳлилига асосланиб, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар ким томонидан киритилишига кўра қуйидагича гуруҳлаш мумкин ҳисобланади:

- прокурор томонидан киритиладиган тақдимномалар;
- ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи бошқа субъектлар томонидан киритиладиган тақдимномалар;
- ҳуқуқбузарлик ишини юритувчи мансабдор шахслар томонидан киритиладиган тақдимномалар.

Прокурор томонидан киритиладиган тақдимномалар. 2001 йил 29 августда янги таҳрирда қабул қилинган «Прокуратура тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 40-моддасига кўра, прокурор қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имкон яратиш бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги тақдимномани қонун бузилишини бартараф этиш ваколатларига эга бўлган органга ёки мансабдор шахсга киритади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи бошқа субъектлар томонидан киритиладиган тақдимномалар ушбу субъектлар фаолиятини тартибга солиш турувчи қонун ва қонуности ҳужжатларида белгиланган тартибда киритилади. Бу борада «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонун ҳам ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Қонуннинг 9-моддасида келтирилган ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар тизимидан ўрин олган ҳар бир субъектга қонун чиқарувчи «ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш, шу жумладан ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш» ваколатини берган.

Ҳуқуқбузарлик ишларини юритувчи мансабдор шахслар томонидан киритиладиган тақдимномалар. Ушбу турдаги тақдимномалар ҳуқуқбузарлик ишларини юритувчи мансабдор шахслар (амалдаги Жиноят-процессуал кодекснинг 3-бобида жиноят ишини юритишга масъул бўлган давлат органлари ва мансабдор шахслар ҳамда амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 245-моддасида кўрсатилган мансабдор шахслар) томонидан белгиланган процессуал тартибга кўра ўз иш юритувидаги ҳуқуқбузарлик (маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят) иши бўйича киритилади.

Мавжуд тартиб тақдимнома киритилган корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига нисбатан «тақдимнома талаблари билан танишиб чиқиш ва тегишли чоралар қўллаш ҳамда бу ҳақда тақдимнома юборган орган ёки мансабдор шахсга бир ой муддат ичида ёзма равишда жавоб юбориши шарт»лигига оид талабни қўяди. Ушбу талаб бажарилмаган ҳолларда қонунда назарда тутилган жавобгарлик келиб чиқади.

Мансабдор шахснинг қуйидагиларга йўл қўйиши жавобгарликнинг келиб чиқишига асос бўлади:

– тақдимнома ёки хусусий ажрим талаблари бўйича зарур чораларни кўрмаслик ва кўрилган чораларнинг натижалари тўғрисида кечи билан бир ойлик муддат ичида тақдимнома киритган орган ёки мансабдор шахсни хабардор қилмаслик;

– тақдимнома ёки хусусий ажрим талабларини виждонан бажармаслик, яъни кўрилган чораларнинг натижалари тўғрисида тақдимнома киритган орган ёки мансабдор шахсни хабардор қилинган бўлса-да, амалда ҳеч қандай чора кўрилмаганлик ёки масалага юзакилик билан ёндашганлик¹⁸.

Иккинчиси, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимнома киритиш ваколатига эга субъектлар доирасининг номувофиқлиги билан боғлиқ муаммолар. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунининг 22-моддасида «Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси тушунчаси»га берилган таърифда ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасалар томонидан амалга ошириладиган фаолият эканлиги таъкидланган. Қонуннинг 9-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи 14 та орган ва муассасаларнинг тизими аниқ кўрсатиб ўтилган бўлса-да, бироқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасида иштирок этувчи орган ва муассасаларнинг тизими алоҳида нормада келтирилмаган. Аммо қонунда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқароларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикасидаги ваколати ва иштироки келтириб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирининг 2011 йил 31 майдаги «Йўл ҳаракати қоидаларининг бузилишига доир маъмурий ишларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги 68-сон қарори билан тасдиқланган Йўл ҳаракати қоидаларининг бузилишига доир маъмурий ишларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги йўриқноманинг 57-бандидига кўра Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 313-моддасига мувофиқ ишни кўриб чиқаётган мансабдор шахс маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этилиши сабаблари ва уларга олиб келган шарт-шароитларни

¹⁸ . Хўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси доир қонун ҳужжатлари: илмий-амалий таҳлил / Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ахборотномаси. –Т., 2015. – № 4. –Б. 34–39.

аниқлаганда, ташкилотлар раҳбарларига ана шу сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш ҳақида тақдимнома киритиши лозимлиги белгиланган¹⁹. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўришни тартибга солувчи қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 35-сон қарорининг 29-бандига биноан судлар маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилишига олиб келган сабаб ва шарт-шароитлар аниқланганда суд уларни бартараф қилиш юзасидан ҳуқуқбузарнинг ўқув, иш ёки яшаш жойига тақдимнома киритиши лозимлиги назарда тутилган²⁰.

Бироқ бугунги кунда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича тақдимномалар киритиш амалиётига жиддий эътибор берилмайди. Қолаверса мазкур тақдимномани киритишнинг регламенти ва намунавий бланки ҳам мавжуд эмас.

Маълумки, муайян соҳадаги фаолият самарадорлигини ошириш, фаолиятни мувофиқлаштириш ва тўғри йўналтириш, вазифаларни ҳамда куч ва воситаларни тўғри тақсимлаш, уларнинг муайян муддатларда босқичма-босқич ва ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш мақсадида дастурлар ишлаб чиқилади.

Бироқ, таҳлил натижалари шу кунгача йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг аксарият субъектлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқиладиганлигини кўрсатди, аммо чора-тадбирлар режаси унда белгиланган вазифаларнинг ҳажми ва мазмунига кўра дастур мақомига эга бўлолмайди. Чунки ўзбек тилининг изоҳли луғатида «дастур» тушунчасига «йўл-йўриқ, кўрсатма, тартиб-қоида, яъни муайян мақсад, иш-ҳаракат ёки тадбирнинг олдиндан белгилаб чиқилган йўл-йўриғи, уни амалга оширишнинг тартиби, қонун-қоидаси²¹ мазмунида изоҳ берилган бўлса, «режа» тушунчасига «бирор ишни тартиби билан ва ўз вақтида бажариш учун олдиндан белгилаб олинган аниқ

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирининг 2011 йил 31 майдаги “Йўл ҳаракати қоидаларининг бузилишига доир маъмурий ишларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида”ги 68-сон қарори // <https://lex.uz/docs/1832522#6251005>

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўришни тартибга солувчи қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 35-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4116801#4117265>

²¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. Ш. Н–Тартибли / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил 177 ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006. Б.573.

ёки тахминий мўлжал»²² мазмунида изоҳ берилиб, режа тахминий мўлжал, дастур эса муайян тартиб, қонун-қоида тариқасида эътироф этилган.

Демак, дастур режага нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, битта умумий мақсад ва натижага йўналтирилади. Ушбу мақсадга эришишнинг йўналишлари ва чора-тадбирлар тизими акс этирилади.

Энг асосийси, унда тадбирларни бажариш механизми, тартиб-қоидалари ўз ифодасини топади. Режада эса, мазмунан бир-бирига ўхшаш бўлмаса-да, аммо бажарилиши керак бўлган ишлар, хатти-ҳаракатлар рўйхати бажариш кетма-кетлигида киритилади. Яна бир жиҳати шундаки, дастурда белгиланган маълум бир тадбирни ўз вақтида, сифатли бажариш учун муайян режа ишлаб чиқилиши ҳам мумкин.

Шу ўринда, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларга нисбатан қуйидаги талабларнинг қўйилишини ўринли деб ҳисоблаймиз:

– аҳоли, айниқса, вояга етмаган ва ёшлар ўртасида йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси самарадорлигини ошириш, уларнинг сабаб ва шарт-шароитларини барвақт аниқлаш ва барвақт профилактикасини амалга ошириш мақсадини кўзлаши;

– ўзида йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг йўналишларини, мантиқий кетма-кетликда амалга ошириладиган чора-тадбирларини, ушбу чора-тадбирларни бажариш муддатлари ва бажарилишини назорат қилувчи шахсларни мужассам этиши;

– ваколатли давлат органлари раҳбарлари томонидан тасдиқланиши ва ижрога йўналтирилиши.

Келтирилган талаблар ҳамда ўзбек тилида «дастур» тушунчасига берилган изоҳга асосланиб, «ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурлар»га қуйидагича таъриф бериш мумкин:

«Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғриси»ги қонунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурлари ва бошқа дастурлар жумласи ишлатилган бўлиб, «бошқа дастурлар» қайси дастурларни ўз ичига қамраб олиши бирон бир манбада аниқ кўрсатилмаган. Шунингдек, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига оид дастурлар қайси асосларга кўра ва қайси тартибда ишлаб чиқилиши, қолаверса, дастурларни ишлаб чиқишда иштирок этувчи органлар ва муассасаларнинг қай тартибда иштирок этишига доир ҳуқуқий механизм ўз ифодасини топмаган.

²² Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. IV. Тартибот–Шукр / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – Б. 369.

Бу эса шу давргача ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг ушбу чора-тадбирини самарали ташкил этилишини таъминлаш имкониятини чегаралаб келмоқда. «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги ваколатларидан бири сифатида фақатгина «ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларининг ишлаб чиқилиши, тасдиқланиши ва амалга оширилишини таъминлайди» мазмунидаги мавҳум қоида киритилган.

Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги (янги таҳрирдаги) қонунда ҳам Вазирлар Маҳкамасига ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши кураш соҳасида муайян аниқ ваколатлар белгиланмаганлиги учун ҳам юқоридаги мавҳумлик келиб чиққан деган хулосага келинди.

Фикримизча, ушбу бўшлиқни бартараф этиш учун «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги қонунга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиб, Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги ваколатларини белгилаш, шунингдек, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддаси иккинчи хатбошисини «ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларини ишлаб чиқади, тасдиқлайди ва амалга оширилишини таъминлайди» мазмунидаги янги таҳрирда баён этиш таклиф этилади.

Акс ҳолда қонуннинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида Вазирлар Маҳкамасига берилган ваколатлари баён этилган нормаси декларатив тусга эга бўлиб, ушбу йўналишда давлат дастурларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва ижросини таъминлаш муаммолигича қолади. Ушбу муаммони қонун қабул қилингандан шу давргача ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурлари қабул қилинмаганлигида кузатиш мумкин.

Мамлакатда Президент Шавкат Мирзиёев бошчилигида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши кураш соҳасида олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар даврида мазкур масала янада долзарблашди. Қонуннинг 8-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида маҳаллий давлат ҳокимияти органларига «ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир ҳудудий дастурларни ишлаб чиқади, тасдиқлайди ва амалга оширади» мазмунидаги ваколат аниқ белгилаб қўйилган.

Умуман олганда, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиб, ҳудудий дастурларни бевосита ишлаб чиқади, тасдиқлайди ва амалга оширади. Бироқ маҳаллий давлат ҳокимияти органлари

томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурлар қайси ҳолатларда ишлаб чиқиш мумкинлиги назарда тутилмаган.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ушбу йўналишдаги дастурларни куйидаги иккита асос мавжуд бўлган тақдирдагина ишлаб чиқиши мумкинлигининг белгиланишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

биринчиси, йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастури тасдиқланса, ушбу дастурнинг ижросини таъминлаш мақсадида; иккинчиси,

маъмурий ҳудудда йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар сони ортганда.

Юқоридагилардан кўришиб турибдики, Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларни ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва ижросини таъминлашга доир ваколати аниқ белгиланмаган, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларнинг турларига ойдинлик киритилмаган, қолаверса, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларнинг қайси вақтларда, қайси асослар ва тартибда ишлаб чиқиши аниқлаштирилмаган.

Натижада ҳанузгача ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат ва ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилмасдан ва ижрога йўналтирилмасдан келинмоқда. Зеро, Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, «жиноятчилик ва ҳуқуқбузарлик учун омил бўлаётган ишсизлик, гиёҳвандлик, қаровсизлик, оилавий низолар ва шу каби бошқа иллатларнинг вақтида олдини олиш чораларини кўриши зарур. Шунингдек, умумийликдан қочиши, бунинг учун ягона мақсад сари интилиб, ҳамкорликда фаолият олиб бориши, ҳар бир муаммога аниқ режа асосида ёндашиш лозим».

Бунга эса ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат ва ҳудудий дастурлар орқали эришиш мумкин. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурлар ҳудуддаги криминоген вазият, хусусан ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитлари таҳлилига асосан ишлаб чиқиши ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти айнан мазкур дастур доирасида амалга оширилиши, қолаверса ҳуқуқбузарликлар профилактикаси юзасидан аҳоли олдида бериладиган ҳисоботлар ҳам айнан мазкур дастурлар ижроси бўйича амалга оширилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Таҳлиллар йўл ҳаракатига оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларни ижрога йўналтиришнинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан тўлиқ таъминланмаганлигини кўрсатади. Биламизки, ҳар қандай дастурнинг мазмуни уни ишлаб чиқишдан кўзланган мақсад, ким томонидан тасдиқлангани ва дастурда белгиланган вазифаларнинг қай даражада назоратга олингани билан белгиланади. Бироқ ўрганиш натижаларига кўра, аксарият ҳудудларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир (идоравий ёки

идоралараро) дастурлар ишлаб чиқилган бўлса-да, тўлиқ ижрога йўналтирилмаганлиги ҳолатлари кузатилди.

Бу эса ушбу дастурларни ижро ҳамда ижрони таъминлаш бўйича назорат механизмини такомиллаштириш зарурати мавжудлигини намоён этади. Бу борада қуйидагилар тавсия этилади: – ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурлар лойиҳаларининг оммавий муҳокамасини ташкил этиш; – дастур тасдиқлангач, дастур ижросини назорат қилиш ваколатига эга субъектлар томонидан дастурда белгиланган вазифаларнинг ўз вақтида бажарилишини таъминлаш бўйича назорат варақа (контрольная карточка)ларининг юритилишини таъминлаш; – ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир идоралараро комиссиялар томонидан ишлаб чиқилиб, тасдиқланган дастурларда белгиланган вазифалар ижроси бўйича ўз вақтида ҳисобот тақдим этмаган ёки зиммасига юклатилган вазифани бажармаган ёки лозим даражада бажармаган комиссия аъзоларига нисбатан таъсир чораларини қўллаш; – ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектларининг реал жисмоний имкониятларини ҳисобга олиш; – дастурда назарда тутилган чора-тадбирлар ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектларининг жорий вазифаларига мос бўлиши.

Ўз навбатида, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат ёки ҳудудий дастурлардаги чора-тадбирлар ижросини таъминлаши, уларнинг таҳлилини олиб бориши, натижалари бўйича ҳисоботлар тайёрлаб, нафақат аҳоли олдида ҳисобот бериш, балки ушбу ҳисоботларни маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ҳамда юқори турувчи органларга тақдим этишига оид тартибнинг аниқ белгиланиши мазкур дастурлар ижроси юзасидан (жамоатчилик, парламент ва раҳбарий) назорат функциясининг самарали амалга оширилишини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни // <https://lex.uz/docs/2153411>
2. Отажонов А.А. Жиноятга дахлдорлик: жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлар. юрид. фан. ном. ... дис. автореф. . — Т., 2009. — Б. 25.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. В. Шукрона– / Таҳрир хайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА

Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – 592 б.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. V. Шукрона– / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – 592 б.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 30 августдаги “Йўл ҳаракати хавфсизлиги кунини ўтказиш ва йўл-транспорт ҳодисалари профилактикасининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 701-сон қарори // <https://lex.uz/ru/docs/3888332#3893359>

6. Хўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси доир қонун ҳужжатлари: илмий-амалий таҳлил / Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ахборотномаси. –Т., 2015. – № 4. –Б. 34–39.

7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. III. Н–Тартибли / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил 177 ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006. Б.573.

8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. IV. Тартибот–Шукр / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. – Б. 369.

9. Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирининг 2011 йил 31 майдаги “Йўл ҳаракати қоидаларининг бузилишига доир маъмурий ишларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида”ги 68-сон қарори // <https://lex.uz/docs/1832522#6251005>

10. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 30 ноябрдаги “Судлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги

ишларни кўришни тартибга солувчи қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 35-сон қарори // <https://lex.uz/docs/4116801#4117265>

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MANIFESTATION OF REFLEXIVITY DURING STUDENT LIFE

N.S.Jo'raev

Independent researcher of the Kokand State Pedagogical Institute

Annotation. The article presents the content of the concept of reflection, an analysis of the scientific research of foreign psychologists in the framework of the problem. According to him, an analysis of the theoretical approaches advanced to the concept of reflection is described. In particular, the results of an experimental study of the degree of formation of refraction during student life are presented.

Keywords: reflection, self-observation, personality, activity, behavior, self-control, self-control, self-control, self-attitude, self-accounting, self-understanding, self-knowledge.

Аннотация. В статье представлено содержание понятия рефлексии, проведен анализ научных исследований зарубежных психологов в рамках рассматриваемой проблемы. По его словам, описан анализ теоретических подходов, выдвинутых к понятию рефлексии. В частности, представлены результаты экспериментального исследования степени сформированности рефракции в течение студенческой жизни.

Ключевые слова: рефлексия, самонаблюдение, личность, деятельность, поведение, самоконтроль, саморегуляция, самообладание, самоотношение, самоотчетность, самопонимание, самопознание.

Аннотация. Мақолада рефлексия тушунчасининг мазмуни, хориж психологларнинг муаммо доирасидаги илмий изланишларининг таҳлиллари келтирилган. Унга кўра, рефлексия тушунчасига нисбатан илгари сурилган назарий ёндашувларнинг таҳлиллари баён қилинган. Айниқса, талабалик даврида рефлексияни шакллانганлик даражасини экспериментал ўрганиш натижалари келтирилган.

Калит сўзлар: рефлексия, ўзини ўзи кузатиш, шахс, фаолият, хулқ-атвор, ўзини ўзи назорат қилиш, ўзини ўзи бошқариш, ўзига бўлган муносабат, ўз-ўзига ҳисоб бериш, ўзини ўзи тушуниш, ўзини ўзи билиш.

Reflection is the ability to understand personal characteristics, how they are perceived by those around them, as well as to shape their own Hulk, taking into account the reactions to be expected.

In the encyclopedic dictionary of pedagogy, reflection is interpreted in a different way. Reflection - (from the Latin reflexio - look back) - reflection, self-observation. In philosophy – a form of human theoretical activity aimed at reflection on personal behavior and their laws. The desire to understand one's own actions and feelings and their laws, to learn from the mysteries of the universe is being identified early on; at all stages of Culture, a person began to think about the motives of his actions. Nevertheless, most of these behaviors do not have conscious motives. It is for this reason that secondary explanations are sought for simple behavior that do not belong to their historical origin, but reflect conclusions based on the general knowledge of the people in question. The existence of such secondary annotations is considered one of the main anthropological phenomena. At the same time, most human beings initially commit behaviors, and then try to justify them. In the psychological dictionary, the concept of reflection is explained as follows: reflection (lat. reflexio-hindsight) is the process of perception of internal psychic acts and states by a subject. There are many approaches to the problem of reflection in the scientific literature. In modern encyclopedias, reflection is indicated as a mental process that is directed towards self-awareness, understanding, analysis in general-its behavior, behavior, speech, experience, emotions, States, character, attitude towards oneself and others, tasks, tasks.

According to J. Locke, reflection is an observation that engages the mind's activity. In a short psychological dictionary, the concept of reflection is explained as follows: reflection (lat. reflexio - look back, reference) is the process of self-awareness of internal mental acts and situations by the subject. The concept of reflection arose in the science of philosophy, and it means the process of thinking about what is happening in the mind of an individual.

R. Descartes coordinated reflection with the individual's ability to distance himself from all external, physical things and focus on the content of his thoughts. Dj. Locke distinguished intuition and reflection, and interpreted reflection as a separate source of knowledge (an internal experience that differs from the external one based on the senses). In these views, a person's ability to self-report on the phenomena of consciousness experienced by him, to analyze his personal mental state has changed inadequately. Reflection is looking back, that is, the ability of a person to refer to the initial state of his thoughts, actions and actions several times, to be able to stand in the place of an external observer, to know what he is doing, how he perceives, including how he perceives himself. But it is not only the subject's self-understanding and knowledge, but also determining how others know and understand him, his personal characteristics, emotional reactions, and cognitive (cognitive) perceptions. A special form of reflection - subject-reflexive relations

develops when the subject of cooperation is manifested as the essence of these imaginations.

Reflection as a mechanism is formed somewhat later than identification. If the ability to identify is manifested in a child very early, the first signs of reflection develop in a preschool child, and as a source of acquisition of new knowledge, it develops in students of junior school age. Reflection helps to withdraw, to occupy different situations, which, in turn, allows for a deep and complete analysis of oneself.

Reflection is not only a process of self-understanding, self-awareness. It includes the processes of understanding and evaluating others. With the help of reflection, the coordination of one's consciousness, values, thoughts related to values with the surrounding people, groups, society, and finally, universal thoughts and relations is realized. To analyze something is to experience, to pass through one's inner world, to evaluate. Each person's world of reflection is individual, diverse and rich in content. It is the ability to reflect that allows a person to form actions, the meaning of life and imagination, and to eliminate those that are of a low level of effectiveness. An important aspect of reflection is the ability to manage personal activity in accordance with personal values and thoughts, to form new mechanisms in connection with the changed tasks, goals and conditions of activity and to switch to them. Reflection serves to think about the past and see the future. The commonality of all tariffs is that reflection is the ability of a person to describe himself from the outside, analyze his actions, and change them if necessary [2].

Students are young people who are preparing for production activities. Educating students is influencing their psyche and activity in order to form personality traits and characteristics such as ability, awareness, sense of duty, discipline, working with people, self-criticism.

The student period consists of the second stage of adolescence, includes 17-22-25 years and is characterized by a number of unique features and contradictions. Therefore, the period of adolescence begins with the realization of a person's social and professional status. During this period, adolescents experience a kind of mental crisis - or stress, they try to quickly fulfill the roles of adults in various forms /whether they like it or not, according to new aspects of lifestyle. marriage begins. The transition process of the lifestyle of adults causes internal contradictions depending on the characteristics of a person's maturation.

Students are taught to learn independently, organize their own activities, manage SELF, develop new ideas, etc. The main factor for the implementation of these tasks is the transition from a monologic lecture to a dialogical lecture based on the dialogue between the student and the teacher.

Psychologists B.G. Ananov, N.V. Kuzmina, N.F. Talzina, V.Y. Lyaudis, I.S. Cohn, V.T. Lisovsky, A.A. Bodalev, A.V. Petrovsky, M.G. Davletshin, I.I. Ilyasov, A.V.

Dmitrieva, Z.F. Yesareva, AA. Verbisk, VA. According to the studies of Tokareva, E.G.Ghozieva, R.Z.Gainuddinov and others, it is difficult for students to get an education in higher educational institutions, because during this period, the complex qualities and qualities of a person improve.

One of the characteristics of social and psychological growth at this age is the increase in motivation to study. Although the growth of moral processes in students is slow, but the most important qualities of character - independence, initiative, resourcefulness, insight, etc. are improving. Also, they are increasingly interested in social situations, reality, and moral rules, and their desire to implement them.

In the student years, the process of self-improvement plays an important role in the life and activities of young people, but the components of study management (self-monitoring, analysis, evaluation and verification, etc.) is of particular importance. By comparing the ideal /high, stable, perfect/ "me" with the real /concrete event/ "me", the components of self-management will have a practical expression. From the point of view of the student, the ideal "I" has not been sufficiently checked based on a certain criterion, so it is inevitable that they feel random and unnatural, therefore, the real "I" is also far from the true assessment of his personality, such an obstacle in the improvement of the student's personality positive contradictions create internal insecurity in relation to one's personality and a negative attitude towards studying.

The second period of adolescence is distinguished by features of demandingness and determination beyond the ability to assess behavior and reality. Therefore, students cannot always be principled. Some assertiveness also translates into a negative attitude toward adults. Students' rejection of the teacher's recommendations often causes conflicts.

Knowing the structure and nature of this or that trait, it is possible to use the educational opportunities of various subjects: to cultivate interest in the chosen profession and to like the chosen profession in higher school - to correctly imagine the social importance of the chosen profession in students, about the suitability of each student for his profession firm confidence, understanding the need to master all the subjects provided for in the curriculum of a higher educational institution, the way to self-educate for the benefit of work, to constantly supplement one's knowledge is carried out with [3].

It is known that the study of the factors affecting the formation of reflection during the student period shows how important the problem is. For this purpose, experimental work was organized using the method of determining the level of

reflection of the test subjects. The data obtained from the results of the research were analyzed in terms of quantity and quality.

Table 1

Levels of manifestation of reflection during the student period

Sinaluvchi	Retrospective reflection of activity	Reflection of current (existing, current) activity	Review of future activities	Communication and reflection of interaction with other people
1st course	14,8%	26,2%	29,4%	29,6%
3rd course	15,3%	28,3%	31%	25,4%

If we analyze the results collected by the testers according to the methodology, significant differences can be seen between them. Especially if at first it was difficult for them to organize their activities, and later, they were enriched with the increase of skills and knowledge.

We can see that the indicators of the requirements of the 3rd course have increased in a certain sense. Because it can be explained by the fact that they have increased life experience, skills and knowledge. The main thing is that they actively analyze the surrounding events and have a strong independent approach.

If we analyze the results according to the next scale of the methodology, it is (26.2% and 28.3%) in the group of testers. It is distinguished by the stability of their aspirations in relation to the type of activity they have chosen at the moment. Also, according to the indicators of the testers, it was found that the reflection of current (existing, current) activity is significant in the group of 3rd year students. If this is the strength of their need to continue their chosen type of activity in the future, the 1st year students state that their current activities are not stable and may change due to the circumstances.

In the test group, it was found that the indicators of the 3rd year students differed significantly on the scale of consideration of future activities. According to him, the indicators are 29.4% and 31%, which indicates that their visions about the future have been realized, albeit a little. It is important not to forget that there is a complex psychological phenomenon in front of them, such as choosing a profession and becoming a specialist.

The main task of communication during the student period is to determine and master the elementary norms of friendship and companionship. The main feature of student communication is that it is subject to a complete code of friendship. The character of students' communication with their parents and adults is formed on the basis of their sense of adulthood. They are deeply concerned about the resistance

and objections expressed by adults to restricting the rights of students. They need the support of adults in communication.

Joint activities help students to better understand adults. The student feels a great need to share with adults about the changes that are taking place in him, the problems that concern him, but he is never the first to start it. The student strongly complains about being treated like a young child, student communication is characterized by extreme volatility. Imitation of someone's behavior is characteristic of the student period. Often, they imitate the actions of adults they know and like.

In the psychology of creativity, communication is studied as the interaction of people with each other and in the process of mutual action. Communication between people is a necessary condition for human existence. People behave differently when they are alone. They behave differently when communicating with other people. V.M. Bekhterov emphasized that the influence of the group on the individual is permanent. Exclamation (a person's energy increases in the presence of other people). There are types such as activator (trying not to fall behind the members of the group in the process of human activity) or loser (inhibiting the demonstration of the individuality of the group's individual activity). In the studies of V.M. Bekhterev, M.V. Lange, V.E. Myasishev, F. Allport, V. Myode, A. Mito, D. Mareno and others, it has been proven that it has a great influence on the mental activity of a person, work ability, interpersonal communication, and the cooperative activities of people. It will be more productive to analyze the results of personal activity in the team, to compare them with the results of the activities of their comrades. According to F.D. Gorbov's researches, under certain circumstances, working together as a team allows each member of the group to develop a personality. This joint activity occurs in cohesive groups [1].

It is known that the reflection of communication and interaction with other people during the student period is 29.6% and 25.4%. If we look at the results of the methodology, most of the time of the 1st year students is spent on the streets, among peers and adults. Therefore, we can see that this scale is strong in the group of 1st year students. It shows that the main goal of our 3rd year students is to strive to become a qualified specialist in the future, to acquire the ability to deal with pressure and analytical approach in any situation.

Based on the above, it is possible to make the following conclusions, that is, the increase in self-knowledge of the student can affect the formation of reflection. The existence of a desire for self-knowledge, in particular, serves to form a unique system of views regarding their activities, the future, and the process of

communication. Even if this is the case, it indicates that they have developed self-awareness, control, management, and education depending on their age.

Used literature

1. Давыдов В.В. Культура, образование, мышление / В .В. Давыдов, В .П. Зинченко // Перспективы : вопросы образования. - 1991. - № 1. - С. 7-17.
2. Карпов А. В. Рефлексия в структуре метакогнитивной организации субъекта // Рефлексивные процессы и управление. 2004. № 1.
3. Кинелёв В. Об итогах работы высшей школы в 1994 г. и основных направлениях деятельности в 1995 г. / В. Кинелёв // Высшее образование в России. - 1995. - № 1. - С. 7-28.

ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА, ВЛИЯЮЩИЕ НА АДАПТАЦИЮ ЖЕНЩИН К РАБОТЕ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Махкамова Дильфуза Бахтияровна

*Начальник управления Агентства развития государственной службы
при Президенте Республики Узбекистан*

Аннотация: Адаптация сотрудников в организации является важным звеном системы управления человеческими ресурсами. В начале своей трудовой деятельности сотрудник неизбежно сталкивается с большим количеством трудностей, основная масса которых возникает из-за отсутствия информации о порядке работы, критериев оценки работы, особенностях взаимоотношений коллег и т.д. Кроме того, поступая на работу, сотрудник оказывается перед необходимостью принять организационные требования, предъявляемые организацией, пересмотреть свои взгляды и привычки, соотнеся их с принятыми в организации нормами и правилами поведения, традициями и ценностями. В статье представлен анализ эмпирических данных, направленный на определение социально-психологических детерминант адаптации женщин к государственной службе.

Ключевые слова: адаптация, эскапизм, стресс, дезадаптация, взаимоотношения коллеги, эффективность.

Положение женщины в обществе всегда привлекает внимание научной общественности. Интенсивные дебаты о положении и роли женщин в современном обществе в основном сосредоточены вокруг двух идеологий: патриархальной и эгалитарной. Сторонники первой утверждают, что мир основан на «природных основах». Их уничтожение ведет к разрушению общества. «Естественная основа» означает распределение функций в семье и обществе. При этом выдвигается знаменитый тезис о женщине-матери, хозяйке, хранительнице крепости, из которого следует, что дом – это женский мир. Мужчина – добытчик, общественный деятель, который связывает семью с обществом. Такое распределение функций они считают естественным, поскольку различия по половому признаку важнее индивидуальных, личностных различий [8].

Это главное свидетельство того, что вовлечение женщин в общественное производство в угоду патриархальной идеологии уже привело к негативным последствиям в семье, разрушению материнского инстинкта, падению нравственности, нравственной безнравственности. Основная часть

сторонников этой идеологии — мужская часть населения. Мужчины часто маскируют свой консерватизм в оценке женских проблем мнимой заботой о женщинах, игнорируя социальное неравенство. Одной из важнейших задач работодателей в современной практике управления персоналом является подбор сотрудников организации с адаптацией для наиболее эффективного включения в коллектив. Проблема адаптации на новом рабочем месте актуальна и для самого человека, и характеризуется тем, что каждый человек сталкивается с необходимостью работать и вливаться в новый коллектив. Сторонники эгалитарной идеологии критикуют патриархальную точку зрения, называя «естественное» распределение функций социальной иллюзией, созданной созданными социальными условиями. Равенство ролей основано на личной взаимодополняемости женщин и мужчин в семье и обществе. Основным тезисом, поддерживаемым сторонниками этой идеологии, заключается в следующем: природа возложила на женщин только функцию рождения, все остальное должны делать как женщины, так и мужчины, и у каждого должен быть свободный выбор [5].

Изучение места и роли женщины в обществе особенно важно на этапе становления и развития общества с новыми социально-экономическими отношениями. Долгое время не было проблем, связанных со статусом женщины в обществе. Однако сегодняшний глобальный кризис в первую очередь затронул женщин и семьи. Таким образом, наметилась явная тенденция к разделению двух рынков труда, переходу женщин на второе, менее социально престижное место в производстве. Продолжается процесс феминизации бедности с преобладанием женщин среди малооплачиваемых, безработных, малообеспеченных. По данным исследований, проведенных учеными, кратко описаны основные статусные позиции женщин, определяемые рядом показателей. Основными из них являются: административно-политическая власть; размер и характер собственности (товары или капитал, т. е. экономическая мощь); размер и характер дохода; моральное вознаграждение, репутация, влияние (духовная сила); рабочие условия; перспективы восходящей социальной мобильности; свободное время.

Из приведенной классификации становится ясно, что гендерный аспект прав и свобод человека следует рассматривать как основу деятельности общества. Невозможно говорить о реальном развитии человечества без учета гендерного фактора. Кроме того, почти во всех странах женщины составляют половину или даже большинство населения. В то же время сегодня они лишены многих возможностей в экономической и политической жизни по сравнению с мужчинами. Гендерное неравенство сохраняется в обществе из-за

стереотипных представлений о мужчинах и женщинах. Несмотря на ратификацию Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин во многих странах мира, в реальности права женщин постоянно нарушаются в обществе, в семье и на работе. Нарушения гендерных прав принимают различные формы, начиная от прямых нарушений равных прав, таких как прием на работу и увольнение, и заканчивая созданием конкретных барьеров для прав женщин. Ситуация с правами женщин ухудшилась, особенно в период происходящих социально-экономических изменений в обществе, когда появились негативные тенденции их явного неравенства по сравнению с мужчинами:

- в политике: исключение женщин из структур законодательной и исполнительной власти;
- в экономике: усиление дискриминации в оплате труда, а также при приеме на работу и увольнении;
- в культуре и СМИ: укрепление патриархальных отношений между полами на основе идеологии «естественного предназначения» женщины, с одной стороны, традиционное отношение к своим обязанностям, с одной стороны, массовая эксплуатация сексуальности, с другой с другой стороны, к коммерциализации женского тела [1].

Слабость конкурентных позиций женщин отражается не только на характеристиках занятости, но и на безработице. Женщины первыми страдают при увольнении, поэтому риск потери работы для них является серьезной проблемой. Большинство работающих женщин боятся потерять работу, а почти половина вообще не уверены, что смогут найти работу хуже той, которая у них есть. В то же время уровень страха потерять работу и уверенность в возможности трудоустройства зависят от возраста женщины и ее образования. Пик страхов, связанных с работой, приходится на пенсионный возраст. Одним из факторов, поддерживающих конкурентоспособность женщин на рынке труда, является дешевизна женского труда. В условиях перехода к рынку, принципиально отличному от сложившихся в истории норм трудового поведения и отношений, женщины менее готовы к свободной и инициативной деятельности, чем мужчины. Женщины вынуждены не только массово менять свой социальный и профессиональный статус, но во многих случаях снижать его, становиться безработными, а затем переквалифицироваться на формы работы, не требующие ни образования, ни накопленных профессиональных знаний [7].

Как мы уже упоминали выше, успех (неуспех) женской адаптации зависит от многих факторов и, в частности, от социального статуса, который является интегральным показателем положения женщины в обществе. Социально-

психологическая адаптация, устойчивость в производственной деятельности приобретает актуальность как один из факторов успешной адаптации в производственной деятельности. Социально-психологическая адаптация человека к производственной деятельности – это приспособление к непосредственной социальной среде в коллективе, к традициям и негласным нормам коллектива, к стилю работы руководителей, к особенностям межличностных отношений, складывающихся в коллективе[6].

Профессиональная адаптация – это полное и успешное занятие профессией, то есть привыкание к профессии, приспособление к содержанию и характеру труда, его условиям и организации. Это выражается в приобретении профессиональных знаний и умений, в определенной степени квалификации, а также в соответствии характера человека профессиональным характеристикам. При приеме на работу важно знать, что сотрудник обладает необходимыми профессиональными навыками. Но для вполне успешной профессиональной адаптации стабильность работы на предприятии является условием ее качественного выполнения, а также общей социальной стабильности в обществе и государстве. Адаптация (117,62), дезадаптация (80,20), ложь (20,76), обман (13,14), принятие себя (34,10), непринятие себя (23,21), принятие других (16,53), неприятие других (17,49), эмоциональный комфорт (22,37), эмоциональный дискомфорт (21,66), внутренний контроль (47,03), внешний контроль (32,55), В плане контроля (11,07), контроля (18,40), эскапизма (15,52), показатели соответствуют указанным нормативам в анкете были зафиксированы. Например, по шкале эскапизма норма была определена автором в пределах 10-20 баллов, а в полученных результатах у женщин она составила 15,52. Определено, что средние показатели всех шкал соответствуют установленным нормам методики. Отсюда видно, что степень сформированности у женщин характеристик, отражающих социальную приспособленность, находит свое отражение в золотом стандарте. Аспектом, привлечшим наше внимание, являются результаты, зафиксированные в шкале адаптации и дезадаптации, норма по которым определена в пределах 68-170 баллов. У женщин этот средний показатель составил 117,62 и 80,20 соответственно, а у испытуемых, набравших максимальные баллы, наблюдались 202 и 178 баллов. Отсюда можно сделать вывод, что как адаптация, так и дезадаптация могут осуществляться с наивысшей скоростью в развитии у женщин. У некоторых женщин показатели адаптации и дезадаптации составляют минимум 50 и 36 баллов, значит, есть испытуемые с низкими баллами по этой шкале.

Этот метод, призванный определить уровень приспособленности человека к новой социальной среде, является очень старым методом, разработанным

Карлом Роджерсом, одним из основоположников гуманистической психологии. Он выявляет уровень адаптации человека в социальной сфере и предлагает ряд различных ситуаций как основу дезадаптации: низкий уровень самопринятия; низкий уровень принятия других, т.е. конфронтации с ними; эмоциональный дискомфорт, который может носить самый разный характер; сильная зависимость от других, т.е. экстерналия; стремление к доминированию и др. По описательным данным шкалы адаптации данной методики среднее значение показателя составило 117,2. Отсюда видно ($E=-1,208$), что приспособительные комплексы не приобретают сложной дифференцированности с точки зрения организации в процессе вхождения женщины в новую среду. Как и у всех женщин, замечено, что гибкость является одной из основ профессиональной деятельности.

Таблица №1

Описательный статистический анализ метода определения социальной адаптации (Даймонд-Роджерс) (n=347)

Показатели	Min	Max	M	σ	As	Ek
Адаптивность	50,00	202,00	117,62	44,76	0,327	-1,208
Дезадаптивность	36,00	178,00	80,20	29,37	1,092	1,316
Лживость	5,00	36,00	20,76	7,96	-0,117	-0,968
Лживость	1,00	26,00	13,14	4,95	-0,224	-0,541
Приятие себя	12,00	52,00	34,10	11,06	-0,137	-1,216
Неприятие себя	3,00	38,00	23,21	6,62	-0,148	-0,758
Приятие других	6,00	28,00	16,53	4,27	0,301	-0,135
Неприятие других	5,00	29,00	17,49	5,08	0,085	-0,647
Эмоциональный комфорт	11,00	38,00	22,37	7,01	0,392	-0,864
Эмоциональный дискомфорт	7,00	44,00	21,66	7,90	0,507	-0,348
Внутренний контроль	17,00	80,00	47,03	16,03	0,011	-0,995
Внешний контроль	10,00	60,00	32,55	12,99	0,156	-1,205
Доминирование	4,00	24,00	11,07	4,51	0,683	-0,284
Ведомость	7,00	36,00	18,40	6,39	0,810	0,001
Эскапизм (уход от проблем)	3,00	29,00	15,52	5,49	0,211	-0,323

Разница в распределении баллов по шкалам адаптации, дезадаптации ($E=1,316$), самопринятия ($E=-1,216$), управления ($E=-0,284$) методики отражается на социальной адаптации женщин и показатели приспособленности в социальной адаптации женщин, а также показатели адаптации, избегания дезадаптации, максимального принятия себя в условиях труда, можно объяснить формированием отношения к управлению и управлению. А внешний контроль ($E=-1,205$) замечен в проявлении женщинами правильной и эффективной организации работы, не отклоняющейся в ряде случаев от темы работы. В профессиональной деятельности женщин такие адаптивные показатели, как контроль, самопринятие, внутренний контроль, обман, эмоциональный комфорт, служат применению четкого феноменологического подхода к их позитивной адаптации, напротив, дезадаптивные мотивы, такие как обман, внешний контроль, способствует формированию контроля, эмоционального дискомфорта, непринятия себя, эскапизма и т.д.

По результатам исследования, проведенного в России, можно выделить типологические группы по положению женщин в сфере занятости, по критерию социальной адаптации к условиям свободного рынка труда. Группа респондентов, адаптирующихся к динамичным и новым экономическим условиям в изменении рабочего поведения, составляет менее 21%. По своему социальному положению это, прежде всего, деловые женщины и представители интеллигенции. Столько же женщин-респондентов можно отнести к индифферентной группе, в которой женщины-предприниматели составляют около 24%. Более половины всех респондентов (около 60%) — пессимисты. Разочарование — угроза безработицы и потери работы — создает напряжение и тревогу. По социально-демографическому составу эта группа состоит в основном из служащих, инженерно-технических специалистов и самих безработных. Депрессивное настроение бывает и у деловых женщин, хотя вдвое меньше, это связано не с безработицей, а с нестабильной экономической ситуацией, повышенным риском в сфере предпринимательской деятельности [2].

Эти данные свидетельствуют о том, что женщины, занятые предпринимательской деятельностью, лучше приспособлены к новым экономическим условиям. Однако в психологии женщин, помимо субъективных условий, определяющих их склонность и способность к предпринимательству, существуют и объективные условия, препятствующие развитию женского предпринимательства, которые, как мы указывали выше,

связаны с положением женщин в обществе в сфере труда, особенно при переходе к рыночным отношениям. В прежнем обществе отсутствие системы ценностей, психологически поощряющей и поддерживающей дух индивидуальной инициативы, стремление к самостоятельности, способность добиваться успеха за счет личных качеств, также тормозит развитие женского предпринимательства.

Еще одной причиной, мешающей женщинам работать, является система ценностей, основанная на гендерных стереотипах, при которой женщин прививают в семейной среде к занятиям только характерными для женщин профессиями. Занятие профессией, не свойственной женщинам, расценивается обществом как нарушение их моральных норм. Можно сказать, что женщины психологически менее склонны к труду, чем мужчины, поскольку ведущими характеристиками труда у женщин являются самостоятельность, новаторство и готовность идти на риск. Еще одним важным фактором, препятствующим эффективности социальной адаптации женщин, является ролевой конфликт работающей женщины. Ролевой конфликт — это ситуация, в которой человек с определенным статусом испытывает несовместимые ролевые ожидания и не может выполнить ролевые требования. Ролевые конфликты у работающей женщины возникают из-за большого количества ролей, в которых она участвует (ролей семейной и профессиональной сфер).

По исследованиям Е.Н.Сметанина выделяют три уровня приспособления женщин к экономическим условиям. Женщины с высоким уровнем адаптации видят в реформах необходимость и пользу. Их личные дела благополучно развиваются в сегодняшних условиях. Они много выиграли от реформ. В результате они испытывают состояние психологического комфорта и стабильно продолжают свою работу. Женщины с низким уровнем адаптации пессимистично относятся к экономическим изменениям и считают, что изменения в экономике значительно усложнили их личную жизнь и привели к потерям. В результате им свойственны отрицательные эмоциональные переживания, иногда психологические состояния, такие как безысходность и разочарование.

Женщины со средним уровнем адаптации занимают промежуточное положение. Они отличаются от уравновешенных тем, что более критично оценивают влияние реформ на свою жизнь. В связи с трудностями для них характерна тревожность, эмоциональная неустойчивость. Но их критичность отражает средний стандарт. В отличие от женщин с низким уровнем

адаптации, они имеют более оптимистичный взгляд на жизнь и отмечают положительные изменения наряду с трудностями. Эмоциональный фон жизни представителей этой группы будет находиться в более благоприятной стадии развития. Наиболее высокий уровень трудовой активности, ориентации на экономическую самостоятельность, инициативность отмечен у женщин, занятых на профессиональной работе, имеющих высокий доход, являющихся предпринимателями, занимающих престижные или относительно высокооплачиваемые должности. Однако большинство женщин не отказываются от своих старых взглядов на жизнь. Во всех профессиональных группах, кроме указанных, женщины предпочитают работать на государственных предприятиях [4].

Ориентация на конкретные методы адаптации во многом определяется родом занятий женщин, уровнем доходов и возрастными различиями. Молодое поколение женщин во всех профессиональных группах (рабочие, служанки, студентки, предприниматели) проявляет высокую гибкость, отказ от патерналистских принципов отношений с государством, большой оптимизм, самооборону, использование своих жизненных ресурсов и т.д. известны как жизненные принципы, ведущие к основанию анализа приведенных выше теоретических взглядов можно сделать вывод, что гибкость женщин имеет место в комбинированном состоянии в зависимости от социальной среды в организации наряду с экономической ситуацией. Социальная адаптация женщин в организационном плане зависит от семейного положения, количества детей, созданных условий труда [6]. Под влиянием демографических, экономических и социально-психологических факторов процесс социальной адаптации либо улучшается, либо ослабевает. Анализ полученных эмпирических результатов с целью найти практическое подтверждение этих взглядов значим, поскольку позволяет конкретно систематизировать причины, средства и факторы психологических особенностей адаптации женщин к государственным организациям.

Таблица №2

Определение совместимости метода социальной адаптации (Даймонда-Роджерса) с нормальным распределением (n=347)

Показатели	(Z-критерий)	Уровень достоверности (p)
Адаптивность	2,771	0,000**
Деадаптивность	1,711	0,006**
Лживость	1,732	0,005**
Лживость	2,266	0,000**
Приятие себя	2,014	0,001**
Неприятие себя	1,877	0,002**
Приятие других	2,030	0,001**
Неприятие других	2,234	0,000**
Эмоциональный комфорт	2,557	0,000**
Эмоциональный дискомфорт	2,113	0,000**
Внутренний контроль	1,545	0,017*
Внешний контроль	1,717	0,006**
Доминирование	3,224	0,000**
Ведомость	2,670	0,000**
Эскапизм (уход от проблем)	1,957	0,001**

Премичание: * - $p < 0.05$, ** - $p < 0.01$

Результаты, полученные при определении совместимости метода социальной адаптивности (Даймонда-Роджерса) с нормальным распределением, были следующими: по шкале адаптации ($Z=2,771$, $p < 0,01$), по шкале деадаптации ($Z=1,711$, $p < 0,01$), по шкале лжи ($Z=1,732$, $p < 0,01$), обмана ($Z=2,266$, $p < 0,01$), шкале самопринятия ($Z=2,014$, $p < 0,01$), шкала принятия себя ($Z=1,877$, $p < 0,01$), шкала принятия других ($Z=2,030$, $p < 0,01$), шкала неприятия ($Z=2,234$, $p < 0,01$), шкала эмоционального комфорта ($Z=2,557$, $p < 0,01$), шкала эмоционального дискомфорта ($Z=2,113$, $p < 0,01$), шкала внутреннего контроля ($Z=1,545$, $p < 0,05$), шкала внешнего контроля ($Z=1,717$, $p < 0,01$), шкала

контроля ($Z=3,224$, $p<0,01$), контрольная шкала ($Z=2,670$, $p<0,01$), шкала эскапизма ($Z=1,957$, $p<0,01$). Определено, что показатели данной методики следует анализировать в соответствии с непараметрическими критериями. В шкале внутреннего контроля и управления наблюдаются самые низкие и самые высокие показатели метода, из чего видно, что показатели контроля собственного поведения и подчинения социальным нормам у женщин определяются уровнем внутренней саморегуляции. Кроме того, известно, что показатель эффективности труда женщин находится в социальной опасности из-за неблагоприятного функционирования уровня внутреннего контроля. Также можно прийти к выводу, что внутренний контроль в процессе социальной адаптации у женщин ниже, так как они в большей степени подвержены внешним факторам, понимание работы, практическая реализация профессиональных образований направлена на коллектив и внешнюю среду. Высокие результаты управленческого показателя в условиях социальной адаптации можно объяснить тем, что у женщин высока мотивация занимать должность руководителя, отдавать больше распоряжений и организовывать рабочий процесс, как в частном секторе, так и на государственной службе. Также социальная активность женщин создает условия для позитивной и бескризисной адаптации, управляя процессом своей профессиональной адаптации.

Список литературы:

1. Силласте Г.Г., Кожамжарова Г.Ж. Социальная дискриминация женщин как предмет социологического анализа // Социс. — 1997. — №31.
2. Бабаева Л.В. Женщины России в условиях социального перелома: работа, политика, повседневная жизнь. — М.: РОНФ, 1996. Бедность: альтернативные подходы к определению и измерению: коллективная монография (научный доклад / Московский центр Карнеги. — Вып. 24). -М., 1998.
3. Силласте Г.Г. Эволюция социальных позиций женщин в меняющемся российском обществе // Социс. — 1995. — № 4.
4. Сметанин Е.Н. Адаптация населения к современной экономической ситуации // Социологические исследования. — 1995. — №4,— С. 85.
5. Mills A.J. Studying the Gendering of Organizational Culture Over Time: Concerns, Issues and Strategies / A.J. Mills // Gender, Work and Organization. — 2002. — Vol. 9. — №3 June. — P. 286-307.

6. Шаполова В.В. Корпоративная культура как фактор социальной адаптации личности менеджера // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки, том 19. – 2013. – №20(163). – С. 305-310.
7. Шарабурак К.В. Организация трудовой адаптации персонала в организации: Выпускная квалификационная работа (бакалавриат РЭУ им. Г.В. Плеханова по направлению «Управление персоналом»). – Москва, 2015. – 83 с.
8. Aksenovskaja Ludmila N., Bazarov Takhir U. Managing the organizational culture: a technological issue // Psychology in Russia: State of the art. – 2011. Vol. 4. – №1. – P. 361-370

**TEXNIKA OLIY O‘QUV YURTLARIDA RUS TILI FANIDAN DARS
MASHG‘ULOTLARINI OLIB BORISHNING PEDAGOGIK TIZIMI
TAHLILI**

Sharipova G.Z.

*Osiyo xalqaro universiteti
birinchi bosqich magistranti*

Hozirgi vaqtda mamlakatda o‘sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda xorijiy tillarni yuqori saviyada o‘rgatish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shuni inobatga olib xorijiy tillarni o‘rganish bo‘yicha prezident va vazirlar mahkamasining qarorlari qabul qilinib kelinmoqda. Bu o‘z navbatida yosh mutaxassislarni xorij mamlakatlarda stajirovka o‘tash, malaka oshirish kurslariga qatnashib, ijobiy natijalarni qayd etish orqali mamlakatning ravnaqi uchun ulkan hissalarini qo‘shishga olib keladi.

Texnika oliy ta‘lim muassasalarida rus tili fanini o‘qitish bo‘yicha zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlardan foydalanib dars mashg‘ulotlari olib borilmoqda. Biroq shu bilan bir qatorda ba‘zi bir kamchiliklar ham mavjud. Misol tariqasida rus tili fanidan olib boriladigan mashg‘ulotlar har bir sohaga tegishli terminlar va iboralar asosida qisman foydalanilgan holda amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan turli xil sohalar jumladan: neft-gaz, kimyo, oziq-ovqat, radio texnika, elektronika, arxitektura, axborot texnologiya, to‘qimachilik sanoatlari bo‘yicha har bir yo‘nalishning malaka talabalaridan kelib chiqib, profiliga mos mashg‘ulotlarni olib borish maqsadga muvofiq.

O‘zbekistonda ko‘pgina yirik ishlab chiqarish korxonalarini mavjud. Shuningdek, yangi qurilayotgan zavodlarda ehtiyoj juda yuqori ekanligi hamma ma‘lum. Bunga 2025-2026 yillar oralig‘ida ishga tushishi rejalashtirilgan MTO texnologiyasi asosida qurilayotgan gaz-kimyo kompleksi misol bo‘la oladi. Buxoro viloyat, Qorako‘l tumanida qurilayotgan yangi majmua, rivojlangan mamlakatlardan yangi investitsiyalarni olib kirmoqa. Shu bilan bir qatorda Buxoro muhandislik-texnologiya instituti “60711900 – Texnologik jarayonlarni boshqarishning axborot-kommunikatsiya tizimlari”, “60720900 – Neft-gazkimyo sanoati texnologiyasi”, “60710700 – Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalari (tarmoqlar bo‘yicha)” va hokazo bakalavriat ta‘lim yo‘nalishlari bitiruvchilarini imtihon asosida saralab olish rejalari tuzilgan. Shuningek, bitiruvchi talabalar o‘z sohasi bo‘yicha rus tili yoki ingliz tilida erkin muloqot qila olishlari alohida ta‘kidlangan. Chunki xorijiy mamlakatlardan olib kelingan zamonaviy yangi texnologiyalarning ishlash printsiplari, qo‘llanilish sohalarini bo‘yicha tegishli qo‘llanmalar rus tili hamda

ingliz tillarida nashr ettirilgan. Bundan tashqari ushbu qurilmalarni real jarayonlarga qo‘llash orqali ularni ishga tushirish bo‘yicha xorijiy mamlakat mutaxassislari tomonidan master klass va mashg‘ulotlar rus tili va ingliz tillarida olib borilishi ko‘zda tutilgan.

Har bir soha mutaxassisi o‘ziga yuklatilgan funksional vazifani yuqori saviyada o‘zlashtirishi uchun ixtisoslik fanlari hamda rus tili va ingliz tillarini puxta egallashi kerak. Shuning uchun ham texnika oliy ta‘lim muassasa talabarlari uchun o‘tiladigan rus tili fanidan tayyorlanadigan o‘quv dasturi, tegishli ta‘lim yo‘nalishining malaka talabalarida keltirilgan kasbiy faoliyat turlariga qarab, o‘quv rejada keltirilgan mutaxassislik fanlarining o‘quv dastur (sillabus)lariga asoslanib, mavzulari shakllantirilishi kerak. Ushbu rus tili fanidan tayyorlanadigan o‘quv dastur (sillabus)lari mashg‘ulot mavzularini shakllantirish uchun har bir ta‘lim yo‘nalish misol qilib, neft gaz kimyo sanoati sohasida tahsil oluvchi talabalarga, neft gaz texnologik jarayonlarida qo‘llaniladigan apparatlar to‘g‘risida, ishlab chiqariladigan mahsulot turlari bo‘yicha, turli xil kimyoviy jarayonlar, tizimlar haqida bayon etish maqsadga muvofiq. Elektrotexnika sohasida tahsil oladigan talabalar uchun, elektr tarmog‘i bilan ishlaydigan ko‘pgina vositalar jumladan, transformatorlar, elektr o‘tkazgichlar, dvigatellar va boshqa turdagi elementlar majmui asosida olib borilishi tavsiya etiladi. Axborot texnologiyalar sohasida tahsil oluvchilar uchun, amaliy dasturiy vositlar, elektron hisblash mashinalari, kompyuter tizimlar va tarmoqlari, ma‘lumotlar bazasi va shunga o‘xshash tushunchalar asosida rus tili fanidan mashg‘ulotlarni olib borish yetishib chiqayotgan kadrning sohaga bo‘lgan qiziqishini yanada oshishiga sabab bo‘ladi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING KREATIVLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Xasanova Zarina Gulbayevna

Termiz tuman 10-umumta'lim maktabi

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

E-mail: xasanovazarina@gmail.com

tel: 99894 278 91 00

Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li

Termiz davlat pedagogika institute

“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrasi o'qituvchisi,

Termiz (O'zbekiston)

E-mail: qulmuminovorolboy@gmail.com

Тел.: +998995265624

Annotatsiya; Mazkur maqolada muallif tomonidan boshlang'ich sinf o'quvchilarida innovatsion yondashuv asosida kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirish metodlari haqidagi kerakli ma'lumotlar va manbalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, metod, ta'lim, metodika, tafakkur, ijodkorlik, fikrlash, erkinlik.

Annotation; This article provides the author with the necessary information and resources on how to develop creative skills in primary school students based on an innovative approach.

Keywords: innovation, method, education, methodology, thinking, creativity, thinking, freedom

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik”, “kreativ yondashuv” tushunchalarining ma'nosini tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, “kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalarni majmui” sanaladi. Gardner esa o'z tadqiqotlarida mazkur tushunchani quyidagicha izohlaydi: “kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim” Emebaylning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik “muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish” demakdir Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) – shaxsning yangi g'oyalarni ishlab chiqishga tayyorligini tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy

qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

XXI asrga kelib O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasida ham ushbu termin ishlatila boshladi. Ayniqsa, pedagogika fanining alohida va yosh tarmog'i sifatida shakllanib boshlagan "Innovatsion pedagogika"da ushbu terminga bod-bod duch kelmoqdamiz. R.A.Mavlonova o'zining "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya" nomli o'quv qo'llanmasida kreativlikning o'zi nima, uning shakllanishi masalalariga alohida to'xtalib o'tgan. Qo'llanmada kreativlik tushunchasining mazmuni va mohiyati chuqur tahlil etilgan. Ammo kreativlik masalasining ilmiy-nazariy, ilmiy-pedagogik jihatlarini hamda kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarni o'zlashtirish jarayonida maxsus ilmiy tadqiqot ob'ekti sifatida tadqiq etilmagan. Bugungi kundagi zamonaviy uzluksiz ta'lim tizimi kreativ yondoshuvni talab etadi.

Kreativ yondashuv bevosita innovatsiyalar bilan bog'liq jarayondir. Bunda o'qituvchining ham o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Negaki o'qituvchining ijodiy faoliyat yuritishi uchun, u albatta o'zining sohasidagi eng so'nggi yangiliklardan, shu bilan bir qatorda butun jamiyatdagi voqea va hodisalardan xabardor bo'lishi, innovatsion yangiliklarni o'z faoliyatida o'rinli foydalana olishi lozim. Demak, o'qituvchi har qanday vaziyat, har qanday jarayon va har qanday paytda eng samarali yo'lni izlab topishi va uni amaliyotga joriy qilish orqali mashg'ulot jarayonini samarali tashkil etishi, o'quvchilar ongiga tez, tushunarli, qulay, oson va samarali tarzda yetkazib berishi ham kreativlikning bir ko'rinishi deyish mumkin.

O'qituvchilarning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi ularning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi. Shuningdek, o'quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi.

Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi, ilg'or, o'quvchilarning o'quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish, ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo'lishga e'tibor qaratadi. Bugungi kundagi zamonaviy uzluksiz ta'lim tizimi kreativ yondoshuvni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida

chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativlik faoliyati hali maxsus o'rganishni talab etmoqda. Ko'plab ilmiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativlik tushunachiga nisbatan bir-biriga zid bo'lgan quyidagi turli xil qarashlar majud. Bular:

1. Kreativlik – bu insonning butun hayoti davomidagi sifatlari majmuidir.
2. Kreativlik – bu insonning o'ziga topshirilgan muayyan topshiriq va vazifalarni bajarish usulidir.
3. Kreativlik – bu intellekt (aql) ning mahsulidir.
4. Kreativlik – bu insonga xudo tomonidan berilgan qobiliyat, kashfiyotlardir.
5. Kreativlik – bu ijodiy faoliyatdir.
6. Kreativlik – bu ijodkor insonlarning ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy adaptatsiyalanishidir.
7. Kreativlik – bu madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'lgan kategoriyadir.

Pedagog olimi R.A.Mavlanova an'anaviy psixologiya va pedagogikada kreativlikka shaxs kategoriyasi sifatida qaralishini, uni talqin qilish, aniqlash borasida bahslar yuritilganligi haqida quyidagicha fikr bildirganlar:

- kreativlik tafakkur sifatida (J.Gilford, Y.K.Tixomirov) yoki intellektual faollik sifatida (D.B.Bogolevskaya, L.B.Yermolayeva-Tomina),

- yoki shaxs sifatlarining integratsiyalashuvi (Y.A.Ponomarev va boshqalar). Kreativlikni o'rganishda amalga oshirilgan nazariy tahlil uni kasbiy anrogogikada qo'llashning umumiy qonuniyatlari va o'ziga xosligini aniqlash imkonini beradi (V.M.Morozov). Biz kreativlikning tizimlilik tuzilishidan kelib chiqib, unga shaxsning o'ta intellektual-evristik jihat sifatida emas, balki shaxsni qadrllovchi, tabaqalashtirilgan ta'lim sifatida qaraymiz.

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- 1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- 2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;

- 3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- 4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
2. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
3. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
3. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 1781-1785.
4. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
7. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
8. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION Open Access Repository, 4(02), 434-437
9. Orolboy KULMOMINOV. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56

10. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
11. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
12. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
13. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from
14. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from
15. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from
16. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.
17. Orolboy Kulmominov (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. *Open Access Repository*, 9/10, 112-116.

MAHALLA - XALQ VA DAVLAT O'RTASIDAGI ISHONCH KO'PRIGI SIFATIDA

Botir Uzokov

Jizzax politexnika instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası dotsenti

E-mail: botiruzokov1957@mail.ru

Z.Xidoyatov

Jizzax politexnika instituti 402-21 EE guruhi talabasi

Annotatsiya: Maqolada mahalla tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, nufuzi, xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonch ko'prigi ekanligi, insonni jamiyatning bir qismi bo'lishga o'rgatadigan, uni bag'rikenglik va xalqparvarlik ruhida tarbiyalaydigan makonligini, YAngi O'zbekistonni va uchinchi Renessansning tamal toshini barpo etishda mahalla va uning ettitaligining o'rni va roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Mahalla, mahalla etiligi, nufuzi, xalq va davlat, YAngi O'zbekiston, Taraqqiyot strategiyasi, bag'rikenglik va xalqparvarlik, inson sha'ni va qadri, oila tinchligi, farzandlar tarbiyasi, milliy urf-odat va an'analar.

Insoniyat yaralibdiki, uning ma'naviy yuksalishiga beshik bo'lgan, tarixi bir necha ming yillik tarixga borib taqaladigan, dunyoning barcha taraqqiyot bosqichlariga guvoh bo'lgan, bag'rida ham olis o'tmish, ham bugungi tamaddun jarayonlarini namoyon etuvchi bir maskan borki, bu mahalladir.

Mahalla – xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonch ko'prigi bo'lib, insonni jamiyatning bir qismi bo'lishga o'rgatadigan, uni bag'rikenglik va xalqparvarlik ruhida tarbiyalaydigan makondir. YUrtimizda mahallalar juda ko'p bo'lib, ularning o'ziga xos nomlari bizga tarixdan so'zlaydi. CHunki ularda xalqimizning uzoq va shonli tarixi, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hayoti, madaniy merosi aks etadi.

Mahalla atamasi arabcha so'zdan olingan bo'lib, joy, o'rin, makon kabi ma'nolarni anglatadi va unga –shaharning ma'lum bir hududini o'z ichiga olgan, aholisi bir jamoaga birlashgan, o'zini-o'zi boshqarishga asoslangan ijtimoiy-hududiy bo'lagi deb ta'rif berish mumkin. SHu jihatdan olganda, mahalla - asrlar osha milliy urf-odat va an'analarimizni bezavol saqlab, xalqimiz uchun ezgulik va tarbiya beshigi, yaxshi qo'shnichilik va hamjihatlik maskani bo'lib kelmoqda.

Mustaqillik tufayli mamlakatimiz tarixida birinchi marta "mahalla" tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, YAngi O'zbekistonni barpo etish, Uchinchi Renessans tamal toshini qo'yish, uning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va maqomi qat'iy belgilab qo'yildi[1]. Mana shunday buyuk qadriyatlar maskani bo'lmish mahallalarga e'tibor davlatimiz rahbari tomonidan kun tartibiga qo'yilgan. SHarqqa xos madaniyatni o'zida jamlagan mahallalarimiz nufuzini oshirish, mahalla orqali yurtimiz rivoji uchun xizmat qilish burchimizdir. Prezidentimiz o'z nutqlarida "Biz

faoliyatimizning birinchi kunlaridan hamma ishni mahallada, xalqimiz bilan birgalikda tashkil qilib kelyapmiz. Bu tizimni bosqichma-bosqich rivojlantirdik. Endi yana qo‘shimcha kuch, imkoniyatlar berilyapti. Bu ham vakolat, ham mas’uliyat degani. Mahallalar – davlatimizning eng katta zamini” deb ta’kidlaganlari ham bejizga emas. CHunki mahallalar tom ma’noda xalqning dardini engil qiluvchi, ularning ishonchli makoniga aylanmoqda.

2023 yil 26 sentyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyev tomonidan mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish, mahalla “ettiligi” faoliyatini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha o‘tkazilgan yig‘ilishda mahallalarni qo‘llab - quvvatlashni yanada takomillashtirish, mahallabay ishlashga mas’ul bo‘lgan shaxslar faoliyatini samarali tashkil etish va ularning hamkorligini ta’minlash hamda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini yurgizish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularga qonunda belgilangan vakolatlarini amalga oshirishda ko‘maklashish vazifalar belgilangan edi.

Mazkur vazifalar ijrosini ta’minlash uchun mahalla boshqaruv tizimini takomillashtirish va mahalla “ettiligi” faoliyatini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha Prezidentimizning 2023 yil 21 dekabrda “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo‘g‘in sifatida ishlashini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoniga ko‘ra, mahalla obodligini ta’minlash, “Obod mahalla”, “Obod ko‘cha”, “Obod xonadon” mezonlarini joriy etishda aholining faol ishtiroki va mas’uliyatini oshirish choralarini ko‘rish, mahallalardagi muammolarning o‘z vaqtida va samarali echilishida davlat organlari va tashkilotlarining mahallalardagi vakillarining sa’y-harakatlarini birlashtirish, muvofiqlashtirish va yo‘naltirish, mahallaning moliyaviy imkoniyatlarini oshirish, kambag‘al oilalarga ajratilayotgan byudjet mablag‘lari va boshqa mablag‘larning maqsadli va manzilli yo‘naltirilishini ta’minlash, mahallalarning moddiy-texnika ta’minotini yaxshilash, ularga ajratiladigan mablag‘larni markazlashgan tarzda taqsimlash, sohaga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, mahalla mas’ullarining malakasini oshirish, ularda zamonaviy boshqaruv ko‘nikmalari shakllanishiga ko‘maklashish vazifalari belgilab berilganligi ta’kidlandi.[2].

Albatta, bu kabi aniq qo‘yilgan maqsad va vazifalar o‘z natijasini beradi. CHunki xalqimiz ishonadigan va suyanadigan eng birinchi maskan bu – mahalladir. SHu boisdan, ham xalqimizga yanada ko‘proq xizmat qilish uchun mahalla xodimlari soni endilikda “beshlik” emas, “ettilik” tizimiga o‘tkazildi. YAngidan tashkil qilinayotgan bu tizimdagi ijtimoiy xodimning vazifasi og‘ir ahvolga tushib qolgan yoki shu ahvolga tushish ehtimoli bo‘lgan fuqarolar hamda oilalar bilan ishlaydi,

ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ularga kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy xizmat ko'rsatishni tashkil qiladi. Soliq inspektori esa, soliq bilan bog'liq bo'lgan mahalla ishlarini yuritishda faol bo'ladi, tadbirkorlarga soliq xizmatlarini ko'rsatish ishlari bilan shug'ullanadi. Demak, qabul qilinayotgan qaror yoki farmonlarning tub mohiyati xalqimizning yaxshi sharoitlarda yashashi, har bir insonning rivojlanishi uchun foydali bo'lishga qaratilgandir.

Zero, muhtaram YUrtboshimiz ta'kidlaganlaridek: "Zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Mahallani joylarda muammolarni chinakam hal qiladigan institutga aylantirishimiz zarur. Yana tajriba orttiramiz, yana o'zgartiramiz. Hayot bizni shunga majbur qilyapti. Hozirgi tahlikalarga echim topamiz desak, bizning yagona yo'limiz – mahalla, mahalla, mahalla va yana bir marta mahalla. Mahalla tizimi obro'yini qancha ko'tarsak, odamlar ishonadi, odamlar bizdan rozi bo'ladi"[3].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qarang. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent.: "O'zbekiston" nashriyoti, 2023.
2. Qarang. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.12.2023yil, PF – 209- son.
3. Qarang. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoev tomonidan 2023 yil 26 sentyabrda bo'lib o'tgan yig'ilishdagi nutqi. <https://www.gazeta.uz>.
4. Abdurashidovich, T. M., & Botir, U. (2020). YOUTH EDUCATION IS A KEY FACTOR OF THE COUNTRY'S WELL-BEING. *International Journal of Discourse on Innovation, Integration and Education*, 1(5), 338-342.
5. Botir, U., & Ibodullaevich, K. K. (2022). Causes of Corruption, Socio-Political Consequences. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 8, 37-40.
6. UZOQOV, A. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi xalqlari adabiyoti. Toshkent–2007.–100 b.
7. Uzokov, B., & Mahmudova, U. (2024). JADIDLAR MEROSI VA JADIDCHILIK HARAKATIGA YANGICHA YONDASHUV–DAVR TALABI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 4(37), 254-257.
8. UZOQOV, B. (2023). BUNYODKORLIK, YARATUVCHANLIK, HAR DOIM O'QISH VA IZLANISHDA MUJASSAMDIR. *Luchshie intellektualnye issledovaniya*, 11(5), 10-15.
9. Uzoqov, B. (2022). GLOBALASHUV JARAYONLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(12), 347-350.
10. Uzokov, B. (2022). ALISHER NAVOIYNI ANGLASH FALSAFASI. *RESEARCH AND EDUCATION*, 262.

11. Uzoqov, B., & Xidirov, X. I. (2022). KORRUPSIYANING KELIB CHIQISHI, MAZMUN-MOHİYATI, UNGA QARSHI KURASHISHNING DOLZARB MASALALARI. *Ekonomika i sotsium*, (9 (100)), 654-657.
12. Uzokov, B. (2022). HISTORICAL WORLDVIEW AS A CRITERION OF NATIONAL IDENTITY. In *KULTURNOE NASLEDIE I NARODNOE ISKUSSTVO: SOXRANENIE I AKTUALIZATSIYA V SELYAX USTOYCHIVOGO RAZVITIYA OBIÇESTVA* (pp. 308-314).
13. Uzokov, B. (2022). RESPONSIBILITY OF PARENTS AND CHILDREN IN FORMING A HEALTHY FAMILY ENVIRONMENT. *Scientific progress*, 3(6), 27-30.
14. Uzokov, B., & Mamanazarov, S. I. (2019). NAVOYONINGSKAYA SESSIYA-FILOSOFIYA KARASHLARI. *Aktualnye nauchnye issledovaniya v sovremennoy mire*, (1-1), 141-144.
15. Uzokov, B., & Mamanazarov, S. I. (2019). ZNACHENIE V NASTOYAYUŠEE VREMYA SOTSIALNO-FILOSOFSKIX UCHENIY ODNOGO IZ MYSLITELEY SENTRALNOY AZII, V CHASTNOSTI ABU NASR FARABI O SPRAVEDLIVOM OBIÇESTVE. *Aktualnye nauchnye issledovaniya v sovremennoy mire*, (1-1), 137-140.
16. Uzoqov, B. (2023). YOSHLAR MA'NAVİYATINI YUKSALTIRISH-DOLZARB VAZIFA SIFATIDA. *Ekonomika i sotsium*, (1-2 (104)), 525-528.
17. Рашидова, Б. Я. (2024). ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ҚАНЧА МУҚАММАЛ БЎЛСА, ХАЛҚ ШУНЧА БАХТЛИ ЯШАЙДИ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 464-469.
18. Рашидова, Б. (2022). ЮКСАК МАЪНАВИЯТ АВВАЛО ИНСОН ОДОБИДА НАМОЁН БЎЛАДИ. ТАЪЛИМ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАЪЛИЛИ ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 351-355.
19. Yaхуаевна, R. B., & Nurbek, A. (2023). МА'NAVİYAT JAMIYAT HAYOTINING JONI VA RUHI. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (Vol. 1, pp. 503-506).

**XOTIN-QIZLAR O‘ZGARISH VA YANGILANISHLAR
ILM-FAN SOHASIDA**

Fayzullayeva Klara Abdullayevna

Jizzax politexnika instituti “Ijtimoiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

Fayzullayeva@mail.ru

Yaxyoeva Nigora Zafarovna

Jizzax politexnika instituti Servis fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotin-qizlarning oila va jamiyatdagi o‘rni va ishtirokini kengaytirish, ularni har jihatdan qo‘llab-quvvatlash, hamda ilm-fan sohasiga keng imkoniyatlardan unumli foydalanishlari haqida so‘z yuritdik.

Kalit so‘zlar: Oliy Majlis, Murojaatnoma, xotin-qizlar, davlat, jamiyat, PhD ilmiy darajasi (DSc) (PhD), “Olima ayollar grantlari”, BMT Bosh Assambleyasi, texnika, innovatsiya.

Bugungi kunda xotin-qizlarning oila va jamiyatdagi o‘rni va ishtirokini kengaytirish, ularni har jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda ilm-fan sohasiga keng jalb etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston xotin-qizlarining 7 nafari akademik, 280 dan ziyod fan doktori (DSc), 1480 dan ziyod falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi sohibi hisoblanadi. O‘zbek olimalari kimyo, biotexnologiya, qishloq xo‘jaligi kabi sohalarda, ayniqsa, faol izlanmoqda. Ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy va gumanitar sohalar rivojida xotin-qizlarimizning ishtiroki salmoqli o‘rin tutadi.

Prezidentimiz Oliy Majlisga Murojaatnomasida xotin - qizlar masalasiga alohida to‘xtalib, «davlat va jamiyat boshqaruvida ayollarning o‘rni va mavqei yanada mustahkamlash – islohotlarimizning eng ustuvor yo‘nalishlaridan biridir», degan edi. Shuningdek, Murojaatnomada oliy o‘quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar sonini 2 barobarga ko‘paytirib, 2 mingtaga etkazish, a‘lo baholarga o‘qiyotgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlar uchun maxsus stipendiyalar joriy etish tashabbusi ilgari surilgan²³.

Tarixdan ma‘lumki, O‘rta Osiyoda xotin-qizlar hamisha ilm-fanga, davlat boshqaruviga qiziqib ishtirok etishga intilganlar, birgina misol, Umaviylar sultoni Hishom ibn Abdurahmon taxtga chiqqanida (h.172/m.788 yil) hali yosh, uylanmagan edi. Turmush qurish istagi tug‘ilib, o‘ziga munosib kelinlikka nomzodlarga Qur‘oni karimni yod olganlikni shart qilib qo‘ydi. Shunda birgina Galin degan joydan etti yuz yigirma nafar Qur‘on hofizi bo‘lgan qiz chiqdi. Keyin

²³ O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi. 30 dekabr 2020 yil № 275–276 (7746–7747)

sulton ikkinchi shart qo'yishga majbur bo'ldi: bo'lajak zavjasi Imom Molikning «Muvatto» hadis kitobini ham yod bilishi kerak edi. Shunda ham kelinlikka nomzodlar kamaymadi: Qurtubaning o'zidan besh yuz nafar qiz ham Qur'onni, ham «Muvatto»ni yod bilishi aniqlandi. («Musulmonlarning taqvim kitobi», 2000 yil, 2-chorak)

Bugun o'zbek ayoli nafaqat oila bekasi, hunarmand yoxud kasanachi, balki davlat idoralarida mas'ul vakil, rahbar, ilm-fan bilan mashg'ul olim, Oliy Majlis va mahalliy Kengashlarda deputat va hokazo vazifalarni o'z zimmasiga olib kelayotgan tinib-tinchimas vakilalardir. Birgina, Jizzax viloyatida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy sohadagi ko'rsatgichlariga e'tiboringizni qaratsam, 3 nafari senator, 19 nafar deputat, 6124 nafar boshqaruv lavozimlarida faoliyat yuritmoqdalar.

Ilm-fan sohasidagi o'zgarish va yangilanishlar, olimlik uchun bel bog'lagan fidoyilarga yaratilayotgan imkoniyatlar natijasida so'nggi yillarda turli ilmiy darajalarga erishayotgan vakillar ko'pchilikni tashkil qilmoqda. Ular orasida xotin-qizlarning salmog'i ham ortayotgani quvonarli hol. Zero, oila, farzand tarbiyasi bilan mashg'ul bo'ladigan ayollarning ilm-fan bilan ham hamnafas bo'lishi kelajak avlodlarning intellektual salohiyatli inson bo'lib tarbiyalanishi, voyaga ytishida ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu boradagi raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2020-2021 yillarda oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini muvofiqlashtiruvchi Yagona elektron tizimda ro'yxatdan o'tgan, ilmiy tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanayotgan jami 2 ming 456 nafar xotin-qizning 1 ming 185 nafari tayanch doktoranturada, 80 nafari doktoranturada, 964 nafari PhD mustaqil izlanuvchilikda faoliyat olib bormoqda. Qolaversa, 110 nafar ayol DSc mustaqil izlanuvchi sifatida qayd etilgan, 117 nafar xotin-qiz stajyor - tadqiqotchilikka jalb qilingan. Shu jumladan Jizzax viloyatida, fan doktori, professorlar-8 nafari, fan nomizodlari, dotsentlar-25 nafari PhD, dotsent-53 nafari PhD-86 nafari tashkil qiladi. 2019-2021 yillar mobaynida xotin-qizlarning innovatsion ishlanmalari va startap loyihalarini amalga oshirish bo'yicha murojaatlarning 13 tasini moliyalashtirish uchun Innovatsion rivojlanish va novatorlik g'oyalarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi mablag'laridan 12 milliard 140 million so'mdan ortiq mablag' ajratilgan.

Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan 2020 yilda e'lon qilingan "Olima ayollar grantlari" amaliy va innovatsion loyihalar tanloviga xotin-qizlar tomonidan umumiy qiymati 1,7 trillion so'm bo'lgan jami 111 ta ilmiy loyiha taqdim etilgan. Dastlabki texnik ekspertiza natijalariga ko'ra, 40 ta loyihaga ijobiy xulosa berilgan hamda umumiy hajmi 10 milliard 450 million so'mlik 9 ta loyiha moliyalashtirilgan.

Ayollar va qizlarning ilm-fan bilan to'laqonli foydalanishlariga teng imkoniyatlar yaratilishi, Shuningdek xotin-qizlarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan «Taraqqiyot

maqsadlaridagi fan, texnika va innovatsiyalar» to‘g‘risida rezolyusiyada 11 fevral – Xalqaro ilm-fan sohasidagi xotin-qizlar kuni deb e‘lon qilingan.

Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan o‘tgan yili e‘lon qilingan «Olima ayollar» tashabbuskor ilmiy loyihalar tanlovi ham aynan xotin-qizlarning ilm-fandagi o‘rnini mustahkamlashga qaratilgan. Mazkur tanlov natijalariga ko‘ra hozirgi kunda jami 8 mlrd. 467.5 million so‘mlik 16 ta loyiha moliyalashtirildi.

2020 yilning 1 iyunidan 1 sentyabrigacha Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi va O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan Shvetsiya elchixonasi ko‘magida O‘zbekiston olimlari uchun ilmiy-tadqiqot faoliyat sifatini oshirish va xalqaro jurnallarda ilmiy maqolalarni nashr etish mahoratini oshirish bo‘yicha treninglar o‘tkazildi. Treninglarda qatnashish uchun tanlov doirasida 250 dan ortiq arizalar kelib tushdi, ulardan 51 kishi tanlab olindi.

Joriy yilning 23 yanvar kuni Innovatsion rivojlanish vazirligida qizlar uchun eng yirik xalqaro texnologik tanlov – Technovation Girls Uzbekistan dasturining yangi mavsumi ochildi. Hozirda Technovation Girls Uzbekistan dasturi bo‘yicha qizlar ta‘lim olmoqdalar. 3 oy (fevral – aprel) davom etadigan mashg‘ulotlar O‘zbekistonning barcha hududlarida onlayn tarzda o‘tkazildi.

Hozirda startap loyihalar tanlovlarida hamda xorijiy davlatlarga stajirovkaga yuborilayotgan yosh olimlar orasida ham ayol va qizlarning sonini ko‘paytirish bo‘yicha choralar ko‘rilmoqda.

Darhaqiqat, mamlakatimizda ziyolilar, ilm-fan fidoyilarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ayniqsa, xotin-qizlarning ilm-fanga bo‘lgan intilishlarini rivojlantirish, davlat va jamiyat hayotidagi o‘rni va faolligini yanada mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan sa‘y-harakatlar yaqin kelajakda o‘z mevasini ko‘rsatishi shubhasiz. Ilm bilan hamnafas oilaning, ilm-fan bilan mashg‘ul onaning, albatta, farzand kamoloti va ertasiga bo‘lgan natijasini albatta ko‘rsatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019 yil 22 noyabr PF-5880-son [Farmoni](#).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 1 martdagi «Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-81-son [Farmoni](#).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 2022 yil 7 mart PF-87-son Farmoni.

4. Shavkat Mirziyoevning 8 mart — Xalqaro xotin-qizlar kuni munosabati bilan o'tkazilgan marosimda so'zlagan nutqi. Xalq so'zi. 8 mart 2022 yil № 49 (8073).
5. O'zbekiston Respublikasi prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi. 30 dekabr 2020 yil № 275–276 (7746–7747)
6. Manba: <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
7. Yaxyayevna, R. B. (2023). We Will Not Allow Ignorance to Replace Enlightenment. Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences, 2(3), 23-26.
8. Yaxyayevna, R. B. (2023). The Role of the Neighborhood in Preparing Young People for Family Life. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 2(3), 37-40.
9. Рашидова, Б. Я. (2024). ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ҚАНЧА МУКАММАЛ БЎЛСА, ХАЛҚ ШУНЧА БАХТЛИ ЯШАЙДИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 464-469.
10. Рашидова, Б. (2022). ЮКСАК МАЪНАВИЯТ АВВАЛО ИНСОН ОДОБИДА НАМОЁН БЎЛАДИ. ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 351-355.
11. Yaxyayevna, R. B., & Nurbek, A. (2023). MA'NAVIYAT JAMIYAT HAYOTINING JONI VA RUHI. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (Vol. 1, pp. 503-506).
12. Yaxyayevna, B. R. (2023). Education-First of All, it Means Immigration of Knowledge to the Child through Kindness, Attention and Care. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 2(1), 161-168.

БОЛЬ В СТОМАТОЛОГИИ: ПРИЧИНЫ ЗУБНОЙ БОЛИ

Жумаев Элдор Акмал угли

Бобокандов Хошимбек Умар угли

*Самаркандский Государственный Медицинский Университет, кафедра
хирургии полости рта и дентальной имплантологии*

Аннотация: каждый сталкивался в своей жизни с болью и знает, насколько неприятно и тревожно это чувство. Боль – главный защитный механизм, созданный природой, чтобы предупреждать нас о надвигающейся опасности. По определению Международной ассоциации изучения боли, боль — это неприятное ощущение и эмоциональное переживание, связанное с реальным или потенциальным повреждением тканей организма. Неприятные ощущения приводят к специфическому поведению больного и появлению вегетативных реакций, что позволяет врачу сделать вывод о том, что больной испытывает боль. Что такое боль, с чем она может быть связана и какие средства следует использовать для борьбы с ней? Что такое боль?

Боль многогранна и многогранна, и в зависимости от того, какое из ее свойств лежит в основе, выделяют разные виды боли. Особый вид боли – зубная боль. Зубная боль – одна из самых труднопереносимых болей. Этот факт объясняется богатой смешанной (соматической и вегетативной) иннервацией челюстно-лицевой области. Известно, что в 1 см² кожи содержится около 200 болевых рецепторов, а в 1 см² дентина – до 30 000 рецепторов! При различных патологических состояниях зубная боль распространяется на височную, теменную, лобную области, на гортань и даже на нос и уши.

Боль – неприятное физическое и эмоциональное ощущение, вызванное реальным или потенциальным повреждением тканей, а также описание такого повреждения (Международная ассоциация по изучению боли, 2006). Боль включает периферический и центральный компоненты. Важным механизмом возникновения боли является раздражение нервных окончаний (ноцицепторов) медиаторами, выделяющимися при повреждении тканей. Феномен боли – сложный и многогранный процесс.

Острая боль является защитной реакцией на повреждение тканей и имеет важное значение как первый симптом заболевания. Разумеется, при лечении заболевания, сопровождающегося болью, необходим этиопатогенетический подход. Однако успешный результат будет, если в комплексной терапии заболевания использовать рациональную анестезию. В то же время не все пациенты с острой болью получают адекватную анестезию.

Острая боль – одна из наиболее частых причин обращения за стоматологической помощью. В 52% случаев причиной обращения больных за медицинской помощью является боль. Боль является симптомом многих стоматологических заболеваний. При опросе пациентов в 90% случаев врачи слышат фразу «У меня болит...». Причины зубной боли различны: кариес, пульпит, пародонтит, пародонтит, травмы. Иногда зубная боль возникает после стоматологических вмешательств: эндодонтического лечения зуба, операции и т. д. Острая зубная боль возникает неожиданно, часто иррадиирующее в ухо, висок, глаз, усиливается при жевании, разговоре, в ночное время, создает у пациента негативное ощущение, страдание. Любой, кто хоть раз в жизни чувствовал зубную боль, скажет, что нет ничего хуже этого! Недаром в стоматологических клиниках можно встретить знаменитую надпись «Больных с острой болью принимают без очереди».

Каждый человек чувствует боль по-особому, то есть одни и те же манипуляции могут вызвать у одного человека лишь небольшие неприятные ощущения, а другого довести почти до болевого шока. Эту индивидуальную особенность восприятия болевых раздражителей различной интенсивности с остротой, свойственной только этому человеку, называют личным болевым порогом. Другими словами, для каждого человека существует определенная степень воздействия, при которой он начинает ощущать это раздражение как болезненное ощущение.

Частой причиной болезненных ощущений в области зубов является поражение зубных и других тканей, невралгия тройничного нерва и многие стоматологические заболевания. Чаще всего зубная боль появляется вследствие глубокого кариеса и появления его осложнений, таких как пародонтит, пульпит, пародонтит.

На первых стадиях развития кариеса возможны боли при воздействии сладкой, холодной, горячей, кислой пищи. Эта боль проходит после прекращения еды и полоскания рта. Боль усиливается, когда кариес становится глубоким. Чтобы избавиться от этой боли, необходимо вылечить кариес и запломбировать зуб. Это необходимо не только для того, чтобы избавиться от боли. Кариес – патологический процесс, который приводит ко многим серьезным стоматологическим заболеваниям. Чем раньше человек избавится от кариеса и запломбирует зуб, тем выше вероятность, что он избавится от осложнений. Ведь все стоматологические осложнения приводят к болезненным ощущениям в зубах.

Когда кариес прогрессирует и воспаляется пульпа зуба, появляется пульпит. При пульпите возникает сильная спонтанная боль. Обычно оно усиливается по вечерам. Болеть может не только больной зуб, но и соседние зубы, близкое

к зубу ухо, затылок, щека. Боль может быть как кратковременной, так и продолжительной. Если запустить пульпит, пульпа отмирает и восстановить ее жизнеспособность становится невозможно. На ранних стадиях пульпита, если вовремя обратиться к стоматологу, жизнеспособность пульпы сохраняется. Запущенный пульпит приводит к более серьезному заболеванию – пародонтиту.

При пародонтите возникает сильная ноющая боль. Она увеличивается при давлении на зуб, употреблении пищи. Возникает флюс, когда наблюдается отек десны, опухает щека вблизи больного зуба. В запущенной стадии пародонтита воспаление переходит на надкостницу. Появляется новое заболевание – периостит, характеризующийся скоплением гноя под надкостницей. Затем боль распространяется на всю челюсть. Если отказаться от своевременного лечения, гной распространится на мягкие ткани или костную ткань челюсти. До этого лучше не доводить.

Специалисты утверждают, что боль терпеть нельзя ни в коем случае. Ее необходимо лечить, так как боль наносит непоправимый вред нашему организму, нарушая его иммунный статус, его реактивность, гормональный баланс и т. д. Сильные по своей выраженности болевые ощущения могут привести даже к нарушению психического равновесия, поэтому применение методов обезболивания – это не банальная прихоть современного человека сделать свою жизнь еще более без стрессовой, а один из способов сохранить свое физическое и психическое здоровье.

Боль во время лечения зубов – анахронизм в современной стоматологии.

Но боль после стоматологического вмешательства – это реальность. Если вы попали к хорошему врачу, то никакой боли вам не припомнится, так как в службе современных стоматологов есть много возможностей избавить пациентов от этого явления. И отпуская больного домой, врач обязательно должен порекомендовать надежный анальгетик, чтобы больной, придя домой, не остался наедине со своей болью. Так, кеторолак (кеторол) обладает хорошей эффективностью при острых болях, а нимесулид (наиз) эффективно снимает воспаления, сопровождающие большинство заболеваний челюстно-лицевой области (альвеолит, периостит, перикоронит, лимфаденит, нейропатия тройничного нерва и др.) и послеоперационного периода (зубная экстракция, гингивотомия, лоскутная операция и т. д.). Правильный выбор НПВП позволяет адекватно устранить боль и воспаление, снизить риск послеоперационных осложнений, улучшить качество жизни пациентов, их работоспособность и психологическое состояние.

Выводы:

1. Острая боль требует адекватного лечения для исключения риска развития хронического болевого синдрома.
2. НПВП являются патогенетически обоснованными препаратами для лечения больных с болевым синдромом.
3. Применение кеторолака (кеторола) высокоэффективно и безопасно для кратковременного лечения острой боли.
4. С целью противовоспалительной терапии рекомендуется использовать препараты, обладающие выраженным противовоспалительным действием и безопасные для длительного применения (наиз).

Литература:

1. Cordell W.H., Keene K.K., Giles B.K., Jones J.B., Jones J.H., Brizendine E.J. The high prevalence of pain in emergency medical care// Am. J. Emerg. Med. - 2002. - Vol.20. - № 3. - P. 165-169.
2. Dula D.J., Anderson R., Wood G.C. A prospective study comparing i.m. ketorolac with i.m. meperidine in the treatment of acute biliary colic// J. Emerg. Med. - 2001. - Vol.20. - № 2. - P. 121-124.
3. Атаджанова Б. Т. Научный текст как источник обогащения профессиональной речи //Вестник педагогики: наука и практика. – 2020. – №. 51. – С. 70-71.
4. Henderson S.O., Swadron S., Newton E. Comparison of intravenous ketorolac and meperidine in the treatment of biliary colic// J. Emerg. Med. - 2002. - Vol.23. - № 3. - P.237-241.
5. Атаджанова Б. Т. Педагогические Условия И Принципы Формирования Профессионально-Коммуникативной Компетентности Будущего Инженера //Central asian journal of literature, philosophy and culture. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 93-97.
6. Tulkinovna A. B. Problems Of The Formation Of Professional Competence Of Students Of A Technical University In The Study Of Foreign Languages And Ways To Solve Them //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 12. – С. 43-50.

7. McLean S.A., Maio R.F., Domeier R.M. The epidemiology of pain in the prehospital setting// Prehosp. Emerg. Care. - 2002. - Vol. 6. - № 4. - P. 402-405.

PROBLEMS OF DEVELOPING STUDENTS' COMPETENCE IN NATURAL GEOGRAPHY

G.R.Shodiyeva

Basic doctoral student of Samarkand State University

Abstract. This article presents the problems of developing students' competence in natural geography, suggestions and recommendations for their implementation.

Key words: natural geography, competence, web-quest, Blended learning, Flipped classroom.

Today, due to the transition of higher education institutions to the credit-module system, there is a need to improve the forms, methods and tools of teaching subjects, to effectively organize independent education and to introduce new approaches to the development of students' competence in natural geography.

In this regard, the methods of improving the forms, methods and tools of geography teaching in our country, that is, in the continuous education system, the mechanisms of using modern pedagogical technologies in the teaching of geography, the theory and practice of using digital technologies in the teaching of geography, research on the formation of creative ability and practical skills of students in geography M. Abdurakhmonov, S. Kh. Matsaidova, R. T. Gaypova, G. M. Tursupbekova, H. B. Nikadambayeva, F. A. Khamroyeva, A. B. Janzakov, M. A. Tojiboyeva, S. K. Researched by scientists such as Dzumbabayeva, Kh.N. Amonov.

Also, the theory of studying world economic and social geography in the Commonwealth of Independent States, the formation of ecological and economic knowledge of students in the process of studying natural geographical sciences, the technology of organizing scientific research activities of students in the study of geocological problems, universal in school based on geographic modeling methods of formation of educational activities, methods of using statistical methods in teaching geography, mechanisms of preparation of future geography students, improvement of the methodical preparation system of geography students in pedagogical higher educational institutions, teaching geography in the continuous education system research on the theory and practice of using information and communication technologies to increase the effectiveness of teaching N.O. Vereshagina, M.T. Gafurov, A.A. Lobjanidze, T.P. Grushina, N.N. Solodukhina, Sh.B. Tabaldiyeva, S.A. Ivanova, T.V. Konstantinova, Ye It was studied by such scientists as S. Stepanova, Ye. A. Tamojnyaya, V. A. Shemanayev, T. K. Sherbakova, Ye. A. Istomina, G. Y. Neshepurenko, A. S. Baranov, A. I. Sheinis, M. G. Naderi.

Such studies are presented abroad in the works of scientists such as Isidora Sáez Rosenkranz, Yonsa Tiknaz, Olga Maria de Gouveia Masiel, Hassel David, Surto João, Page Tiani, Christian Beverly J., K. Oda.

In the analysis of the works of the above-mentioned scientists, it became clear that the pedagogical scientific-research works carried out in the field of geography education in our country, the Commonwealth of Independent States and abroad mainly focus on the theory and practice of teaching geography in the educational process, in the teaching of geography. The series is devoted to mechanisms for solving problems. However, in their work, the scientific and theoretical completeness of the development of students' competence in natural geography in higher education institutions was not scientifically substantiated.

At the same time, M.A. Tojiboyeva, M.A. Bakhirna, Ye.A. Gonsharlar have put forward some approaches to the development of students' competence in geography [1, 2, 3], but they are innovative in developing students' competence in natural geography. insufficient attention is paid to the use of pedagogical technologies, including "Blended learning", web-quest, "Flipped classroom" technologies. Therefore, the current research, i.e., improving the use of web-quest, "Blended learning", "Flipped classroom" technologies in the development of students' competence in natural geography, is one of the urgent problems.

According to the analysis of the conducted research, in solving the above-mentioned problem, it is necessary to pay attention to the following: clarification of the pedagogical conditions for the development of students' competence in natural geography; development of new approaches to teaching natural geography; development of mechanisms for the effective use of digital technologies in the teaching of natural geography; improving the technologies of using hypermath tools, web-applications, information educational environments, educational portals and educational websites in the organization of independent education of students in subjects related to natural geography; development of the competence of geography professors-teachers to design lessons using educational environments; to select innovative pedagogical technologies that provide effective results in the teaching of natural geography subjects and to test them.

By overcoming these problems, it is possible to develop students' competence in natural geography. As a result, it will be possible to achieve the training of geography specialists in accordance with the requirements of the time.

References:

1. Tojiboyeva M.A. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar vositasida talabalarda geografik kompetentlik sifatlarini rivojlantirish” (“O‘rta Osiyo tabiiy geografiyasi” fanini o‘qitish misolida),– Namangan, 2003. – 48 b.

2. Бахир М.А. Методика оценки географической компетентности учащихся: на примере курса «Экономическая и социальная география мира» // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Санкт-Петербург, 2015. – 138 с.
3. Гончар Е.А. Формирование профессионально-специализированных компетенций у будущих учителей географии в контекстном обучении // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Уфа, 2015. – 275 с.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BANKING SERVICES IN COMMERCIAL BANKS

Gulamova Iroda Ziyovuddin qizi

3rd year student of "Banking and audit"

Tashkent state university of economics

iroda.gulamova@tsue.uz

Abstract: This paper explores the global socio-economic trends, the importance of innovative banking services in the face of globalization, and the intensified competition in international and local markets. It emphasizes the role of legal and regulatory frameworks in fostering the development of banking systems, specifically in Uzbekistan, under the "2022-2026 Development Strategy of New Uzbekistan." The significance of economic reforms, technological advancements, and the adoption of interactive services in commercial banks is highlighted, along with the crucial role of innovative marketing strategies. The paper also discusses the international standards in banking services and the necessity of aligning innovations with market demands, security considerations, and citizen convenience.

Keywords: Innovative Banking Services, Globalization, Economic Development, Regulatory Framework, Interactive Services, Economic Reforms, Technological Advancements, International Standards, Security Control, Customer Expectations, Commercial Banks, Economic Stability, Competitive Environment, Investment Environment, Financial Innovations.

At present, the global socio-economic trends, globalization of the world economy, as well as the intensification of competition in international and local markets, highlight the importance of developing and enhancing innovative banking services in trade banks to demonstrate their competitiveness.

In our country, a number of legal and regulatory documents have been adopted to ensure the development of the banking system in order to develop innovative banking services in trade banks.

Specifically, within the framework of the "2022-2026 Development Strategy of New Uzbekistan" approved by the President of the Republic of Uzbekistan, significant measures have been identified to be implemented. In this context, a set of measures has been implemented within the framework of economic programs and financial arrangements aimed at improving the country's economic development from an economic perspective.

A new system of economic regulation and liberalization has been introduced to further develop and maintain macroeconomic stability, preserve the sustainability of

the national economy, and actively attract foreign investments to various sectors and regions of our country by improving the investment environment.

In today's world, enhancing innovative banking services in trade banks is of great economic importance to implement comprehensive reforms in order to maintain sustainable macroeconomic stability, preserve the sustainability of the national economy, and actively attract foreign investments to various sectors and regions of our country.

"Especially in the conditions of ongoing reforms and modernization efforts in various sectors and areas of our economy, it is crucial to improve the quality of existing services, actively implement innovations, and demand the application of the experience of foreign banks. Without implementing necessary structural changes in the economy, diversifying bank products and services, and updating them technologically, it is challenging to establish a strong presence in the global financial market.

Given the current competitive environment, successful implementation of innovative banking services requires the immediate development and implementation of new strategies and mechanisms for the production of new banking services and products. In this regard, the Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan dated March 23, 2018, No. PQ-3620, "On Additional Measures for Improving the Accessibility of Banking Services", is particularly noteworthy.

The theoretical and practical issues of developing banking services in commercial banks have been highlighted in various scientific research conducted by foreign and local economists. Specifically, the works of foreign economists such as A. Simanovsky, A. Vikulin, V. Usoskin, D. Polfreman, G. Tosunyan, F. Ford, G. Beloglazova, J. Sinki, O. Lavrushin, J. Matuk, D. Macnoton, K. Barltrop, G. Panova, E. Dolanlar have been studied.

Similarly, local scholars such as A. Vakhobov, Sh. Abdullayeva, O. Iminov, N. Jumayev, T. Koraliyev, S. Norkobilov, and D. Saidov have conducted theoretical and practical research on the development of the activities of commercial banks.

In our modern life, the increasing role of information and communication technologies is accompanied by the need to quickly become informed from the news and make use of various interactive services. To expand the range of banking services and create convenience for clients, various interactive service types that respond to modern requirements are being implemented. Especially, joint-stock commercial banks in our country are carrying out extensive operations that provide various conveniences to clients.

Presently, interactive services such as "Internet banking," "Mobile banking," "Smart Wallet," "SMS Informer," "Electronic Register," and others are being actively introduced by banks, providing citizens with fast and quality services. Through the

"Internet banking" service, legal clients of the bank can monitor their account movements and make payments online, while the "Smart Wallet" interactive service allows citizens to perform online transactions from their homes or any desired location for payments from personal accounts. Additionally, the "SMS Informer" service enables legal clients of the bank to monitor their account status and activities through their mobile phones.

In summary, the formation and development of the authority of entrepreneurial entities and individuals in the country regarding innovative banking services play a significant role in the application of innovative marketing technologies. Understanding innovative marketing strategy involves not only the search for unique innovative products but also simplifying the utilization of innovation in the business environment, regardless of the presence of innovation. In the international banking practice, meeting the most advanced standards in the conduct of banking services, especially in terms of the standard requirements for the security control of banking services, underscores the necessity to reconsider and implement innovations.

Developed countries, particularly in the United States, Japan, and the European Union, have demonstrated a trend of attracting high volumes of long-term deposits from individuals, contributing to the overall expansion of the deposit base of commercial banks, as mentioned earlier. Furthermore, the development of innovative banking services by commercial banks is not only limited to corporate clients but also involves attracting deposits from individual clients. In this context, the compatibility of a commercial bank's innovative operations with the dynamic trends of the banking services market, the formulation of new requirements for the created innovative banking product, and the alignment of methods used in providing banking services with customer demands are essential indicators.

The pace of implementing innovations in the banking system, the boundaries of these innovations, and their benefits for commercial banks should not only be assessed in terms of market needs but also in terms of the security of the country, the convenience it provides for its citizens, and the harmonization with customer expectations. The introduction of innovations in the banking system must be aligned with the market demands and the advantages it brings for the security of the country and the convenience it offers to its citizens.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PD-60 dated January 28, 2022, on the "Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026."
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated March 23, 2018, No. PD-3620, "On Additional Measures for Improving the Accessibility of Banking Services."

3. Lavrushin O.I. "Banking Business: Modern Credit System." Financial Academy under the Government of the Russian Federation. 4th edition, stereotype. Moscow: Knorus, 2018.

SPORALILAR TIPI. OON SPORALILAR TURKUMI. BEZGAK PLAZMODISI
(*plasmodium vivax*)

Sevaraxon Murodiljon qizi Madaminova

Andijon davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo'nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Sporalilar sinfi vakillari, ular haqida ma'lumot, Bezgak plazmodisining hayot tarzi, rivojlanishi, tashqi tuzilishi, ko'payishi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Bezgak plazmodiyasi, eritrotsitlar, makrogametotsitlar, tana bo'shlig'i, shizogoniya, sista, zigota, bezgak xuruji.

Annotation: This thesis describes representatives of the Sporali class, information about them, the lifestyle, development, external structure, and growth of the Bezgak plasmod.

Keywords: Gland plasmodiyasi, erythrocytes, macrogametocytes, body cavity, schizogonia, system, zigota, gland attack.

Аннотация: В данной диссертации описаны представители класса Спорали, сведения о них, образ жизни, развитие, внешнее строение и рост плазмоды Безгака.

Ключевые слова: плазмодиизи железы, эритроциты, макрогметоциты, полость тела, шизогония, система, зигота, атака железы. плазмодиизи железы, эритроциты, макрогметоциты, полость тела, шизогония, система, зигота, атака железы.

Plazmodiyalar urug'iga odamda parazitlik qiladigan 4 ta tur kiradi. Bu plazmodiyalarning hayot sikli bir-biriga o'xshash bo'lib, quyidagicha boradi. Bezgak chivini (*Anophelis*)ning urg'ochisi odam qonini so'rganida odam qoniga bezgak plazmodiyasining juda ko'p sporozoitlari o'tadi. Plazmodiy sporozoitlari 5-8 mkm keladigan juda kichik chuvalchangsimon bir yadroli hujayralar bo'lib, tuzilishi koksidiyalarning sporozoitlariga o'xshaydi. Lekin konoidi bo'lmaydi. Sporozoitlar qon oqimi bilan butun tanaga tarqalib ketadi. Ular jigar va qon tomirlari endoteliysi (ichki qoplam qavati) hujayralariga kirib olib, trofozoit va shuzont stadiyalarini o'taydi. Jinssiz ko'payish (shizogoniya) natijasida shizontlardan juda ko'p bir yadroli hujayralar merozoitlar hosil bo'ladi. Merozoitlar endi zararlangan organning boshqa hujayralariga va qon eritrotsitlariga kirib olib o'sadi. Parazitning eritsotsitlari gemoglobini hisobiga oziqlanib o'sadigan stadiyasi trofozoitlar deyiladi. Rivning boshlanish davrida trofozoitlar tanasining markazida vakoul bo'lganligi sababli uzuk shaklida ko'rinadi. Keyinroq vakoul asta-sekin yo'qoladi va parazit amyobasimon shaklga kiradi. Troforozlardan bo'linib ko'payuvchi shizontlar hosil

bo'ladi. O'sayotgan trofozoitlardan ko'ksidiyalar merozoitlardagiga o'xshash ultratsitostom bo'lishi aniqlangan. Shizontlar eritrotsit hujayrasini to'ldirib turadi. Parazit eritrotsitlar gemoglobininining bir qismini hazim qiladi; hazim bo'lmasdan qolgan qismi esa qoramtir pigment melanimga aylanadi. Har qaysi eritrotsitlardagi har bir shizont bo'linib (shizogoniya) 10-20 merozoit hosil qiladi. Merozoitlar eritrotsitni yemirib, qon plazmasiga chiqadi va yangi eritrotsitlarga kirib oladi. Jinssiz ko'payish yana takrorlanadi.

Eritrotsitlar yemirilganda qonga melanin bilan bira zakudi moddalar almashinuv mahsulotlari chiqariladi. Zaharli mahsulotlari ta'sirida odam organizmida moddalar almashinuvi o'zgarib tana harorati keskin ko'tariladi va bezgak huruj qila boshlaydi. Bir necha marta jinssiy ko'payish (shirogoniya) siklidan keyin parazit ko'payishdan to'xtaydi. Eritrotsitlarga kirgan merozoitlar o'sib, shizontlarni emas, balki bo'linmaydigan gametotsitlar, ya'ni gamontlartlar (gameta hosil qiluvchi hujayra)arni hosil qiladi. Eritmadagi gametotsitlar 2 tipga : birmuncha yirik makrogametotsitlar va kichikroqmikrogametotsitlar bo'linadi. Gametotsitlarning bundan keying rivojlanishi faqat bezgak churni (Anopheles) tanasida davom etadi. Urg'ochi chivin qon so'rganida uning ichagida makrogametotsitlar yirik makrogametalariga aylanadi. Mikrogametotsit yadrosi bo'linib, 5-6 ta chivalchangsimon harakatchan va mayda mikrogametalarni hosil qiladi. Chivin ichagi bo'shlig'ida mikro va makrogametalar qo'shilishidagi va urug'lanishi sodir bo'ladi. Hosil bo'lgan zigota juda harakatchan bo'lgani sabab kookineta deyiladi. Zigota chivi ichagi devorini teshib ketadi va unig ustki, ang bo'shlig'iga qaragan tomonia o'tib oladi. Bu yerda zigota elastik po'st bilan o'ralib, oosista ichak devoriga juda tez o'sadi. Uning hajmi bir necha yuz baobar kattalashadi. U o'sgan sayin yadrosi ham ko'p marta bo'lina boadi. Bu jaayon oosista ichida juda mayda (14 mkm gacha) ingichka bir yadroli ko'p sonli (bitta osistada) minggacha) harakatchan sporozoitlari hosil bo'lishi bilan tugallanadi. oosista qobig'i yorilganda so'ng sporozoitlar tana bo'shlig'I suyuqligi (gemolimfaga) chiqadi. Tana suyuqligidan sporozoitlar pashshaning so'ak bezlariga, so'ng so'lak chiqaruvchi naylarga o'tib oladi. Chivin chaqqanda parazit yana odam qoniga o'tadi va jinssiz sikl qayta boshlanadi.

Shunday qilib, bezgak plazmodiyalarining hayot sikli faqat xo'jayinlar (chivin va odam organizimda o'tadi). Shuning uchun u noqulay tashqi muhitdan himoyalanihga imkon beruvchi qattiq po'st bilan qoplangan spora hosil qilmaydi. Bezgak chivining oxirgi qorin bo'g'imidagi nafas olish naychasi uncha rivojlanmagan.

4000 dan ortiq mikroskopik hayvonlarni o'z ichiga oladi. Hamma turlari odam va hayvonlarda parazitlik qiladi. Tuzilishi juda soddalashgan. Harakatlanish, hazm qilish va ayrish organoidlari bo'lmaydi. Ulardan bezgak paraziti keng tarqalgan.

Bu parazitni odamga bezgak chivini yuqtiradi. Parazit qizil qon tanachalariga kirib, tez bo'linib ko'payadi. Parazit qon hujayralarini yemirib, qon plazmasiga chiqqanda odam harorati keskin ko'tarilib, bezgak huruj qiladi. Bu sinfga tut ipak qurti va asalari paraziti nozema ham kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O.Mavlonov, Sh.Xurramov, X.Eshova. "Umurtqasizlar zoologiyasi" [Toshkent 2006].
2. Alavutdinova, N., & Abdurahmonova, M. Ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish muammolari. O'ZBEKIST, 87.
3. Келдиёрова, Г. С. (2021). Язык и стиль Эркина Вахидова. Молодой ученый, (41), 40-42.
4. Khasanova, G. (2023). Some Considerations on Nonverbal Communication (No. 11076). EasyChair.
5. Eun, P. S., Kh, M. G., & Xasanova, G. (2023). The Role and Classification of Parenthesis in Literature. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(10), 324-328.
6. Khayrullayevna, K. G. (2023). PRAGMATIC NATURE OF NONVERBAL MEANS IN LITERARY TEXTS. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 10(12), 121-124.
7. Keldiyorova, G. S., Qurbonova, N. N., Fatxullaxodjaev, M. Z., & Rixsiyeva, L. A. (2022). Didactic Functions and types of Role-Playing Games that Contribute to the Development of Communicative Foreign Language Speech Skills. Specialusis Ugdymas, 1(43), 10577-10582.
8. "Umurtqasizlar zoologiyasi o'quv dala amaliyoti" A.Qulmamatov.
9. 7-sinf "Zoologiya" darsligi 19-20 betlardan. (2017).
10. W.W.W. "Ziyo" kutubxonasi.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM ON THE BASIS OF CORPORATE CULTURE

Ibragimov Doston Tolib o'g'li

*Master's student of the 1st stage of pedagogy and psychology at the International
University of Asia*

Abstract: This article presents the diagnosis of corporate culture formation. Such diagnoses reveal the level of knowledge of students about the nature and meaningful aspects of personal culture and attitudes. The concept of a person's corporate culture, its structure, criteria and indicators are determined.

Key words: Coaching and teaching service, Collaboration and community, Counseling students, Convenient and innovative teaching methods, Development of learning processes for all participants, Achievement of goals.

The main part: The economic problems of our country are worsening and the demands for training high-level specialists are increasing day by day. In connection with the changes taking place in society, problems arise in the organization of the content of higher education of high-level specialists. The main role in solving this problem should be given to a system specially created for the formation of corporate culture of students in a higher education institution.

If we look at history, in the middle of the 20th century, experts came to the conclusion that the success of all prosperous organizations that know their business well and have a clear purpose, principles, includes the idea of corporate culture. Due to the dynamic nature of the state of corporate culture, there was a need to develop methods of monitoring and subsequent adaptation of the corporate culture of organizations. In modern conditions, corporate culture is studied through the prism of enterprise efficiency, increasing the competitiveness of enterprises, labor efficiency of employees of commercial structures, psychological environment in the team, and problems of employee loyalty to the organization. In the higher education institution, it is customary to describe the concepts of "Corporate culture" using the terms "corporation" and "culture".

The purpose of the article is to diagnose the formation of corporate culture among students and to reveal the specific formation of the above-mentioned phenomenon in the educational environment of any university.

The purpose of the research is to reveal the meaningful aspects of the corporate culture of students, to study the formation of general indicators for their corporate culture, and to justify the technology of forming the corporate culture of students in the educational environment of their own university.

Pedagogical conditions for managing the higher education system based on corporate culture are as follows:

- + Mentoring and teacher service: Teachers and mentors must provide high quality service to students. It is necessary for them to have regular contact with students, to understand them well and to help them achieve their goals.
- + Cooperation and community: Teachers and coaches must ensure that students cooperate, develop a community spirit, and ensure participation in all educational processes.
- + Counseling students: Teachers and coaches should be effective in counseling students, help them solve their problems, identify their goals and not help them.
- + Convenient and innovative teaching methods: Teachers and trainers should use new and innovative teaching methods, motivate students and organize interesting lessons for them.
- + Development of learning processes for all participants: Teachers and coaches should develop learning processes for all participants, introducing the individual needs and goals of each student.
- + Realization of goals: Teachers and coaches should understand the goals of students, guide them in a way to achieve them, and create favorable conditions for them.

Based on these conditions, it is possible to develop the pedagogical skills of managing the higher education system based on corporate culture.

In relation to the organization, the term "corporation" is used when we want to emphasize that the organization is considered as a whole, therefore, the values of the corporate culture of the organization should be accepted by all employees and they are intended to work to achieve greater harmony of the team. should be.

The characteristics of the corporation are felt in the following characteristics of the higher education institution:

- ✓ institutional and organizational stability (a higher education institution independently develops performance standards and its own structure);
- ✓ specific narrow field of activity, uniqueness of the product (science and higher education);
- ✓ acceptance of the surrounding space as a potential consumer of the product/a source of resources necessary for the corporation;
- ✓ participation in relations between "producer" and "consumer";
- ✓ involvement in competitive relations with manufacturers;
- ✓ self-identification as a whole and resistance to the competitive environment (existence of "corporate spirit");

- ✓ ownership of personnel and information resources that form the basis of corporate capital;
- ✓ local and network nature of higher education institution activity;
- ✓ common interests about relatives. The socio-economic status of most employees, which depends on the competitive environment and customer base that is forming around the higher education institution;
- ✓ Hierarchical social organization of many employees with possible "shifting of goals" - difference in the interests of managers and ordinary employees;

Summary:

The following pedagogical methods can be used to achieve the goals:

1. Individual approach: Teachers should understand the individual goals of students and approach them individually. In doing so, teachers need to identify students' interests and goals, understand their strengths and weaknesses, and not help them personally.
2. Practical activities: Teachers should organize practical activities to guide the students towards the objectives. This method is effective for putting students' theoretical knowledge to practical test, learning information through physical activities and developing students' skills.
3. Interactive lessons: Teachers should implement the objectives by providing interactive lessons to the students. This method provides opportunities for students to actively participate in the lesson, participate in questions and advice, express their opinions and communicate with other students.
4. Portfolio Creation: Teachers can implement the objectives by encouraging students to create personal portfolios. A portfolio shows students' achievements, work and developed skills and motivates them to achieve their goals.
5. Lessons related to the objectives: Teachers should organize lessons related to the objectives to realize the objectives. In these lessons, students will find opportunities to complete goal-oriented tasks, solve puzzles, and evaluate their achievement of goals.

These pedagogic methods are effective for the implementation of goals in the learning process and increase the motivation of students.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni.
2. Belova L.I. Rossiya oliy ta'lim muassasasining korporativ madaniyati ijtimoiymadaniy tahlil ob'ekti sifatida: Janubiy Ural davlat ta'lim muassasasi misolida: Chelyabinsk, 2009 yil.

3. Tyunnikov Yu, Maznichenko M. Korporativ madaniyat ta'lim muassasasining raqobatbardoshligi omili sifatida//Rossiyada oliy ta'lim. 2005 yil. № 10. 69-77-betlar.
4. Gonoshilina I.G. Ta'lim muassasasining kuchli korporativ madaniyati: o'lchov parametrlari // Madaniyatshunoslik masalalari. 2009.
5. Osipov A.M. Ta'lim sotsiologiyasi: Nazariy insholar. R/D: Feniks, 2003.
6. Kapitonov E.A., Kapitonov A.E. Korporativ madaniyat. 2001 yil.
7. Gnezdilova N.K. Oliy ta'lim pedagogining korporativ madaniyati va uning ta'lim muassasasiga sodiqligi// Psixologiya. 2013 yil.

**DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF ECONOMIC COMPETENCE
OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE REGIONS**

Meliboyeva Ma'mura Orinboy qizi
Assistant of Jizzakh Polytechnic Institute

Meliboyev Abdulla Juman o'g'li
Master of Jizzakh Polytechnic Institute
e-mail: Meliboyevamura8@ gmail.uz.

In the conditions of current economic development, in the modern stage of world development, the development of the industrial sectors of the countries is taking place in the conditions of effective use of available resources on the one hand, and ensuring the competitiveness of production in the context of innovative technologies and high level of specialization on the other hand. As a whole, the share of industry in the total volume of world GDP is the highest in the countries of the Middle East, East Asia and South Africa, and according to the World Bank, industrial production and employment have a high impact on the economy of each country.

In addition, the Decree of the Republic of Uzbekistan on the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022 - 2026 states that in order to strengthen the responsibility and accountability of the state administration bodies in solving territorial issues based on the principle of "State - for people" and to create a new system aimed at planning their strategic directions, one of the state administration bodies at all levels development of the annual work program, including with the participation of the public, establishing the practice of constantly announcing the status of their implementation, public monitoring of the process of implementation of the decisions taken by the state administration bodies, including the creation of a system of regular announcements in mass media [1].

In modernizing Uzbekistan, special attention is paid to quality indicators such as modernization of economic sectors, qualitative development based on modern requirements, wide introduction of innovative technologies in production, ensuring competitiveness of production in the world market based on digital and innovative technologies.

In order to solve these tasks, researching the scientific-methodical and practical aspects of managing the economic potential of production in industrial enterprises is urgent. It is of great importance to express the full content of the "economic efficiency" category in order to clarify the essence of increasing economic efficiency in the production process.

A.N. Khramtsova and A.A. In the research carried out by Akhmatova, it is possible to divide the definitions given by economists into the following three groups in the process of explaining the content of the economic category of innovation in the process of enterprise management:

- explaining the content of the economic category of innovation in connection with innovation, know-how;
- explaining the content of innovation as a whole process that incorporates the production of a new product, including its technical and technological features;
- evaluation of the content of innovation, related to the implementation of new ideas and thoughts, as well as the driving force for the production of improved products in a new form [2, 18].

Innovative potential - development of new developments, discoveries or inventions, creation of useful models of an enterprise or organization or, in general, any business entity, regardless of the branch, field of activity, ownership form, organizational-legal status, size, is the sum of all available intellectual, financial, personnel, information, material and technical and other resources and opportunities for their effective use in their current activities [3,8].

Based on the conducted research, it should be noted that innovative activity is an independent category, characterized by the effectiveness and regularity of innovations, the dynamics of actions to create and implement innovations. (Table 1).

Table 1

Managing the principles of increasing economic potential in industrial enterprises*

Collective principle	Management of a wide and comprehensive analysis of indicators that determine the main aspects of the economic potential of the enterprise
The principle of expediency	Manage relevance and effectiveness for future plans and objectives based on indicators that influence economic growth
The principle of objectivity	Calculation of economic efficiency improvement and evaluation methods based on analysis with accurate and reliable data
The principle of systematicity	Management of the system of interrelated and complementary indicators of economic potential
Efficiency Principle	Ensuring positive, beneficial results and efficiency expected to be achieved by increasing economic efficiency in an enterprise or organization
Optimality Principle	Achieving the goal based on the use of accurate, correct and optimal indicators of economic potential

Priority Principle	Formation of an innovative tendency as a result of modernizing the production process, increasing the product quality and stimulating the skills of the employees in the future by increasing the economic efficiency of the enterprise.
--------------------	--

* *Author development based on data*

It is possible to assess the level of innovative activity in industrial enterprises, its competitiveness and, as a result, the overall level of development. The higher the innovative activity of the enterprise, the more intensive its innovative activity. The group of main principles of increasing and improving the economic efficiency of the enterprise was systematized as follows.

In 2007, due to the analysis of changes in the production of industrial products, modernization and diversification of industrial potential and industrial enterprises, the production of high-added-value industrial and consumer products, and the launch of high-tech modern enterprises, the volume of gross domestic product production in 2007 was 163147.0 mln. amounted to 21,314.2 billion soums, and in 2022, the gross regional domestic product produced by the region was 21,314.2 billion. amounted to soums (Table 2).

Table 2

**Industrial products in the sector of enterprises in Jizzakh region
production volume (billion soums)**

Indicators	2018 й.		2020 й.		2022 й.	
	Product volume, billion soum	growth, %	Product volume, billion soum	growth, %	Product volume, billion soum	growth, %
Total industry products production volume	2 548,8	172,8	3 581,8	140,5	4 586,5	128,0
Large enterprises: including:	919,3	118,4	118,4	129,5	1 948,7	163,6
Textiles	229,8	29,6	297,75	32,7	487,127	40,9
Metallurgy	383,1	49,39	496,25	53,7	811,85	68,17
Food	306,4	39,46	397,0	43,1	649,79	54,53
Small business	1 629,5	233,4	390,8	146,7	638,015	110,3

* Prepared by the author based on the data of the General Directorate of Statistics of Jizzakh region.

Table 2 shows that the total production volume of industrial products in Jizzakh region in 2018 was 2,548.8 billion soums, and compared to 2020, it increased by 128.0%.

The experience of the developed countries of the world shows that the formation and development of industry in the economy of a certain region requires that the level of development of the industrial sectors of the national economy is compatible. It is legitimate to strategically determine the development of the state based on its material and intellectual potential, and then to use the efficient, intensive factors of industry.

In the development of industry, the establishment of new industries, the development of existing industries, the structural restructuring of the economy, as well as the establishment of production infrastructure, the creation of an intellectual base that manages industrial enterprises and provides new production. The theoretical importance of the classification of factors affecting the efficiency of industrial enterprises is that it allows to fully reveal the essence of efficiency, to determine the ratio between factors, and to clarify the characteristics of the influence of individual factors, taking into account certain directions of the enterprise's activity. Accordingly, the classification of physiological, technical-technological, organizational, economic, social-psychological factors affecting economic efficiency in industrial enterprises based on their economic essence was developed. Based on the conducted researches, through the organization of associations of industrial enterprises engaged in innovative activities, in addition to increasing the speed of mutual transfer of innovations, it will be possible to further develop innovative cooperation relations between enterprises. In order to increase the economic potential of industrial enterprises, it is necessary to implement the following measures:

- increase the level of implementation of innovative projects by industrial enterprises;
- expansion of international cooperation on the implementation of innovative projects among industrial enterprises;
- acceleration of mutual transfer of innovations between industrial enterprises;
- conducting innovative marketing research in the regions;
- formation of requirements for new innovative projects;
- increase the efficiency of using internal and external opportunities in the development of innovative activities of industrial enterprises

In our opinion, by implementing the organizational and economic mechanism of increasing the efficiency of innovative management of industrial enterprises proposed above, in the long-term perspective, the level of innovative activity of industrial enterprises of our country will increase and the possibilities of implementing innovations will expand.

Also, the indicators of the efficiency of the programs for supporting the innovative activities of industrial enterprises will increase, and the indicators of the competitiveness of the produced products in the international markets will improve.

LITERATURES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 28.01.2022 on the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. National database of legislative information, 29.01.2022, No. 06/22/60/0082, 18.03.2022, 06/ No. 22/89/0227, 21.04.2022, No. 06/22/113/0330)
2. Khramtsova N.A., Akhmatova A.A. Teoreticheskiye basis of upravleniya innovatsionnoy deyatelnosti predpriyatiya. Strategy and business. Electronic scientific and economic magazine. No. 10 (54). 2018. S. 18-22.
3. Shanazarova G. Some theoretical issues of evaluating the innovative potential of industrial enterprises. "Economy and innovative technologies" scientific electronic magazine. [http // economy. tsue.uz](http://economy.tsue.uz). No. 4, July-August, 2017 1 No. 4, 2017 www.economy.uz.
4. Abdumannonovna, T. D. (2024). STUDYING THE COMPANY'S ACTIVITIES AND ACCOUNTING DURING THE AUDITOR'S INSPECTION. *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 4(2), 21-27.
5. Abdumannonovna, T. D. (2024). Purpose, Tasks, Necessity of Audit in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 2(2), 89-92.
6. Abdumannonovna, T. D. (2024). Methods of Obtaining Audit Evidence. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(2), 221-226.

7. Abdumannonovna, T. D. (2024). EFFECTIVE RESULTS OF APPLYING ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDITING.
8. Abdumannonovna, T. D. (2024). EXTERNAL AUDITORS AND THEIR LIABILITY TO THIRD PARTIES. *Gospodarka i Innowacje.*, 44, 71-75.
9. Abdumannonovna, T. D. (2024). LICENSING PROCEDURE OF AUDITING ACTIVITIES IN UZBEKISTAN AND CURRENT RESULTS. *Gospodarka i Innowacje.*, 44, 35-40.
10. Abdumannonovna, T. D. (2024). An Understanding of the Auditor's Professional Ethics and its Importance in the Auditor's Work. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 2(2), 7-11.
11. Abdumannonovna, T. D. (2024). THE AUDITOR'S PROFESSIONAL ETHICS ARE THE BASIS OF THE AUDITOR'S ACTIVITY. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 225-229.
12. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
13. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.
14. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
15. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.
16. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.

17. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
18. Odilovna, U. Z., & Alexandrovich, A. A. (2024). ECONOMIC AND LEGISLATIVE CORNERSTONES OF INVESTMENT POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 87-90.
19. Yahyoyevna, O. F., & Tatulovna, Z. M. (2024). ISSUES OF PROVIDING ECONOMIC STABILITY UNDER THE INFLUENCE OF FACTORS OF SAVING. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 374-379.
20. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2023). BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 208-215.

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
INTERDISCIPLINARY SCIENCE**

Volume 01, Issue 02, 2024

Tabiatda suvning ahamiyati

Bo'riyeva Dilnoza Abdulxamid qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti boshlang'ich
ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi*

Boynazarova Nilufar Tilovmurot qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti boshlang'ich
ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi*

Barchamizga ma'lumki, tabiatda barcha voqea-hodisalar bir-birlari bilan chambarchas bog'liq. Nima sababdan?. Tasavvur qiling! suv yo'q, tabiatda biron bir tirik mavjudot yoki o'simlik dunyosi, hayvonot dunyosi, yashay oladimi? yo'q albatta, yashay olmaydi. Yer yuzasida rivojlanish bo'ladimi? biz insonlar hayot kechira olamizmi? albatta yo'q hayot kechira olmaymiz. Inson ovqatsiz yashay olmaydi ammo suvsiz yashay oladi, lekin qisqa muddatga. Demak, tabiatda suvning ahamiyati juda ham katta ekan.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fan darsligi Boshlang'ich sinf o'qiluvchilariga tabiat haqida bilimlar beriladi. 1-sinf o'quvchilariga "suvning ahamiyati" tushunchasi mazmun jihatidan murakkabdir, shunga ko'ra 1-sinf o'quvchisida tabiatdagi kuzatishlar asosida ular to'g'risida faqat oddiy tasavvurlarni shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, bolalar suvning uch holatdan tashkil topganligini u holatlar qanday holat ekanligini anglab yetolmaydi. Shuning uchun, suv haqida tushuntirayotganimizda tushuntirgan narsamizni o'quvchilar tasavvur hosil qilish uchun amalda bajarib ko'rsatish kerak. Masalan, sinf xonamizdagi tuvakdagi gulni olamiz uni quyosh tegmaydigan joyga qo'yamiz va gulga ma'lum bir muddat davomida suv bermaymiz. Gulni bir necha kun kuzatamiz. Gul rivojlanadi deb uylaysizmi? yo'q albatta, gul nobud bo'ladi. Tajribamiz davomida o'quvchilar ongida tasavvur paydo bo'lganini anglab yetamiz va bolalarga yana bir marta bolalarga suvni ahamiyati haqida tushuncha berib o'tilsa nur ustiga a'lo nur bo'ladi. 2-sinfda ham o'quvchilar atrof-muhit bilan tanishish bo'yicha dasturlarda tabiat bilan tanishishni davom ettiradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi shuni yodda tutishi kerakki, tabiat va jamiyat, atrof olam bilan tanishtirish kursida ikki parallel yo'l emas, balki bir yo'nalishdir. Unda tabiatshunoslik va ijtimoiy xarakterdagi masalalar o'zaro bir-birini boyitib uyg'unlashgan.

2-sinf o'quvchilariga suv haqida ma'lumotlar berib o'tayotganimizda ko'proq muommoli vaziyatlardan foydalansa bo'ladi. Muommoli vaziyatlar tabiatga ekskursiyalar vaqtida ham hosil qilinadi. O'quvchilarga quyidagi savollar berib,

ularni fikr yuritishga undaymiz. Masalan, aziz bolajonlar "Nega suvsiz yashay olmaymiz?" , "suv inson hayoti uchun muhimmi?" , "suvsiz hayvonlar, o'simliklar yashay oladimi "kabi savollar berib, savollarimizga javob olamiz va savollariga qo'shimcha qilib to'ldiramiz.

3-sinfgacha o'quvchilar suv haqida boshlan'gich tushunchalarga ega bo'lgan bo'ladilar. 3-sinfda o'quvchilariga tabiatda suv, suvning uch holati, tabiatda suvning aylanishi, suvni asrab-avaylash , suvni ehtiyot qilish, suvni ifloslanishdan muhofaza qilish haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar. Bolalar O'zbekistonning eng katta daryolari ularning hosil bo'lishi, quyilishi, boshlanishi to'g'risidagi dastlabki bilimlarni oladilar.

Tabiatda suvning o'rni beqiyosdir. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, suvsiz yashab bo'lmasligini , tabiatdagi ko'p narsalar suvga bog'liqligini, suv bizga tabiat tomonidan tuhfa qilingan ne'mat ekanligini aytib o'tamiz. O'quvchilarga suv uchta holatda bo'lishini ular suyuq, qattiq, gaz holatda ekanligi aytib o'tiladi. Suyuq holati bu biz iste'mol qiladigan suvimizdir. Iste'mol qiladigan suvimiz chuchuk suv hisoblanadi. Sho'r suvni ham uchratishimiz . Sho'r suv okeanlarda uchraydi. O'quvchilarga chuchuk suv va sho'r suv haqida ma'lumot berib o'tiladi. Suvning qattiq holati ya'ni bu muzlagan holati deyiladi. Gazsimon holati esa bug'lanishi natijasida yuzaga keladi. Tabiatda suvning aylanishi quyosh energiyasi orqali harakatga keladi. Quyosh suvni okean va dengizlarda isitadi va u bug'lanadi. Tabiatda ma'lum bir to'liq davrda aylanib , suv tarkibi doim o'zgarib boradi va bunda issiqlik energiyasini yutadi yoki chiqaradi. Suv xavzalari haqida ham ma'lumot berib o'tiladi. Tabiat tomonidan yaratilgan suv havzalari tabiiy havzalar, inson tomonidan yaratilgan suv havzalari sun'iy suv havzalari deyiladi.

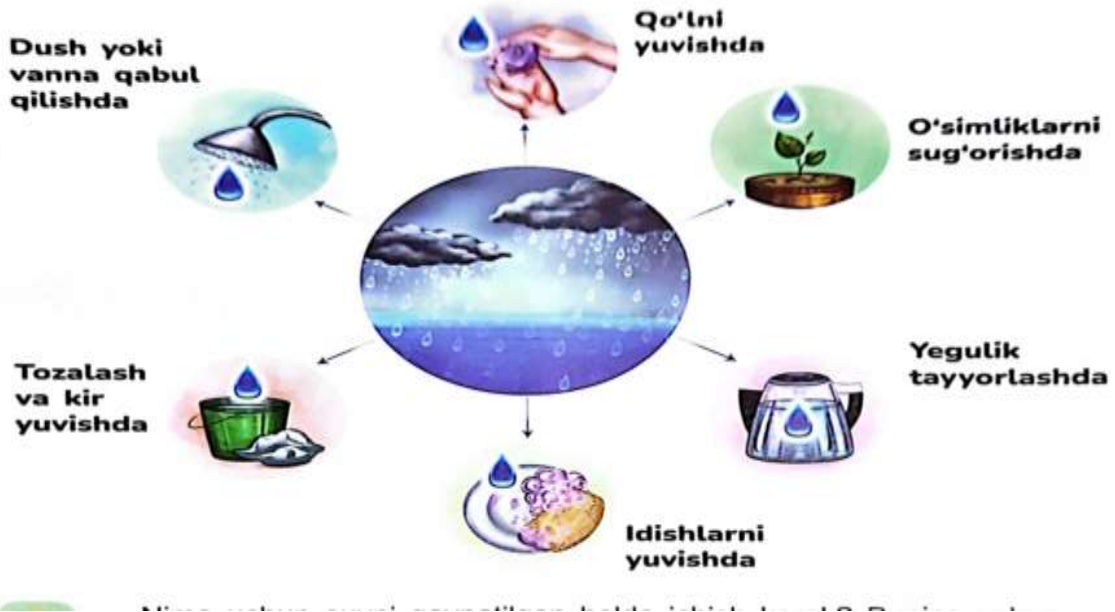

Tabiiy suv havzalariga okeanlar, dengizlar, daryolar, ko'llar va botqoqliklar kiradi. Hovuzlar, suv omborlari, kanallar esa sun'iy suv havzalari hisoblanadi.

Suv bitmas tuganmas boyligimiz hisoblanadi. Lekin suvni tejamay ishlatsak u albatta bir kun tugab qoladi. Tabiat tomonidan in'om etilgan har bir boyligimizni asrab-avaylashimiz kerak. Suvni ishlatayotganimizda albatta tejashga harakat

qilishimiz

lozim.

Suvni tejamaganligimiz sababli "Orol dengizi" hozirgi vaqtda Orol cho'liga aylanib bormoqda. Qancha qancha aholi suvsiz qolib ketdi. Bu kabi muammolar judayam ko'p davlatlarda sodir bo'lyapti. Buning barcha barchasiga biz insonlar sababchimiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, "suv" bu tabiat tomonidan in'om etilgan bebaho boyligimiz hisoblanadi. Suvni asrab avaylashimiz ham yoki suvni tejamay ishlatishimiz ham biz insonlarning qo'lida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).

2. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
3. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.
4. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
7. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
8. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
9. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
10. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
11. Khazratkulova Shoira Noraliyevna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8(2), 123–126. Retrieved from
12. Sh. N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 644–646. Retrieved from

13. Hazratkulova, S., & Abdiraxmonov, S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNINI. Interpretation and researches, 2(1).
14. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
15. Sh.N.Hazratkulova "Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar" Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari. Том 2 № 1 (2023) 855-859-с.
<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/issue/view/14>
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
17. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971–976.
18. Shonazarova , S. . . (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY GEOGRAFIK FANLARNING NAZARIY MUAMMOLARI. Наука и технология в современном мире, 2(22), 4–6. <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/view/22756>
19. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9. Retrieved from
20. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17. Retrieved from
21. Jorabek Jovliev. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 10(10), 51–55.
22. [www. tdpu. Uz](http://www.tdpu.Uz)
23. [www. pedagog. Uz](http://www.pedagog. Uz)

РАЗВИТИЕ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Мунира Махамадиевна Атамуратова

Преподаватель Термезского филиала Ташкентской медицинской академии

Аннотация: В настоящее время обучение иностранным языкам, особенно английскому, и развитие прагматических компетенций студентов в высших учебных заведениях Узбекистана является одной из важных задач. В данной статье рассматриваются аспекты, которые следует учитывать при повышении прагматической осведомленности на уроках английского языка путем внедрения прагматической компетентности в процесс обучения языку. Также обсуждаются некоторые теоретические комментарии по использованию прагматической компетентности и ее развитию у студентов.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, прагматическая компетентность, педагогическая технология.

Когда мы исследовали прагматику, являющуюся основой коммуникативной компетентности, или проникновение прагматической компетентности в сферу науки и образования, мы добились следующих результатов. Развитие прагматики во второй половине XX века связано с формированием теории речевого акта как полноценного лингвофилософского учения. Прагматика как речевой акт первоначально определялась В. Гумбольдтом, Ш. Оно существует в учении таких учёных, как Бэлли, К. Бюлер, Э. Бенвенист, М. Бахтин, но сформировалось как законченное учение в трудах английского логика Дж. Остина, американского психолога Дж. Сирла и других. С появлением во второй половине XX века коммуникативного подхода к обучению иностранному языку широко проявляется необходимость изучения не только языковой компетентности, как это практиковалось раньше, но и одной из основ человеческой деятельности, с определенной целью. интерпретируется как обмен информацией. В составе коммуникативной компетентности важно иметь прагматическую компетентность. В этом месте

Следует отметить, что Е.П. Пьефо выдвинул идею о том, что понятие «прагматический» можно использовать как синоним слова «коммуникативный» лингвистический

В словарях понятие коммуникации (лат. communication, передача) определяется как обобщающее, соединяющее, сообщающееся, обменивающееся идеями и информацией. Ю.Н.Лапигин определял термин общение как средство обмена идеями и информацией вообще и совместной

деятельности в человеческом обществе. Вердебер определяет этот термин как «процесс создания и передачи значимых сообщений в неформальной беседе, групповом взаимодействии или публичном дискурсе, и этот процесс включает в себя участников и контекст».

Браун (2001) утверждает, что существуют некоторые проблемы, которые помогают взглянуть на развитие навыков устного общения, такие как произношение, точность и беглость речи, аффективные факторы и взаимодействие. По мнению Брауна, разговорная речь требует демонстрации способности достигать прагматических целей посредством интерактивной речи с носителями другого языка. Цели обучения разговору зависят от контекста учителя, ученика и группы.

Основываясь на исследованиях, мы можем сказать, что изучающие английский как иностранный язык (EFL) сталкиваются с рядом препятствий при выборе словарного запаса и разговорной речи. Чтобы преодолеть такие проблемы, учителя EFL должны практиковать эффективные методы или подходы, которые могут мотивировать учащихся к свободному общению.

Многим студентам приходится преодолевать психологические ограничения, прежде чем они будут готовы говорить по-английски. Некоторые студенты чувствуют себя некомфортно, когда им приходится выступать на уроке, или предпочитают вообще не говорить, отказываясь от возможности попрактиковаться. Они очень хотят попрактиковаться в разговорных навыках английского языка.

Стоит отметить, что еще несколько лет назад обучению говорению уделялось очень мало внимания, и преподаватели английского языка обучали говорению в форме повторения упражнений или запоминания диалогов. Однако в настоящее время цель обучения говорению должна состоять не только в том, чтобы заставить их произносить английские слова, но и в овладении коммуникативными навыками учащихся, поскольку только таким образом учащиеся могут выражать себя и следить за социальной и культурной жизнью. Для этого учащимся должна быть предоставлена возможность работать в интерактивном режиме способами, которые лично им интересны. Это требует новых измерений процесса изучения языка.

Преподаватели ESL и EFL, а также некоторые лингвисты подчеркивают, что взаимодействие очень важно, когда студенты изучают английский язык. Это означает, что в процессе обучения им необходим коммуникативный подход к обучению языку, при котором также важно сотрудничество между участниками. При этом образовательный процесс должен быть организован в жизненных ситуациях, требующих общения. Ожидается, что студенты смогут общаться друг с другом на изучаемом языке. Таким образом, учителя должны

создавать ситуации, в которых учащиеся выполняют осмысленные задания, которые помогают им улучшить свои разговорные навыки.

Обучение посредством изучения языка на основе задач позволяет сразу же использовать язык, а реальный контекст учащегося облегчает обучение, выполняя несколько задач для успешного выполнения ряда задач. Преподаватель облегчает речь, необходимую для успешного выполнения задания. В таких ситуациях от традиционного подхода учителя отказываются. При использовании подхода TBLT преподаватель, как правило, выступает скорее в роли посредника, чем оратора или пояснителя. Учитель должен распределять задания в соответствии с правильными методами обучения ТБЛТ. После этого учащиеся самостоятельно выполняют задания. Педагогические задачи не обязательно соответствуют реальным задачам (Нунан, 2004). На учебных занятиях основное внимание уделяется овладению вторым языком, а не первым языком. Эти элементы можно объединить в один объект.

Существует несколько определений СВТ (содержательного обучения). СВТ, по мнению Ливера и Страйкера (1989), описывается как метод достижения языковой компетентности путем смещения акцента с изучения языка на изучение предмета. Бринтон, Сноу и Веше (2003) описали это как реализацию обучения языку и содержанию, которое фокусируется на содержании, а не только на языке, и направлено на преподавание академического содержания при одновременном приобретении навыков второго языка.

Согласно недавнему исследованию, СВТ может помочь студентам-медикам преодолеть трудности с речью и развить прагматическую компетентность. Виллалобос (2013) объяснил, что СВТ — это одна из образовательных стратегий, используемых для улучшения уровня владения английским языком. Этот метод организует обучение вокруг принципов содержательного и тематического обучения и базируется главным образом на принципах коммуникативного обучения языку, поскольку предполагает активное участие учащихся в обмене материалом.

В заключение можно сказать, что обучение, основанное на задачах (ТБТ) и обучение, основанное на содержании (КПТ), полезно для студентов в процессе преподавания языка, поскольку оно более ориентировано на учащихся и делает его более значимым. Хотя учитель может представить язык в предыдущем задании, учащиеся в конечном итоге могут использовать любые грамматические структуры и словарный запас, какие захотят. Это позволяет им использовать все языки, которые они знают и изучают.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Bardovi-Harlig, K. (2001). Evaluating the empirical evidence: Grounds for instruction in pragmatics. In Kasper, G., & Rose, K. (Eds.). *Pragmatics and language teaching*, (pp.11-32). Cambridge: Cambridge University Press.
2. Brinton, D., Snow, M. A., & Wesche, M. B. (2003). *Content-based second language instruction*: University of Michigan Press ELT.
3. Brown, D.H. (2001). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. New York: Pearson Education Company.
4. Davies, S. (2003). Content based instruction in EFL contexts. *The Internet TESL Journal*, 9(2), 9-17.
5. Kasper, G. and Schmidt, R. (1996). Developmental issues in interlanguage pragmatics. *Studies in Second Language Acquisition*, 18, pp.149-169
6. Harmer, J. (2008). How to teach English. *ELT journal*, 62(3), 313-316.
7. Iswari, K. D., Mahpul, M., & Putrawan, G. E. (2017). The Effect of Task-Based Language Teaching on Students Speaking Achievement at the First Grade of SMAN 1 Bandar Lampung. *AKSARA: Jurnal Bahasa dan Sastra*, 18(2).
8. Villalobos, O. B. (2013). Content-based instruction: A relevant approach of language teaching. *Innovaciones educativas*, 15(20), 71-83.
9. Nunan, D. (2004). *Task-based language teaching*: Ernst Klett Sprachen.
10. Leaver, B. L., & Stryker, S. B. (1989). Content-based instruction for foreign language classrooms. *Foreign language annals*, 22(3), 269-275.
11. Makhamadievna A. M., Tulkunovna R. N. Teaching foreign language by using effective methods // *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*. – 2021. – T. 11. – №. 12. – C. 47-50.
12. Makhamadievna A. M. Effective Teaching English Language to Non-Linguistic Students by Using Project Based-Learning // *The Peerian Journal*. – 2022. – T. 6. – C. 48-51.
13. Omonovna E. R. LEARNING STRATEGIES IN MEDICAL TERMINOLOGY

TABLE OF CONTENTS

1	An Intelligent Tutoring System for Learning Computer Network CCNA Izzeddin A. Alshawwa, Mohammed Al-Shawwa, Samy S. Abu-Naser	3-8
2	Arab musulmon davlatlarining vujudga kelishi va yuksalishi Qurbonova Qudratoy	9-12
3	DEVELOPING A SOLAR-POWERED FTP SERVER: MODEL AND ALGORITHMS ON RASPBERRY PI Ashurov Azizbek Ergash o'g'li, Sheraliyev Fazliddin Nizomiddin o'g'li	13-17
4	PAST SIMPLE TENSE-DEFINITION, STRUCTURE, RULES, USES AND EXAMPLES Shermahammedova Fayyoza	18-20
5	TECHNOLOGICAL CHARACTERISTICS OF APPLES GROWN IN THE NORTHERN REGION OF UZBEKISTAN Islamov Sohib Yaxshibekovich, Karimova Dilnoza Zafarjon qizi	21-23
6	O'RTA ASRLARDA ANGLIYA: ILK PARLAMETNING TASHKIL TOPISHI Xolmamatova Sitara Nurmat qizi	24-28
7	RAXBAR IMIJINI SHAKLLANTIRUVCHI ELEMENTLARNING IJTIMOIIY HUQUQIIY ASOSLARI Xolmamatova Sitara Nurmat qizi	29-33
8	RAHBARLIK MEHNATINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY IJTIMOIIY ASOSLARI Jalilova Mohira	34-37
9	O'RTA ASRLARDA FRANSIYA Jo'rayeva Lobar, Xushboqova Xurshidabonu	38-42
10	SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARI QARASHLARIDA BOSHQARUVCHANLIK FAOLIYATI Mamasoatova Baxtigul	43-47
11	РАБОТА ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ОШИБОК В УПОТРЕБЛЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА Усманова Светлана Нематовна, Якубова Севинч	48-52
12	СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНЫЕ МОДЕЛИ ИМЕННЫХ ПРЕФИКСАЦИЙ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ Юсупова Сохила Сайфиевна, Хуррамова Эльвина Фахриддин кизи	53-56
13	PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF DEVELOPING POLITICAL EDUCATION SKILLS IN FUTURE TEACHERS. Nusratov Anvar Nematjonovich, Isroilov Jaloliddin Mehriddinovich	57-60
14	SHTOLS TEOREMASI VA UNING TATBIQLARI Abdullayev Humoyiddin Baxtiyor o'g'li, Bozorov Jo'rabek Tog'aymurodovich	61-69
15	METHODOLOGY OF ORGANIZING EDUCATIONAL WORK BASED ON INTERACTIVE METHODS Nusratov Anvar Nematjonovich, Davlatova Dildora Nuriddinovna	70-72
16	MUQADDAS RIM IMPERIYASI. Murodillayev Bahrom Asliddin o'g'li	73-78
17	SALIB YURISHLARI Mamayusufov Ismat Iskandarovich, Qo'ldoshev Javohir Zohir o'g'li	79-81
18	O'RTA OSIYODA QADIMGI DAVLATLARNING TASHKIL TOPISHI: QADIMGI QANG. Turdiyev Sanjar Sobir o'g'li	82-86
19	ARABLAR ISPANIYADA: REKONKISTA HARAKATINING VUJUDGA KELISHI. Xayrullayeva Durдона	87-92
20	RAHBARNING BOSHQARUVCHILIK FAOLIYATIDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Xayrullayeva Durдона Abdumo'min qizi	93-96
21	PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.	97-99

	Nusratov Anvar Nematjonovich, Nasullayeva Dildor Sharofovna	
22	INFLUENCE OF THE PROCESSES OF PREPARATION AND UNWINDING OF COCOONS ON THE CONNECTION OF RAW SILK Islambekova N.M.	100-102
23	"PLACEMENT OF PICTORIAL, GRAPHIC INFORMATION ON THE WEB PAGE" Kuldasheva Feruza Kurdoshevna	103-105
24	IJODIY O'QITISH, IJODKORLIKKA O'RGATISH, IJODIY O'RGANISH Botirova Shoxidaxon Odiljonovna	106-109
25	ADVANCING SOCIAL ENTREPRENEURSHIP THROUGH HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Saidov Shohruh Mirzo	110-112
26	ENHANCING PROFITABILITY IN SMALL BUSINESSES AND PRIVATE ENTERPRISES: STRATEGIES AND BEST PRACTICES Xasanov Saloxiddin Jamaliddin o'g'li	113-115
27	SYNTHESIS OF ORGANOMINERAL SORBENT BY MODIFYING DGK+GIPAN WITH KHOVDAK BENTONITE A.Kh. Rakhimov, F.B. Eshkurbonov, M.R. Uralova	116-118
28	O'QUV MASHG'ULOT GURUHIDAGI ERKIN KURASHCHILARNI TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI KOMBINATSIYALASH USLUBLARI A.U.Yuldashov	119-121
29	KURASHCHILARNING BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINING TAHLILI Vallamova Gulira'no O'ktamjonovna	122-123
30	ABOUT SOME TEACHING METHODS OF LANGUAGE LEARNING V.Sh. Mamadayupova	124-126
31	THE IMPORTANCE OF SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE ECONOMY Umarova Zevi Odilovna, Nurboyeva Zilola Yangiboevna	127-135
32	IQTISODIY BARQARORLIKNI TEJAMKORLIK OMILLARI TA'SIRIDA TA'MINLASH MUAMMOLARI Obidova Feruza Yahyoyevna, Nomazova Munira Orif qizi	136-144
33	INFLUENCE OF ADVERSE LIFESTYLE FACTORS ON A WOMAN'S BODY Akramova D.E	145-152
34	BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO Jumayev Zuxriddin Rustam o'g'li	153-157
35	BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA NOSTANDART MASALALARDAN FOYDALANISH Boborahim Choriyev	158-163
36	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING ATROF-MUHITGA BO'LGAN MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHDA TABIIY FANLARINING ZARURIYATI Jumayeva Qizlarxon Farhod qizi	164-168
37	PIRLS XALQARO TADQIQOTI Jahonova Xolida G'anisher qizi	169-172
38	PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Abdulhamidova Mohlaroyim, Mahliyo Xaydarova	173-176
39	BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM Hasanova Umida G'aybulla qizi	177-180
40	O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA PIRLS HIKOYALARINI QO'LLASH METODIKASI Hasanova Sabohat Komil qizi	181-184

41	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASH QOBILİYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH SHAKL VA METODLARI Eshpo'latova Jang'il Eshanqulovna	185-189
42	JAMIYAT HAYOTI VA UNING TARAQQIYOTIDA MA'NAVIYATNING O'RNI VA ROLI Ramazonova Dilorom Raximjon qizi, Xazratkulova Shoira Noraliyevna	190-197
43	PEDAGOGICAL CONTENT OF DEONTOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS Nusratov Anvar Nematjonovich, Tosheva Gulshoda Kamolovna	198-200
44	PRINCIPLES OF USING THE DUAL EDUCATION SYSTEM IN THE TRAINING OF EXPERT PERSONNEL IN THE EDUCATIONAL SYSTEM Nusratov Anvar Nematjonovich, Isoqova Shaxnoza Shuxrat qizi	201-203
45	OLIY TA'LIMDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNING AHAMIYATI Omonboyeva Meruyert Erkin qizi, Kamalova Dilnavoz Ixtiyorovna	204-209
46	«TABIY FANLAR (SCIENCE)» DARSLARIDA XALQARO BAHOLASH DASTURIGA KIRITILGAN AMALIY TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH Shonazarova Sevara Rashidovna, Beg'amova Sabina Najmiddin qizi	210-214
47	GEOGRAFIYA FANIDAN SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK OMILLAR Shonazarova Sevara Rashidovna, Beg'amova Sabina Najmiddin qizi	215-219
48	BOSHLANG'ICH SINFLARGA OT SO'Z TURKUMINI O'RGATISH Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li, Toshmamatova Zarnigor Qaxramon qizi	220-225
49	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SHAXSGA YO'NALTRILGAN TA'LIM ASOSIDA O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH YO'LLARI Daminova Muxabbat Kurbanmurotovna, Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li	226-231
50	ОИЛА МАНБАИ АСОСИИ ТАЪЛИМУ ТАРБИ Мансурова Замира, Ниёзова Сафия	232-238
51	АҲАМИЯТ ВА НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯХОИ ИННОВАТСИОНЙ ДАР РУШДИ ТАҲСИЛОТ Норова Моҳиситора, Ниёзова Сафия	239-247
52	BOSHLANG'ICH SINFLARGA OT SO'Z TURKUMINI O'RGATISH Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li, Toshmamatova Zarnigor Qaxramon qizi	248-251
53	AVTOMATLASHTIRILGAN O'RGATUVCHI VA NAZORAT QILUVCHI TIZIMLAR BILAN ISHLASH Qobilova Madina Sobir qizi, Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li	252-255
54	METHOD FOR PREDICTION AND PREVENTION OF ENDOTHELIAL DYSFUNCTION IN THE LUNG IN ABDOMINAL SEPSIS Khotamov Ikhtiyor Eshmuratovich	256-267
55	ЙЎЛ ҲАРАКАТИГА ОИД ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНING ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ Умаров Ислон Алишерович	268-281
56	PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MANIFESTATION OF REFLEXIVITY DURING STUDENT LIFE N.S.Jo'raev	282-288
57	ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА, ВЛИЯЮЩИЕ НА АДАПТАЦИЮ ЖЕНЩИН К РАБОТЕ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ Махкамова Дильфуза Бахтияровна	289-299

58	TEXNIKA OLIY O'QUV YURLARIDA RUS TILI FANIDAN DARS MASHG'ULOTLARINI OLIB BORISHNING PEDAGOGIK TIZIMI Sharipova G.Z.	300-301
59	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING KREATIVLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI Xasanova Zarina Gulbayevna, Qulmo'minov O'rolboy Safar o'g'li	302-306
60	MAHALLA - XALQ VA DAVLAT O'RTASIDAGI ISHONCH KO'PRIGI SIFATIDA Botir Uzokov, Z.Xidoyatov	307-310
61	XOTIN-QIZLAR O'ZGARISH VA YANGILANISHLAR ILM-FAN SOHASIDA Fayzullayeva Klara Abdullayevna, Yaxyoeva Nigora Zafarovna	311-314
62	БОЛЬ В СТОМАТОЛОГИИ: ПРИЧИНЫ ЗУБНОЙ БОЛ Жумаев Элдор Акмал угли, Бобокандов Хошимбек Умар угли	315-319
63	PROBLEMS OF DEVELOPING STUDENTS' COMPETENCE IN NATURAL GEOGRAPHY G.R.Shodiyeva	320-322
64	TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BANKING SERVICES IN COMMERCIAL BANKS Gulamova Iroda Ziyovuddin qizi	323-326
65	SPORALILAR TIPLIQON SPORALILAR TURKUMI. BEZGAK PLAZMODISI (PLASMODIUM VIVAX) Sevaraxon Murodiljon qizi Madaminova	327-329
66	PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM ON THE BASIS OF CORPORATE CULTURE Ibragimov Doston Tolib o'g'li	330-333
67	DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF ECONOMIC COMPETENCE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE REGIONS Meliboyeva Ma'mura Orinboy qizi, Meliboyev Abdulla Juman o'g'li	334-340
68	TABIATDA SUVNING AHAMIYATI Bo'riyeva Dilnoza Abdulxamid qizi, Boynazarova Nilufar Tilovmurot qizi	341-346
69	РАЗВИТИЕ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА Мунира Махамадиевна Атамуратова	347-350
70	TABLE OF CONTENTS	351-354